

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2016*”
materiāli
(2016. gada 14.–15. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2016*”
(14th–15th October, 2016)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2017

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2017. gada 8. jūnijā, protokols Nr. 7.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2016” materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2017. 270 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Prof., PhD **Dz. Iliško** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Prof., Dr. oec. **T. Bogolib** (Perejaslava Hmeļnicka Grigorija Skovorodas vārdā nosaukta Valsts pedagoģiskā universitāte, Ukraina)
Prof., Dr. hab. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte Toruņā, Polija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Nesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Doc, Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. oec. **V. Šipilova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Šoutena** (Beira Interior universitāte, Portugāle)
Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts Tehniskā universitāte, Krievija)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Prof., Dr. iur. **Vitolds Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **Jānis Ivančiks** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. iur. **Jānis Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2016. gada 14.–15. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti tiesību zinātnes nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

Electronic Journals Library of University of Regensburg.

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-812-0

© Daugavpils Universitāte, 2017

SATURS

<i>Jurijs Fjodorovs</i> (Latvija) ADMINISTRATĪVĀ PĀRKĀPUMA LIETVEDĪBAS PROCESUĀLIE PRINCIPI	7
Procedure Principles of the Administrative Offence	
<i>Nikolajs Jefimovs</i> (Latvija) KRIMINĀLTIESISKĀ KONFLIKTA JĒDZIENS	13
Notion of the Criminal Conflict	
<i>Vadīms Kalašņikovs</i> (Latvija) KRIMINĀLATBILDĪBU PASTIPRINOŠO APSTĀKĻU DOKTRINĀLA IZPRATNE UN ATTĪSTĪBA POSTMODERNĀ SABIEDRĪBĀ	20
Development and Doctrinal Concept of Circumstances, Adjuvencing Criminal Responsibility in a Permanent Society	
<i>Jeļena Kaļiņina</i> (Latvija) NOLĒMUMA PAR AIZSARDZĪBU PRET VARDARBĪBU NEPILDĪŠANA	27
Violation of the Fullfillment of Ruling on Protection Against Violence	
<i>Jānis Kāršenieks</i> (Latvija) NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU DEKRIMINALIZĀCIJAS ĪPATNĪBAS UN AR TO SAISTĪTAS PROBLĒMAS	34
Special Features and Possible Problems, Related with Decriminalization of Offenses	
<i>Aldona Kīpāne</i> (Latvija) ZĀDZĪBU KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS	43
Criminological Characterization of Thefts	
<i>Silvija Kotāne</i> (Latvija) NOZIEDZĪGI NODARĪJUMI PRET DABAS VIDI, BŪTISKA KAITĒJUMA IZVĒRTĒJUMS	70
Offenses against the Natural Environment, Assessment of Significant Damage	
<i>Ilga Krampuža</i> (Latvija) BŪVNICĪBAS TIESISKĀ REGULĒJUMA VĒSTURISKĀS ATTĪSTĪBAS “MĀCĪBAS” MŪSDIENU BŪVNICĪBAS PUBLISKAJAM PROCESAM	79
“Training” of the Historical Development of Civil Legal Framework in the Contemporary Public Procedure of Construction	

<i>Ērika Krutova</i> (Latvija)	
SUBJEKTA VECUMA NOZĪME CILVĒKTIESĪBU AIZSTĀVĒŠANĀ	89
The Role of Subject's Age in Defending Human Rights	
<i>Inga Kudeikina, Kristaps Ābelis</i> (Latvija)	
LĒMUMU PAR AIZGĀDNĪBAS NODIBINĀŠANU MANTOJUMAM ADMINISTRATĪVI TIESISKĀS KOLĪZIJAS	95
Administrative Judicial Collisions of Decisions on Heritage Trusteeship	
<i>Ivans Jānis Mihailovs, Aira Aija Krūmiņa</i> (Latvija)	
PEDAGOGA ATBILDĪBAS PROBLĒMJAUTĀJUMI LATVIJĀ	103
Problems of Pedagogue's Responsibility in Latvia	
<i>Andris Pešudovs</i> (Latvija)	
SAISTĪBU BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANAS UN PRASĪBAS TIESVEDĪBAS SISTĒMISKAS SAKARĪBAS	111
The Systemic Links Between the Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations and Claims Litigation	
<i>Andris Pešudovs</i> (Latvija)	
JURIDISKAIS FAKTS SAISTĪBU BESTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANĀ	119
The Necessary Legal Facts for the Application of Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations	
<i>Andris Pešudovs</i> (Latvija)	
SAISTĪBU BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANA – PROCESUĀLĀ KĀRTĪBA KREDITORA PIEDZIŅAS TIESĪBAS KONSTATĒŠANAI	129
The Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations as Creditor's Recovery Right Establishing Civil Procedure	
<i>Andris Pešudovs</i> (Latvija)	
NEPILNĪBAS TIESĪBU TĀLĀK VEIDOŠANAS METODIKAS IEVĒROŠANA, PIEMĒROJOT BESTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANU AR PUBLISKU ĶĪLU NODROŠINĀTĀS SAISTĪBĀS	138
The Necessity and Admissibility of Further Development of Law Regarding the Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations	

<i>Andris Pešudovs</i> (Latvija)	
BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANAS NOLĒMUMA DAIĻĒJA IZPILDE UN ATKĀRTOTAS TIESVEDĪBAS SEKAS PĒC PIEDZIŅAS VĒRŠANAS UZ ĶĪLU	147
Impairment of the Rights Caused by the Limitation of Undisputed Compulsory Enforcement in Collateral Made Boundaries	
<i>Viktors Prudņikovs</i> (Latvija)	
BĒRNU PĀRROBEŽU NOLAUPIŠANAS CIVILPROCESUĀLIE ASPEKTI	155
Civil Procedure Aspects of Cross-Border Child Abduction	
<i>Jānis Radionovs</i> (Latvija)	
CĒLOŅSAKARĪBA NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA “NONĀVĒŠANA” KVALIFIKĀCIJĀ	163
Causation in the Qualification of the Criminal Offence “Homicide”	
<i>Juris Radzevičs</i> (Latvija)	
RĪGA LATVIJAS PAŠVALDĪBU SISTĒMĀ	170
Riga in the System of Latvian Municipalities	
<i>Nataļja Saratova</i> (Latvija)	
CILVĒKTIESĪBAS KRIMINĀLPROCESĀ	177
Human Rights in the Criminal Process Law	
<i>Marina Sumbarova</i> (Latvija)	
KRATĪŠANAS TAKTIKAS ĪPATNĪBAS LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ	184
Tactical Features of a Search in Criminal Trial of Latvia	
<i>Dace Tarasova</i> (Latvija)	
VALSTS DARBA INSPEKCIJAS KOMPETENCE DARBA DEVĒJA UZTEIKUMA GADĪJUMĀ	192
Labour Inspectorates Competences Regarding Employers Notice of Termination	
<i>Ilga Trubiņa</i> (Latvija)	
NOZIEDZĪBAS TENDENCES LATVIJĀ	203
Crime Trends in Latvia	
<i>Andrejs Vilks</i> (Latvija)	
LATVIJAS ATTĪSTĪBAS TRENDS UN KORUPCIJA: NACIONĀLAIS UN STARPTAUTISKAIS VĒRTĒJUMS	210
Tendency of Latvia's Development and Corruption: National and International Evaluation	

<i>Aelita Zile</i> (Latvija)	
PAPILLĀRLĪNIJU RAKSTU PĒDU VIZUALIZĒŠANA UZ CILVĒKA ĀDAS, PIELIETOJOT TIEŠO APPUTEKSNĒŠANAS METODI. EKSPERIMENTĀLĀS SĒRIJAS REZULTĀTI	220
Visualisation of Papillae Pattern Prints on a Human Skin by Applying Direct Powdering Method. Results of a Series of Experiments	
<i>Aldis Dreiblathe</i> s (Latvija)	
PAŠVALDĪBU LOMA KUĢOŠANAS TIESISKĀS AIZSARDZĪBAS NODROŠINĀŠANĀ LATVIJAS LIELAJĀS OSTĀS	229
Role of Municipalities in the Legal Protection of Shipping in Latvian Large Ports	
<i>Līga Velve</i> (Latvija)	
MULTIDISCIPLINĀRAS PIEEJAS ASPEKTI KVALITĀTES JĒDZIENA IZPRATNEI PUBLISKĀ IEPIRKUMĀ	236
Aspects of the Multidisciplinary Approach in the Understanding of Quality in Public Procurement	
<i>Kristaps Zariņš</i> (Latvija)	
KANONISKO TIESĪBU PIRMSĀKUMU APSKATS UN ŠO TIESĪBU RAŠANĀS ĪPATNĪBAS	246
Canon Law Compelle Intrare and Latin Legal Characterization	
<i>Aldis Liepiņš, Jānis Vētra, Osvālds Joksts</i> (Latvija)	
PROFESSIONAL INFRINGEMENT IN THE PROCEEDINGS AT THE PROFESSIONAL TRIBUNAL OF THE LATVIAN MEDICAL ASSOCIATION	255
Aroda pārkāpums Latvijas Ārstu biedrības Aroda tiesas procesā	
Ziņas par autoriem	265
Vispārīgās prasības zinātniskam rakstam	267
General requirements for the paper	269

ADMINISTRATĪVĀ PĀRKĀPUMA LIETVEDĪBAS PROCESUĀLIE PRINCIPI

Administratīvo pārkāpumu izskatīšana notiek pamatojoties uz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normām, kas tika pieņemts 1984. gadā. Neskatoties uz to, ka minētajā normatīvajā aktā tika izdarīti vairāki grozījumi, lai uzlabotu administratīvā pārkāpuma lietvedības kvalitāti, joprojām tās neatbilst mūsdienu prasībām. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa tiesību principu regulējums arī ir novecojis. Raksta mērķis bija izpētīt administratīvā pārkāpuma lietvedības procesuālos principus un to pielietošanas īpatnības. Raksta mērķa sasniegšanai tika analizēta tiesību principu sistēma un saturs Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā un tika noteiktas minēto principu sistēmas nepilnības, kā arī, balstoties uz prasībām par administratīvā pārkāpuma lietvedības izskatīšanas standartu pielīdzināšanu kriminālprocesa izskatīšanas standartiem, tika noteiktas kriminālprocesuālo principu pielietošanas robežas administratīvā pārkāpuma lietvedībā.

Atslēgas vārdi: tiesību principi, administratīvā pārkāpuma lietvedība, “mazās krimināllietas”.

Viens no valsts pamata uzdevumiem ir garantēt sabiedrisko kārtību un drošību, ko var sasniegt tikai ar atbilstošu normatīvo regulējumu. Radot tiesisku vidi, valsts veido priekšnoteikumus personu tiesību un interešu aizsargāšanā.

Likumpārkāpumi ir kaitīgas un bīstamas darbības vai bezdarbības, kuras tieši apdraud personu intereses, tāpēc jebkura valsts pievērš īpašu uzmanību taisnīguma atjaunošanai pēc minēto darbību vai bezdarbību izdarīšanas. Taisnīguma atjaunošanas process ir sarežģīts un ir atkarīgs no noteiktiem uzdevumiem. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk tekstā – LAPK) 1. pantā ir noteikts, ka administratīvo pārkāpumu likumdošanas uzdevums ir aizsargāt sabiedrisko iekārtu, īpašumu, pilsoņu sociāli ekonomiskās, politiskās un personiskās tiesības un brīvības, kā arī komersantu, iestāžu un organizāciju tiesības un likumīgās intereses, noteikto pārvaldes kārtību, valsts un sabiedrisko kārtību, nostiprināt likumību, novērst tiesību pārkāpumus, audzināt pilsoņus likumu precīzas un stingras ievērošanas garā, ieaudzināt viņos cieņas pilnu attieksmi pret citu pilsoņu tiesībām, godu un pašcieņu, pret sadzīves noteikumiem, apzinīgu attieksmi pret saviem pienākumiem un atbildību sabiedrības priekšā.

Uzdevumi nosaka procesa veikšanas pamata prasības vai procesuālos principus. Principu jēdzienu un saturu pētīja dažādi tiesību zinātnieki. Andris Plotnieks tiesību principus raksturoja, kā tiesību normās izteiktas vai no apzināta tiesību normu kopuma abstrahētas pamatnostādnes, kuras izsaka noteiktas tiesiskās sistēmas kvalitatīvo specifiku (Plotnieks 2009). V. Jakubaņecs, atklājot tiesību principu saturu, pielietoja filozofiskās metodes, un norādīja, ka tiesību principi atspoguļo būtiskos, atkārtotošos un nemainīgos (nepārejošos) momentus tiesiskajās attiecībās dažādās konkrēti vēsturiskajās sabiedrībās (Jakubaņecs 2006). Visi tiesību zinātnieki, kuri pētīja tiesību principu saturu, ir apstiprinājuši to nozīmi konkrētu valstu tiesību veidošanā, novietojot tiesību principu tiesību avotu hierarhijā augstāk par normatīvā akta normu. Respektīvi, piemērojot normatīvā akta normu, ir jāpārbauda tā atbilstība tiesību principiem. Tiesību teorijā ir pieņemts pētīt gan vispārīgos tiesību principus, gan procesuālos principus. Vispārīgie tiesību principi nosaka tiesību veidošanas pamatnostādnes, bet procesuālie principi nosaka tiesību realizācijas svarīgākos noteikumus.

Vēsturiski tika atzīts, ka izpratni par tiesību principiem ir iespējams iegūt no dažādu tiesību zinātnieku starptautiski atzītajiem darbiem. Modernajā jurisprudencē, kas pasludina nepieciešamību vienkāršot tiesību normu piemērošanu, tiek pieņemts tiesību principus konkretizēt tiesību normās. Pakāpeniski arī Latvijas Republikas normatīvo aktu veidošanā sāka pielietot mūsdienu jurisprudences prasības. Arvien biežāk normatīvajos aktos tiek iekļautas sadaļas ar principiem, kur tiek atklāts atsevišķa principa saturs.

Šobrīd LAPK detalizēti neregulē procesuālos principus. Procesuālo principu saturs izriet no atsevišķām normām, kas nosaka noteikto procesuālo darbības veikšanas kārtību.

LAPK 7. pantā tiek atklāta likumības principa būtība, proti, nevienam nevar piemērot ietekmēšanas līdzekli par administratīvo pārkāpumu citādi kā uz likuma pamata un likumā noteiktajā kārtībā un lietvedība par administratīvajiem pārkāpumiem veicama, stingri ievērojot likumību. Dažos LAPK pantos tiek aprakstītas taisnīguma principa pielietošanas pamata prasības. Taisnīguma principa saturs ir ļoti plašs, kas ietver gan prasību pēc samērīguma, gan pēc objektivitātes, gan pēc vienlīdzības, gan pēc citiem svarīgiem noteikumiem. Taisnīguma princips nosaka procesa veikšanas noteikumus un soda uzlikšanas noteikumus. LAPK 243. pants nosaka, ka administratīvā pārkāpuma lietvedības pamata prasība ir savlaicīgi, vispusīgi, pilnīgi un objektīvi noskaidrojot katras lietas apstākļus.

LAPK 240. pantā ir noteikts, ka administratīvo pārkāpumu lietas tiek izskatītas, ievērojot principu, ka visas personas ir vienlīdzīgas likuma un institūcijas, kas izskata lietu, priekšā neatkarīgi no viņu izcelšanās, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, izglītības, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīvesvietas un citiem apstākļiem. Taisnīguma principa būtība sodu uzlikšanas stadijā, tiek atklāta LAPK 32. pantā: “Sodu par administratīvo pārkāpumu uzliek ietvaros, ko nosaka normatīvais akts, kurā paredzēta atbildība par izdarīto pārkāpumu, stingrā saskaņā ar šo kodeksu un citiem aktiem par administratīvajiem pārkāpumiem. Uzliekot sodu, ņem vērā izdarītā pārkāpuma raksturu, pārkāpēja personību, viņa vainas pakāpi, mantisko stāvokli, atbildību mikstinošos un pastiprinošos apstākļus.” LAPK arī nosaka pierādījumu pielietošanas nepieļaujamību gadījumos, kad tie tika iegūti, pārkāpjot administratīvā pārkāpuma lietvedībā iesaistīto personu cilvēktiesības. LAPK 243. pants nosaka, ka ziņas par personas privāto dzīvi, tās sensitīvajiem datiem, komercdarbību un mantisko stāvokli pieļaujams iegūt tikai tajā gadījumā, ja tas nepieciešams, lai pierādītu administratīvā pārkāpuma esamību vai neesamību un noskaidrotu citus apstākļus, kam ir nozīme lietas pareizā izlemšanā. Par nepieļaujamām un pierādīšanā neizmantojamām atzīstamas tādas ziņas par faktiem, kuras iegūtas izmantojot vardarbību, draudus, šantāžu, viltu vai spaidus un kas iegūtas procesuālajā darbībā, ko veikusi persona, kurai saskaņā ar šo kodeksu vai citu likumu nebija tiesību to veikt. LAPK arī nosaka tiesības uz aizstāvību personām, kuras tiek turētas aizdomās par administratīvā pārkāpuma izdarīšanu. LAPK 262. pantā ir noteikts, ka fiziskajai personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, ir tiesības uz aizstāvību. Šāds procesuālo principu regulējums neatbilst mūsdienu tiesību tālākveidošanas prasībām, un ir izskaidrojams ar to, ka LAPK bija pieņemts 1984. gadā.

Lai novērstu minēto problēmu, šobrīd aktīvi tiek veikts darbs, lai nomainītu novecojošo regulējumu. Ministru kabinets ir izskatījis un ir iesniedzis izskatīšanai saeimā “Administratīvo pārkāpumu procesa likumu”. Minētajā likumprojektā ir ietverta atsevišķa sadaļa, kur tiek aprakstīti procesuālie principi, proti, vienlīdzības princips, tiesiskuma princips, nevainīguma prezumpcija, procesuālā taisnīguma princips, objektivitātes princips, aizstāvības princips, valodas princips, atklātības princips utt. Jauna normatīvā akta nepieciešamība arī tika noteikta ar to, ka gan Eiropas Cilvēktiesību tiesā, gan Satversmes tiesā tika atzīts, ka administratīvo pārkāpumu lietās privātpersonai ir tiesības uz tādām pašām procesuālajām garantijām lietas izskatīšanā kā kriminālprocesā, jo administratīvajam

sodam ir krimināltiesisks raksturs. Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā, izskatot tādas lietas, jāņem vērā kriminālprocesam pietuvināts standarts. Tas nozīmē, ka administratīvā pārkāpuma lietas pēc savas būtības un soda rakstura atbilstoši iepriekš minētajām atziņām ir vērtējamas kā “mazās krimināllietas”. Minētā standarta pielietošana nosaka to, ka, izskatot administratīvā pārkāpuma lietvedības, ir pieļaujams izmantot kriminālprocesuālos principus.

Autors nosauks tikai dažus viņaprāt svarīgākos:

- Vienlīdzības princips (likums nosaka vienotu procesuālo kārtību visām administratīvā pārkāpuma procesā iesaistītajām personām neatkarīgi no šo personu izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās, pilsonības, rases un nacionālās piederības, attieksmes pret reliģiju, dzimuma, izglītības, valodas, dzīvesvietas un citiem apstākļiem).
- Tiesiskuma princips (amatpersona, augstāka amatpersona un tiesa darbojas normatīvajos aktos noteikto pilnvaru ietvaros un savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim).
- Procesuālā taisnīguma princips (Amatpersona, augstāka amatpersona un tiesa, pieņemot nolēmumu, ievēro objektivitāti un dod procesa dalībniekiem pienācīgu iespēju izteikt savu viedokli un iesniegt pierādījumus).
- Objektivitātes princips (Amatpersonai, augstākai amatpersonai, tiesnesim, tulkam un ekspertam jāatsakās no piedalīšanās procesā, ja viņš ir personiski ieinteresēts administratīvā pārkāpuma lietas rezultātā vai pastāv apstākļi, kas procesā iesaistītajām personām pamatoti dod iemeslu uzskatīt, ka šāda ieinteresētība varētu būt).
- Nevainīguma prezumpcija (Neviena persona netiek uzskatīta par vainīgu, kamēr tās vaina likumpārkāpuma izdarīšanā netiek konstatēta likumā noteiktajā kārtībā; personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav jāpierāda savs nevainīgums; visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību);
- Procesuālā valodas princips (Administratīvā pārkāpuma process notiek valsts valodā; Pie administratīvās atbildības saucamajai personai, cietušajam, kā arī lieciniekam tiek nodrošināta iespēja administratīvā pārkāpuma procesā lietot valodu, kura viņam būtu jāsaprot un kurā viņš ir spējīgs sazināties, kā arī bez atlīdzības izmantot tulka pakalpojumu).

Viens no kriminālprocesa, un tātad arī administratīvo pārkāpumu lietvedības pamatprincipiem ir nevainīguma prezumpcija, kas nosaka,

ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Tas nozīmē, ka nevainīguma prezumpcija paredz, ka persona tiek uzskatīta par nevainīgu administratīvā pārkāpuma izdarīšanā, līdz valsts nepierādīs pretējo, tieši valstij ir jāpierāda nodarījuma un personas vainas esamība. Tātad pierādīšanas pienākums ir amatpersonai, kura izskata administratīvā pārkāpuma lietvedību. Persona, kura tiek saukta pie atbildības, nav jāpierāda sava vaina.

Savukārt nevainīguma prezumpciju pierādīšanas kontekstā ir jāizprot ne tikai kā formālu prasību nesaukt personu par vainīgu, pirms tās vaina administratīvā pārkāpuma izdarīšanā netiek konstatēta Latvijas Administratīvā pārkāpuma kodeksa noteiktajā kārtībā. Nevainīguma prezumpcijas jēdziena juridiskais saturs, jēga un mērķis viennozīmīgi ietver pamatprincipu, ka personas vaina ir jāpierāda taisnīgā, objektīvā un likumīgā tiesā, jo saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 91. panta noteikumiem: visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā, un cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Nevainīguma prezumpcija ir nesaraujami saistīta ar taisnīgas tiesas principa ievērošanu.

Autors secina, ka pierādīšanas subjektam pierādīšana jāveic tā, lai pierādīšanas adresātam nepaliktu saprātīgas šaubas. Tas ir attiecināms vienīgi uz tiem pierādīšanas subjektiem, uz kuriem gulstas pierādīšanas pienākums. Pārējiem pierādīšanas subjektiem attiecīgi ir jārada saprātīgas šaubas. Piemēram, iztiesāšanas laikā iestādei ir jāpārlicina tiesa tā, lai tiesas sastāvs nešaubītos par iestādes viedokļa pareizību, savukārt aizstāvim ir tikai jārada tiesas sastāvā šaubas. Tiklīdz aizstāvis šādas šaubas tiesas sastāvā ir radījis, tā iestādei tās atkal jāmēģina novērst. Ja iestādei šaubas nav izdevies novērst līdz procesa noslēgumam, tad nevar uzskatīt, ka viņš izpildījis likumā paredzētas prasības un viņa viedoklis uzskatāms par nepierādītu.

Analizējot Valsts policijas amatpersonu rīcību Latvijas Administratīvā pārkāpumu kodeksa normu piemērošanā, tika konstatēts, ka pastāv izpratnes grūtības par procesa valodas principu. Minētais princips nodrošina procesā iesaistīto personu tiesības pilnvērtīgi piedalīties procesā, tas ir, nodrošina likumā noteikto tiesību un pienākumu realizāciju. Administratīvā pārkāpuma protokols ir Ministru kabineta noteikumos apstiprināta veidlapa, kas ir sagatavota valsts valodā. Līdz ar to citās valodās administratīvā pārkāpuma protokolu nav iespējams uzrakstīt. Grūtības rodas, kad pārkāpumu izdara ārvalstnieks, kurš neprot valsts valodu un valodas,

kādās runā Valsts policijas amatpersona, kā arī nav pieejams tulks. Kaut gan tulkojums nav pieejams, autors iesaka, noskaidrojot pārkāpēja personību, sastādīt protokolu un pieņemt lēmumu valsts valodā. Saņemot protokola un lēmuma kopijas, personai ir desmit darba dienas, lai pārtulkotu saņemtos dokumentus un pieņemtu lēmumu par turpmāko rīcību. Līdz ar to pārkāpums netiek atstāts bez izskatīšanas.

Bibliogrāfija

1. Jakubaņecs, V. (2006) Tiesiskā apziņa. Rīga: P&Ko.
2. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=89648>
3. Plotnieks, A. (2009) Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga: Izglītības sōļi.

Procedure Principles of the Administrative Offence

Summary

Examination of the administrative violations is fulfilled on the basis of Latvian Administrative Violations Code, that is in force since 1984. Despite the fact, that this legal act has been amended several times in order to improve investigation quality, still it doesn't meet modern requirements. Principles of law and regulations, included in the Latvian Administrative Violations Code, are outdated. The aim of the article was to investigate procedural principles of the administrative offense proceedings, make a conclusion about their application. In order to achieve aim of the article the author has analyzed legal framework and content of the Latvian Administrative Violations Code, the author has initiated flaws of the existing legal framework and has formulated necessary improvements.

Key words: legal principles, records of the administrative violations, "small criminal offences".

KRIMINĀLTIESISKĀ KONFLIKTA JĒDZIENS

Krimināltiesiskā konflikta jēdziens ir cieši saistīts ar vispārējā juridiskā konflikta izpratni. Ar juridisko konfliktu saprot tiesību subjektu ar pretējo tiesību principu un tiesību normu izpratni savstarpējo pretdarbību ar mērķi mainīt savu juridisko statusu un stāvokli. Krimināltiesisko konfliktu rašanās sfēra ir saistīta ar pušu krimināltiesiskām attiecībām. Šo attiecību saturu veido tiesību subjektu likumpaklausīga darbība, kura ir vērsta uz savu subjektīvo tiesību un pienākumu realizāciju. Jebkurš noziedzīgs nodarījums skar tiesisko attiecību dalībnieku intereses, kā arī rada tiesību pārkāpēja un cietušā savstarpējo interešu kolīzijas. Tādējādi krimināltiesiskajiem konfliktiem vienmēr piemīt konfliktējošs raksturs. Krimināltiesiskajā konfliktā vienmēr ir tiesību pārkāpējs un cietušais, kā arī tas priekšmets vienmēr ir saistīts ar noziedzīgu nodarījumu. Krimināltiesisko konfliktu var nedefinēt kā tiesību pārkāpēja un cietušā savstarpējo interešu kolīziju, kuras pamatā ir vainīgās personas prettiesiskā rīcība.

Raksta mērķis ir izanalizēt krimināltiesiskā konflikta jēdziena izpratni dažādās tiesību sistēmās ar mērķi noteikt minētā tiesību institūta universālo definīciju. Raksta uzdevumi ir noteikt krimināltiesiskā konflikta doktrinālo izpratni romāņu-ģermāņu un anglo-sakšu tiesību sistēmas valstīs, izanalizēt ievērojamo tiesību zinātnieku publikācijas par krimināltiesiskā konflikta jēdzienu, atklāt to priekšrocības un trūkumus, uz analizētā doktrinālā materiāla pamata piedāvāt savu krimināltiesiskā konflikta jēdziena izpratni. Pētījuma problēma ir saistīta ar neviennozīmīgu krimināltiesiskā konflikta doktrinālo izpratni dažādās tiesību sistēmas valstīs. Pētījuma galvenais secinājums ir saistīts ar atziņu, ka noziedzīgs nodarījums ir tikai daļa no krimināltiesiskā konflikta, kas ietver sevi ne tikai vainīgās personas prettiesisko rīcību (noziedzīga nodarījuma izdarīšanu), bet arī piedāvā metodes, ar kuru palīdzību cietušais un vainīgais var atjaunot savas attiecības un novērst kaitējumu, kas tika nodarīts cietušā interesēm.

Atslēgas vārdi: krimināltiesiskais konflikts, cietušais, vainīgais, juridiskais konflikts.

Zinātnieku aprindās vispārēji ir atzīts, ka krimināltiesiskais konflikts ir viens no juridiskā konflikta veidiem (Detkov 2011; Arabadzijeva, Gononov 2011; Astahov 2008; Cerqueira Sopas de Melo Bandeira 2013). Tāpēc, lai atklātu krimināltiesiskā konflikta jēdziena būtību, ir nepieciešams, vispirms, iepazīties ar juridisko konfliktu definīciju variantiem. Juridisko konfliktu definēšanas problemātiku ir apskatījuši vairāki autori, piedāvājot savus redzējumus, kas atpoģuļo konflikta kā juridiskās parādības būtību.

Piemēram, profesors E. I. Stepanovs (*Е. И. Степанов*) monogrāfijā “Konflikti mūsdienu Krievijā (analīzes un regulējuma problēmas)” (“*Конфликты в современной России (проблемы анализа и регулирования)*”) definē juridisko konfliktu kā jebkuru konfliktu, kurā strīds lielākā mērā ir saistīts ar pušu tiesiskām attiecībām (viņu juridiski svarīgām darbībām un stāvokļiem) un, attiecīgi, subjekts, vai subjekta uzvedības motivācija, vai konflikta objekts, ir apveltīts ar juridiskām pazīmēm, bet pašam konfliktam ir juridiskās sekas (Stepanov 2000).

Profesors A. P. Detkovs (*A. P. Detkov*) publikācijā “Juridiskais konflikts” (“*Legal conflict*”) norāda, ka juridiskais konflikts ir sociālā konflikta paveids (Detkov 2011).

Tiesību zinātņu doktors V. N. Kudrjavcevs (*В. Н. Кудрявцев*) norādīja, ka juridiskais konflikts ir jebkurs strīds, kurš ir saistīts ar pušu juridisko stāvokli un kurš nes juridiskās sekas (Kudrjavcev 1994).

Advokāts P. A. Astahovs (*П. А. Астахов*) juridisko zinātņu doktora kandidāta disertācijā “Juridisko konfliktu atrisināšanas dinamika (teorētiski – juridiskais pētījums)” (“*Динамика разрешения юридических конфликтов (теоретико-правовое исследование)*”) definēja juridisko konfliktu kā strīdu, kurā vismaz viens no elementiem ir apveltīts ar juridiskām pazīmēm, neakcentējot uzmanību uz minēta strīda parādīšanos pušu darbībās (Astahov 2002).

Profesore T. V. Hudojkina (*Т. В. Худойкина*) norādā, ka juridiskais konflikts ir divējāds: tas vai nu tieši ir saistīts ar pušu tiesiskām attiecībām un rezultātā atspoguļojas kā pretdarbība starp tiesību subjektiem ar atšķirīgām tiesiskām interesēm, kura radusies sakarā ar tiesību rašanos, realizāciju, piemērošanu, grozišanu, pārkāpšanu un iztulkošanu. Otrkārt, juridiskais konflikts var rasties kā pretdarbība, kurai ir vismaz viens juridiskā rakstura elements (objekts, subjekts, objektīvā puse (pretestība), subjektīvā puse (motivācija)), kuram pastāvēt, puses vai trešās personas obligāti izmanto nepieciešamo juridisko procedūru (konflikta juridizācija), kas ļauj turpmāk to juridiski korekti izbeigt (izbeigt, apturēt vai atrisināt) (Hudojkina 1996).

Profesors V. S. Žerebins (*В. С. Жеребин*) publikācijā “Juridiskās konfliktoloģijas problēmas” (“*Проблемы правовой конфликтологии*”) definēja juridisko konfliktu kā kontrsubjektu vajadzību un interešu priekšmetisko pretdarbību, kas rodas uz pretrunu ierobežojuma saasināšanās un viņu pretlikumīgas un likumīgas uzvedības mijiedarbības (Zerebin 2001).

V. P. Saļņikovs (*В. П. Сальников*), S. V. Stepašins (*С. В. Степашин*) un V. A. Badinins (*В. А. Бадинин*) grāmatā “Socioloģija: mācību grāmata

juridiskām augstskolām” (*“Социология: Учебник для юридических вузов”*) norādīja, ka juridiskais konflikts ir tiesībspējīgo subjektu sadursme, kuras saturs izriet ārpus tiesību normām un prasa tās noregulējumam tiesībsargājošo iestāžu iejaukšanos (Salnikov 2000).

J. I. Grīvcovs (*Ю. И. Гривцов*) grāmatā “Tiesību socioloģija: lekciju kurss” (*“Социология права: Курс лекций”*) piedāvāja uzskatīt juridisko konfliktu kā situāciju, procesu, kad divām vai vairākām pusēm ir domstarpības sakarā ar juridiskām tiesībām un pienākumiem (Grīvcov 2001).

Profesore N. V. Semjonova (*Н. В. Семенова*) definē juridisko konfliktu kā juridiskās darbības veidu, kuras dalībnieku attiecības izpaužas sadursmju, objektīvi – subjektīvā konfrontācijā, kas ir saistīta ar viņu sociāli-psiholoģisko spriedzi un noteikto sociālo un juridisko seku iestāšanos (Semenova 2002).

Juridisko konfliktu definēšanas problemātika ir apskatīta arī rietumu tiesību doktrīnā. Piemēram, E. Volokhs (*Е. Волох*) publikācijā “Deliktu tiesības pret Privātumu” (*“Tort Law VS. Privacy”*) (Vlokh 2014) izskata juridisko konfliktu caur iesaistīto pušu tiesībām uz privātumu, norādot, ka juridiskā konflikta rašanās gadījumā, pusēm ir jābūt gatavām atvērt savus sensitīvos datus. S. H. Knudsen (*С. Н. Кнудсен*) publikācijā “Ilgtermiņa delikts: meklējot jaunu iemeslu ietvaru dabisko resursu zaudējumiem” (*“The long-term tort: in search of a new causation framework for natural resource damages”*) (Knudsen 2014) definē juridisko konfliktu caur ilgtermiņa kaitējumu nodarīšanas kritēriju vienas puses interesēm, kas parasti izpaužas vides un indivīda veselības kaitējumā. Profesors M. A. Geisfelds (*М. А. Геистфельд*) (Geisfeld 2014) publikācijā “Deliktu tiesības laikmeta statutos” (*“Tort Law in the Age of Statutes”*) izskatīja juridiskā konflikta būtību caur normatīvo aktu esamību, kas nosaka konflikta sastāvu un izskatīšanas pienākumu tiesu iestādēs, norādot, ka juridiskā konflikta saturā primāri ietilpst konvencionālo pārkāpumu kopums.

Ņemot vērā augstāk minēto, autors norāda, ka pastāv viedokļu daudzveidība attiecībā uz juridiskā konflikta jēdziena noteikšanu. Kopīgais kritērijs, kas ir atrodams apskatītajās definīcijās, ir valsts juridiskās iedarbības izmantošanas iespējas, kas parādas, tiklīdz juridiskais konflikts ir noticis. Par vēl vienu kopīgo kritēriju autors piedāvā uzskatīt juridisko seku esamību uz konflikta dalībnieku interesēm no konflikta rašanās fakta. Ņemot vērā, ka juridiskais konflikts sastāv no vairākām speciālo konfliktu grupām, ir secināms, ka tā kopīgās iezīmes vienlīdz attiecināmas arī attiecībā uz tās sastāvdaļām. Konstatējot juridiskā konflikta definēšanas problemātikas esamību, autors piedāvā iepazīties ar juridiskā konflikta

veida, proti, krimināltiesiskā konflikta, definēšanas doktrinālajām variācijām.

Krimināltiesisks konflikts ieņem īpašu vietu juridisko konfliktu tipoloģijā (Kudrjavcev 1995). Tas ir viena no bīstamākām juridiskā konflikta formām (Detkov 2011). Krimināltiesiskā konflikta īpašais raksturs izpaužas apstākļi, ka tā objektīvā izpausme ir noziedzīgs nodarījums – darbība vai bezdarbība, kurai ir īpaša kaitīguma pakāpe valsts vai indivīda interesēm, un kuru novērš un apkaro valsts (Hropanjuk 2002).

Autors norāda, ka atšķirībā no juridiskās atbildības definēšanas, kurā ir saskatāms viedokļu plurālisms, krimināltiesiskā konflikta definīciju saturā ir konstatējami līdzīgi aspekti. Autora ieskatā, līdzīgums izpaužas norādē uz kriminālā konflikta galīgo izpausmes formu – negatīvo rīcību (O’Hear, Schneider 2007), kura tiek vajāta no valsts puses, piešķirot tai noziedzīga nodarījuma statusu. Savukārt, pārējie krimināltiesisko konfliktu izpausmes formu apzīmējumi ir atstāti katra zinātnieka ieskatam. Piemēram, V. A. Glazirins (*В. А. Глазырин*) definē kriminālo konfliktu kā pušu sadursmi, kas izpaužas viņu interešu, vajadzību, mērķu un vērtību nesaderībā (Glazirin 2000). Profesors V. N. Kudrjavcevs (*В. Н. Кудрявцев*) norāda, ka krimināltiesiskais konflikts ir īstenības uztveres un novērtēšanas specifiskā situācija (Kudrjavcev 2006). A. J. Ancupovs (*А. Я. Анцупов*) un A. I. Šipilovs (*А. И. Шипилов*) definē krimināltiesisko konfliktu kā spriedzi pušu attiecībās, kas radusies reālo dzīves pretrunu dēļ, kas apgrūtina viņu projektu realizāciju (Ancupov, Sipilov 2010). S. Šohams (*S. Shoham*) publikācijā “Neatgriešanās vietas: daži vardarbības situatīvie aspekti” (*“Points of No Return: Some Situational Aspects of Violence”*) saistīja krimināltiesisko konfliktu ar noziedznieka un upura starppersonu mijiedarbību, kas notiek pirms nodarījuma. Viņš norādīja, ka krimināltiesiskā konflikta definīcijā obligāti ietverama norāde uz secīgiem mijiedarbības cikliem, kas sastāv no noziedznieka un cietušā savstarpējiem stimuliem un reakcijām pirms nozieguma izdarīšanas (Shoham 1968). A. V. Rivmans (*А. В. Ривман*) (Rivman 1975) un L. V. Franks (*Л. В. Франк*) (Frank 1977) norādīja, ka krimināltiesiskā konflikta būtību veido starppersonu mijiedarbība, kas izpaužas kriminālā saturā un noziedzīgos notikumos. Viktimologs V. J. Ribalska (*В. Я. Рыбальская*) definēja krimināltiesisko konfliktu kā pirms nozieguma notikumu savstarpējo attīstību pēc spirāles principa (Ribalskaja 1980). J. M. Antonjans (*Ю. М. Антоянн*) norādīja, ka krimināltiesisks konflikts ir attiecību noziegumi (Antonjan 1973). K. M. Hazlehurst (*К. М. Hazlehurst*) definēja krimināltiesisko konfliktu kā starppersonu konfliktu, kas satur vardarbības elementus (Hazlehurst 1989).

Secinājums

Ņemot vērā publikācijā izskatīto krimināltiesiskā konflikta definīciju daudzveidību, autors norāda, ka minētā konflikta pamatā ir īpašo subjektu – noziedznieka (noziedznieku grupa) un konkrētas personas (personu grupas) interešu pretdarbība. Minēta pretestība var rasties dažādu apstākļu dēļ: objektīvie un subjektīvie apstākļi, nejausie vai likumsakarīgie apstākļi, pušu patoloģisko noviržu vai psihiskās nelīdzsvarotības dēļ u.tml. Noziegums vai noziegumu sērija, kas iemieso krimināltiesisko konfliktu, parādās kā krimināltiesiskā konflikta īpaša attīstības mehānisma iedarbības rezultāts. Pamatojoties uz minēto, autors definē krimināltiesisko konfliktu kā personas, kura izdarījusi tiesību pārkāpumu, kuram valsts ir piešķirusi noziedzīga nodarījuma statusu un cietušās personas interešu kolīzijas rezultātu, kas radies sakarā ar vainīgās personas prettiesisko rīcību un kas ietver sevī ne tikai pašas rīcības izpausmi, proti, noziedzīgu nodarījumu, bet arī tās darbības, ar kuru palīdzību krimināltiesiskā konflikta puses atjauno stāvokli, kas eksistēja pirms konflikta rašanās.

Bibliogrāfija

1. Ancupov A.J., Sipilov A.I. Konfliktologija: ucebnik dlja vuzov. Moskva, 2010, p. 73–74. (in russian)
2. Antonjan J.M. Rol konkretnoj ziznennoj situacii v soversenii prestuplenija. Moskva, 1973, p. 20 (in russian)
3. Aṛabadzijeva O.V., Gomonov N.D. Juridiceskij konflikt: priroda i osobennosti. Vestnik murmanskogo gosudarstvennogo tehničeskogo universiteta, 2006, № 1, p. 142–147. (in russian)
4. Astahov P.A. Juridiceskije konflikti: sovremennije formi i sposobi razresenija. Vestnik rossijskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta, 2008, № 5, p. 29–38. (in russian)
5. Aṣtahov P.A. Dinamika razresenija juridiceskih konfliktov (teoretiko-pravovoje issledovanie). Dissertacija kandidata juridiceskih nauk, Moskva, 2002, p. 34. (in russian)
6. Cerqueira Sopas de Melo Bandeira G. N. “Corruption” and social and economic criminal law: Criminology, criminal policy, political science and law & economics – A new idea about criminal liability of legal entities. T khne, Volume 11, Issu 2, July–December 2013, Pages 105–113.
7. Detkov A. P. Legal conflict. Russian Juridical Journal / Rossijskij Juridiceskij Zurnal. Sep2011, Vol. 80 Issue 5, p. 64–70, ISSN: 2071-797.
8. Frank L.V. Poterpevsije ot prestuplenija i problemi sovetskoj viktimologii. Dusanbe, 1977, p. 10 (in russian)

9. Geistfeld M. A. Tort Law in the Age of Statutes. Iowa Law Review. Mar2014, Vol. 99 Issue 3, p. 957–1020, ISSN: 0021-0552.
10. Glazirin V.A. Juridiceskaja sociologija. Moskva, norma, 2000, p. 335. (in russian)
11. Grivcov J.S. Sociologija prava: kurs lekcij. SPB, lanj, 2001, p. 196. (in russian)
12. Hazlehurst Ž. G. Violence Disputes and Their Resolution. Violence Today, December, 1989, issue 7.
13. Hropanjuk V.N. Teorija gosudarstva i prava. Moskva, p. 334–341, ISBN 5-8438-0020-3 (in russian)
14. Hudojkina T.V. Juridiceskaja konfliktologija: ot ishodnih pozicij teorii do praktiki razresenija i preduprezdenija konflikta. Dissertacija kandidata juridiceskih nauk, Saransk, 1996, p. 27–28, 29, 43. (in russian)
15. O’Hear M. M., Schneider A. K. Dispute Resolution In Criminal Law. Marquette Law Review. Fall2007, Vol. 91 Issue 1, p. 1–8, ISSN: 0025-3987.
16. Knudsen S. H. The long-term tort: in search of a new causation framework for natural resource damages. Northwestern University Law Review. Winter2014, Vol. 108 Issue 2, p. 475–541, ISSN: 0029-3571.
17. Kudrjavcev V.N. Juridiceskij konflikt: sferi i mehanizmi. Juridiceskaja konfliktologija, cast 2, Moskva, ran, centr konfliktologiceskih issledovanij, 1994, p. 7–8. (in russian)
18. Kudrjavcev V.N. Vvedenije v obsuju teoriju konfliktov. Moskva, 2006, p. 95. (in russian)
19. Kudrjavcev V.N. Juridiceskaja konfliktologija. Moskva, 1995, p. 90. (in russian)
20. Salnikov V.P., Stepasin S.V., Badinin V.A. Sociologija: ucebnik dla juridiceskih vuzov. CPB, lanj, 2000, p. 228. (in russian)
21. Semenova N.V. Konfliktnaja juridiceskaja dejatelnost: problemi teorii i metodologii. Dissertacija kandidata juridiceskih nauk, jaroslavl, 2002, p. 39, 40. (in russian)
22. Shoham S. Points of No Return Some Situational Aspects of Violence. The Prison Journal, 1968, Vol XLYIII, issue 2.
23. Stepanov J.I. Konflikty v sovremennoj rossii (problemi analiza i regulirovanija). Moskva, 2000, p. 177. (in russian)
24. Rivman A.V. Viktimologiceskije faktori i profilaktika prestuplenija. Moskva, 1975, p. 7 (in russian)
25. Ribalskaja V.J. Viktimologiceskije issledovanija v sisteme kriminologiceskoj razrabotki problem profilaktiki prestuplenij nesoversennoletnih. voprosi borbi s prestupnostju, Moskva, vip. 33., p. 25 (In russian)
26. Zerebin V.S. Problemi pravovoj konfliktologii. dissertacija kandidata juridiceskih nauk, Niznij Novgorod, 2001, p. 10, 11, 58–65. (in russian)
27. Volokh E. Tort Law VS. Privacy. Columbia Law Review. May2014, Vol. 114 Issue 4, p. 879–948, ISSN: 0010-1958.

Notion of the Criminal Conflict

Summary

Notion of the criminal conflict is closely linked to the general understanding of the legal conflict. Legal conflict is collision of legal subjects' with the opposite principles of law and law awareness with the aim of changing its legal status and the position. The area of criminal conflict is always connected with criminal-legal relationship between the parties. Content of that relationship is composed of law-abiding activities of participants, that are focused on realization of their subjective rights and obligations. Any offense affecting the interests of participants of legal relationship, as well as creates collisions between the interests of offender and victim. Thus, criminal conflicts always have a conflicting character. Criminal conflict always has a victim and offender, the object of criminal conflict always connected with the crime. Criminal conflict could be defined as a mutual collision of interests of the offender and victim, that is based on the violation of the law, conducted by the offender. At the same time the content of criminal conflict is much more broader and it includes any reparational activities, put on the basis of restoring initial position.

Key words: criminal conflict, victim, offender, legal conflict.

KRIMINĀLATBILDĪBU PASTIPRINOŠO APSTĀKĻU DOKTRINĀLA IZPRATNE UN ATTĪSTĪBA POSTMODERNĀ SABIEDRĪBĀ

Krimināltiesības citu tiesību nozaru vidū ir relatīvi stabila tiesību sistēma, kurai nekavējoties nav jāreaģē uz svārstīgajiem ekonomiskiem, politiskiem vai pat sociāliem procesiem, kas norisinās pašā valstī. Tomēr bez pašattīstības un pilnveidošanas mūsdienu krimināltiesības arī vairs nav iedomājamas, tādēļ rakstā ir meklēta atbilde un pamatojums tam, cik lielā mērā valstī notiekošie procesi ietekmē krimināltiesisko normu konstrukciju, kādēļ regulāri tiek grozīts Krimināllikums un kāda ir pieņemto normu funkcionālā efektivitāte. Par pētījuma objektu ir izvēlēts kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu institūts, īpašu uzmanību vēršot atbildību pastiprinošo apstākļu normu struktūrai un attīstības dinamikai. Pētījuma uzdevums ir izvērtēt normu grozījuma lietderīgumu izvirzītā soda mērķa sasniegšanai.

Atslēgas vārdi: tiesību norma, soda veids, priekšraksts par sodu, doktrīna.

Zinātniskajos pētījumos, kas veltīti Krimināllikuma normu analīzei, kā aksioma lietots apgalvojums par likuma grozījumu neaptveramiem apjomiem, kas realitātē vien minimāli ietekmē procesa virzītāja darbu, un kā vispieņemamākais risinājums tiek izvirzīti jauni, galvenokārt formāli normu uzlabojumi. Šis raksts arī nav izņēmums un ir tieši veltīts Krimināllikumā veiktajiem grozījumiem, vienīgi ar tādu īpatnību, ka tajā netiek konstruēti jauni materiālo normu sastāvi, bet primāri tiek meklētas atbildes esošajā tiesību doktrīnā. Protams, to nevar īstenot, neizvērtējot likuma grozījumu argumentāciju un jauninājumu praktisko pusi, tādēļ šim nolūkam par pētījuma objektu ir izvēlēts atbildību pastiprinošo apstākļu institūts.

Koncentrētā veidā tiek sniegts ieskats soda noteikšanas vispārīgo principu normas konstruēšanas metodoloģijā. Galvenā uzmanība rakstā ir pievērsta krimināltiesisko normu izpratnes pieejas noteikšanai, jo pētījumu šajā jautājumā valstī gandrīz nav. Lai cik pārsteidzoši tas nešķistu, bet attieksme pret krimināltiesiskajām normām mūsdienās tiek pausta no metodoloģiski izsvērtas, precīzas un racionālas pozīcijas. Šī pieeja, protams, ir atbalstāma, bet tā pilnībā nevar aizvietot un iztikt bez pašu tiesību filozofu uzskatiem, kuri nosaka tiesību sistēmas attīstības virzienu, to struktūrelementu – normu konstrukciju un satura uztveres robežu.

Krimināltiesību nozare, tāpat kā ikviena tiesību nozare, ir atkarīga un pakļaujas ne vien juridiskās metodoloģijas un formālās loģikas likumiem, bet ir arī tieši atkarīga no uztveres pieejas, kura konkrētajā brīdī dominē sabiedrībā. Savukārt tiesību sistēmas funkcionālā efektivitāte un pat juridiskās tehnikas attīstība nav nekas cits kā tiesību pētnieku darbības rezultāts. No tā, cik savlaicīgi, objektīvi, bet galvenais – kvalitatīvi ir veikti pētījumi ir atkarīgs arī praktisko darbinieku tiesiskās apziņas līmenis.

Nepieciešamība pēc kriminālbildību ietekmējošo apstākļu nošķiršanas, jeb rakstiska nostiprinājuma, rodas sodu attīstības pārejas posmā, kad sods tika uzskatīts nevis par privātas atbilstības vai atmaksas līdzekli, bet, kad tas tiek apzināts kā valsts un sabiedrības neatņemama sastāvdaļa (Hattenhauer 1999); (Juškova 2002). Par sodu kā valsts instrumenta izveidošanos Latvijas teritorijā tiek uzskatīts 13.–14. gs., kad vecās paražu normas tika pārstrādātas un papildinātas ar jauniem, rakstiskiem noteikumiem (Blūzma, Lazdiņš 1998).

Pētījumi par apstākļu būtību, kā patstāvīgu tiesību institūtu, teorijā sāka parādīties samērā vēlu, XIX gadsimtā. Pētījumu rezultātā izveidojās jauna, ātri progresējoša koncepcija par krimināltiesībām kā patstāvīgu tiesību institūtu kopumu, kurā katra tā sastāvdaļa jeb institūts pilda noteiktas funkcijas. Šo uzskatu stiprināšana, kā atzīmējis profesors Remi Kabrijaks (Remy Cabrillac), galvenokārt saistāma ar franču tiesību transformēšanu jeb Napoleona kodifikācijas procesu, kas ietekmēja turpmāko Eiropas tiesību attīstību (Kabrijak 2007).

Lai noskaidrotu kriminālbildību pastiprinošo apstākļu nozīmi krimināltiesībās, nav nepieciešams detalizēti zināt katra apstākļa rašanās iemeslus un tā attīstību, tomēr vismaz jāapzinās pieeja, kuras ietvaros norma ir konstruēta. Jāatceras arī to tiesību izpratnes filozofiskais tvērums, ko savulaik Eiropā ieviesa glosatori un postglosatori, kuri nodarbojās ar romiešu tiesību recepciju (Windscheid 1862). Tādēļ nosacīti jāspēj nošķirt tiesību institucionālās sistēmas pazīmes no pandektu sistēmas iezīmēm arī Krimināllikuma normu konstrukcijās. Tikai tad, kad ir izstrādāta un akceptēta vienota tiesību izpratnes pieeja, ir iespējams runāt par pašu tiesību sistēmu un analizēt to.

Kriminālbildību pastiprinošo apstākļu esamība izdarītajā noziedzīgajā nodarījumā ir kritērijs, ko tiesa ņem vērā, lai vainīgajai personai noteiktu samērīgāko sodu. Vienlaikus apstākļi nepieļauj arī ārkārtējas soda mazināšanas iespējas izvēli. Tomēr Krimināllikums nenosaka, cik lielā mērā lietā konstatētie atbildību pastiprinošie apstākļi ietekmē pašu

soda mēru, tāpat likumā nekas nav teikts par papildsoda noteikšanas kritērijiem. Meklējot atbildi uz minētajiem jautājumiem, nevar nepieminēt Krimināllikumā veiktos grozījumus un neanalizēt to praktisko devumu krimināltiesībā.

Aplūkojot atbildību pastiprinošo apstākļu institūta attīstības dinamiku, jāsecina, ka tas Krimināllikuma septiņpadsmit gadu darbības laikā ir pilnveidots sešas reizes, kā rezultātā ir iekļauti divi jauni apstākļi un veikti seši formāla rakstura normu precizējumi. Tādējādi Krimināllikumā pavisam ir piecpadsmit apstākļi ar funkciju palielināt atbildības pakāpi vainīgajai personai. Veicot detalizētu grozījumu izpēti un analizējot to argumentāciju, var konstatēt, ka divas reizes ir precizēti tieši jaunākie apstākļi, trīs reizes ir izmainīta citu apstākļu forma un vienu reizi ir grozīts, precīzāk, atcelts apstākli esošais iepriekšējo grozījumu saturs. Kaut arī tas Krimināllikuma pārējo normu grozījumu fonā ir uzskatāms par pieņemamu risinājumu, šī saskatāmā progresējošā tendence nevar neraisīt satraukumu.

Analizējot atbildību pastiprinošos apstākļus, vienmēr jānorāda Krimināllikuma 46. pants jeb tiesiskais pamats, kas reglamentē soda noteikšanas kritēriju izvēli, kaut arī var iebilst pret panta satura formulējuma loģisku struktūru, kad soda noteikšanas vispārīgie principi tiek sadalīti grupās pēc nozīmes. Tomēr lielāku neizpratni rada Krimināllikuma 46. panta 4. daļa, kas paredz, ka “brīvības atņemšanas sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu piemēro, ja soda mērķis nav sasniedzams, nosakot kādu no attiecīgā panta sankcijā paredzētajiem vieglāka soda veidiem”. Norma konstruēta kā sevišķs nosacījums, kurš iekļauts vispārīgajos soda noteikšanas principos ar dominējošu nozīmi. Jāpievērš uzmanība tam, ka brīvības atņemšanas sods, ko analizē normas kontekstā, attiecas arī uz īslaicīgu brīvības atņemšanas iespēju. Tādējādi, ja tiesnesis noteic vainīgajai personai brīvības atņemšanas sodu uz piecpadsmit dienām, viņam ir obligāti jāpamato, kādēļ soda mērķi nebija iespējams sasniegt ar vieglākiem soda veidiem.

Teorētiskā līmenī normas nosacījumu formālais regulējums nebija tik nepieciešams, turklāt īslaicīgas brīvības atņemšanas sodam ir nosacīti attāla līdzība ar arestu, ko piemēro par smagu administratīvo pārkāpumu izdarīšanu. Protams, vienādības zīmi starp šiem sodiem, kuri pieder atsevišķām tiesību nozarēm un tik būtiski atšķiras gan pēc termiņiem, gan izciešanas kārtības un paliekošajam juridiskajam sekām, nekāda gadījumā nevaram likt. Tomēr vispārināta ideja, kas balstās uz vainīgā izņemšanu no ierastās sociālās vides, mainot viņa paradumus, ar noteiktu piesaisti

konkrētam dienas ritmam, tiem ir kopīga – tā mudina personu apdomāt savas rīcības kaitīgumu un saprast, ka maksa par ļaunumu, ko viņš nodara sabiedrībai, vienmēr ir augsta. Brīvības atņemšanas soda noteikšanas ierobežošana ir saistīta ar starpvalstu līmenī panāktu vienošanu, ka pušu (dalībvalstu) soda redzējums ir kopīgs.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ģenerālās asamblejas rezolūcija ir meklētā redzējuma (doktrīnas) izejas punkts. Tomēr brīvības atņemšanas sods nav pats smagākais no iespējamajiem kriminālsodu veidiem, turklāt atsevišķos gadījumos piespiedu darbs var izrādīties krietni smagāks. Balstoties uz Mišela Fuko vēstures piezīmēm, ir droši zināms, ka viens no nežēlīgākajiem sodiem, kas pazemoja cilvēku, ko sabiedrība vēlāk nosodīja, ir notiesāto personu piespiešana publiski tīrīt sabiedriskās ielas. Savā ieslodzīto apgērbā, vairāku uzraugu pavadībā un važās ieslēgti vainīgie bija spiesti izturēt pazemojumu un atklātu naidu no apkārtējiem (Fuko 2001).

Mūsdienās vainīgajām personām samērā bieži noteic piespiedu darbu, un sabiedrisko ielu vai ietvju tīrīšanā tās, protams, ir iespējams iesaistīt. Tomēr, ja parādās kāds speciālais apgērbs vai noteiktas atpazīšanas zīmes, pēc kurām var identificēt, ka tie ir notiesātie, to uzreiz iespējams traktēt kā cilvēktiesību pārkāpumu. Šeit ir iespējams oponentēt ar to, ka viens no tiesas spriešanas pamatprincipiem ir atklātums, kas paredz, ka “tiesas spriedumus un lēmumus vienmēr pasludina publiski”. Tādēļ sabiedrība jau zina, kādu sodu un par kādu nodarījumu piespieda vainīgajam. Ja aplūkosim sodu piemērošanas praksi citās Eiropas valstīs, tad atsevišķos gadījumos personas pašas izvēlas publiski arī atskaitīties par soda izpildīšanu, piemēram, Itālijā, kur augsta ranga ierēdņiem piemēro sabiedrisko (piespiedu) darbu.

Atgriežoties pie kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu vērtējuma saistībā ar soda veida izvēli, nācās konstatēt, ka atbilstoši aktuālajam Krimināllikuma regulējumam tiem vispār nav nozīmes, jo tie ir pakārtoti izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturam, radītajam kaitējumam, vainīgā personību raksturojošiem datiem. Vai tad kriminālatbildību pastiprinošie apstākļi pēc savas izcelsmes un rakstiskā formulējuma ir atšķirīgi?

Atbildību pastiprinošiem apstākļiem ir nozīme soda apmēra noteikšanā, tomēr šāds sadalījums nepārprotami ietver loģiska rakstura pretrunu. Ja, izlemjot lietu, vainīgajam ir pozitīvs personības raksturojums, tad tas uzreiz nonāk pretrunā ar lietā konstatētajiem atbildību pastiprinošajiem apstākļiem. Ja persona bija spējīga veikt noziedzīgu darbību pret grūtnieci, izmantot cietušā bezpalīdzības stāvokli, vecuma nevarību, atkarību, sabied-

riskā posta apstākļus vai veikt darbību ar citas personas palīdzību, izrādot sevišķu cietsirdību vai nīrgājoties par cietušo, mantkāriģu tieksmju vadībā, tad acīmredzami ir pieļautas kļūdas personību raksturojošo datu vākšanas un apstrādes procesā. Iepriekš pieminētie atbildību pastiprinošie apstākļi liecina par antisociālas personības formēšanu, kam būtu piemērojams smagākais sods.

Jāatzīst, ka bieži vien pat skaidrs normatīvais regulējums praksē ir piemērojams pavisam atšķirīgi. Piemēram, ja tiesnešiem ir jāizvēlas, vai vainīgajam konkrētajā situācijā jāpiemēro īslaicīgas brīvības atņemšanas sods vai brīvības atņemšanas sods uz laiku no trim mēnešiem, tad nepārprotami atbildību pastiprinošie apstākļi ir tas kritērijs, kas liek izvēlēties lielāku soda mēru. Bet problēma ir tāda, ka lielākais soda mērs ne vienmēr atbilst smagāka soda izvirzītājām prasībām, jo Krimināllikuma 55. pantā ir paredzēta nosacīta notiesāšanas iespēja ko var piemērot, ja ir noteikts brīvības atņemšanas sods, kas ir ilgāks par trim mēnešiem, bet nav ilgāks par pieciem gadiem. Nosacīta notiesāšanas iespēja īslaicīgas brīvības atņemšanas soda izvēles gadījumā nav piemērojama. Vai tas nozīmē, ka atbildību pastiprinošie apstākļi mazāk smagos noziegumos (ar izņēmumiem arī smagos noziegumos) ir pat vēlami?

Neizpratni par atbildību pastiprinošiem apstākļiem stiprina normatīvais regulējums, kurā uzmanība koncentrēta ap vairāku risinājumu iespējas eksistenci. Teorijā šādu modeli bieži neprecīzi attiecina uz vispārējo un speciālo normu darbības robežu pārklāšanos. Mūsu gadījumā tiek modelētas pēc nozīmes līdzvērtīgas iespējas, kuras var eksistēt, gan patstāvīgi izslēdzot viena otru, gan veidojot savstarpējas kombinācijas. Šajā procesā izšķirošu nozīmi iegūst tieši normu piemērotāju profesionālās sagatavotības līmenis, it īpaši teorētiskās zināšanas, jo likuma struktūra ar laiku kļūst arvien komplicētāka. Tādējādi Krimināllikumā ir paredzētas iespējas atkāpties vai samazināt 46. pantā norādīto atbildību pastiprinošo apstākļu nozīmi.

Atbildību pastiprinošo apstākļu nozīmes ierobežošana ir sasaistāma arī ar prokuroriem deleģētajām tiesībām noteikt sodus. Jāņem vērā, ka “personai, kura izdarījis kriminālpārkāpumu, mazāk smagu noziegumu vai smagu noziegumu, par kuru paredzēts brīvības atņemšanas sods līdz pieciem gadiem, prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, var noteikt naudas sodu vai piespiedu darbu, kā arī papildsodus – tiesību ierobežošānu vai probācijas uzraudzību” (KL 36. p. (3)). Tomēr naudas sodu vai piespiedu darbu var piemērot ne vairāk kā pusi no šajā pantā paredzētā maksimālā apmērā/lielumā (KL 41. p. (21); KL 40. p. (1)). Tādējādi formāli

atbildību pastiprinošo apstākļu nozīme ir samazināta uz pusi, vienlaikus apstākļu nozīme ir sasaistāma ar konkrētā soda veida izvēles sevišķajiem nosacījumiem. Naudas soda noteikšanā ir vērtējams vainīgā materiālais stāvoklis: ienākumi, uzkrājumi, apgādājamās personas u. tml., bet piespiedu darbs ir nosakāms darbspējīgai personai.

Prokuroriem piešķirtās tiesības lemt par soda noteikšanu pēc būtības ir pretstatītas Krimināllikumā minētajiem vispārīgajiem soda noteikšanas principiem. To var uzskatīt par formāli loģisku pretrunu tiesībās, tomēr nevar neatzīmēt, ka šis regulējums efektīvi risina tiesu noslogotības problēmu, samazina lietas izskatīšanas laiku un ļauj izvairīties no brīžiem nevajadzīgas lietas virzības tiesā gadījumos, kad noziedzīgas darbības kaitējums ir bijis minimāls. Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 34. nodaļas noteikumiem prokuroriem arī ir piešķirtas tiesības atsevišķos gadījumos izbeigt kriminālprocesu, nosacīti atbrīvojot personu no kriminālbildības. Tādējādi arī šādā gadījumā atbildību pastiprinošie apstākļi ir tieši pakārtoti sevišķas kārtības kritērijiem, un tiem ir atņemta Krimināllikuma 46. panta trešajā daļā garantētā soda apmēru palielinošā funkcija.

Rezumējumā vēlams atgādināt, ka, ieviešot normu formulējumā kaut minimālu atkāpi no formālas loģikas prasībām, turpmāka normas izpratne un piemērošana tiek vairākkārtīgi apgrūtināta. Vienlaikus jāatzīst, ka pilnībā izvairīties no formāla rakstura kļūdām nevienam nav izdevies, bet normatīvā regulējuma nepilnības vienmēr kompensē tiesību piemērotāju sagatavotības līmenis. Galvenais ir spēt saredzēt un izprast pieeju, kuras ietvaros norma būtu interpretējama. Atbildes un argumentācijas pamatojumu vēlams meklēt zinātniskajos pētījumos, kuros kaut vispārīnātā veidā ir izklāstītas nepieciešamās vadlīnijas darbam ar likumu.

Bibliogrāfija

1. Blūzma V, Lazdiņš J. (1998). Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1. sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas vēsture" fonds. (In Latvian)
2. Fuko M. (2001). Uzraudzīt un sodīt. Tulk. Inta Geile-Sīpolniece. Rīga: Omnia mea. (In Latvian)
3. Hattenhauer H. (1999). Das Europäische Rechtsgeschichte. 3. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag. (In German)
4. Juškova S. V. (2002). Russkaja pravda: proišhoždenie, istočniki, eje značenie. Pod redakcij O.I. Čistjakova. Moskva: Zercalo M. (In Russian)
5. Kabrija R. (2007). Kodifikacija. Moskva: Statut. (In Russian)
6. Windscheid B. (1862). Lehrbuch des Pandektenrechts. Düsseldorf: Verlags-handlung von Julius Buddeus. (In German)

7. Apvienoto Nāciju Organizācijas Standarta minimuma noteikumi par sodiem bez brīvības atņemšanas (Tokijas noteikumi) pieņemti ar Ģenerālās Asamblejas rezolūciju Nr. 45/110 1990. gada 14. decembrī.
8. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. 2012. gada 13. decembris. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27. decembris, Nr. 202 (4805).
9. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. 1998. gada 17. jūnijs. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
10. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74. (3232)
11. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20. decembris, Nr. 51.
12. Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14. janvāris, Nr. 1.
13. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014. gada 16. janvāra spriedums lietā Nr. KA04-0155-14/8, krimināllieta Nr. 11096001813.

Development and Doctrinal Concept of Circumstances, Adjuvency Criminal Responsibility in a Permanent Society

Summary

The criminal law in the environment of legal disciplines is distinguished by comparative stability with a systematically correct construction of the law. However, the stability of the law, and as a consequence, the development of the law itself, is inseparable from the economic, political and social processes, taking place in the country. These processes influences both perceptions of the norms of law, and on their further improvement.

In modern scientific publications, devoted to the study of problems of the policy of criminal punishment, there is an opinion on the excessive number of amendments to the Criminal Law, which can not significantly influence the sentencing of the guilty person. For the elimination of the flaws, the authors put forward new necessary amendments to the law. However, we must admit, that such a formal approach to the concept of law provokes an increase in the number of amendments. Thereby these ideas contributes to the growing level of mistrust of the law and a narrow perception of legal norms. The problem of constructing a law, in the author's opinion, can not be reduced to a formal logical structure of the norm, while forgetting the importance of the theoretical level of training of the law enforcer.

On the example of circumstances, aggravating criminal liability, the author researches the importance of the doctrine of law and its direct impact on the definition of the scope of application of the law.

Key words: legal norm, type of penalty, prescription about penalty, legal doctrine.

NOĻĒMUMA PAR AIZSARDZĪBU PRET VARDARBĪBU NEPILDĪŠANA

Ģimene ir jebkuras sabiedrības pamats un cilvēku vidū nostiprinājusies atziņa, ka “tas, kas notiek ģimenē, ir ģimenes lieta” ir nekas vairāk kā mīts. Vardarbība ģimenē ir problēma, kas aizskar ne tikai atsevišķus sabiedrības locekļus, bet visu sabiedrību kopumā. Viss negatīvais, kas notiek ģimenes iekšienē, ietekmē ne tikai vienas ģimenes dzīvi un sagrauj sabiedrības drošības fundamentu, bet negatīvi ietekmē bērnus. Bērni, kas ir vardarbības ģimenē liecinieki un aculiecinieki, tikpat kā vardarbības upuri pārcieš psiholoģiskas traumas. Nerunājot jau par to, ka paši bērni bieži kļūst par vardarbības upuri.

Katra valsts izstrādā un modernizē mehānismus vardarbības ģimenē apkarošanā. Svarīgākie grozījumi Civilprocesa likumā sakarā ar vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu stājās spēkā 2014. gada 31. martā – Civilprocesa likums tika papildināts ar 30.5 nodaļu “Pagaidu aizsardzība pret vardarbību”, un arī citos normatīvos aktos tika izdarīti attiecīgi grozījumi par šī mehānisma ieviešanu. 2014. gada 3. aprīlī stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem Krimināllikuma XVII nodaļa “Noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem” tika papildināta ar 168.¹ pantu, kas paredz atbildību par nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšanu. Taču minētie grozījumi neattur varmākas no pārkāpumiem un prakse rāda, ka šāds mehānisms darbojas un ir praktiski piemērojams.

Atbilstoši Tiesu informācijas sistēmas (TIS) datiem, 2016. gadā no 01.01.2016 līdz 13.10.2016, saskaņā ar Krimināllikuma 168.¹ pantu tika notiesāti 30 cilvēki un tai skaitā 21 cilvēks ar iepriekšējo sodāmību. Visbiežāk piemērotais sods ir piespiedu darbs (25 gadījumi no 30). Savukārt 2015. gadā notiesāto skaits ir 46 cilvēki, bet 2014. gadā – 17 cilvēki. No TIS datiem jāsecina, ka jaunā Krimināllikuma tiesību norma ir piemērojama praksē, lietu skaits palielinās un aizsardzības mehānisms aktīvi tiek izmantots un piemērots. Sabiedrībā radās lielāka sapratne par to, kā var pasargāt sevi un savus ģimenes locekļus no vardarbības apdraudējuma.

Raksta mērķis ir izanalizēt pamatu personas saukšanai pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kas paredzēts Krimināllikuma 168.¹ pantā (par nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšanu), pievēršot uzmanību “jaunprātības” aspektam.

Raksta uzdevumi: 1) Izanalizēt noziedzīga nodarījuma “Nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšana” sastāva pazīmes; 2) Izanalizēt Krimināllikuma 168.¹ panta praktisko nozīmi.

Galvenie secinājumi: Kopumā Civilprocesa likumā un Krimināllikumā ieviestos grozījumus sakarā ar mehānisma par aizsardzību pret vardarbību var

novērtēt kā pozitīvu soli uz priekšu cīņā ar vardarbību ģimenē, veidojot sabiedrībā izpratni par šīs problēmas pastāvēšanu un tās risināšanas iespējām. Autorei kā praktiķim, joprojām paliek atvērts un diskutabls jautājums par vārda “ļaurprātīgs” interpretāciju noziedzīga nodarījuma “Nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšana” subjektīvas puses noteikšanā. Praksē nav vienotas izpratnes par tā tulkošanu konkrēta panta ietvaros, bet tiesu praksē nav pievērsta pietiekami liela uzmanība šī jautājuma analīzei. Kā rezultātā rodas nepietiekama izpratne par noziedzīga nodarījuma, kas paredzēts Krimināllikuma 168.¹ pantā kvalifikāciju.

Atslēgas vārdi: vardarbība ģimenē, varmāka, nolēmums par aizsardzību pret vardarbību, kriminālatbildība.

Vardarbība ģimenē ir problēma, kurai tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība. Vairākos gadījumos vardarbībai tiek pakļautas sievietes un bērni, kas ir mazaizsargāta grupa. Vardarbība ģimenē netiek aprobežota tikai ar fizisko vardarbību, bet ietver sevī seksuālo, emocionālo (psiholoģisko) un ekonomisko vardarbību. Jebkuram no šiem vardarbības veidiem ir negatīvas sekas, kas ietekmē upuri. Ļoti bieži upuris nevēršas pēc palīdzības tiesībsargājošās iestādēs, krīzes centrā, sociālajā dienestā vai citur, bet vairāku iemeslu dēļ pārcieš vardarbību, kas cikliski atkārtojas: spriegums attiecībās un strīdi, vardarbības incidents, izlīgums, nosacīti mierīgs periods un atkal no sākuma. Tāda veidā vardarbība ģimenē atkārtojas pa apli pēc analogiska scenārija.

2014. gada 31. martā stājās spēkā grozījumi Civilprocesa likumā, ar kuriem Civilprocesa likums tika papildināts ar 30.5 nodaļu “Pagaidu aizsardzība pret vardarbību”, kas ir solis uz priekšu cīņā ar vardarbību ģimenē. Līdz ar šo grozījumu ieviešanu tika veikti grozījumi vairākos normatīvos aktos. Ar jauna mehānisma ieviešanu, vardarbības upuriem parādījās jauna iespēja kā pasargāt sevi, savus bērnus un citus ģimenes locekļus.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 250.⁴⁴ pantu, pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību var iesniegt laulātie vai bijušie laulātie; personas, starp kurām pastāv bērnu un vecāku attiecības, pastāv vai ir pastāvējušas aizbildnības vai citas ārpusģimenes aprūpes attiecības; personas, starp kurām pastāv radniecības vai svainības attiecības; personas, kas dzīvo vai dzīvojušas vienā māsaiņniecībā; personas, kurām ir vai ir gaidāms kopīgs bērns, neatkarīgi no tā, vai šīs personas kādreiz bijušas laulībā vai kādreiz dzīvojušas kopā; personas, starp kurām pastāv vai ir pastāvējušas tuvas personiskās vai intīmas attiecības. No šī panta izriet, ka pieteikumu var iesniegt pat tad, ja personām nebija oficiāli reģistrēta

laulība, bet pastāvēja tuvas attiecības. Šī likuma 250.⁴⁷ pantā ir uzskaitīti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi, ko var prasīt noteikt varmākai (vienlaikus var noteikt vairākus). Biežāk tiek lūgts noteikt aizliegumu jebkādā veidā sazināties un satikties ar prasītāju, aizliegumu atrasties mājoklim, kurā pastāvīgi dzīvo prasītājs, tuvāk par tiesas lēmumā par pagaidu aizsardzību pret vardarbību minēto attālumu, kā arī pienākumu atstāt mājokli, kur pastāvīgi dzīvo prasītājs.

Līdz ar grozījumu izdarīšanu Civilprocesa likumā, 2014. gada 3. aprīlī stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem Krimināllikuma XVII nodaļa tika papildināta ar 168.¹ pantu, kas paredz atbildību par nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšanu. Kriminālatbildība iestājas par ļaunprātīgu minētā nolēmuma nepildīšanu un vainīgā persona tiek sodīta ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.

Piemērojot pagaidu aizsardzības līdzekļus pret vardarbību, tiesa brīdina personu, ka policija veiks lēmuma izpildes kontroli un, ja lēmums netiks pildīts labprātīgi, viņš būs atbildīgs saskaņā ar Krimināllikumu. Kā arī tiesa noteic termiņu, līdz kuram var iesniegt pamatotu pieteikumu par pagaidu aizsardzības pret vardarbību atcelšanu. Attiecīgi, ja persona nepildīs ar tiesas nolēmumu noteikto, likumā paredzēta bargāka atbildība par savu prettiesisko rīcību. Krimināllikuma 168.¹ pantā paredzētais noziedzīgais nodarījums saskaņā ar Krimināllikuma 7. panta otro daļu ir atzīstams par kriminālpārkāpumu. No TIS datiem ir redzams, ka biežāk piemērotais sods par šādu kriminālpārkāpumu ir piespiedu darbs, kas autores skatījumā ir labākais soda mērs šajā gadījumā, kas ļauj vainīgai personai saprast savas darbības prettiesiskumu, pārdomāt notikušo un arī iesaistīt pārkāpēju sabiedrībai nepieciešamajos darbos. Kā norādīts pētījumā “Piespiedu darba nozīme sociālās atstumtības mazināšanā”, kriminālsoda “piespiedu darbs” piemērošana dod sabiedrībai divus būtiskus labumus: 1) notiesātās personas sodu izcieš sabiedrībā, kas nozīmē, ka persona tiek gan sodīta, gan tiek izpildīts sabiedrībai derīgs un nepieciešams darbs (notiesātais izcieš no pamatdarba un mācībām brīvajā laikā, bez atlīdzības); 2) sodot personu, tiek kavēta izpratnes par sabiedrības normām un vērtībām zaudēšana, kas lielākā mērā ir iespējama ieslodzījuma vietās. Šāda sistēma kopumā samazina sabiedrības resursus, kas ir jātērē, lai uzturētu ieslodzījuma vietu sistēmu un lai nodrošinātu iespēju iekļauties sabiedrības dzīvē tām notiesātām personām, kas izcietušas sodu brīvības atņemšanas iestādēs (FACTUM, 2007).

Ja persona pēc tiesas nolēmuma vai prokurora priekšraksta par sodu, nepieteicas piespiedu darba izpildes uzsākšanai Valsts probācijas dienestā, viņa tiek brīdināta par šī soda aizstāšanu ar īslaicīgu brīvības atņemšanu.

Viennozīmīgi sodāmība ietekmē turpmāko cilvēka dzīvi, tā darbiekārtosanos, iespējas nodarboties ar karjeru, ieņemt noteiktus amatus, attiecības ar apkārtējiem cilvēkiem utt. Skatoties no tāda redzesloka, pieņemtajiem grozījumiem Krimināllikumā jāattur personas no pārkāpumiem un jādisciplinē. Tomēr kā rada prakse, pārkāpjot šo tiesību normu vienreiz, persona var pārkāpt to arī otrreiz. Ka piemēru autore izskatījusi krimināllietas Nr. 11181054916 materiālus. No krimināllietas materiāliem izriet, ka ar Daugavpils tiesas 2016. gada 29. februāra lēmumu lietā Nr. 3-12/00042016 personai – turpmāk M.D., sakarā ar emocionālo vardarbību pret sievieti, ar kuru bija tuvas un intīmas attiecības, tika noteikti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi – aizliegts atrasties tuvāk par 50 metriem mājoklim, aizliegts satikties un uzturēt fizisku un vizuālu saskari, aizliegts jebkurā veidā sazināties, aizliegts satikties ar citu personu starpniecību. Tika noteikts termiņš prasības celšanai tiesā līdz 2016. gada 1. jūlijam.

Neskatoties uz to, ka persona tiesā tika brīdināta par kriminālatbildību, M.D. tomēr mēģināja sazināties telefoniski, rakstot īsziņas un zvanot, tādējādi turpinot emocionāli terorizēt savu upuri. Sieviete vērsās ar iesniegumu policijā, tika uzsākts kriminālprocess un ar Daugavpils tiesas 2016. gada 14. jūnija spriedumu M.D. tika atzīts par vainīgu Krimināllikuma 168.¹ pantā paredzētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un sodīts ar piespiedu darbu uz 80 stundām. Papildus tam no vainīgās personas tika piedzīta kompensācija par morālo aizskārumsu 200 *euro* un kompensācija par juridiskiem pakalpojumiem 300 *euro* apmērā. Spriedums netika pārsūdzēts un stājies spēkā 2016. gada 02. jūlijā. Neskatoties uz to, ka M.D. tika sodīts, viņš turpināja nepildīt Daugavpils tiesas lēmumu un turpināja sazināties ar cietušo pa telefonu.

Civilprocesa likuma 250.⁵⁸ panta septītā daļa noteic, ka, apmierinot pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību pirms prasības celšanas, tiesa vai tiesnesis nosaka prasītājam termiņu prasības pieteikuma iesniegšanai tiesā, ne ilgāku par vienu gadu. Savukārt šī likuma 250.⁵⁹ ceturtās daļas 2. punkts noteic, ka atbildētājam ir tiesības iesniegt pieteikumu tiesai par pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļa aizstāšanu vai atcelšanu.

Minētā lietā, Daugavpils tiesas 2016. gada 29. februāra lēmumā tika norādīts termiņš prasības celšanai tiesā līdz 2016. gada 01. jūlijam. Tiesas

no lēmums netika atcelts un joprojām ir spēkā, tas ir M. D. jāievēro bija visi ierobežojumi un pagaidu aizsardzības līdzekļi pret vardarbību turpina darboties uz nenoteiktu laiku. Sakarā ar to cietusī persona iesniedza iesniegumu policijā, lai uzsāktu kriminālprocesu, bet tika pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, jo nav saskatāmas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, kas paredzētas Krimināllikuma 168.¹ pantā. Lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu tika pārsūdzēts prokuratūrā un sūdzības iesniedzēja lūgums tika apmierināts. Taču procesa virzītājs, izskatot lietas materiālus, atkārtoti pieņēma lēmumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu. Abi lēmumi tika pamatoti ar subjektīvas puses neesamību. Tika aizskarts jautājums par “ļauņprātīgu nolēmuma nepildīšanu”. Augstākā tiesa norāda, ka “gadījumā, ja tiesas noteiktajā termiņā nav iesniegta pamatprasība, tiesas noteiktie pagaidu aizsardzības līdzekļi pret vardarbību turpina darboties uz nenoteiktu laiku, tiesas lēmums par pagaidu aizsardzību automātiski netiek atcelts” (Augstākā tiesa lieta SKK-112/2016). Radās diskutabls jautājums par šī noziedzīga nodarījuma sastāvu. Runājot par objektu, šis noziedzīgais nodarījums var apdraudēt ne tikai ģimenes locekļus, bet jebkuru cilvēku ar kuru bija tuvas, intīmas attiecības vai kopīga māsājaimniecība utt. Kriminālpārkāpums izpaužas tieši nolēmuma nepildīšanā un pirmais, kas jākonstatē ir tiesas lēmums, ar kuru noteikti pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļi. No objektīvas puses noziedzīgs nodarījums var izpausties kā darbība, tā arī kā bezdarbība. Tas atkarīgs no tā vai persona turpina savas darbības, no kurām jāatturas saskaņā ar tiesas nolēmumu vai otrādi nepilda viņam uzlikto pienākumu izdarīt konkrētu darbību, piemēram, atstāt mājokli. Subjekts attiecīgi ir persona, kuram ar tiesas nolēmumu noteikti aizliegumi un kurš to nepilda, fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi Krimināllikumā paredzētu vecumu. Kā rāda prakse, problēmas rodas ar subjektīvas puses pierādīšanu un tieši to, ka persona izdarījusi pārkāpumu ar tīšu nodomu, tas ir “ļauņprātīgi” nepildīja nolēmumu. Minētā lietā, tika pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu, pamatojoties uz to, ka persona nav pārkāpusi nolēmumu “ļauņprātīgi”, viņam nebija nodoma pārkāpt nolēmumu, jo viņš nepārzinot juridiskās nianses, bija pārliecināts par to, ka nolēmums pēc tiesas spriedumā norādīta termiņa nav spēkā. Autore ieskatā šajā sakarā jāmin Augstākās tiesas atziņu, ka “tiesībās jau izsenis darbojas princips, ka tiesību nezināšana neatbrīvo no atbildības” (Augstākā tiesa, lieta Nr. A420531012, 2015). Jāsecina, ka šajā gadījumā, personas norādījums uz to, ka viņš pārkāpis nolēmumu

netīši, ļauj personai izvairīties no atbildības un turpināt savas prettiesiskās darbības. Autores ieskatā uz “ļauņprātību” norada vairāki aspekti: pirmkārt, tiesā, pieņemot nolēmumu par aizsardzību pret vardarbību, personai tiek skaidroti viņa pienākumi un nolēmuma nepildīšanas sekas, kā arī skaidrots jautājums par termiņu prasības celšanai; otrkārt, ja persona jau otro reizi pārkāpj viņam uzliktus pienākumus, tas jau ir personas raksturojoši dati; treškārt, uz ļauņprātību norāda arī nodarījuma vairākkārtēja izdarīšana, nevis tikai viens gadījums. Viss iepriekš minētais norāda uz to, ka persona mērķtiecīgi, tīši, nepilda viņam uzliktus aizliegumus un tas viss kopumā veido noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi. Ietverot Krimināllikuma 168.¹ pantā vārdu “ļauņprātīgs”, praksē radās grūtības ar šī panta interpretāciju un piemērošanu. Bieži vien tiesneši savu lēmumu motivē ar to, ka personai tiesā bija skaidroti viņa pienākumi un nolēmuma nepildīšanas sekas. Tomēr vārds “ļauņprātīgs” ir daudz plašāks un katrs traktē to pēc sava ieskatā. Visi lietas apstākļi jāvērtē kopsakarā, jāņem vērā arī personas raksturojošie dati, uzvedība, motīvi un viennozīmīgi, ja veidojas recidīvs un persona atkārtoti nepilda vienu un to pašu nolēmumu, tad tas viss kopumā veido subjektīvo pusi – tīšu nodomu. Kā norādīts Krimināllikuma komentāros, pareizai noziedzīga nodarījuma subjektīvas puses konstatēšanai un tās atsevišķu pazīmju (vainas, motīva, mērķa) noteikšanai ir svarīga nozīme, lai pareizi kvalificētu vainīgā izdarīto nodarījumu (Kraščiņš U, 2008).

Kopsavilkums

Rezumējot rakstā minēto un izanalizējot statistikas datus no Tiesu informācijas sistēmas, jāsecina, ka vardarbības ģimenē upuri izmanto iespēju iesniegt tiesā pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību. Savukārt praksē par nolēmuma par aizsardzību pret vardarbību nepildīšanu plaši tiek piemērots jaunieviestais Krimināllikuma 168.¹ pants. Paliek atvērts un diskutabls jautājums par vārda “ļauņprātīgs” interpretāciju šī noziedzīga nodarījuma subjektīvas puses noteikšanā. Praksē nav vienotas izpratnes par tā interpretāciju, bet tiesu praksē nav pievērsta liela uzmanība šī noziedzīga nodarījuma subjektīvas puses padziļinātai analīzei. Kā rezultātā rodas nepietiekama izpratne par noziedzīga nodarījuma, kas paredzēts Krimināllikuma 168.¹ pantā kvalifikāciju.

Bibliogrāfija

1. Likums “Krimināllikums”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.04.2016. // “Ziņotājs” 04.08.1998. Nr. 15. (In Latvian) Pieejams – <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> (skat. 12.10.2016)
2. Likums “Civilprocesa likums”/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 20.06.2001. // “LV” 03.11.1998. Nr. 326/330. (In Latvian) Pieejams – <http://www.likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 12.10.2016)
3. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. (2008) Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redactors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 153. lpp. (In Latvian)
4. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 10. jūlija spriedums lietā Nr. A420531012 (In Latvian)
5. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016. gada 23. marta lēmums lietā Nr. 11300015115 SKK-112/2016 (In Latvian)
6. Daugavpils tiesas 2016. gada 29. februāra lēmums lietā Nr. 3-12/00042016 (In Latvian)
7. Daugavpils tiesas 2016. gada 14. jūnija spriedums krimināllietā Nr. 11181054916 (In Latvian)
8. SIA “FACTUM” (2007) “Piespiedu darba nozīme sociālās atstumtības mazināšanā”. SIA FACTUM. 7. lpp. (In Latvian)
9. TIS statistika. Krimināllietu statistikas pārskati. Notiesāto personu skaits. (In Latvian) Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O (skat. 13.10.2016)

Violation of the Fulfillment of Ruling on Protection Against Violence

Summary

Summarizing the above and analyzing the statistical data from the information system of the courts we can conclude, that victims of domestic violence are increasingly using the opportunity to go to court with a claim for temporary protection against violence. In practice, for failure to comply with the decision of the court to protect against violence, article 168.¹ of the Criminal Law is widely used. The question of the interpretation of the word “malicious” in determining the subjective side of the criminal act remains open and disputable. In practice, there is no single concept of its interpretation, and in judicial practice, the analysis of the subjective side of this criminal act hasn’t given due attention. As a result, there is an inadequate understanding of the qualification of the criminal offense, provided in the article 168.¹ of the Criminal Law.

Key words: domestic violence, the abuser, the decision on protection against violence, criminal liability.

NOZIEDZĪGU NODARĪJUMU DEKRIMINALIZĀCIJAS ĪPATNĪBAS UN AR TO SAISTĪTAS PROBLĒMAS

Raksts ir veltīts Latvijas Republikas Krimināllikumā esošo noziedzīgu nodarījumu dekriminalizācijas iespēju un nepieciešamību izvērtēšanai, ņemot vērā ekonomisko un sociālo stāvokli valstī, notiekošos procesus un notikumus sabiedrībā, kā arī politiskus un sociālos aspektus.

Raksts ir sākumposms Latvijas Republikas Krimināllikumā esošo noziedzīgu nodarījumu pārizvērtēšanai, ar mērķi konstatēt attiecīgo likumpārkāpumu juridiski krimināltiesiskās kvalifikācijas nepieciešamību.

Raksta uzdevumi ir: izskatīt un analizēt noziedzīgu nodarījumu dekriminalizācijas vēsturiskos aspektus Latvijas Republikas Krimināllikumā; apzināt jau daudzu gadu garumā nesekmīgi apspriestās sikās zādzības dekriminalizācijas perspektīvas, tās problēmas, cēloņus, kā arī izvērtēt daudzu tiesībsargājošo iestāžu, tiesu sistēmas un politiķu paustos viedokļus, kas ir par pamatu iepriekš minētās dekriminalizācijas neīstenošanai.

Rakstā, kā pozitīvs solis sikās zādzības dekriminalizācijas virzienā, ir vispārīgi izvērtēts Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā 2016. gada jūlija mēnesī veiktās sikās zādzības dekriminalizācijas rezultāts, kas nakamajos rakstos tiks padziļināti izpētīts, ar mērķi apzināt labās prakses pārņemšanas iespējamību.

Izvērtējot politiķu, dažādu tiesībsargājošo iestāžu pārstāvju un dažu tiesībzinātnieku paustos viedokļus, var secināt, ka nepastāv vienota un pamatota argumenta par sikās zādzības dekriminalizācijas nepieļaujamību vai tās nepieciešamību, ņemot vērā likumpārkāpēja intereses atsevišķi un sabiedrības kopumā. Tas ir saistāms ar to, ka attiecīgais jautājums nebija vērtēts pilnvērtīgi, izvērtējot valstu pieredzi, kurās ir notikusi sikās zādzības dekriminalizācija, kā arī jāvērtē kriminālsoda piemērošanas lietderīguma, samērīguma un ar to radītās kaitīgās sekas likumpārkāpēja interesēm ar nodarīto kaitējumu. Jo īpaši tas ir ņemams vērā attiecībā uz personām, kuras ir izdarījušas sikā apmēra zādzības pirmo reizi.

Raksta autors uzskata, ka nav pieļaujams un pamatots galvenais arguments zādzības dekriminalizācijas nepieļaujamībai ir tās recidīvs un iespējamās problēmas ar kabatzagļiem. Šī noziedzīga nodarījuma recidīvs norāda uz to, ka kriminālsoda piemērošana (saukšana pie kriminālatbildības) atsevišķiem indivīdiem nav atturošs un preventīvs līdzeklis un viņi turpina veikt savas noziedzīgas darbības neskatoties uz pastāvošajām kriminālajām represijām. Savukārt esošā problēma ar kabatzagļiem un personām, kurām zādzība ir kā komercdarbība, nerada pamatojumu citām personām, kuras pirmo reizi izdara zādzību sikā apmērā, piemērot kriminālsodus un saukt viņas pie kriminālatbildības, to pamatojot ar iespējamo augta recidīva risku.

Atslēgas vārdi: dekriminalizācija, sīkā zādzība, vīzija, izvērtējums, reforma Krievijas Federācijas kriminālpolitikā.

Vairāku valstu likumdevēji, neatkarīgi no konkrētās valsts piederības attiecīgajai tiesību sistēmai, īstenojot savas valsts kriminālpolitiku, sodu politiku un ievērojot tajā nostiprinātās nostādnes, prioritātes, veic konkrētā likumpārkāpuma kriminalizāciju vai dekriminalizāciju.

Attiecīgā likumpārkāpuma kriminalizācija vai dekriminalizācija ir saistāma ar ekonomisko un sociālo stāvokli valstī, notiekošajiem procesiem un notikumiem sabiedrībā, kā arī ar politiskiem un sociāliem aspektiem. Tāpat iepriekš minēto procesu krimināltiesībās ietekmē labās prakses pārņemšana, kā arī ieviešot uzņemtās saistības starptautisko tiesību jomā un pielīdzinot attiecīgās valsts normatīvo aktu un tajos noteikto tiesisko regulējumu citu šajā tiesību sistēmai piederošo valstu normatīvajiem aktiem vienlīdzīga tiesiskā regulējuma nodrošināšanai.

Taisnīga un efektīva kriminālā justīcija ir priekšnoteikums jebkurai demokrātiskai sabiedrībai, kas ir balstīta uz tiesiskumu, ka cīņā pret noziedzību tādi pasākumi kā dekriminalizācija, depenalizācija, starpniecība un kriminālprocesa vienkāršošana var dot ieguldījumu šo grūtību pārvarēšanā, ka, veicot jebkuru pasākumu, kura mērķis ir palielināt kriminālās justīcijas efektivitāti, pienācīgi jāņem vērā arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas noteiktās prasības (Vilks 2013: 34).

Viens no līdzekļiem cīņā pret noziedzību, tai skaitā mazinot to, kā arī attiecīgā noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu saistīto grūtību pārvarēšanai, ņemot vērā šī likumpārkāpuma nozīmīgumu, bīstamību un kaitējumu sabiedrības interesēm kopumā, ir šo likumpārkāpumu (noziedzīgu nodarījumu) dekriminalizācija.

Dekriminalizācija ir noziedzīgu nodarījumu juridiskā pārkvalifikācija administratīvajos, disciplinārajos pārkāpumos vai jebkāda cita veida prettiesiskajās darbībās.

Kā pirmo Latvijas likumdevēju īstenoto dekriminalizāciju var minēt procesu, kad tika izstrādāta jauna krimināllikuma projekta koncepcija, kas tika akceptēta 1990. gada 13. decembrī no Latvijas Republikas Augstākā padomes puses, bet galīgā veidā to apstiprināja Augstākās Padomes Prezidijs 1991. gada februārī. Izstrādājot krimināllikuma projektu, tika īstenota dekriminalizācija (kriminālās atbildības nepiemērošana), humānisma, tai skaitā depenalizācija (sodu liberalizēšana; smagu sodu piemērošanas vietā tiek piedāvātas alternatīvas), un ieviests individuālās atbildības princips.

Salīdzinājumā ar Latvijas Kriminālkodeksa 15. pantā noteikto, projektā tika ievērojami plašāk izteikts nozieguma stadiju institūts un ieviesti vairāki jauninājumi, tai skaitā tika noteikts, ka kriminālatbildība iestājas par sagatavošanos tikai smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem, un pie kriminālatbildības nav saucama persona par mēģinājumu izdarīt kriminālpārkāpumu, kas bija pirmais solis dekriminalizācijas virzienā.

Latvijas Republikas Krimināllikumā esošo nedaudzu noziedzīgu nodarījumu dekriminalizācijas aktualitāte ir mazinājusies, salīdzinot to ar ekonomiskajā krīzē pastāvošo, kad notika finanšu resursu un cilvēkresursu samazinājums Valsts policijā, bet tomēr analizējot dažādu tiesībsargājošo iestāžu vadītāju un politiķu sniegtos viedokļus par tiesībsargājošo iestāžu darbību un tās kapacitāti, ir vērojama tendence dekriminalizācijas kā viena no iespējamā līdzekļa pastāvošo problēmu risināšanai pieminēšanai un aktualizēšanai.

Sākoties ekonomiskajai krīzei Latvijā, Iekšlietu ministrija, ņemot vērā pēdējā gada laikā notikušās nozīmīgās pārmaiņas visā iekšlietu sistēmā un resursu samazinājumu Valsts policijai, uzskatīja, ka “nepieciešams aktualizēt jautājumu par kriminālprocesa sakārtošanu un kriminālpārkāpumu dekriminalizēšanu, kas tobrīd aizņēma lielāko daļu no policijas darbalaika.” (<http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/arhivs/2009/?doc=17217>) Tobrīd Iekšlietu ministre L. Mūrniece uzskatīja, ka “ir īstais laiks vēlreiz izvērtēt Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu un Kriminālprocesa likumu, kuros būtu jāpārdefinē likumpārkāpumi, kas nerada būtiskus draudus sabiedrības drošībai un var tikt risināti kā administratīvie pārkāpumi, pretstatā tiem noziegumiem, kas rada reālu apdraudējumu sabiedriskajai drošībai un kārtībai vai kā citādi prasa tiesībsargājošo institūciju pastiprinātu uzmanību.” (<http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/arhivs/2009/?doc=17217>) Tāpat Iekšlietu ministrija iepriekš minēto viedokli pamatoja ar to, ka policija sarežģītās ekonomiskās situācijas dēļ valstī nevar visus savus resursus veltīt prevencijai un sabiedrībai bīstamu noziegumu apkarošanai, jo paralēli ik dienu simtiem darbinieku nodarbojas ar dokumentu sagatavošanu tādos kriminālprocesos, kurus tikpat efektīvi varētu risināt arī administratīvā kārtā – bez sarežģīto, laikietilpīgo un finansiāli dārgo procesuālo mehānismu iedarbināšanas.

Ņemot vērā iepriekš minētās pastāvošās problēmas policijas darbā, Iekšlietu ministrija un Tieslietu ministrija vienošanās ceļā panāca dažādu normatīvo aktu grozījumus, kas atslogoja un padarīja efektīvāku tiesībsargājošo iestāžu darbu. Ar 2009. gada 1. jūliju stājās spēkā grozījumi Krimināllikumā, kas dekriminalizēja fiktīvu uzņēmējdarbību.

Vērienīgas izmaiņas Krimināllikumā tika ieviestas pieņemot 2012. gada 13. decembra likumu “Grozījumi Krimināllikumā”, kas stājās spēkā 2013. gada 1. aprīlī.

Ar Ministru kabineta 2009. gada 9. janvāra rīkojumu Nr. 6 (prot. Nr. 1, 32.§) apstiprinātajā Kriminālsodu politika koncepcijas sadaļā 1.2.13. “KL Sevišķās daļas pantos paredzētās sankcijas” secināts, ka “par sabiedrībai kaitīgiem nodarījumiem var tikt paredzēta kriminālā vai administratīvā atbildība. Attīstot duālistisku publisko tiesību atbildības sistēmu, svarīgi nodrošināt līdzsvaru starp kriminālatbildības un administratīvās atbildības sistēmu.” (<http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F8EAF0BB07FCB67AC225793300488419?OpenDocument>) Krimināllikumā jāparedz atbildība par nodarījumiem, kas būtiski apdraud sabiedrības vai personas intereses, rada vai var radīt būtisku kaitējumu. Savukārt par mazāk kaitīgiem nodarījumiem jāparedz administratīvā atbildība. Uz iepriekš minēto grozījumu pieņemšana laiku Krimināllikumā tika definēti vairāki nodarījumi, kuru kaitīgums ir salīdzinoši neliels, līdz ar to arī nav nepieciešama to kriminalizācija.

Ņemot vērā minēto, ar 2012. gada 13. decembra likumu “Grozījumi Krimināllikumā” tika dekriminalizēti noziedzīgi nodarījumi, kas bija noteikti Krimināllikuma 259. panta pirmajā daļā, 221.³ pantā, KL 343. panta pirmajā daļā. Savukārt atbildība par zādzībām nelielā apmērā, pret kuru dekriminalizēšanu savulaik sevišķi iebilda tirgotāji, joprojām ir paredzēta Krimināllikumā.

Papildus tam var minēt goda aizskaršanas, goda aizskaršanas un neslavas celšanas masu saziņas līdzekli, varas pārstāvja un citas valsts amatpersonas goda un cieņas aizskaršanas dekriminalizāciju un nepatiesas maksātnespējas procesa pieteikuma iesniegšanas un maksātnespējas procesa kavēšanas daļēju dekriminalizāciju, par kuru izdarīšanu agrāk tika paredzēta kriminālatbildība Krimināllikuma 156., 158., 214. panta pirmajā daļā, 215. panta pirmajā daļā un 271. pantā.

Kā vienu no mēģinājumiem dekriminalizēt zādzību nelielā apmērā var minēt Iekšlietu ministrijas sagatavoto likumprojektu “Grozījumi Krimināllikumā”, ko Tieslietu ministrija saskaņā ar Valsts sekretāru sanāksmes 2008. gada 13. novembra sēdes protokola Nr. 45, 18.§ izskatīja un neatbalstīja to tālāku virzību.

Tieslietu ministrija konceptuāli neiebilda attiecībā pret Iekšlietu ministrijas izstrādātajā likumprojektā piedāvāto risinājumu, ka no Krimināllikuma 180. pantā paredzētās zādzības, krāpšanas, piesavināšanās nelielā apmērā, atsevišķi tiek izdalīta zādzība, krāpšana, piesavināšanās sīkā

apmērā, kā arī no Krimināllikuma 185. pantā paredzētās mantas tīšas iznīcināšanas un bojāšanas atsevišķi tiek izdalīta mantas tīša iznīcināšana un bojāšana nelielā un sīkā apmērā, tolaik Latvijas Republikā noteikā minimālā mēnešalga 160 LVL apmērā bija pietiekami ievērojama naudas summa. Tieslietu ministrija savā atzinumā norādīja, ka ir būtiska atšķirība, vai kaitējums nodarījuma izdarīšanas brīdī pārsniedz vienu tai laikā Latvijas Republikā noteiktās minimālās mēnešalgas trešo daļu, vai to nepārsniedz. Tāpat Tieslietu ministrija norādīja, ka nevar būt paredzēta vienāda kriminālatbildība par jebkuru tīšu mantas iznīcināšanu vai bojāšanu. Tomēr minētās darbības pēc Tieslietu ministrijas uzskata nevar būt kvalificētas kā administratīvie pārkāpumi, papildus norādot, ka nodarījumu diferencijācijai ir jābūt Krimināllikuma ietvaros, paredzot par nodarījumiem adekvātus kriminālsodus, ka var būt arī nesaistīti ar brīvības atņemšanu. Detalizētāks Iekšlietu ministrijas likumprojekta un Tieslietu ministrijas atzinuma izvērtējums par šo likumprojektu tiks atspoguļots nākamajos rakstos par sīkās zādzības dekriminalizācijas perspektīvām.

Neskatoties uz iepriekš minēto, daudzu gadu garumā, gan ekonomiskās krīzes laikā, gan arī šobrīd (mazākā apmērā) vairāk apspriežama un analizējama ir zādzības, krāpšanas, piesavināšanās un mantas tīšas iznīcināšanas vai bojāšanas sīkā apmērā dekriminalizācija.

Katru gadu Augstākās tiesa plēnumā Augstākā tiesa apkopo statistiku par lietām un identificē galvenās problēmas. Balstoties uz to, Austākā tiesa vairākkārt ir ieteikusi vajadzību apsvērt arī sīku kriminālpārkāpumu dekriminalizāciju, kas samazinātu lietu skaitu kopumā. Piemēram, sīkās zādzības klasificējot kā administratīvu pārkāpumu, nevis kriminālpārkāpumu. (Jurista Vārds, 31.01.2012.)

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs uzskata, ka agrāk vai vēlāk būs jāatgriežas pie jautājuma par sīko zādzību dekriminalizācijas. "Ir jau vairākkārt cilāts jautājums, un, manuprāt, ne bez pamata. Acīmredzot mēs tomēr agri vai vēlū nonāksim pie jautājuma – vai tomēr nav prātīgi atgriezties un atjaunot Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā pantu ar nosaukumu "sīkā zādzība",” norādīja Augstākās tiesas priekšsēdētājs. (<http://nra.lv/latvija/kriminalzinas/41591-at-priekssedetajs-agrak-vai-velak-bus-jaruna-par-siko-zadzibu-dekriminalizaciju.htm>) Tāpat Augstākās tiesas priekšsēdētājs uzsvēra to, ka tie, kas agrāk strādājuši tiesībsargājošās iestādēs, zina, ka, esot spēkā šādai normai, pārkāpuma izmeklēšanas un iztiesāšanas procedūra bija pietiekami ātra un vienkārša "tā vietā, lai darbinātu tiesas un likumsargu mašīnēriju un maksātu valsts līdzekļus, bet faktiski lietas nebeidzas ne ar ko". (<http://nra.lv/latvija/>

kriminalzinas/41591-at-priekssedetajs-agrak-vai-velak-bus-jaruna-par-siko-zadzibu-dekriminalizaciju.htm)

2010. gada novembrī Sabiedrības konsultatīvās drošības padomes biedri vienojās, ka siko zādzību dekriminalizācija ir zaudējusi aktualitāti, jo tiek paredzēts vienkāršot kriminālpārkāpumu izmeklēšanu neatliekamības kārtībā, kas arī tika izdarīts, grozot Kriminālprocesa likumu un šā likuma 36. nodaļā nosakot pirmstiesas kriminālprocesa īpatnības, piemērojot neatliekamības kārtību un šā likuma 37. nodaļā pirmstiesas kriminālprocesa īpatnības saīsinātajā procesā.

Neskatoties uz iepriekš minēto, Ēriks Kalnmeiers 2015. gada 26. novembrī sniedzot interviju Latvijas Radio 4 raidījumā “Darbojošās personas” norādīja, ka “būtiski ir panākt samērīgu policijas resursa patēriņu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā. Lietuvā un Igaunijā jau eksistē minimālās kaitējuma robežas, pie kurām tiek uzsākti kriminālprocesi. Latvijā šādi mēģinājumi ieviest šīs minimālās robežas ir bijuši, bet neveiksmīgi. Teorētiski Kriminālprocesa likuma 6. pants nosaka uzsākt kriminālprocesu pie noziedzīgi nodarītā kaitējuma no pirmā centa. Policijas resursi nav bezgalīgi, līdz ar to ir jāsamēro to patēriņš neatklāta kriminālpārkāpuma un sevišķi smaga nozieguma izmeklēšanas gadījumā.” (<http://www.diena.lv/sodien-laikraksta/neatklatas-zadzibas-kraujas-kaudzes-14121295>)

Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas priekšsēdētājs Ainars Latkovskis atzīst, ka jautājums par kādu sliekšni, no kura ierosina krimināllietu, ir ļoti sarežģīts, jo ir cilvēki, kuriem arī viena *euro* zaudējums ir būtisks.

Krimināltiesību eksperts A. Judins komentējot sikās zādzības dekriminalizāciju norādīja, ka “risinājumu juridiski īsti neredzu. [...] Lielāks bubulis tomēr ir kriminālsods, kas pie vainas pastipriņošiem apstākļiem ir pietiekami bargs.” (http://news.lv/Latvijas_Avize/2016/06/02/garnadzi-no-veikaliem-iznes-miljonus)

Latvijas Pārtikas tirgotāju asociācijas izpilddirektors Noris Krūzītis tomēr uzskata, ka “zādzības līdz zināmai summai vajadzētu dekriminalizēt.” (http://news.lv/Latvijas_Avize/2016/06/02/garnadzi-no-veikaliem-iznes-miljonus)

Tieslietu ministrija ir pret neliela apmēra zādzību dekriminalizāciju, norādot, ka “sabiedrības apziņā kriminālatbildība ir visbargākā no visām juridiskās atbildības formām, neskatoties uz piemērotā soda veidu un apmēru. Pats fakts par saukšanu pie kriminālatbildības ir preventīvs līdzeklis kā pret apsūdzēto, tā arī attiecībā pret citām personām. Savukārt administratīvā atbildība sabiedrības apziņā netiek pietiekami novērtēta, tiek

uzskatīts, ka to piemēro par maznozīmīgiem formāliem pārkāpumiem neatkarīgi no piemērotā soda veida un bardzības.” (http://news.lv/Latvijas_Avize/2016/06/02/garnadzi-no-veikaliem-iznes-miljonus)

Ģenerālprokurors Ēriks Kalnmeiers komentējot zādzības dekriminalizāciju, Latvijas Avīzei norādīja, ka “Pilnībā dekriminalizēt šo noziedzīgo nodarījumu nedrīkst, jo zādzības nelielā apmērā augšējā robeža ir 370 euro, kas ļoti daudziem iedzīvotājiem ir būtiska summa. Pašreiz varētu būt runa par apakšējās sākuma robežas noteikšanu, no kuras sākas kriminālatbildība par zādzību nelielā apmērā, bet par zādzību nelielā apmērā līdz kriminālatbildības iestāšanās robežai noteikt administratīvo atbildību.” (http://news.lv/Latvijas_Avize/2016/06/02/garnadzi-no-veikaliem-iznes-miljonus)

Kamēr Latvijas Republikas politiķu, tiesībsargājošo iestāžu pārstāvju un citu šajā jautājumā piesaistīto personu viedokļos ir vērojamas būtiskas pretrunas tikai diskusijas līmenī, citu valstu likumdevēji ne tikai aktīvi izskata attiecīgo jautājumu, bet arī vairāki ir atraduši risinājumu un savos normatīvajos aktos ir veikuši grozījumus. Kā piemēru var minēt Krievijas Federācijas šī gada jūlija mēnesī pieņemtos būtiskos grozījumus Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā.

Krievijas Federācijas prezidents parakstīja jaunu likumu, saskaņā ar kuru sīkā zādzība tiek atzīta par noziedzīgu nodarījumu, gadījumā, ja to izdarījusi persona, kura agrāk ir saukta pie administratīvās atbildības par šo likumpārkāpumu. Tas nozīmē, ka zādzības, kuru apmērs nepārsniedz 5000 rubļu tiek dekriminalizētas, izņemot iepriekš minēto gadījumu. Pret personām, kuras tiek sauktas pie kriminālatbildības par šāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, pēc iepriekš minētā likuma stāšanās spēkā dienas, tiek izbeigtas uzsāktās krimināllietas un atbrīvotas no kriminālatbildības Krievijas Federācijas tiesās (Federālais likums no 2016. gada 3. jūlija “Par grozījumiem Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā un Krievijas Kriminālprocesa kodeksā par atbrīvošanu no kriminālatbildības pamati un kārtība”, stājās spēkā 2016. gada 15. jūlijā).

Ar Krievijas Federācijas federālo likumu “Par grozījumiem Krievijas Federācijas Kriminālkodeksā un Krievijas Kriminālprocesa kodeksā par atbrīvošanu no kriminālatbildības pamatiem un kārtību” tika papildināts Krievijas Federācijas Kriminālkodekss ar jaunu 158.¹ pantu “Administratīvi sodītās personas izdarītā sīkā nolaupīšana”, kas paredz, ka par svešas mantas sīku noalupīšanu, ko izdarījusi persona, kura iepriekš ir saukta pie administratīvās atbildības par sīku nolaupīšanu pēc Krievijas Federācijas Administratīvā pārkāpuma kodeksa 7.27 panta otrās daļas,

ir sodāma ar naudas sodu līdz 40 000 rubļu vai darba algas apmērā vai cita notiesātā ienākuma par pēdējiem trim mēnešiem, vai sabiedrisko darbu uz laiku līdz 180 stundām, vai labošanas darbiem uz laiku līdz 6 mēnešiem, vai ar brīvības ierobežošanu uz laiku līdz vienam gadam, vai ar piespiedu darbu uz laiku līdz vienam gadam, vai ar arestu uz laiku līdz 2 mēnešiem, vai ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam.

Kopsavilkums

Izvērtējot politiku, dažādu tiesībsargājošo iestāžu pārstāvju un dažu tiesībszinātnieku paustos viedokļus, var secināt, ka nepastāv vienota un pamatota argumenta par sīkās zādzības dekriminalizācijas nepieļaujamību vai tās nepieciešamību, ņemot vērā likumpārkāpēja intereses atsevišķi un sabiedrības kopumā. Tas ir saistāms ar to, ka attiecīgais jautājums nebija vērtēts pilnvērtīgi, izvērtējot valstu pieredzi, kurās ir notikusi sīkās zādzības dekriminalizācija, kā arī jāvērtē kriminālsoda piemērošanas lietderīgumu, samērīgumu un ar to radītās kaitīgās sekas likumpārkāpēja interesēm ar nodarīto kaitējumu. Jo īpaši tas ir ņemams vērā attiecībā uz personām, kuras ir izdarījušas sīkā apmēra zādzības pirmo reizi.

Raksta autors uzskata, ka nav pieļaujams un pamatots, ka galvenais arguments zādzības dekriminalizācijas nepieļaujamībai tās recidīvs un iespējamās problēmas ar kabatzagļiem. Šī noziedzīga nodarījuma recidīvs norāda uz to, ka kriminālsoda piemērošana (saukšana pie kriminālatbildības) atsevišķiem indivīdiem nav atturošs un preventīvs līdzeklis un viņi turpina veikt savas noziedzīgas darbības neskatoties uz pastāvošajām kriminālajām represijām. Savukārt esošā problēma arkabatzagļiem un personām, kurām zādzība ir kā komercdarbība, nerada pamatojumu citām personām, kuras pirmo reizi izdara zādzību sīkā apmērā, piemērot kriminālsodus un saukt viņas pie kriminālatbildības, to pamatojot ar iespējamo augta recidīva risku.

Bibliogrāfija

1. Diskusija. Reformām jābūt labi pārdomātām. Kāds būs Augstākās tiesas tiesu palātu liktenis. Jurista Vārds, 31.01.2012., Nr. 5 (704).
2. Likumprojekta "Grozījumi Krimināllikumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/F8EAF0BB07FCB67AC225793300488419?OpenDocument> (skat. 31.07.2016.).
3. Policijas darbu varētu uzlabot sīko likumpārkāpumu dekriminalizācija. (In Latvian) Pieejams: <http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/arhivs/2009/?doc=17217> (skat. 30.07.2016.).

4. AT priekšsēdētājs: agrāk vai vēlāk būs jārūnā par sīko zādzību dekriminalizāciju. (In Latvian) Pieejams: <http://nra.lv/latvija/kriminalzinas/41591-at-priekssedetajs-agrak-vai-velak-bus-jaruna-par-siko-zadzibu-dekriminalizaciju.htm> (skat. 07.08.2016.).
5. Neatklātās zādzības kraujas kaudzēs. (In Latvian) Pieejams: <http://www.diena.lv/sodien-laikraksta/neatklatas-zadzibas-kraujas-kaudzes-14121295> (skat. 07.08.2016.).
6. Garnadži no veikaliem iznes miljonus. (In Latvian) Pieejams: http://news.lv/Latvijas_Avize/2016/06/02/garnadzi-no-veikaliem-iznes-miljonus (skat. 13.08.2016.).

Special Features and Possible Problems, Related with Decriminalization of Offenses

Summary

The article is devoted to the idea of decriminalization of criminal offenses in the Latvian Criminal Law of the Republic of Latvia. The author initiates need for the evaluation of existing criminal acts and proposes a methodology for these activities. In the article as a positive step of decriminalization is mentioned a decriminalization of petty theft in the Criminal Code of the Russian Federation in July 2016. The author proposes to conduct a further research, related with the experience of other countries in the area of decriminalization of criminal offences.

Key words: decriminalization, petty theft, vision, evaluation, reforms in the criminal policy of Russian Federation.

ZĀDZĪBU KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS

Raksta mērķis ir analizēt zādzību mūdienu kriminoloģisko raksturu un izpētīt zādzību izdarījušo personu raksturīgās kriminoloģiskās iezīmes. Darba mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi – izpētīt un apkopot kriminālās statistikas datus par zādzībām; raksturot zādzību izdarījušo personu kriminoloģisko portretu.

Metodes: statistiskās metodes izmantotas datu savākšanai, attēlošanai, analīzei un interpretācijai; aprakstošā metode, speciālās literatūras analīze.

Jāatzīst, ka kriminogēnā situācija valstī joprojām paliek sarežģīta. Nenoliedzami, ka visbiežāk apdraudētās intereses ir fizisko un juridisko personu mantiskās intereses. Novitāte atklāsies analīzes procesā, pētot pašreizējās zādzību kriminoloģiskās tendences un sniedzot noziedznieka kriminoloģisko raksturojumu.

Autore izteica priekšlikumu, Latvijā kriminoloģijas ietvaros nodalīt mantkārīgo noziedzību. Vispārējās noziedzības tendences valstī (2005–2015) parādīja vairākas negatīvas tendences, kas saistītas ar zādzību izdarīšanu. Lietderīgi būtu kriminoloģiska rakstura pētījumi, lai apzinātu kriminālās mantkārības apmērus. Tādā veidā izpētot un nodalot mantkārīgās noziedzības kriminoloģiskās komponentes.

Atslēgas vārdi: mantkārīgā noziedzība; noziedzīgi pret īpašumu; zādzība; “kabatzādzība”; noziedznieks, persona, kura izdarījusi zādzību.

Latvijas Republikas Satversmes 105. pantā ir nostiprināta īpašuma tiesību neaizskaramība, nosakot ikviena tiesības uz īpašumu. Nenoliedzami, īpašuma intereses ir vienas no svarīgākajām un visbiežāk apdraudētajām cilvēka interesēm. Noziedzīgie nodarījumi pret īpašumu kopējā noziedzības struktūrā veido vislielāko īpatsvaru. Saskaņā ar Eurostat datiem noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu Eiropas Savienībā uzrāda dažādas tendences (pieaugums; lejupslīde). Piemēram, laikā no 2007.–2012. gadam tas palielinājās par 14%. Visaugstākais reģistrēto zādzību gadījumu skaits – Grieķijā (76%), Spānijā (74%), Itālijā (42%), Rumānijā (41%) un Horvātijā (40%). Savukārt samazinājies Lietuvā (-36%) un Slovākijā (-29%) (Crime Statistics).

Tradicionāli noziedzīgie nodarījumi pret īpašumu ir zādzība, lau-pišana, krāpšana, izspiešana, piesavināšanās un mantas iznīcināšana. Īpašuma apdraudējumus, kas izpaudušies atklātas vai slepenas zādzības, lau-pišanas, krāpšanas vai piesavināšanās veidā, krimināltiesībās saprot

ar jēdzienu “mantas nolaupīšana”. Kriminālistikas un kriminālmeklēšanas, bet dažkārt arī krimināltiesību literatūrā tos kopumā apzīmē ar terminu “mantiskie noziedzīgie nodarījumi” (Noziegumu izmeklēšanas metodika 2000). Šādus noziedzīgus nodarījumus izdara aiz mantkārības, nolūkā nelikumīgi iegūt sev vai citām personām kādu mantisku labumu vai izvairīties no kādiem materiāliem izdevumiem.

Latvijā kriminoloģijas ietvaros minētos noziedzīgos nodarījumus aptver jēdziens noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu. Ārvalstu kriminoloģijā pastāv uzskats, ka noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu kā daļa no veselā tiek iekļauti mantkārīgās noziedzības (Корыстная преступность – krievu val.) sastāvā. V. Kudrjavcevs (В.Н. Кудрявцев) bija viens no pirmajiem, kurš kopējā noziedzības struktūrā nodalīja divas tīšu nodarījumu grupas – vardarbīgie nodarījumi un mantkārīgie nodarījumi. Papildus jānorāda, ka tiek attīstīts jauns izpētes virziens mācība par mantkārību (Корыстоведение). Šādai nostājai autore piekrist, un norāda, ka mantkārīgs motīvs ir daudzu noziedzīgu nodarījumu pamatā, piemēram, zādzības motīvs vienmēr ir mantkārība, bet mērķis – iegūt materiālu labumu, tas ir iedzīvoties, uz citas personas rēķina. Var minēt tiesu prakses aprakstu: pers. A, mantkārīgu motīvu vadīta, nolūkā izdarīt svešas kustamas mantas slepenu nolaupīšanu un, būdama pārliecināta, ka viņas pretlikumīgās darbības neviens nenovēro [...]. (Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums). Šāds motīvs arī ir daudzu slepkavību, miesas bojājumu un vairāku citu nodarījumu pamatā. Piemēram, slepkavība ir izdarīta aiz mantkārības, ja vainīgajam ir bijis nodoms, pirmkārt, nelikumīgi iegūt reālus jebkāda veida materiālos labumus sev vai citām personām, kuru materiālā nodrošinātība viņš ieinteresēts (naudu, mantu, mantiskās tiesības, tiesības uz dzīvojamo platību, iespēju izmantot tiesības uz mantu, saņemt mantojumu vai apdrošināšanas atlīdzību utt.) un otrkārt, izvairīties pašam vai lai izvairītos citas personas no materiāliem izdevumiem tagadnē vai nākotnē (parāda vai kādas mantas atdošanas, samaksas izdarīšanas par pakalpojumu, līgumisko saistību pildīšana, uzturīdzekļu maksāšanas utt.), (Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1992. gada 24. februāra lēmuma Nr. 1 “Par krimināllikuma piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām”) vai veicot tā sauktās “pasūtījuma slepkavības” par kuru izdarīšanu apsolīta vai jau pirms tam nodota atlīdzība (Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībā (Krimināllikuma 116.–118. pants), 2009/2010).

Autore atbalsta uzskatu, ka mantkārīgā noziedzība tiek raksturota ar specifisku un sarežģītu nodarījumu kopumu, t.i., noteikti nodarījumi,

kas pārkāpj krimināltiesisko regulējumu, kā arī personas, kuras izdara šādus noziedzīgus nodarījumus. Mantkārība kā tiekšanās pēc personīga labuma ir viena no cilvēka pamata iezīmēm. Autore norāda, ka mūsdienās mantkārība – tieksme pēc materiāla labuma, naudas, bagātības vai peļņas iemantošana; vai alkātība pēc naudas; vai pat bagātības sagrābšana – saistāma ar: 1) vardarbības izmantošanu; 2) ar dienesta stāvokļa izmantošanu vai 3) arī bez minēto apstākļu izmantošanas. Kriminoloģijas ietvaros tiek nodalīti šādi mantkārīgie noziedzīgu nodarījumu veidi: – vispārkrimnālie noziedzīgie nodarījumi; ekonomiska rakstura nodarījumi; ar nodokļa jomu un korupciju saistītie nodarījumi. Sengrieķu zinātnieks un filozofs Aristotelis bija viens no pirmajiem, kurš norobežoja divus kriminālās mantkārības tipus: 1) bagāto mantkārība (tieksmes uz pārmērīgu bagātību (pārbagātību); 2) nabadzīgo mantkārība (rodas cilvēka elementāro vajadzību apmierināšanas trūkumā). Turklāt minētais zinātnieks precīzi norādījis uz nozīmīgu kriminogēno fenomenu, kas aktuāls arī šodien. Apjomīgus noziedzīgus nodarījumus paveic bagātnieki, tajā pašā laikā vislielākā uzmanība tiek veltīta nabadzīgo personu izdarītajiem nodarījumiem (Aristotel 1983). Piekritot Krievijas Federācijas profesora D.A. Šestakova (Д.А. Шестакое) atziņai, jānorāda, ka apakšsistēma mantkārīgā noziedzība aptver kā visus mantkārīgos noziedzīgos nodarījumus tā arī visus mantkārīgos kriminogēnos faktoros (Chastnaja kriminologija 2007). Autoresprāt, minētie apsvērumi ļauj kriminoloģijas ietvaros nodalīt mantkārīgo noziedzību, aptverot arī zādzības.

Pārejot pie tēmas izpētes, jānorāda, ka zādzība ir visnenākais īpašuma interešu apdraudējums. Noderīgi būtu atgādināt, ka seno romiešu izpratnē “zādzība (furtum – lat.) ir viltīga lietas, tās lietojuma vai valdījuma piesavināšana, kas aizliegta ar dabiskajām tiesībām. Jāuzsver, ka daudzas romiešu iedibinātās idejas par zādzību koncepciju ir pārdzīvojušas savus radītājus un tiesību normu recepcijas, un attīstības gaitā nonākušas līdz pat moderno valstu krimināltiesību kodeksiem. Piemēram, balstoties uz romiešu iedibināto tradīciju, arī modernās Latvijas Republikas krimināltiesības izdala mantas slepenu vai atklātu nolaupīšana.” (Joksts, Apsītis 2013). Izcilais pirmās Neatkarīgās Latvijas krimināltiesību zinātnieks, profesors P. Mincis rakstījis, “zādzība nozīmē svešas kustamas mantas lietas paņemšanu ar nolūku nelikumīgi paturēt to savā vai citas personas labā. Tāda zādzības izpratne ir ilgas evolūcijas rezultāts. Vēl arvien savu nozīmi saglabā Bindinga mācība, ka ar šo nodarījumu pārkāptas divas normas, un proti: a) norma, kas apsargā svešu “valdīšanu”, un b) norma, kura apsargā svešu īpašumu.” (Mincis 2005).

Krimināllikuma (turpmāk tekstā – KL) 175. panta pirmajā daļā zādzība formulēta kā svešas kustamas mantas slepena vai atklāta nolaupīšana. Panta otrajā daļā paredzēts zādzības kvalificēts sastāvs. Panta trešajā un ceturtajā daļā paredzēti zādzības sevišķi kvalificētie sastāvi. KL 180. pantā paredzēta kriminālatbildība par zādzību nelielā apmērā. Zādzībām ir augsta intensitāte un nozīmīgs materiālais vērtīgums. Izmeklēšanas un tiesu prakses materiālu izpēte uzskatāmi parāda, ka visbiežāk nozagtās vērtības ir nauda; sadzīves tehnika; mobilie telefoni; dator tehnika; dārglietas; transporta līdzeklis, vai daļa no transportlīdzekļa. Būtībā ikdienas dzīvē pieprasītus priekšmetus, kurus iespējams viegli un ātri realizēt. Iespējams, noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu izdarīšana tieši rosina ātra un samērā viegla finansiāla ieguve un noderīgu priekšmetu pārņemšana savā valdījumā.

Zādzības veido kvantitatīvi vislielāko nodarījuma grupu, tas ir domnējošais noziedzīga nodarījuma veids kopējā noziedzībā. Piemēram, var minēt dažādu informācijas un statistikas datus: Saskaņā ar Starptautisko cietušo aptauju rezultātiem neliels pieaugums ir transporta līdzekļa zādzībām, to pieaugums ir vērojams katrā nākamajā aptaujā no 1990. gada. Pēdējos gados pieaug luksusa klases automašīnas zādzības. Minētās aptaujas atklāj faktu, ka transportlīdzekļa zādzībām ir vislielākais reģistrācijas līmenis, attīstītājās valstīs sasniedzot 80–90% (International Statistics in Crime and Justice). Tas izskaidrojams ar transportlīdzekļa vērtīgumu un nozīmi personas dzīvē. Valsts policijas diennakts notikumu kopsavilkums atspoguļo, ka valstī diennaktī (dati par 18.08.2016.) reģistrēti 88 zādzības gadījumi, no tiem, automašīnas zādzība – 4; zādzība no mājokļa – 12; zādzība no transportlīdzekļa – 7; velosipēda zādzība – 11; cita veida zādzības – 29 (<http://www.vp.gov.lv/?id=541&csaid=541>). Pēc Valsts policijas pārskata par 2015. gadu, salīdzinājumā ar 2014. gadu, nepilngadīgie visbiežāk ir izdarījuši noziedzīgus nodarījumus pret īpašumu 83% (+18%). Tajā pašā laikā nevaram ignorēt faktu, ka šajos noziedzīgos nodarījumos ir paaugstināts viktimizācijas risks. Noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu notiek īpašumos bez apsardzības vai signalizācijas, īpašumos ar atvērtiem logiem vai neaizslēgtām durvīm, vai īpašumos, kuri netiek labi apsaimniekoti vai arī upuris nav izrādījis pietiekamu rūpību, piemēram, atstātas mantas bez pieskatīšanas, nevērīgi glabātas, utt. Zādzību novēršanai nozīmīga ir māju drošības aizsardzības līdzekļu efektivitāte. Kalifornijas policija, pārbaudot, ieteica tās māju īpašniekiem vai iebūvēt jaunajās mājās. Intervijās ar 250 cietušajiem un 50 zagļiem, kuri veikuši ielaušanos, tika atklāts, ka neviens zaglis nav mēģinājis apzagt māju, izsītot dubult-

stiklojuma logu. Tādēļ jaunajās mājās iesaka izmantot logus ar dubultstiklojumu, kas atbilstu pret uzlaušanas standartiem (Klarks, Eks, 2011). Jānorāda, ka viktimoloģiskās prevencijas virzieni ietvert: izglītojošu, izskaidrojošu un informējošu darbu; operatīvu reaģēšanu uz iespējamem pārkāpumiem un sniegto informāciju par gatavotajiem nodarījumiem. Krievijas Federācijas profesors K. Višņevcekijs (К.В. Вишневецкий) raksta, ka pastāv šādi viktimoloģiskās prevencijas etapi – 1) palīdzība cietušo personu tiesību atjaunošanai; 2) potenciālo upuru apzināšana, lai noteiktu rekomendācijas viktimo īpašību novēršanai (Vichnevickij, 2014). Šajā aspektā varam minēt Zviedrijas policijas veiktā pētījuma secinājumus. Zviedrijas policija, pētot viktimoloģiskās problēmas, uzsver arī īpašuma apdrošināšanas negatīvo ietekmi uz cilvēka rīcību. Tā sekmē un palielina zādzības skaitu, ko stimulējusi indivīda nevērīgā vai vieglprātīgā attieksme.

Kriminoloģiskā literatūra un pētījumi parāda noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu pamatu, kas atrodas mijiedarbībā ar pretrunām saimnieciskajā darbībā un attīstībā, nelabvēlīgajām tendencēm ekonomiskajā un sociālajā attīstībā, krīzes situāciju, morālās un garīgās sfēras ietekmes pavājināšanos. Vides kriminologiem ir izteiciens “iespējas veido zagļus”, uzskatot, ka, palielinoties iespējām, palielinās arī noziedzība. Glorijas Laikokas (Gloria Laycock) un Nika Tilija (Nick Tilley) izteiktais: “Iedomājieties, ka jāatsakās no visām situācijas kontrolēm – nav slēdzeņu, nenotiek ierastās muitas kontroles, atvērtā kastē tiek mesta nauda par stāvvietu, nav bibliotēkas pārbaužu, nav bagāžas kontroles lidostās, nav biļešu kontroles vilcienu stacijās, nav luksoforu utt. – vai tas ietekmēs noziedzības līmeni un nekārtību daudzumu?” Jāpiekrīt, patiesībā noziedzības līmenis ir vienlīdz atkarīgs 1) no iespējām, ko sniedz materiālā un sociāla sabiedrības vide, 2) no iedzīvotāju attieksmes un rīcības. Tiek izteikts pieņēmums, ka katrā civilizētā valstī noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu pieaug gada aukstos mēnešos, samazinās pavasarī, vasarā un rudens sākumā (Darrow 2004). To var izskaidrot ar nodarbinātības sezonālītāti, tai samazinoties aukstos gada mēnešos. B. Poiners (Barry Poyner) un B. Vebs (Barry Webb) ir izpētījuši, ka pastāv atšķirības starp diviem zādzību ar ielaušanos veidiem pilsētā. Ja mērķis ir nauda vai dārglietas, zādzības ar ielaušanos notiek galvenokārt vecākās mājās netālu no centra, un “acimredzot” noziedzīgu nodarījumu izdara noziedznieki, kuri pārvietojās kājām. Turklāt ja mērķis ir elektroierīces (televizori, videomagnetofoni, datortehnika), zādzības ar ielaušanos parasti notiek jaunākās ēkās attālākās priekšpilsētās. Šādas zādzības izdara noziedznieki, kuri brauc ar transportlīdzekļiem. Transportlīdzekļi ir nepieciešami, lai pārvestu

zagtos priekšmetus, un tie ir jānovieto netālu no mājas, bet ne tik tuvu, lai tiem pievērstu uzmanību (Poyner, Webb 1991). Apdrošināšanas kompānijas “Balta” apkopotā informācija tieši parāda, ka automašīnas zādzības gada tumšajā periodā (oktobris–marts), salīdzinoši ar gada gaišo periodu pieaug pat par 50% (www.balta.lv). Tas izskaidrojams ar lielāku iespēju tumšā diennakts laikā (neapgaismoti pagalmi, ielas), paveikt noziedzīgas darbības nepamanītam. Interesanti minēt faktu, ka skaidrojot kriminālo uzvedību ģenētikas teorijas ietvaros, dažas noziedzīgās aktivitātes, tai skaitā nodarījumi pret īpašumu, tiek saistītas ar lielu ģenētisku spēku (powerful genetic forces) (Williams 2012).

Viens no noziedzības izvērtējuma kriminoloģiskajiem virzieniem ir saistīts ar ekonomisko datu izpēti pieeju. Ekonomiskie iemesli ietekmē noziedzības veidus un līmeni gan tieši, gan netieši, sevišķi īpašuma noziedzīgu nodarījumu sfērā (Kriminoloģija, 2004, 35. lpp). Noziedzība attīstās sociālā kontekstā un to veido atsevišķa persona un ārējie faktori: cilvēku garīgā pasaule un cilvēku aptveroša realitāte visa tās daudzpusībā. Cilvēka noziedzīgā rīcība izriet no sociāli determinētām vajadzībām, sociālās situācijas īpatnībām, kuras nosaka valsts ekonomiskais stāvoklis un politiskās attīstības līmenis, cilvēka sociālais statuss kultūras, sadzīves, patēriņa sfērā, ražošanā un politikā. Viss tas rada individuālo vēlmju sociālo saturu, kuras realizējas vai nu likumu ievērojošā, vai likumu pārkāpjošā uzvedībā (Kristapsone 2003). Ekonomiskā pieeja noziedzīgu nodarījumu pārsvarā vērtē kā racionālu darbību. Racionāls noziedznieks izvēlēsies veikt nodarījumu, ja vien tā marginālie izdevumi sedz ieguvumu. Noziedzīga nodarījuma ieguvumi ietver dažādus monetāros labumus, prieku un citas sajūtas (Crime: Costs and Benefits). Amerikāņu ekonomists G. Beckers (Becker 1968) ieviesa tādu jēdzienu kā izdevīguma vērtība (concept of opportunity cost) – izmaksas un ieguvuma aprēķināšana. Piemēram, laika un enerģijas patēriņš. 20. gadsimta pazīstamais amerikāņu advokāts K. Darovs (Clarence Darrow) 1922. gadā rakstījis, ka statistikas dati uzrāda, ka noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu palielinās un samazinās tiešā attiecībā pret pārtikas cenām (Darrow 1922). Ekonomiskā pieeja atspoguļo bezdarba būtisko saistību ar nodarījumiem pret īpašumu. Lielbritānijas speciālisti apstiprina, ka tādi noziedzīgi nodarījumi kā “kabatzādzības” (pickpocketing) un zādzības no veikaliem (shoplifting) pieaug bezdarba apstākļos (www.statista.com). Pamatojoties uz veiktajiem specializētiem pētījuma rezultātiem: 1% bezdarba pieaugums, palielina noziedzību 1%–6% robežās (Huang&Huang). Autore piekrit amerikāņu zinātnieka S. Sazerlenda diferenciālās saistības teorijas ietvaros izteiktajam, ka motivējošā loma ir nevis nabadzības līme-

nim, bet gan nelabvēlīgajām proporcijām starp augošajām vajadzībām un reālajiem līdzekļiem šo vajadzību apmierināšanai. Pārdomas un plašu rezonansi ir izraisījis Itālijas Augstākās tiesas 2016. gada 2. maija spriedums, kurā tiesa, izskatot lietu par pārtikas zādzību 4,07 EUR (divi siera gabaliņi un Frankfurtes desiņa), nolēma: “pārtikas zādzība nelielā apmērā, lai apmierinātu izsalkumu, nav krimināli sodāms nodarījums. Tiesa atzina, ka pārtikas produkti paņemti neatliekamas un nozīmīgas nepieciešamības apstākļos, proti, lai remdētu spēcīgu izsalkumu (persona nebūtu jāsoda, ja tā nozog pārtikas produktus nelielā apmērā, lai apmierinātu savas pamatvajadzības pēc uztura (Jurista vārds Nr. 19 (922), 10.05.2016). Vērtējot to, kurām no šīm tiesībām ir prioritāra – tiesībām uz īpašuma neaizskaramību vai tiesībām uz dzīvību, jāatzīst, ka personas pamatvajadzību apmierināšana eksistences nodrošināšanai ir prioritāte. Pazīstamais psihologs A. Maslovs rakstījis, ka deficientā motivācija ir uzvedība, kura orientēta uz kādas vajadzības apmierināšanu – neapmierināšanu vai frustrētību. Bads, bailes, sāpes – deficientās motivācijas primārie piemēri (Karpova 1998). Tomēr, autore uzskata, ka novērtējams būtu, ko pati persona (tiesībspējīgs un rīcībspējīgs indivīds) ir darījusi, lai nenonāktu sociālās atstumtības un galējas nabadzības apstākļos? Nenoliedzami nozīmīgs ir ekonomiskais nodrošinājums, dzīve nabadzībā biežāk tiek saistīta ar atkarību veidošanos, antisociālu uzvedību un noziedzību. Latvijas dati ļauj secināt, ka ekonomiskā spriedze ir mazinājusies, bet nabadzības risks un sociālā atstumtība nesamazinās. Tiesībsargs, raksturojot situāciju valstī, norādījis, ka dati liecina, ka ekonomiskā spriedze mājāsaimniecībā samazinās, gluži pretēji – turpina pieaugt. Nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai tiek pakļauti 40% Latvijas iedzīvotāju, tostarp 43% bērnu un 33% pensionāru (Ziņojums par nabadzības risku Latvijā). Kopumā vērtējot, autore nevar nepiekrīst atziņai, ka personas noziedzīgās darbības iemesls ir saistīts ar motivāciju, riska, ieguvuma un vērtības izvērtējumu. Pozitīvākās kriminoloģiskās skolas pamatlicējs beļģu matemātiķis, sociologs Ā. Ketle (Adolf Ketle) atzīmējis, ka noziedzība nav stihiska parādība. Tā ir saistīta ar strikti noteiktām likumsakarībām (Inshakov 1997). Piemēram, Roberts Stīvenss un Martins Gerts Tomass Cloets (Robert Stevens and Marthinus Gert Thomas Cloete) starp faktoriem, kuri ietekmē noziedzīgumus nodarījumus pret īpašumu, norādījuši bezdarbu, urbanizāciju, kā arī strauju un nekontrolētu iedzīvotāju skaita pieaugumu, kopā ar nelegālo imigrāciju rada šo nodarījumu cēloņus (Stevens & Cloete, 1999). Savu aktualitāti nav zaudējušas profesora D.A. Šestakova (Shestakov 1983) atziņas, ka kriminogēnos faktus sabied-

rības līmeni nosaka šādas pretrunas: 1) dažāda materiālā turība starp sociālajām grupām; 2) pretrunas starp materiālajām vajadzībām un šo vajadzību apmierināšana legālā ceļā; 3) pretrunas starp oficiālajām normām un to faktisko izpildi noteiktā iedzīvotāju daļā.

Novērtējot noziedzības attīstības dinamiku valstī kopumā, laikā no 2005. gada līdz 2016. gadam (IeM Informācijas centra dati), secināms, ka zādzību īpatsvars kopējā noziedzības struktūrā ir nosacīti stabils, atsevišķos gados novērojamas nelielas svārstības, gan pieaugums, gan lejupslīde. Reģistrēto zādzību (KL 175. pants un 180. pants) skaita grafisks rādītājs, apskatāms Pielikuma 1. attēlā. Vislielākais zādzību skaits reģistrēts 2009. gadā – 27067 nodarījumi, nākamajos gados reģistrēto zādzību skaits pakāpeniski sarūk, 2015. gadā reģistrēti – 21804 gadījumi (-5263 vai 19,4%). Turklāt jānorāda, ka samazinās arī reģistrēto noziedzīgo nodarījumu kopskaits, no 56748 – 2009. gadā līdz 47406 – 2015. gadā (-9342 vai 16,4%).

Apkopojot Latvijas Republikas Iekšlietu Ministrijas Informācijas Centra datus par laika posmu no 2005. gada līdz 2016. gadam, zādzību (KL 175. pants un 180. pants) vislielākais attiecību procents veidojās 2011. gadā – 50,5%. Zādzību procentuālā attiecība reģistrēto noziedzīgo nodarījumu kopskaitā, pa gadiem, veido šādu procentuālu attiecību: 2005 – 46%; 2006 – 36,5%; 2007 – 35,3%; 2008 – 41,1%; 2009 – 47,6%; 2010 – 50,2%; 2011 – 50,5%; 2012 – 48,9%; 2013 – 47,8%; 2014 – 46,6%; 2015 – 45,9%.

Reģistrēto zādzību sadalījuma pēc pantiem 2011.–2015, grafisks attēlojums skatāms Pielikuma 2. attēlā. Grafiskajā attēlā norādīto datu analīze parāda, ka pietiekami izplatīta ir zādzība nelielā apmērā. 2015. gadā to skaits pārsniedz pēc KL 175. panta reģistrēto zādzību kopskaitu. Analizējot, pēc KL 175. panta reģistrēto zādzību sadalījumu, redzams, ka dominējoši ir zādzības sevišķi kvalificēts sastāvs (KL 175. panta 3. daļa) – ja tā izdarīta, iekļūstot dzīvoklī, vai ja tā izdarīta no glabātavas, ietaises, kas savieno glabātavas, vai no transportlīdzekļa. To sadalījums attēlots 2. tabulā.

Reģistrēto zādzību no transportlīdzekļa īpatsvars zādzību kopskaitā un atklāto zādzību īpatsvars: 2011–2015, skatāms Pielikuma 3. tabulā. Minētajā periodā vislielākais skaits zādzību no transportlīdzekļa ir reģistrētas 2012. gadā – 988 zādzības, bet viszemākais skaits reģistrēts 2015. gadā – 462 zādzības (skatīt 2. tabulu). To sadalījums pa Latvijas reģioniem atspoguļo, ka pēdējo piecu gadu laikā vislielākais skaits zādzību no transportlīdzekļa reģistrēts Rīgas reģiona pārvaldē, attiecīgi pa gadiem:

2011 – 786 (82,9%); 2012 – 752 (76,1%); 2013 – 430 (73,8%); 2014 – 314 (64,7%); 2015 – 291 (62,9%) (<http://www.ic.iem.gov.lv/lv/node/109>). Izmeklēšanas prakses analīze parāda, ka visbiežāk šāda veida zādzības izdara personas, kas lieto narkotiskās, psihotropās vai citas apreibinošās vielas, lai iegūtu materiālu labumu narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošo vielu iegādei. Bez šādām personām arī citas personas, piemēram, zagļi, kuri gūst peļņu no nozagto mantu pārdošanas un tas viņiem arī ir vienīgais iztikas avots. Nedaudz atšķirīgs pamudinājums var būt nepilngadīgajām personām kā piemēram, grupas ietekme, apliecinājums grupas piederībai, kompānijas pēc, kā arī pārdrošības apliecināšanai.

Tajā pašā laikā vērā ņemams zādzības latentātes līmenis. Precīzi norādījis profesors A. Vilks, ka kriminālā un tiesu statistika, galvenokārt, atspoguļo datus par attiecīgo institūciju darbības rezultātiem. Plašāku, taču ne vienmēr objektīvu informāciju sniedz iedzīvotāju aptaujas. Subjektīvie viedokļi par noziedzības stāvokli ne vienmēr ir pamatoti un sniedz tikai ieskatu par noziedzības uztveri, bet ne pašu kriminalitātes stāvokli (Vilks 2016). Šo atziņu labi atspoguļo noziegumu upuru aptaujas rezultāti. Latvijas Iedzīvotāju viktimizācijas aptauja atklāja, ka pēdējo piecu gadu laikā visbiežāk iedzīvotāji saskārušies ar zādzību ar ielaušanos savā īpašumā (24%), krāpniecību (22%), kabatas zādzībām (18%), bet vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos cietuši 14% iedzīvotāju (Latvijas Iedzīvotāju viktimizācijas aptauja). Starptautiskās noziegumu upuru aptaujas rezultāti parādīja, ka:

- 84 respondenti jeb 7,0% no visiem respondentiem ir cietuši no zādzībām ar ielaušanos. 65 no 84 jeb 79,3% no zādzībās ar ielaušanos cietušajiem respondentiem par notikušo ir paziņojuši policijai. 63,1% no šiem respondentiem policijai ziņojuši, lai atgūtu nozagto mantu, 23,1% – tāpēc, ka par noziegumiem ir jāziņo/tas bija nopietns notikums, 6,2% – lai noziedznieks tiktu atrasts un sodīts, 3,1% – lai novērstu nozieguma atkārošanu, 3,1% – tāpēc, ka manta bija apdrošināta, 1,5% – respondentu bija norādījuši citu atbildi.
- 35 no 82 no velosipēdu zādzībās cietušajiem respondentiem par notikušo ziņojuši policijai un tas ir 43,2% no cietušajiem velosipēdu īpašniekiem. 41 respondents notikušo velosipēdu zādzību uzskata par samērā nopietnu notikumu, 23 – par ļoti nopietnu notikumu, bet 17 respondentu uzskata, ka tas nebija nopietns notikums (Noziedzības stāvoklis Latvijā: noziegumu upuru aptaujas rezultāti).

Pēc ekspertu novērtējuma noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu reģistrēto nodarījumu skaits veido tikai 1/3 līdz 1/2 reālā masīva. Faktiski

zādzības tiek izdarītas 2–3 reizes vairāk nekā tiek reģistrētas kriminālajā statistikā. Salīdzinošam pārskatam, kriminālās statistiskas informācija par zādzību skaitu Latvijā, Lietuvā un Igaunijā par laiku no 2010. gada līdz 2015. gadam.

Noziedzības novērtējums nosakāms ne tikai pēc veida, paņēmieniem, kaitīgajām sekām, bet arī pēc noziedznieka personīgajām īpašībām. Noziedzniekiem, kuri specializējas mantiskos noziegumos piemīt visnoturīgākais MOS – izdara nodarījumus ar vienu un to pašu paņēmieni un vienā un tajā pašā veidā (Noziegumu izmeklēšanas metodika 2000). Minētie noziedznieki mēdz būt dažādi: gan vīrieši, gan sievietes, pārstāv dažādas tautības, var būt narkotiku lietotāji, gan aizdomu neizraisoša persona. Dominējošo vairākumu zādzību izdara vīrieši. Nelielam aprakstam autore min dzimuma lomas teoriju (Sex Role Theory). Minētās teorijas ietvaros tiek argumentēts, ka zēnus un meitenes socializē atšķirīgi, tāpēc rezultātā zēni vairāk izdara likumpārkāpumus. Šīs teorijas ietvaros pazīstamais amerikāņu kriminologs E. Sazerlends (Edwin Sutherland, 1949) norādījis, ka 1) meitenes vairāk tiek uzraudzītas un stingrāk kontrolētas; 2) zēni tiek stimulēti riskēt, viņi ir nepakļāvīgāki un agresīvāki, tas rada lielāku iespēju un noslieci izdarīt noziedzīgus nodarījumus. A. Kohens (Albert Cohen) uzskatīja, ja zēniem nav pieejams lomu modelis (piemēram, audzina māte viena), socializācija var būt sarežģīts process. Zēni var piedzīvot trausmi par savu identitāti kā jaunu vīrieti, tas var veicināt iesaistīšanos vienaudžu noziedzīgā grupā vai ielas bandā (Who Commits Crime?).

Zaģļu sabiedriskais kaitīgums, sociālā bīstamība izpaužas to antisociālajā personībā un skaitliskā daudzumā. Kopumā šai noziedznieku grupai piemīt tādas tikumiski psiholoģiskās pazīmes kā vienpusēji primitīvi patērnieciska orientācija, pārspīlēts priekšstats par materiālās labklājības nozīmi; negatīva attieksme pret sabiedrības un atsevišķu indivīda interesēm; vāja adaptācija sociālajā vidē un daudzu to vērtību noliegšana. Pamatoti norādīt, ka zādzības subjektīvie elementi raksturo mantkārīgu motīvu un nolūku rīkoties ar nolaupīto mantu kā ar savu. Tātad iedzīvoties no citu cilvēku līdzekļiem. Kā minētajā piemērā, apsūdzētais /pers. A/ izdarīja zādzību nelielā apmērā: atrodoties pie veikala, mantkārīgu motīvu vadīts, piegāja pie /pers. B/ un no virsjakas kabatas slepeni nozaga maku bez materiālās vērtības, kurā atradās nauda EUR 55 un citas sīkas personīgās mantas bez materiālas vērtības. Pēc tam /pers. A/ notikuma vietu pameta un nozagto naudu izmantoja savām vajadzībām (Jelgavas tiesas 2016. gada 15. jūnija spriedums).

Lielākā daļa mantkārīgo motīvu vadīto noziedznieku ir pieskaitāmi pie ļaunprātīgā tipa, jo sistemātiski veic noziedzīgās darbības, kā arī, šajā grupā ir visaugstākais recidīva, t.sk. speciālā recidīva īpatsvars. Turklāt jānorāda uz to, ka risku novērtēšanas pētījumos apzināts, ka personas, kuras notiesātas par zādzību, krāpšanu vai piesavināšanos, biežāk tiek iekļautas augsta riska kategorijā nekā personas, kuras šādus nodarījumus nav veikušas (Zavadskis 2014). Te minami tiesu prakses piemēri: izanalizējot apsūdzētās /pers. A/ personību, noskaidrots, ka viņa: – agrāk sodīta sešas reizes; – VSIA slimnīcas “Gintermuiža” Ambulatorā dienesta uzskaitē nesastāv; – atrodas VSIA slimnīcas “Gintermuiža” narkoloģiskā kabineta uzskaitē kopš 2008. gada ar diagnozi – opiātu atkarība (Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums). Citā gadījumā, par apsūdzētā /pers. B/ personību noskaidrots, ka agrāk sodīts 10 reizes: 1. 1999. gada 12. martā Aizkraukles rajona tiesā pēc Latvijas Kriminālkodeksa 41. panta, 139. panta otrās daļas; 2. 2002. gada 16. oktobrī Ogres rajona tiesā pēc KL 177. panta otrās daļas, 3. 2003. gada 21. janvārī Aizkraukles rajona tiesā pēc KL 177. panta otrās daļas, 4. 2007. gada 15. maijā Zemgales apgabaltiesā pēc KL 177. panta trešās daļas; 5. 2009. gada 21. janvārī Latgales apgabaltiesā pēc KL 177. panta trešās daļas, 6. 2009. gada 30. aprīlī Rīgas apgabaltiesā pēc KL 177. panta trešās daļas; 7. 2010. gada 1. februārī Rēzeknes tiesā pēc KL 177. panta otrās daļas, 8. 2010. gada 3. martā Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesā pēc KL 177. panta otrās daļas; 9. 2011. gada 16. februārī Rēzeknes tiesā pēc KL 177. panta otrās daļas; 10. 2015. gada 10. septembrī Tukuma rajona tiesā pēc KL 323. panta pirmās daļas ar piespiedu darbu uz divi simti stundām; Ar 2016. gada 20. aprīļa Zemgales apgabaltiesas spriedumu atcelts 2015. gada 10. septembra Tukuma rajona tiesas spriedums un / pers. B/ atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts KL 323. panta pirmajā daļā (Tukuma rajona tiesas 2016. gada 28. jūnija spriedums).

Tiesu informācijas sistēmas dati (TIS) ļauj secināt, ka laikā no 2012. gada līdz 2016. gadam, par zādzību notiesāto personu ar iepriekšējo sodāmību skaits ik gadu pieaug, ja 2012. gadā procentuālais īpatsvars veidoja 52%, tad 2015. gadā – 60,7% (skatīt Pielikuma 3. tabulu). Apkopojot TIS datus par piespīestā pamatsoda brīvības atņemšanas soda ilgumu 2016. gada 7. mēnešos, jānorāda, ka pēc KL 175. panta un 180. panta, visbiežāk tiek noteikta brīvības atņemšana līdz 1 gadam – 410 personām, brīvības atņemšana 1–3 gadi noteikta 221 personai; īslaicīga brīvības atņemšana piemērota 258 personām; brīvība atņemšana 4–5

gadi – 27 personām; brīvības atņemšana 6–10 gadi – 7 personām; nosacīti – 161 personai; naudas sods – 2; piespiedu darbs – 1014; atbrīvotas no soda – 4 personas.

Latvijā veiktais pētījums apstiprina, ka 42% no notiesātajām personām, kuras ar brīvības atņemšanu sodītas jau iepriekš, pirmo reizi notiesātas līdz pilngadības sasniegšanai (Narkotiku izplatība ieslodzījuma vietās Latvijā 2014. gadā. Pētījuma gala ziņojums). Autores ieskatā, konstatētais apliecina nepieciešamību aktualizēt preventīvus pasākumus, lai 1) apzinātu un novērstu nepilngadīgo personu veiktos noziedzīgos nodarījumus; 2) realizētu vispārējos preventīvos pasākumus nepilngadīgās noziedzības samazināšanai; 3) realizētu individuālās prevencijas pasākumus pret konkrētām personām. Turklāt jāņem vērā, ka bērna antisociālas uzvedības vai likumpārkāpuma fakts bieži vien ir sekas ilgstošai kādas bērna vajadzības ignorēšanai no pieaugušo puses jau agrā bērnībā (Pētījums “Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā – likumpārkāpumu prevencija”). Minētā dēļ, ļoti būtiski ir apzināt nepilngadīgās noziedzības riskus un prognozēt tās attīstību.

Par zādzību ar brīvības atņemšanu notiesāto personu skaits, salīdzinoši pēc 2003, 2010 un 2014. gada samazinās: 2003. gadā – 42%; 2010 – 35% un 2014 – 26%. Autorei jānorāda, ka problemātisks aspekts ir tas, ka salīdzinoši apjomīgs skaits ir narkotiku lietotāju vidū, kuri izcieš sodu par zādzību. Piemērs no tiesu prakses: /pers. A/ agrāk 13 reizes tiesāts (divas reizes no tām citas valsts tiesā), pēdējo reizi Rīgas pilsētas Centra rajona tiesā 09.10.2009. pēc Krimināllikuma 180. panta otrās daļas ar brīvības atņemšanu uz 2 gadiem. Fiksēti daudzskaitlīgi administratīvie pārkāpumi. No 2009. gada atrodas VSIA Slimnīca “Ģintermuiža” narkoloģiskā kabineta uzskaitē ar diagnozi: Opiātu atkarība, trankvilizatoru atkarība (Jelgavas tiesas 2016. gada 15. jūnija spriedums). Pētījuma rezultāti atklāj, šādu jebkuru nelegālo narkotiku lietotāju daļa no nozieguma veicēju skaita dalījumu pēc noziedzīgu nodarījumu veida sadalījumu, 2010. un 2014. gadā (skatīt Pielikuma 5. tabulu), (Narkotiku izplatība ieslodzījuma vietās Latvijā 2014. gadā. Pētījuma gala ziņojums).

Novērtējot notiesāto personu struktūru pēdējo četru gadu laikā (2012–2015) (Tiesu Informācijas sistēmas dati), varam konstatēt līdzīgu proporciju par zādzību notiesāto personu daudzumu, salīdzinot ar notiesāto personu kopskaita (skatīt Pielikuma 6. tabulu). Pamatoti ir secinājumi, ka noziedzīgu uzvedību ietekmējošie faktori ir: 1) dažādu vielu atkarība; 2) krimināla personības, kura atbalsta noziedzīga nodarījuma izdarīšanu; 3) impulsivitāte, vāja paškontrolē; 4) krimināla sociālā vide;

5) atbalsta trūkums no ģimenes, tuvinieku vai partnera puses; 6) darba neesamība, nestabila nodarbinātība; 7) iemaņu trūkums lietderīgai brīvā laika pavadīšanai; 8) dzīvesvietas neesamība; 9) dzīve kriminogēnā vidē. Tā, apsūdzēto personu raksturojošās ziņas parāda, ka vairums apsūdzēto par neliela apmēra zādzības izdarīšanu nestrādāja – 175 persona (70,3%) un 23 personas (9,2%) strādāja gadījuma darbus, 149 (59,8%) personas – neprecējušās (Republikas tiesu prakse, izskatot krimināllietas par zādzību, krāpšanu, piesavināšanos nelielā apmērā (KL 180. pants). Turklāt notiesāto vidū salīdzinoši daudz ir tādu personu, kurām ir nepabeigta vidējā izglītība. Autore norāda, ka minētais apliecina nepieciešamību pievērsties tieši notiesāto sociālai rehabilitācijai, kas vērsta uz to, lai persona saglabātu vai apgūtu sociālās iemaņas, profesionālās vai vispārējās zināšanas un prasmes. Šajā jomā lietderīga ir ārvalstu pieredze, kas apstiprina, ka brīvības atņemšanas soda laikā iegūtās jaunās profesionālās prasmes sniedz priekšroku darba tirgū. Autore papildina, ka paralēli tam realizējama notiesāto personu ārstēšana no visa veida atkarībām. Ne bez pamata notiesāto resocializācijas mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu izpratni. Citējot profesoru, Dr. jur. V. Zaharu jānorāda, “nodarbinātība, izglītība, sociālo un saskarsmes prasmju apguve, atbrīvošanās no alkoholisma, narkomānijas un citām atkarībām un pārmērīga egoisma ir tilts uz sabiedrību, bet sarežģītais ceļš ir ejams pašiem notiesātajiem (Zahars 2011).

Autore uzskata, ka aizvien krasāk izpaužas sieviešu noziedzības redzamība. Sieviešu veikto zādzību īpatsvars, pēdējo četru gadu laikā ik gadu pieaug, skatīt Pielikuma 7. tabulu. Savukārt sieviešu noziedzības kopējā procenta attiecība, nepārsniedz 4,5%. Saskaņā ar ASV datiem laikā no 2003.–2014. gadam sieviešu izdarītie noziedzīgie nodarījumi pret īpašumu pieauguši par 15,6%. Autore min vairākas ārvalstu speciālistu atziņas. T. Pārsons (Talcott Parsons) uzskata, ka nukleāras ģimenes ietvaros skaidras un acīmredzamas ir dzimumu lomas. Tēvs veic funkcijas, kas parāda, viņa līdera un ģimenes nodrošinātāja lomu. Savukārt māte veic izteiksmīgu lomu, sniedzot emocionālu atbalstu un socializē bērnus. Nenoliedzami, šo lomu iesakņošanās sabiedrībā rada vienkāršotus priekšstatus. P. Karlena (Pat Carlen) secinājusi, ka galvenokārt sieviešu izdarītie nodarījumi zināmi kā bezspēcīguma noziedzīgie nodarījumi (“crimes of the powerless”). Piemēram, dzīvo trūkumā ar mazām iespējām mainīt situāciju; bērnībā bijušas nepietiekami pieskatītas un aprūpētas; iespējams, cietušas no tēva vardarbības; dzīvo kopā ar vardarbīgu, kontrolējošu un dominējošu vīrieti (Who Commits Crime?).

Par zādzību notiesāto personu vecuma diapazons ir ļoti plašs. Laikā no 2010. gada līdz 2015. gadam, par zādzību notiesāto personu skaits, sadalījums pēc vecuma grupām, ataino, ka lielākais notiesāto personu skaits ir vecumā grupā vecumā 18–24 gadi un 30–45 gadi (skatīt Pielikuma 7. tabulu). Nepilngadīgo personu veikto zādzību īpatsvars apskatāms Pielikuma 8. tabulā.

Jāpiekrīt Dr. jur. Daiņa Mežuļa atziņai “šīs ziņas norāda, ne vien uz to, ka liela policijas, prokuratūras un tiesu darba daļa, izskatot krimināllietas, ir vērsta uz šo nodarījumu izmeklēšanu un iztiesāšanu, bet arī norāda, ka iedzīvotāji publisko tiesību jomā ar valsts tiesībaizsardzības institūcijām saskarsmē nonāk tieši saistībā ar īpašuma interešu apdraudējumiem. Tātad galvenokārt atkarībā no tā cik kvalitatīvi valsts aizsargā personas īpašuma intereses, sabiedrība vērtē valsts spēju pildīt tiesībaizsardzības funkcijas (Mežulis 2007).

Apkopojošus datus par noziedzniekiem, kuri veikuši zādzības un šo personu tipizācija ļauj precīzāk prognozēt noziedzības dinamiku, noziedzības apjoma ietekmi uz citām sociālām parādībām un procesiem. Visus noziedzniekus, kas izdara zādzības (zagļus) atkarībā no noziedznieka personības un zādzības izdarīšanas veida var dalīt vairākās grupās:

1. Primitīvie zagļi, zādzības veic bez tehnisku līdzekļu palīdzības pielietošanas konkrētajā situācijā, bez iepriekšējas sagatavošanās. Šādas zādzības tiek izdarītas pēkšņi (piepeši radies nodoms), kad noziedzīga nodarījuma situācija neprasa sagatavošanās pasākumus. Piemēram, bez uzraudzības atstātas mantas; neaizslēgtas dzīvokļa durvis; u.c.
2. Kvalificētie zagļi – personas ar noturīgu antisabiedrisku noslieci, kuriem ir noteiktas prasmes un zādzības rūpīgi izplānojuši. Viņiem ir nosliece izmantot vienus un tos pašus paņēmienus, piemēram, piemeklējot atslēgas. Tās ir agrāk par zādzību vai citiem nodarījumiem tiesātas personas.
3. Profesionālie zagļi – zādzības kā iztikas avots (zādzība kā nodarbošanās), noturīga antisabiedriska nosliece. Profesionālie zagļi atšķiras ar to, ka veido savu kriminālo karjeru un lepojas ar to, darbojas radoši ar iztēli, nebaidās no riska. Vairums agrāk tiesāts par analogiskiem nodarījumiem. Noziedzniekiem ir prasmes un pieredze izdarīt zādzības, tās tiek pastrādātas labi sagatavojoties. Profesionālie zagļi iesaistās mākslas priekšmetu, automašīnu zādzībās, piemēram, profesionāļi, kas spēj atlaut ar “Keyless Go” iedarbināšanas sistēmu aprīkotas automašīnas un nozagt tās pāris minūšu laikā), kabatzādzībās –

zādzība no upura kabatas vai somas (rokassomas) sabiedriskās vietās (<http://www.thefreedictionary.com/pickpocket>).

Profesionālajiem zagļiem raksturīgas šādas pazīmes: a) labi attīstītas profesionālās iemaņas; b) attiecīgs stāvoklis viņu pašu subkulturā. Piemēram, noziedzīgā vidē “kabatzagļi” bija, ir un paliek visautoritatīvākā grupa. Tieši no šīs noziedznieku grupas kļūst par kriminālajām autoritātēm – “likumiskie zagļi”; c) sadarbība ar tādiem pašiem profesionāļiem; d) viņi ir organizēti, taču ne pārāk (Kriminoloģija 2004). Jāuzsver, ka par zagļu profesionālo prasmi liecina šo personu izdarīto nodarījumu zemais atklāšanas līmenis. Piemēram, var minēt pētījuma rezultātus, kurā apzināts, ka kabatzagļu izdarīto noziedzīgo nodarījumu pastāvīgais līmenis sasniedz 15%, bet pilsētās siltā laika periodā ne vairāk par 1–3% (Popov 1998).

Autore norāda, ka dažus īpašuma zādzības veidus kā zādzība no dzīvokļa, transportlīdzekļu zādzība, kabatzādzība, u.c., raksturo augsta līmeņa grupas noziedzību. Atkarībā no grupas biedru saliedētības, grupas stabilitātes, grupas biedru saistību un noziedzīgās darbības mēroga, tiek nodalītas trīs grupas: 1. Vietējā noziedzīgā grupa. 2. Reģionālā noziedzīgā grupa. 3. Starpreģionālā noziedzīgā grupa.

Ar zādzības īstenošanas īpatnību, noziedznieka kriminoloģisko raksturojumu un izmeklēšanas metodiku būtiski atšķiras tā saucamās kabatzādzības. Par tām tiek pieņemts uzskatīt īpašniekiem un apkārtējiem nemanāmu naudas, dokumentu vai mantas paņemšanu, kas atrodas cietušās personas kabatās vai viņa nestajās somās, tiklīdzos un citur (Noziegumu izmeklēšanas metodika 2000). Atšķirībā no citu noziedznieku grupas, kabatzagļi veido relatīvi nelielu un specializētu grupu ar visai augstu speciālā recidīva līmeni. Piemēram, Rīgas reģiona pārvaldes darbinieki par kabatzādzību aizturēja romu tautības sievieti (31. g.v.), kurai jau iepriekš bijušas desmit sodāmības par analogiem nodarījumiem. Kabatzagļiem raksturīgs tas, ka viņi rūpīgi aplūko izvēlēto upuri, apzina vietas, kurās tiek glabātas vērtīgas mantas (mobilais telefons vai naudas maks) un tad, cietušajam nemanot, izdara “kabatzādzību”. Šajā kontekstā nelielai atkāpei, autoresprāt var minēt tiesiska rakstura joku: “Es nezinu, kas nozaga manu naudasmaksu, jo neviena no maniem radiniekiem tuvumā nebija.”

Reģistrēto kabatzādzību īpatsvars un to procentuālā attiecība atspoguļota tabulā (skatīt Pielikuma 9. tabulu). Kā redzam reģistrēto kabatzādzību īpatsvars attiecībā pret reģistrētajām zādzībām ir niecīgs. Problēmātisks joprojām paliek patieso kabatzādzību apjoms. Samērā apjomīgi kriminoloģiska rakstura pētījumi par kabatzādzībām veikti ārvalstīs, īpaši

Krievijā. Dažu pētījumu rezultāti tiks minēti turpmāk. Specifisko prasmju un iemaņu dēļ, jo zādzības no kabatas vai somas prasa noteiktu sagatavotību un meistarību. Šādi noziedznieki, ko mēdz saukt par “kabatzagļiem” (pickpocket angļu val.; вор-карманник krievu val.), tiek iedalīti atsevišķā klasifikācijā. Jebkurā vietā, kur novērojama lielāka cilvēku plūsma vai drūzmēšanās, pastāv zādzību izdarīšanas risks. Plašsaziņas līdzekļos var izlasīt brīdinājumu: “Rīgā, tunelī pie t/c “Origo” darbojas ļoti aktīva vairāku personu kabatzagļu grupa. Bieži vien šie iespējamie kabatzagļi tēlo tūristus, galvā uzliek lielas platmales un rokās tur karti.” (www.nra.lv/). Atkarībā no zādzības izdarīšanas veida kabatzagļi tiek grupēti šādi:

1. “Piesitēji”, krievu žargonā “трясуны”, – ar asām, ātrām un precīzām kustībām no kabatas izsit maku, naudu vai citas vērtīgas lietas. Šie noziedznieki ļoti cieši piespiežas pie upura. Pārsvārā šādā veidā darbojas kurlmēmie, apzogot transportā vai cilvēku pūlī. Piemēram, savulaik Rīgā darbojās “kriminālslavenība” ar iesauku “Poncīks” – tik pārliecinoši tēloja kurlmēmo, kurš žestikulējot, satverot aiz drēbēm, spiežot rokas un tml., kaut ko svarīgu vēlas darīt zināmu pretimnācējam, ka neviens nepamanīja, ka viņam no rokas tiek noņemts pulkstenis vai no žaketes iekškabatas izvilktas maks (Noziegumu izmeklēšanas metodika 2000).
2. Zaglis, kurš izmanto piesegpriekšmetu, kuru pārliiek pāri savai rokai: “Širmans” vai “Марafets” (krievu žargonā “ширмачи” или “марафетки”). Zādzības laikā ar piesegpriekšmetu (puķu pušķis; avīze; jaka, žakete, sikсна; mētelis; utt.) aizsedz upura somu, vai kabatu, un netraucēti izdara zādzību. Ar brīvo roku novērš uzmanību, piemēram, žestikulē vai māj ar avīzi.
3. Zagļi, kuri īpašuma nolaupišanas laikā izmanto asu priekšmetu: “Можсчикс” vai “Pisaks”, krievu žargonā “мойщики” (“мойка” – puse no žiletas, parasti “Нева” vai “Спутник” marka) vai “писаки”. Šīs kategorijas zagļi ar aso priekšmetu – žileti, skalpeli, uzasinātu monētu, gredzenu ar asām malām vai kādu citu priekšmetu, pārgriež upura kabatu vai somu. Tādā veidā nozog vērtīgas lietas. Šo kategoriju zagļus var iedalīt apakšgrupās, pēc to darbības veida, t.i. somas sagriešanas veida (sava veida zagļa “firmas zīme”): a) soma tiek iegriezta stūrī; b) vēstules tipa veidā (krusts krustā); c) no sāna un apakšējās malas; d) zaglis, kurš somas pārgriešanai izmanto skalpeli, tiek saukts par “ķirurgu”.
4. “Knaibles” (“щипачи” krievu val.) – profesionāli zagļi, izmanto tikai roku veiklību, satverot un izvelkot maku ar diviem pirkstiem (rādītāju

un vidējo). Parasti strādā pa pāriem, viens novērš upura uzmanību, bet otrs no upura kabatas, somas izvelk vērtīgo priekšmetu. Tāds apzagšanas veids tiek saukts par “sadursmi”.

5. Privileģēta zagļu kastas grupa “marviheri” (“марвихеры” krievu val.). Tāpat kā “knaibles” strādā ar roku veiklību, bet viņu upuri ir tikai labi situētas un materiāli nodrošinātas personas. Priekšroku dod darboties teātrī, restorānos, prezentācijās; plašās, greznās viesībās, arī bērēs. Šīs kategorijas zagļi labi pārzina sabiedrisko dzīvi, teātra ziņas, informēti par augstākās sabiedrības pārstāvju dzīvi. Bieži pārstāv augstākās sabiedrības aprindas.
6. Specifiska zagļu grupa, tā saucami “makšķerētāji” (krievu val. “рыболовы”), izmantojot makšķerkātu ar auklu, pie kuras ir piestiprināts āķis, no kabatas, somas vai iepirkuma somas izvelk maku. Bieži strādā vilcienos, piemēram, kupejā no augšējās guļamvietas apzog kupejas kaimiņu no apakšējās guļvietas.
7. Zagļu aprindās ar nicinājumu attiecas pret saviem kolēģiem, kuri no saimniecības somām zog pārtikas produktus. Žargonā saucot tos par “padibenēm” (“дуфло” или “дубило”). Noziedzīgā pasaulē zem zagļa “goda” esot apzagt “neskaidros” (“мутных” – пьяных krievu val.) kā piemēram piedzērušos.

Taču vērā ņemama speciālistu veiktā prakses materiālu analīze, kura parāda, ka “kabatzagļi” var apgūt arī vairākus zādzību izdarīšanas veidus. Parasti kabatzagļi darbojas konkrētās publiskās vietās: sabiedriskajā transportā; tirgū; veikalā; teātrī, klubos; kafējnicās, metro, u.c. Interesanti secinājumi ir izdarīti pagājušā gadsimta pētījumā, veicot šo nodarījumu tendences. Pētījumā secināts, ka vīriešu un sieviešu veiktās kabatzādzības atšķiras pēc izdarīšanas vietas: 80% vīriešu darbojas publiskās vietās, bet 78% sieviešu kabatzagļu darbojās privātās vietās. To izskaidrojot ar faktu, ka lielākā daļa sievietes kabatzagles bija prostitūtas, apzogot savus klientus. Savukārt vīrieši darbojās sabiedriskās vietās, jo viņiem nebija tādas iespēja kā prostitūtām (Heap 2010).

Salīdzinošie pētījumu rezultāti atklāj, ka katrs ceturtais pilsētas iedzīvotājs kļuvis par kabatzādzības upuri. Lielbritānijas transporta policijas dati atspoguļo, ka visizplatītākais zādzību veids ir kabatzādzības: 24% gadījumos tiek nozagts mobilais telefons (www.btp.police.uk). Minot Krievijas speciālista A. Koņeva izpēti rezultātus var norādīt, ka vidēji mēnesī kabatzaglis izdara 20–25 zādzībām, bet kabatzagļu grupa dienā izdara no 15 līdz pat 70 zādzībām. Minētais pētnieks apzinājis, ka faktiski izdarītās kabatzādzības 8 reizes pārsniedz reģistrēto gadījumu skaitu

(Konjev 1993). Kabatzagļiem kā ierasts zādzības ir galvenais ienākuma avots iztikai. Piemēram, kriminālprocesā par maka ar naudu un dokumentiem zādzību Vecrīgā no ārzemnieka, aizturēja četras sievietes. Kriminālprocesa gaitā noskaidrots, ka aizturētās dzīvo Jelgavā, bet uz Rīgu dodas “peļņā” – apzogot līdzcilvēkus. Kabatzagļi darbojas arī grupā, piemēram, Valsts policijas Rīgas reģiona policijas pārvaldes darbinieki par zādzību aizturēja četru personu grupu. Lai novērstu upura uzmanību, tā sākusi skaļi uzvesties un ielenkusi cietušo sievieti. Šajā laikā viens no grupas dalībniekiem izvilcis no sievietes somas naudas maku un mobilo telefonu.

Krievijas speciālisti aprēķinājuši, ka mēnesī kabatzaglim šī nodarbe vidēji dod ienākumu 7000 rubļu (Chastnaja kriminologija 2007). Japānā kabatzagļu ienākums gadā sasniedz 6 miljoni dolāri. Latvijā pēc Valsts policijas darbinieku aptuveniem aprēķiniem kabatzādzības kā nodarbošanās veids vidēji mēnesī ienes 500 EUR ienākumu. Pārsvārā kabatzādzībās tiek nozagts maciņš ar naudu un/vai dokumentiem, mobilais telefons. Tiesu prakse rāda, ka 2,5% gadījumos izdarītas naudas zādzības, izvelkot maku ar naudas no cietušā somas vai kabatas (trolejbusā, Centrāltirgū, bārā, pazemes pārējā). Piemērs no tiesu prakses: pers. A, ap plkst. 15.15, atrodoties pazemes gājēju tunelī pie izejas uz 13. janvāra ielu, mantkārīgu motīvu vadīta, nolūkā izdarīt svešas kustamas mantas slepenu nolaupīšanu un, būdama pārliecināta, ka viņas pretlikumīgās darbības neviens nenovēro, piegāja pie /pers. B/ un no viņas somiņas izvilka mobilo telefonu NOKIA 2220s – EUR 80 vērtībā, ar SIM karti bez materiālas vērtības. Pēc tam /pers. A/ no notikuma vietas aizgāja, lai ar nolaupīto mantu rīkotos pēc saviem ieskatiem (Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums).

Jau minēts, ka parasti cietušais nepamana maka vai citas vērtīgas lietas zādzību, izņemot gadījumus, kad kabata vai soma pārgriezta. No iepriekš minētā tiesas sprieduma var minēt: lieciniece redzēja, ka /pers. A/ dodas uz kāpnēm virzienā uz izeju no tuneļa veikala “Stockmann” virzienā, un ir piegājusi cieši klāt kādai sievietei, kura bija gērbusies gaišas krāsas biksēs, gaišas krāsas virsjakā, pāri plecam labajā pusē sievietei bija somiņa (vēlāk policijā tika noskaidrots, ka sieviete ir /pers. B/). Tajā brīdī kad /pers. B/ jau kāpa pa kāpnēm no pazemes tuneļa uz “STOCKMAN” pusi, /pers. A/, kura atradās /pers. B/ no aizmugures no labās puses ar labo roku atvēra somiņas rāvējslēdzi un izvilka priekšmetu līdzīgu mobilajam telefonam. Pēc tā /pers. A/ un /pers. B/ ātrā solī uzkāpa augšā pa kāpnēm un devās uz Autoostas pusi.

Kabatzādzības pēc zādzības izdarīšanas vietas var grupēt zādzībās, kuras izdarītas: transportlīdzeklī; tirdzniecības vietā; uz ielas; teātrī. Savukārt pēc zādzības izdarīšanas vietas tiek nodalītas šādas kabatzagļu grupas: – “Ratnieks” (колесник (“резинщики” krievu val.) – zādzības realizē sabiedriskajā transportā. – “Veikalnieks” (“магазинщик” krievu val.) – nodarījuma izdarīšanas vieta ir veikali. – “Kurmis” (“крот” krievu val.) – zādzības izdara metro (pārsvarā vestibilā nevis pārpildītā metro vagonā). Piemēram, Ņujorkas metro pārvadātāji ir apzinājuši, ka bieži jaunieši, kas lec pāri turniketiem, lai brauktu “par zaķi”, izdara kabatzādzības (Klarks, Eks, 2011). – “Tirdzinieks” (“рыночник” krievu val.) – zādzības realizē tirgus teritorijā. – “Ielinieks” (“уличный”) – zādzības izdara uz ielas, pieturās, stacijās, pie veikaliem un kioskiem, vai cilvēku pūlī. “Teatrāls” (театрал krievu val.) – zādzības izdara teātrī.

Secinājums

Vispārējās noziedzības tendences valstī (2005–2015) parāda šādas negatīvas tendences, kas saistītas ar zādzību izdarīšanu: a) zādzības ir visizplatītākais mantas nolaušanās veids; b) pietiekami stabils zādzību īpatsvars noziedzības struktūrā; c) starp personām, kuras veikušas zādzību palielinās recidīva līmenis; d) liels īpatsvars par zādzību notiesāto vidū ir narkotiku lietotāju; e) pietiekami izplatīta ir zādzība nelielā apmērā (KL 180. p); f) pēc KL 175. panta reģistrēto zādzību kopskaita, dominējoši ir zādzības sevišķi kvalificēts sastāvs (KL 175. panta 3. daļa); g) saglabājas pietiekami augsts zādzību latentātes līmenis, atsevišķu zādzību veidu latentātes līmenis ir 8 reizes augstāks par reģistrēto.

Autore norāda, ka noziedzību, tai skaitā mantisko noziedzību, nosaka sarežģīti hierarhiski pakārtoti iemesli, ko veido bioloģiskā, sociālā, ekonomiskā un juridiskā puse. Autore uzskata, ka noziedzības līmenis, tai skaitā nodarījumi pret īpašumu, ir atkarīgs gan no iespējām, ko sniedz materiālā un sociālā sabiedrības vide, gan no iedzīvotāju attieksmes un rīcības.

Autore uzskata, ka analizējot noziedzību būtu jāizdala mantkārīgā noziedzība. Autores ieskatā, lietderīgi būtu veikt kriminoloģiska rakstura pētījumus, lai apzinātu kriminālās mantkārības apmērus. Tādā veidā, apzinot un nodalot mantkārīgās noziedzības kriminoloģiskās komponentes.

Bibliogrāfija

1. Aristotel (1983) Большая этика // Аристотель. Сочинения: В 4 т. Т. 4. Moskva (In Russian).
2. Becker G. (1968) Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Economic Perspective*, 15.
3. British Transport Police. (In Latvian). Pieejams: www.btp.police.uk (skat. 12.08.2016.)
4. Crime: Costs and Benefits. Pieejams: http://faculty.winthrop.edu/stonebrakerr/book/crime_overview.htm (sk. 26.08.2016.).
5. Crime Statistics. Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_statistics (sk. 20.08.2016.).
6. Частная криминология / отв. ред. проф. А. Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007. (In Russian).
7. Darrow C. (1922) *Crime: Its Cause And Treatment*. New York, Thomas Y. Crowell Company Publishers, 1922.
8. Darrow C. (2004) *Crime: Its Cause And Treatment*. Kessinger Publishing, LLC, 2004.
9. Harrendorf, S, Heiskanen, M, Malby, S. (2010) International Statistics in Crime and Justice. Helsinki, UNDOC.
10. Heap S. *Their Days are Spent in Gambling and Loafing, Pimping for Prostitutes, and Picking Pockets: Male Juvenile Delinquents on Lagos Island, Nigeria, 1920s–60s.* // *Journal of Family History* 2010, 35 (1), 48–70.
11. Huang Li-H, Huang Yu-T Impact of Unemployment on Crime in Europe // XVII No. 57, September 2015.
12. Itālijas Augstākā tiesa: pārtikas zādzība nav noziegums, ja izdarīta izsalkuma dēļ. Jurista vārds Nr. 19 (922), 10.05.2016, 28. lpp.
13. Inchakov S.M. (1997) Зарубежная криминология. Издательская группа ИНФРА М–НОРМА Москва (In Russian).
14. Jelgavas tiesas 2016. gada 15. jūnija spriedums Lietas Nr. 11221013616 (Lietas arhīva Nr. K15-0377-16/4) (In Latvian).
15. Joksts O., Apsītis A. (2013) Noziedzīgs nodarījums zādzība (furtum) romiešu tiesību kontekstā. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 1 (63)/2013 (In Latvian).
16. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. 1922. gada 15. februāris. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43 (In Latvian).
17. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1992. gada 24. februāra lēmuma Nr. 1 “Par krimināllikuma piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām”.
18. *Latvijas Iedzīvotāju viktimizācijas aptauja*. Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2012, SIA “Fieldex”, 2012 (In Latvian).
19. Latvijas Republikas Tiesībsargs. Ziņojums par nabadzības risku Latvijā. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/zinojumi/Zinojums_Par%20nabadzibas%20risku%20Latvija.pdf (sk. 13.10.2016.) (In Latvian).

20. Karpova Ā. Personība. Teorijas un to rādītāji. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 1998, (In Latvian).
21. Klarks R.V., Eks Dž.E. (2011) Noziedzības analīze 60 soļos. Problēmorientēta policijas darba centrs. Valsts policija (In Latvian).
22. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. 1998. gada 17. jūnijs. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
23. Kriminālā statistika. Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati. (In Latvian). Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/lv/node/109> (sk. 13.10.2016.).
24. Kriminoloģija (2004) zin. red. K. Ķipēna; A. Vilks. Nordik, 2004, 384. lpp. (In Latvian).
25. Kristapsons S. (2003) *Noziedzība un to noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 90. gados*: Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte (In Latvian).
26. Конев А.А. (1993) Преступность России и ее реальное состояние. Н. Новгород, 1993, с. 206–208 (In Russian).
27. Mincs P. (2005) *Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Ar V. Libolajas komentāriem*. Rīga, Tiesu nama aģentūra (In Latvian).
28. Mežulis D. (2007) *Īpašuma krimināltiesiskā aizsardzība*. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija (In Latvian).
29. Notikumu kopsavilkums. Valsts policijas diennakts notikumu kopsavilkums par 11.06.2016. (In Latvian). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=541&said=541> (skat. 18.08.2016.)
30. Noziedzības stāvoklis Latvijā: noziegumu upuru aptaujas rezultāti. Rīga, Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centrs, 2004.
31. Narkotiku izplatība ieslodzījuma vietās Latvijā 2014. gadā. Pētījuma gala ziņojums. Slimību profilakses un kontroles centrs, Rīga, 2014. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/atkaribu-slimibu-petijumi-un-zinojumi/> (skat. 23.08.2016.).
32. Pētījums “Bērniem draudzīga tiesiskā vide Latvijā: fokusā – likumpārkāpumu prevencija”. PROVIDUS, 2012. gads.
33. Pickpocket. Pieejams: <http://www.thefreedictionary.com/pickpocket> (skat. 16.07.2016.)
34. Poyner, B. and Webb, B. (1991). *Crime Free Housing*. Oxford: Butterworth-Architecture.
35. Попов В.И. (1998) *Рецидив и организованная преступность*. Москва, Моск. ин-т МВД России.
36. Republikas tiesu prakse, izskatot krimināllietas par zādzību, krāpšanu, piesavināšanos nelielā apmērā (KL 180. pants). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> (sk. 13.10.2016.).
37. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 11515001911 (Lietas arhīva Nr. K29-0114-14/7).
38. Sākusies autozagļu “ražīgākā” sezona, pieaug zādzību skaits. Pieejams: <https://www.balta.lv/lv/node/446> (skat. 15.08.2016.).

39. Shestakov D.A. (1983) Корыстная направленность и ее формирование в криминогенной семье // Вестник ЛГУ, 1983, 5 с. 80 (In Russian).
40. Stevens R. & Cloete M.G.T. (1999) *An Introduction to Criminology*. Oxford University Press, South Africa.
41. Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībā (Krimināllikuma 116.–118. pants), 2009/2010
42. Tiesu Informācijas sistēmas (TIS) dati. Krimināllietu statistikas pārskati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&groupid=tisstat (sk. 20.08.2016.).
43. Tukuma rajona tiesas 2016. gada 28. jūnija spriedums lietā Nr. 11390005916 (Lietas arhīva Nr. K37-0107-16/2).
44. Unemployment rate in the United Kingdom (UK) from 2000 to 2015. Pieejams: www.statista.com (sk. 15.08.2016).
45. Vilks A. (2016) Nākotnes kriminalitāte. *Zinātnisko rakstu krājums pēc IV. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences “Transformācijas process tiesībās, reģionālajā ekonomikā un ekonomiskajā politikā: ekonomiski-politisko un tiesiski attiecību aktuālās problēmas” materiāliem*. Rīga, Baltijas Starptautiskā akadēmija (In Latvian).
46. Williams, K.S. (2012) *Textbook on Criminology*. Oxford University Press, 2012, Who Commits Crime? Pieejams: <http://www.historylearningsite.co.uk/sociology/crime-and-deviance/who-commits-crime/> (sk. 26.08.2016.).
47. Vichnevickij K.V. (2014) *Специальные меры виктимологического предупреждения преступлений против собственности* // ОБЩЕСТВО И ПРАВО, 2014, № 2 (48), с. 164–165 (In Russian).
48. Zahars V. (2010) *Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija*. Daugavpils, Daugavpils Univeritātes Akadēmiskais apgāds “Saule” (In Latvian).
49. Zavadckis A. (2014) *Riska novērtējums kā noziedzīga nodarījuma recidīva prognoze*. Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte (In Latvian).

Criminological Characterization of Thefts

Summary

The aim of the current article is to analyse the nowadays-criminological aspect of theft and explore criminological characteristic features of criminal who commits theft.

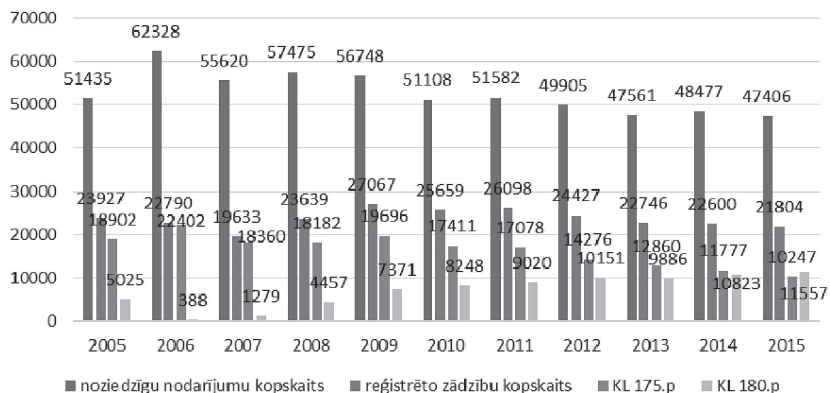
The author notes that criminal situation in the country remains difficult.

The author suggested in Latvia framework of criminology to separated the grasping crime. In the country, general crime trends (2005–2015) showed of several negative trends associated with the theft.

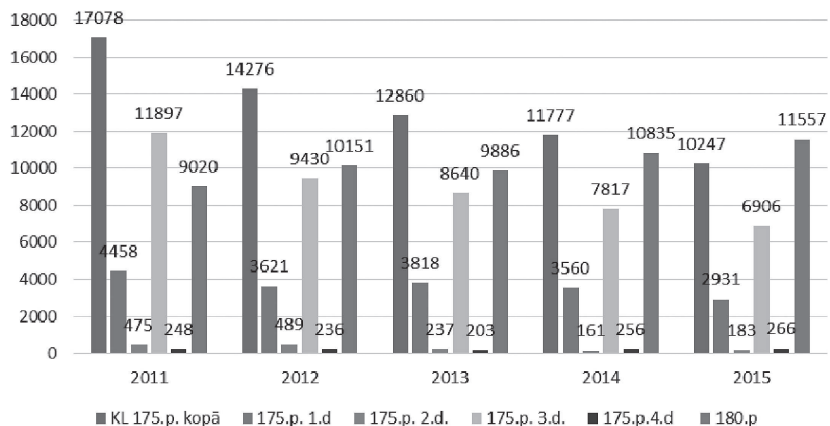
Key words: crime against property, criminal, who commit theft, grasping crime, pickpocket.

Pielikums

1. attēls. Reģistrēto zādzību skaits 2005–2015 attiecībā pret reģistrēto noziedzīgo nodarījumu kopskaitu

2. attēls. Reģistrēto zādzību sadalījums pēc pantiem, 2011–2015

1. tabula

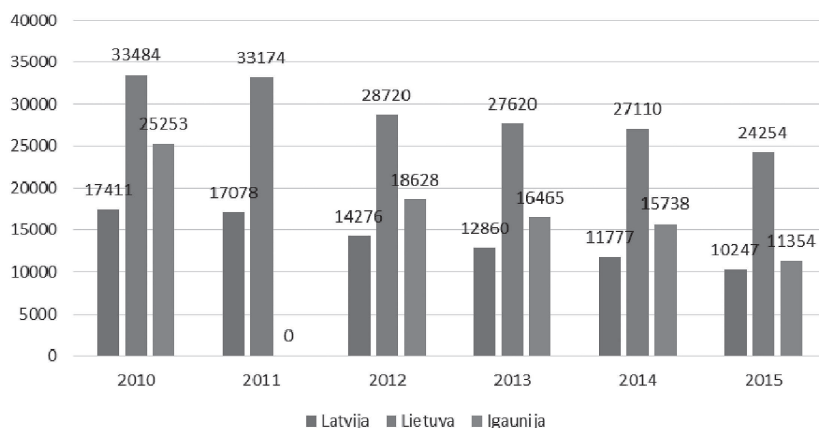
Zādzību īpatsvara sadalījums pēc KL 175. panta 3. daļas pazīmēm

gads	175. p. 3. d.	No tām ar iekļūšanu	Zādzību ar iekļūšanu procentuālā attiecība	no transport- līdzekļa	Procentuālā attiecība
2011	11897	10949	92%	948	7,96%
2012	9930	8942	90%	988	9,94%
2013	8640	8058	93%	582	6,73%
2014	7817	7332	93,7%	485	6,20%
2015	6906	6444	93,3%	462	6,68%

2. tabula

Reģistrēto zādzību no transportlīdzekļa īpatsvars

gads	reģistrēto zādzību no transport- līdzekļa skaits	Procentuālā attiecība attiecībā pret reģistrēto zādzību kopskaitu	Atklāto zādzību no transport- līdzekļa skaits	Procentuālā attiecība, no reģistrēto zādzību no transport- līdzekļa kopskaita
2011	948	3,6%	117	12,3%
2012	988	4,0%	142	14,3%
2013	582	2,5%	96	16,4%
2014	485	1,1%	70	14,4%
2015	462	2,1%	78	16,8%

3. attēls. Zādzību (izņemot neliela apmēra) skaits Latvijā, Lietuvā un Igaunijā

3. tabula

Par zādzību notiesāto personu ar iepriekšējo sodāmību
procentuālā attiecība

gads	Par zādzību notiesātas personas	ar iepriekšējo sodāmību KL 175. p.	ar iepriekšējo sodāmību KL 180. panta	Kopā: ar iepriekšējo sodāmību	Procentuālais īpatsvars, ar iepriekšējo sodāmību
2012	3732	1076	867	1943	52%
2013	3538	973	913	1886	53,3%
2014	3757	1097	1126	2223	59%
2015	3578	968	1205	2173	60,7%

4. tabula

Narkotisko vielu lietotāju sadalījums pēc noziedzīgu nodarījumu veida

gads	Zādzība	Laupīšana	Krāpšana	Huligānisms	Miešas bojājumu nodarīšana	slepkavība	izvarošana	Saisība ar narkotikām	Cits nodarījums
2010	57%	47%	53%	53%	30%	28%	26%	84%	32%
2014	57%	46%	52%	50%	36%	25%	26%	77%	36%

5. tabula

Par zādzību notiesāto personu skaits notiesāto personu kopskaitā

gads	Notiesāto personu kopskaits	KL 175. p.	KL 180. panta	Kopā notiesātas	t.sk. sievietes	Procentuālais īpatsvars no notiesātajam personām
2012	8969	2231	1501	3732	384	41,6%
2013	8675	2012	1526	3538	369	40,7%
2014	9236	2012	1745	3757	415	40,6%
2015	9557	1673	1902	3578	427	37,4%

6. tabula

Sieviešu veikto zādzību īpatsvars

gads	KL 175. p.	KL 180. p.	Kopā:	Procentuāli attiecībā pret zādzību	Procentuāli attiecībā pret notesāto kopskaitu
2012	114	270	384	10,2%	4,28%
2013	115	254	369	10,4%	4,25%
2014	113	302	415	11,04%	4,4%
2015	96	331	427	11,9%	4,4%

7. tabula

Par zādzību notesāto personu grupējums pēc vecuma grupām

gads	14–17	18–24	25–29	30–45	50 gadi un vairāk
2010	440	1282	735	1172	195
2011	386	1181	669	1218	256
2012	345	1115	719	1297	256
2013	382	1173	644	1154	265
2014	352	1006	694	1410	300
2015	281	859	616	1419	389

8. tabula

Nepilngadīgo personu veikto zādzību īpatsvars

gads	Notesāto nepilngadīgo personu kopskaits	KL 175. p.	KL 180. panta	Kopā notesātas	t.sk. jaunietes	Procentuālais īpatsvars no notesātajām personām
2012	599	278	67	345	19 (5,5%)	57,6%
2013	607	268	114	382	23 (6,02%)	62,9%
2014	533	231	121	352	27 (7,6%)	66%
2015	414	175	58	233	25 (10,7%)	42,2%

9. tabula

**Reģistrēto kabatzādzību skaits un procentuālā attiecība
zādzību kopskaitā**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2014	2015
Reģistrētās zādzību kopskaits	23927	22790	19639	23639	27067	25659	22600	21804
Reģistrētās kabatzādzības	178	61	69	54	42	30	80	74
Kabatzādzību % attiecība	0,74	0,26	0,36	0,22	0,15	0,11	0,35	0,33

NOZIEDZĪGI NODARĪJUMI PRET DABAS VIDI, BŪTISKA KAITĒJUMA IZVĒRTĒJUMS

Rakstā sniegts dabas vides krimināltiesiskās aizsardzības izvērtējums, noskaidroti atbildības mehānismi normatīvajā regulējumā, kā arī būtiska kaitējuma kritēriji.

Atslēgas vārdi: pārkāpumi, noziedzīgs nodarījums pret dabas vidi, būtisks kaitējums, atbildība.

Jēdziens “vide” apzīmē cilvēka dzīves dabisko pamatu ar vides pamatelementu (zeme, gaiss, ūdens, biosfēra) mijiedarbību. Vides aizsardzībai izveidots tiesību normu kopums, kas ietverts vides tiesību jēdzienā. Norobežot vidi no cilvēku fiziskās, sociālās un kultūras vides nav iespējams, jo šādas norobežošanas rezultāts būtu vides aizsardzības jēdziena neatbilstoša sašaurināšana (Meseršmits 2003). Tā kā nevaram būt nodalīti no zemes, uz kuras dzīvojam, tās dzīlēm, gaisa, ko elpojam, ozona slāņa, klimata, ūdens, meža, floras, faunas – visiem dabas resursiem jeb objektiem, kuru izmantošana ir cilvēces pastāvēšanas pamats, līdz ar to jēdziens “vide” aptver ne tikai dabas elementus, bet ir dabas, antropogēno un sociālo faktoru kopums (Vides aizsardzības likuma 1. panta 17. punkts). Tātad – vide ietver arī sociālo un kultūras apstākļu kopumu, kas ietekmē individa vai sabiedrības dzīvi (Kiss 1993). Dabas vērtību aizsargāšana aktualizējas līdz ar cilvēku vajadzību pēc dabas resursiem pastāvīgu palielināšanos. Te arī problēmjautājums – kā līdzsvarot pretēji vērstas intereses, kas ir dabas jeb vides vai arī ekoloģisko tiesību viens no galvenajiem pamatuzdevumiem: kā nodrošināt ilgtspējīgu attīstību un pasargāt dabas objektus no cilvēku iedarbības. Vides aizsardzības tiesību principi nostiprināti virknē dokumentu: gan Līguma par Eiropas Savienības darbību 191. panta pirmajā un otrajā daļā, gan arī Vides aizsardzības likumā. Pienākums nodrošināt vides ilgtspējīgu saglabāšanu ir nostiprināts Satversmes 115. pantā, atbilstoši kam valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Darbības, kas rada risku videi un cilvēku veselībai vai būtisku kaitējumu un ir pretrunā vides tiesību aktiem, ir ne tikai katras atsevišķas valsts problēma, nodarījumi pret vidi nereti ietver pārrobežu aspektu. Raksta mērķis ir noskaidrot atbildības mehānismus mūsu valsts normatīvajā regulējumā, ja cilvēks nav atbildīgi izturējies

pret dabu, vidi, kurā dzīvo, nodarot tai kaitējumu vai būtisku kaitējumu. Par pārkāpumiem vides, vēstures un kultūras pieminekļu aizsardzībā paredzēta atbildība Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – LAPK), kurā izveidota atsevišķa septītā nodaļa (51.–89.6 pants). Par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība (9. panta 1. daļa). Administratīvā atbildība par kodeksā norādītajiem pārkāpumiem iestājas, ja par tiem pēc to rakstura saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem nav paredzēta kriminālatbildība (9. panta otrā daļa). Savukārt kriminālatbildības pamats noteikts Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā – pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi iekļauti Krimināllikuma Sevišķajā daļā kā patstāvīga XI. nodaļa no 96. panta līdz 115.¹. pantam. Noziedzīgo nodarījumu pret dabas vidi jēdziens formulējams kā kaitīga, prettiesiska, kriminālsodāma darbība vai bezdarbība (nodarījums), kas apdraud dabas objektu saglabāšanas, saimnieciskas izmantošanas un atjaunošanas intereses. Šīs nodaļas noziedzīgo nodarījumu skaits no visiem valstī sastāda aptuveni 1% no visiem gada laikā izdarītajiem (sk. 1. tabula). Analizējot statistiku (sk. 2. tabula), secināms, ka no visiem izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi 5 gadu laikposmā (2011.–2015.) vislielāko daļu ik gadu sastāda Krimināllikuma 109. panta daļās noteiktie noziedzīgie nodarījumi. Tad seko par nelikumīgām medībām atbilstoši Krimināllikuma 112. pantam un, ar atsevišķiem izņēmumiem, parējie KL XI. nodaļas pantu pārkāpumi nav konstatēti. Tas liecina par to, ka šīs ir “nedzīvās” normas, kuras dzīvē nepiemēro. Bet arī neko nekaitē, kā uzskata E. Pastars – tās stāv kā pieminekļi un neko daudz nevar traucēt.” Par lielāku problēmu uzskatāms, ka ir daudz tiesību normu, kurām vispār nevajadzētu būt likumos. Kuras var tikt regulētas zemākā līmenī, kā iekšēji jautājumi vai vispār nevajadzētu regulēt”.

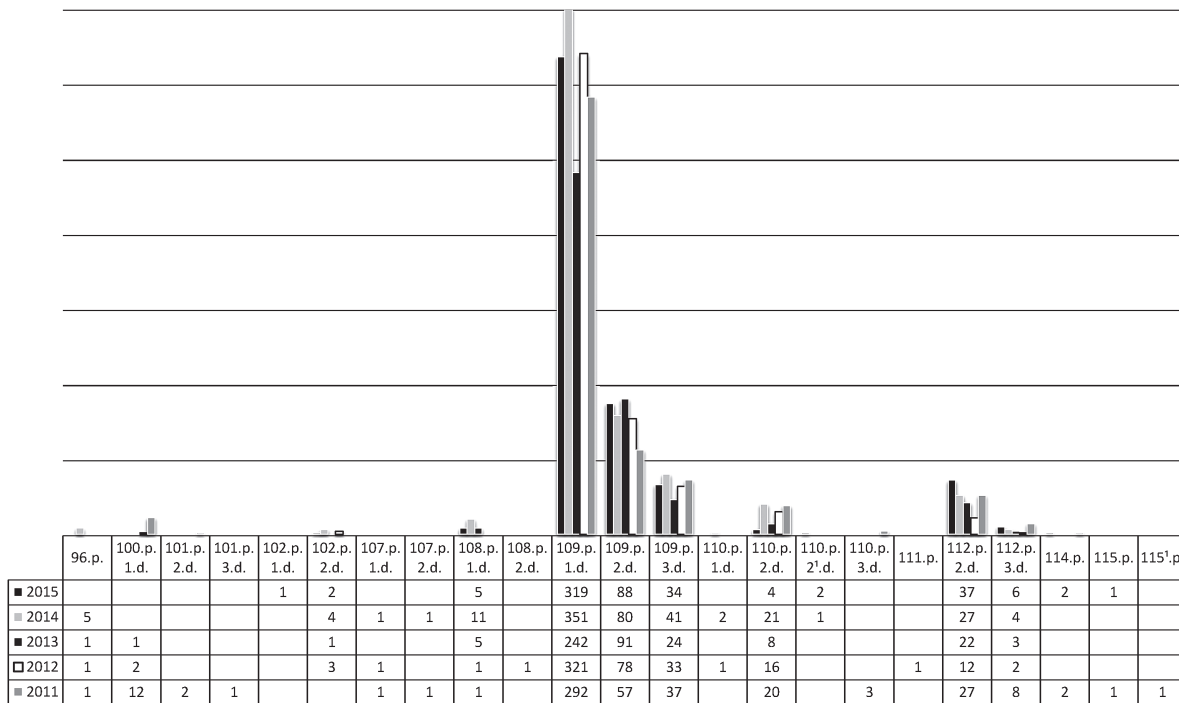
1. tabula

Pavisam registrēti noziedzīgi nodarījumi Latvijā

Gads	2013	2014	2015
Registrēti NN kopā	47 561	48 477	47 406
t.sk. KL 11. nod. (vides)	398 = 0.83%	549 = 1.13%	501 = 1.05%

<http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/likumparkapumi-un-tiesu-sistema-galvenie-raditaji-30282.html>

NN KL 11. nod. 2011.–2015.

NN pa gadiem <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

Nodarījumos pret dabas vidi priekšmets ir dabas objekti dabiskās vides apstākļos (kas tieši rada dabas objektu vērtību), objekts – ir dabas objektu izmantošanas (lietošanas) intereses. Ņemot vērā, ka dabas objekti var atrasties kāda (privātpersonu, juridisku personu, valsts) īpašumā (tiesiskā valdījumā), svarīga ir noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi norobežošana no nodarījumiem pret īpašumu, kas iespējama divējādi: pēc noziedzīgu nodarījumu grupas objekta un apdraudējuma priekšmeta (dabas objekts vai manta); pēc apstākļa, ka dabas objektus aizsargājošās normas norāda uz dabas objektu izmantošanas noteikumu pārkāpumiem, kas var izpausties kā iejaukšanās īpašnieku lietojuma tiesībās ar darbībām, kas Krimināllikumā formulētas kā noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi. Krimināllikuma XI. nodaļā ietvertajām krimināltiesību normām raksturīgi, ka to dispozīcijas, pārsvarā, veidotas kā blanketas un attiecīgie noteikumi, par kuru pārkāpšanu paredzēta kriminālatbildība, ietverti citos tiesību aktos. Tajos, atkarībā no tiesībpārkāpuma satura un tā, kā izpaudusies prettiesiskā darbība, atrodamas konkrētu nodarījumu sastāvu objektīvās puses pazīmes. Noziedzīgie nodarījumi pret dabas vidi vairumā veidoti kā materiāli sastāvi ar pazīmēm, kas raksturo nodarījumu (darbību vai bezdarbību), un arī konkrētas kaitīgās sekas, kas nosaka šo noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju, atsevišķos gadījumos tos norobežojot no administratīvi sodāmiem pārkāpumiem.

Kaitīgas sekas, kaitējums, vai arī – kaitīgums, kā krimināltiesību teorijā atzīmē U. Krastiņš, izpaužas ar tām redzamajām vai citādi nosakāmajām sekām, kas ārējā pasaulē konstatējamas kā vainīgā prettiesiskās darbības vai bezdarbības rezultāts. Juridiskajā literatūrā formulēts, ka katrs kriminālsodāms nodarījums rada kaitīgas sekas, t.i. kaut kādas izmaiņas, apdraudējumu, nodarot kaitējumu ar Krimināllikumu aizsargātām interesēm. Krimināllikumā kaitīgas sekas kā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses obligāta pazīme tiek norādītas noziedzīgu nodarījumu materiālajos sastāvos.

Pēc 2012. gada 13. decembra grozījumu Krimināllikumā pieņemšanas, vērtējuma jēdzienu “būtisks kaitējums”, ar to apzīmējot kaitīgās sekas, likumdevējs Krimināllikumā izmantojis plaši – norādi uz būtisko kaitējumu satur gandrīz katra piektā krimināltiesību norma, arī pieaudzis to tiesību normu skaits, kurās kā noziedzīga nodarījuma pamatsastāva pazīme ietverts būtisks kaitējums. Jēdziena “būtisks kaitējums” satura skaidrojumam vairāku gadu garumā pievērsies profesors U. Krastiņš daudzās publikācijās. Savu ieguldījumu šā jēdziena satura noskaidrošanā devušas arī D. Hamkova, V. Liholaja (Hamkova 2012). Vērtējuma jēdziena “būtisks kaitējums” izpratne vienmēr ir bijusi strīdus objekts (Krastiņš 2015) gan

krimināltiesību teorijā, gan likuma piemērošanas praksē. Vērtējuma jēdzienus izmanto izvērtējot noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus, tā rezultātu saistot ar mainīgajiem sociālekonomiskajiem apstākļiem valstī un to risinājumiem (piem. minimalā alga).

Kaitīgo seku satura atklāšanā KL XI. nodaļā noziedzīgu nodarījumu pret dabas vidi sastāvos izmantots vērtējuma jēdziens – “būtisks kaitējums”, arī paplašināti, piemēram, 96. pantā – par zemes, tās dziļu, ūdeņu vai mežu apsaimniekošanas vai izmantošanas noteikumu pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm (arī 98. panta otrajā daļā, 99. p. 2. d., 3. d.); 97. pantā – par dabas resursu izpēti vai izmantošanas noteikumu pārkāpšanu Latvijas Republikas teritoriālajā jūrā, kontinentālajā šelfā vai ekskluzīvajā ekonomiskajā zonā, ja ar to radīts būtisks kaitējums jūrai, piekrastei vai citāds būtisks kaitējums. Par būtisku cilvēka veselībai nodarītu kaitējumu varētu uzskatīt, ja panta dispozīcijā minēto dabas aizsardzības noteikumu pārkāpuma rezultātā kaut vienai personai nodarīts smags vai vidēja smaguma miesas bojājums vai vairākām personām īslaicīgs veselības traucējums (Krastiņš 2009). Attiecībā uz mantisko kaitējumu, uzskatāms, ka tas ir būtisks, ja materiālais zaudējums nodarīts vairākām personām vai kaut vienai, bet ievērojamā apmērā vienlaikus ar citu interešu apdraudējumu, ņemot vērā bojātās vai iznīcinātās mantas vērtību, arī nozīmību, vai lielā apmērā. Saimnieciskajām interesēm nodarītais uzskatāms par būtisku kaitējumu, ja ievērojamā platībā postīti, bojāti vai iznīcināti sējumi, meža platības, liela skaita savvaļas vai mājdzīvnieku, masveida zivju bojāeja vides piesārņojuma rezultātā.

Tātad būtisks kaitējums ir viena no noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvās puses obligātām pazīmēm, kas nosaka nodarījuma juridisko kvalifikāciju un katrā konkrētā gadījumā izvērtējams kaitējuma raksturs un sekas attiecībā pret likumā noteiktajām interesēm.

Attiecībā uz būtisku kaitējumu, arī noziedzīgos nodarījumos pret dabas vidi, pamatkritēriji atklāti likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” (turpmāk – Īpašais likums) un tā pielikumā. Likuma 23. pants paredz, ka atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām: 1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses; 2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga noda-

rījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu; 3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses.

Praksē nav problēmu aprēķinot mantisko zaudējumu, taču izvērtējot interešu apdraudējumu, tam iespējams plašs saturs, jo likums visos gadījumos nav konkretizējis un izpratne veidojas attiecīgā vērtējuma jēdziena praktiskā pielietošanā. Viens no risinājumiem citu ar likumu aizsargāto interešu būtiska kaitējuma apdraudējuma rakstura un smaguma pakāpes noteikšanā var būt attiecīgās jomas speciālistu atzinums, nosakot būtisku kaitējumu dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm (KL 96. pants; 103. panta otrā daļa, 106. pants u.c.). Vai arī – tiek iestrādāts normatīvajā regulējumā, piemēram, atzinumu par apdraudējumu vai ievērojamu apdraudējumu ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā sagatavo Valsts meža dienesta teritoriālā struktūrvienība, kuras uzraugamajā teritorijā noticis noziedzīgs nodarījums. Medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumu radīto zaudējumu un nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšana valstij notiek saskaņā ar tās amatpersonas vai iestādes lēmumu, kura pilnvarota izskatīt attiecīgo lietu, vai ar tiesas spriedumu un attiecīgi izvērtējot vai ar nelikumīgām medībām radīts būtisks kaitējums.

Mantisko zaudējumu konkrēti – mežam nodarītos zaudējumus, kuri radušies, pārkāpjot prasības, kas noteiktas normatīvajos aktos par meža apsaimniekošanu un izmantošanu nosaka atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem. Savukārt noziedzīgo nodarījumu rezultātā ar likumu aizsargāto interešu meža vides saglabāšanā apdraudējuma kritēriji formulēti Īpašā likuma 1. pielikumā “Kritēriji, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā”. Izvērtējot konkrētā noziedzīgā nodarījuma apdraudējumu, atbilstoši minētajiem kritērijiem, tiek ņemts vērā: iznīcinātās vai bojātās mežaudzes platība, audzes šķērslaukuma mērījumi, vecums, starpība starp galvenās cirtes vecumu, cirtes veidu aizliegumi. Likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 1. pielikuma 1. punkta 1.–6. apakšpunktā izsmeļoši noteikti seši gadījumi, kad konstatējams ar likumu aizsargāto interešu un tiesību meža vides saglabāšanā apdraudējums, savukārt 3. punktā noteikti gadījumi, kad šāds apdraudējums atzīstams par ievērojamu (izvērtētās platības lielums pārsniegts vismaz divas reizes).

Tātad attiecībā uz aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā, izvērtējums ir likumā nostiprināts, likumdevēja noteiktie kritēriji darbojas praksē, lai gan arī te pastāv zināma abstrahētība. Piemēram, patvaļīgas

koku ciršanas gadījumā (KL 109. panta trešā daļa) konkrētā noziedzīgā nodarījuma apdraudējuma izvērtēšanai, atbilstoši noteiktajiem kritērijiem, prezumēta minimālā platība 0.1 ha, ĪADT 0.05 ha, kad uzskatāms, ka mežaudze bojāta vai iznīcināta un aprēķināmi zaudējumi. Tādējādi mazākā platībā nodarītais kaitējums netiek uzskatīts par būtisku. Kriminālatbildība par katru svešā meža patvaļīgi nocirstu koku neatkarīgi no tā vērtības paredzēta KL 109. panta 1. daļā.

Autoresprāt, kaitējums tiek nodarīts gan konkrētā īpašnieka interesēm, gan meža vides saglabāšanai neatkarīgi no platības lieluma, ņemot vērā, ka koka izaugšanai nepieciešami vairāki gadi un līdz mežaudzes izveidošanās pat daudzi gadu desmiti. Bez tam, meža videi nodarīto zaudējumu aprēķinos, atbilstoši MK noteikumiem, izmanto formulas, kas ietver sevī Meža valsts reģistrā esošos, automātiski aktualizētus datus pirms audzes nociršanas, nevis faktiski nocirsto koku celmu reducētos mērījumus, kas tādējādi pieļauj vienlaikus vairāku aprēķinu līdzaspastāvēšanu un neskaidrības praksē.

Atbilstoši KL 110. panta otrajai daļai par zivju vai ūdensdzīvnieku ķeršanu vai citādu iegūšanu bez attiecīgas atļaujas, aizliegtā laikā vai aizliegtās vietās, vai ar aizliegtiem rīkiem vai paņēmieniem (patvaļīga iegūšana), ja ar to radīts būtisks kaitējums iestājas kriminālatbildība, ja zaudējumi sasniedz piecu minimālo mēnešalgu apjomu. Zaudējumus zivju resursiem aprēķina Valsts vides dienests saskaņā ar 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 800 “Makšķerēšanas, vēžošanas un zemūdens medību noteikumi”, to 8. pielikumā noteikto taksi par katru nelikumīgi noķertu zivi vai zivju kilogramu. Zaudējumu summa ir atkarīga ne tikai no zivju sugas un skaita, bet arī apstākļiem, kādos tās iegūtas. Ja zivs ir noķerta bez makšķerēšanas kartes, zaudējumu pamatsumma reizina trīs, bet, ja zivs ir noķerta aizlieguma laikā un aizliegtā vietā, tad zaudējumu pamatsummu pieckāršo.

Par nelikumīgām medībām atbilstoši Krimināllikuma 112. panta otrajai daļai, ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās vai ja tās izdarītas īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, vai ja ar tām radīts būtisks kaitējums. Saskaņā ar 08.07.2003. Medību likuma 29. panta septītās daļas 6. punktu – kārtību, kādā atlīdzināmi zaudējumi, ko fiziskās vai juridiskās personas nodarījušas, pārkāpjot medības reglamentējošu normatīvo aktu prasības, un šo zaudējumu apmēru, kā arī nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas kārtību un apmēru nosaka Ministru kabinets. 2013. gada 17. decembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 1482 “Medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkā-

pumu radīto zaudējumu un nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas noteikumi” detalizēti paredz zaudējumu, kas radušies, nelikumīgi iegūstot – nomedijot vai piesavinoties – medijamo dzīvnieku vai izpostot medijamā dzīvnieka alu, mīgu vai ligzdu, kā arī nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības aprēķinu, koeficientu pielietojumu, apmēra palielinājumu, ko atlīdzina valstij, saskaņā ar tās amatpersonas vai iestādes lēmumu, kura pilnvarota izskatīt attiecīgo lietu, vai ar tiesas spriedumu. Tātad arī šajā KL pantā, attiecīgā amatpersona, atbilstoši Īpašā likuma 23. panta nosacījumiem, izvērtē vai ir apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses. Piemēram, par lūša nelikumīgu nomedīšanu zaudējuma apmērs aprēķināts mazāk par 5 minimālais algām, taču, izvērtējams būtisks kaitējums, ņemot vērā Latvijas starptautiskās saistības un pievienošanās starptautiskajiem dokumentiem. Tirdzniecība ar šo sugu ir ierobežota un tiek kontrolēta atbilstoši “Konvencija par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētām savvaļas faunas un floras sugām (CITES)”, kur šīs konvencijas 2. pielikumā kā potenciāli apdraudēta suga minēts lūsis. Saskaņā ar “Konvencija par Eiropas dzīvās dabas un dabisko dzīvotņu saglabāšanu” (Bernes konvencija – pieņemta 1979. gadā), lūsis iekļauts tās 3. pielikumā. Tas nozīmē, ka valstis, kas parakstījušas šo konvenciju (Latvijā spēkā kopš 1997. gada) var organizēt sugas izmantošanu ar ierobežojumiem (saudzēšanas sezona, medību veidi), kā arī noregulējot tirdzniecību ar dzīvniekiem un to ķermeņa daļām. Līdz ar to nelikumīgi nomedijot lūsi, ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses un radīts būtisks kaitējums.

Secinājumi

1. No visiem izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem pret dabas vidi 5 gadu laikposmā (2011.–2015.) vislielāko daļu ik gadu sastāda Krimināllikuma 109. panta daļās noteiktie noziedzīgie nodarījumi;
2. Krimināllikuma XI. nodaļā ir virkne tiesību normu, kuras vismaz 5 gadu laikposmā (2011.–2015.) nav tikušas piemērotas, tas nozīmē, ka var tikt regulētas zemākā līmenī;
3. Izvērtējot interešu apdraudējumu, visos gadījumos likuma nav konkretizēts, to veidojas attiecīgā vērtējuma jēdziena praktiskā pielietojumā. Risinājumi citu ar likumu aizsargāto interešu būtiska kaitējuma apdraudējuma rakstura un smaguma pakāpes noteikšanā nosakot būtisku kaitējumu dabas videi, cilvēku veselībai, mantiskajām vai saimnieciskajām interesēm var būt attiecīgās jomas speciālistu atziņums vai arī iestrādāts normatīvajā regulējumā.

Bibliogrāfija

1. Dinah L. Shelton & Alex Kiss (2007), Guide to International Environmental Law in Alexandre Kiss, Dinah Shelton, GUIDE TO INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW (Martinus Nijhoff Publishers).
2. Kiss A., Shelton D. (1993) Manual of European Environmental Law. Cambridge University Press.
3. Krastiņš U, V. Liholaja. (2004) Salīdzināmās Krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: TNA.
4. *Krastiņš U.* (2001) Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi. Rīga: Tiesu namu aģentūra. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. 3. izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009
5. Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, problēmas, risinājumi. 2. daļa 2009–2014. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015
6. Meseršmits K., Meiere S., Ūsiņa E. (2003) Eiropas vides tiesības. Rīga: Euro Faculty.
7. LR Krimināllikums.
8. 2013. gada 17. decembra Ministru kabineta noteikumi Nr. 1482 “Medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumu radīto zaudējumu un nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas noteikumi”
9. 2003. gada 29. aprīļa Ministru kabineta noteikumi Nr. 228 “Mežam nodarīto zaudējumu noteikšanas kārtība”
10. “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”. 15.10.1998.; 01.03.2016. redakcija – skat. 09.04.2016.
11. “*Konvencija par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētām savvaļas faunas un floras sugām (CITES)*” (Vašingtonas konvencija). Spēkā kopš 1975. gada 1. jūlija; Latvija pievienojusies 1997. gadā.
12. Hamkova D., Liholaja V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, Nr. 2, 2012, 10. Janvāris
13. Pastars E. Latvijas politikai – grābeklis un bumerangs. NRA 3. marts 2016 Pieejams: <http://nra.lv/latvija/165277-edgars-pastars-latvijas-politikai-grabeklis-un-bumerangs.htm>

Offenses against the Natural Environment, Assessment of Significant Damage

Summary

The article provides an assessment of legal protection of natural environment, provides accountability mechanisms in the legislative framework, as well as criteria of material injury.

Key words: violations, offence against natural environment, substantial injury, liability.

BŪVNICĪBAS TIESISKĀ REGULĒJUMA VĒSTURISKĀS ATTĪSTĪBAS “MĀCĪBAS” MŪSDIENU BŪVNICĪBAS PUBLISKAJAM PROCESAM

Raksta mērķis ir parādīt būvniecības tiesiskā regulējuma būtiskākos virzienus neatkarīgās Latvijas Republikas veidošanās periodā, no kuriem izriet mūsdienu aktualitātes būvniecības publiskā procesa regulējumā. Referāta uzdevums ir formulēt galvenos būvniecības tiesiskā regulējuma virzienus. Pētījuma rezultātā konstatēts, ka mūsdienu būvniecības publiskā regulējuma saknes meklējamas tiesiskajā regulējumā, kas zināms kopš Latvijas Republikas neatkarības iegūšanas. Pētījumi, kas sniegtu ieskatu minētā perioda tiesiskajā regulējumā nav atrodam.

Atslēgas vārdi: būvniecība, noteikumi.

Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados celtniecībai tika pievērsta īpaša uzmanība. Minēto pierāda vairāki apsvērumi. Pirmkārt, būvniecības tiesiskā regulējuma attīstība tika pakārtota vienam no pašiem pirmajiem valsts uzdevumiem, tas ir, savest kārtībā kara laikā izpostīto infrastruktūru: dzelzceļus, tiltus un ēkas. Otrkārt, tika veidota normatīvā bāze, piemēram, jau 1919. gada 16. jūlijā tika izdoti noteikumi par būvniecības un būvtehnikas lietu pārzināšanu. (Pagaidu noteikumi par buhwneezību un tās pahrwaldiscanas kahrtību, 1921) Treškārt, attīstījās institūcijas, kuras realizēja būvniecības tiesības, piemēram, pie Iekšlietu ministrijas izveidotās būvvaldes galvenie uzdevumi bija: pārvaldīt būvniecības un būvtehnikas lietas, rūpēties par būvniecībā un būvtechnikā vajadzīgo noteikumu un likumprojektu izstrādāšanu.

1922. gada “Pārskatā par darbību” būvvalde norādīja, ka valsti “nav pielaižams izvest pilsētu, miestu, apdzīvotu vietu, pat lauku apbūvi, bez iepriekš noteikta plāna un kārtības, pie kādas būtu ievērotas visas būvlikumos paredzētās prasības, un uzdevusi izstrādāt obligātus noteikumus būvniecībā” (Pārskats par iekšlietu ministrijas darbību 1922. gads, 1923). Minēto var uzskatīt par pieprasījumu pēc plānošanas sistēmas izveides un ievērošanas. Turpmāk ļoti īsā laikā tika izstrādāti daudzu pilsētu un apdzīvotu vietu būvnoteikumi, speciāli būvnoteikumi, kas attiecas uz atsevišķām būvdarbu jomām. (Obligatoriskie noteikumi par skursteņu un citu dūmu vadu tīrīšanu Rīgā, 1921) Tapa normatīvie akti, kas limitēja gan apbūves blīvumu, gan ēku augstumu un stāvu skaitu. Tāpēc var apgal-

vot, ka viena no jaunās Latvijas Republikas prioritātēm ir bijusi būvniecības tiesiskā regulējuma sakārtošana.

Ģenerālplāns kļuva par stratēģiskas nozīmes dokumentu, jo tajā uz teritorijas ģeoloģisko apstākļu, infrastruktūras un citu jautājumu izpētes bāzes tika noteikti galvenie būvniecības izaugsmes virzieni un telpiskās attīstības principi. Piemēram, Rīgas jaunajā ģenerālplānā bija paredzēta intensīva būvniecība, lai atrisinātu dzīvokļu jautājumu un pastiprinātu uzmanību veltītu skolu celtniecībai. (Rīgas pilsētas apstādījumu attīstības koncepcija, 2015) Secināms, ka būvniecības regulējums kļuva par veicinošu pamatu būvdarbu īstenošanā.

Par būvniecības tiesiskā regulējuma pamatu kļuva apdzīvoto vietu obligātie noteikumi – šodien tos varētu pielīdzināt pašvaldību saistošajiem noteikumiem, kas nostiprināja atļauju sistēmu, (Obligatoriošie pagaidu noteikumi par būvēm Daugavpils apriņķī, 1922) paredzot, ka sūdzības par pašvaldību domju vai padomju rīkojumiem izskata tiesa. (Likums par administratīvām tiesām, 1921) Rīgā atļaujas kārtība (pilsētas valdes būvju nodaļas atļauja) tika ieviesta arī namu nojaukšanai. (Noteikumi par valsts, sabiedrisku un rūpniecības ēku būvju projektu sastādīšanu un apstiprināšanu, 1923) Būvvalde kļuva par valsts augstāko centrālo tehnisko iestādi, bet sarežģītāku un konkrētu tehnisku jautājumu risināšana nonāca būvvaldes izveidotās tehniskās padomes kompetencē. (Pārskats par iekšlietu ministrijas darbību 1922. gadā, 1923)). Laikā no 1922. gada līdz 1927. gadam tika pieņemti pilsētu un miestu saistošie noteikumi apbūves lietās.

Praksē konstatētās problēmas prasīja papildus pūles būvniecības tiesiskā regulējuma sakārtošanā. Piemēram, būvju īpašnieki pieļāva ievērojamas atkāpes no būvvalžu apstiprinātiem projektiem, dažreiz pašu projektu mainot pēc būtības, bet par to nepaziņojot būvvaldei. Kā šī laika problēma atzīstama arī tehniskā personāla trūkums, kā arī valsts un pašvaldības iestāžu atkāpes no pastāvošajiem noteikumiem lemjot par valsts darbu vai piegādēm, rezultātā nelietderīgi tērējot valsts līdzekļus par darbiem un piegādēm. Tāpēc būvvalde izstrādāja vispārīgus noteikumus būvdarbu realizācijas kārtībai, tajā skaitā, nosakot oficiālās cenas par ‘darba rokām’ un būvmateriāliem. Tika iedibinātas prasības būvju projektu izstrādei un apstiprināšanai, piemēram, kā novatora prasība nostiprinājās, atbildīgās personas par projektu pareizību noteikšana (Iekšlietu ministrijas būvvaldē reģistrētas būvtiesības Latvijā.

Atbildības aspekta aktivizēšanas labad tikai pēc attiecīgu projektu un maksas aprēķinu apstiprināšanas tika atļauts uzsākt darbus. Kā jauni-

nājums jāmin arī iedibinātā būvju pieņemšanas ekspluatācijā procedūra. (Pārskats par iekšlietu ministrijas darbību 1922. gadā, 1923) Piemēram, noteikts, ka sabiedrisku un rūpniecības jaunbūves vispirms jāapskata sanitārtehniskajai komisijai, piedaloties būvvaldes, veselības departamenta un vietējās policijas pārstāvjiem, bez tam, pieņemot rūpniecības būves, arī rūpniecības departamenta pārstāvjiem. Tikai pēc iepriekšminētās komisijas lēmuma būvvalde izdeva atļauju ēkas lietošanai.

Vispārējo interešu aizsardzībai būvniecības regulējums paplašinājās divos virzienos. Pirmkārt, ugunsdrošības prasību konkretizēšana – vesela nodrošinājuma kompleksa izveidošana, kas aptver: 1) policejisku kontroli par būvniecību, 2) standartizāciju, 3) ugunsdrošu materiālu un konstrukciju ieviešanu praksē, 4) pilsētībūvniecības plānošanas risinājumus, 5) aizliedzošās tiesību normas pret ugunsnedrošu dzīvojamo būvniecību. (Zemkopības ministra J. Kauliņa runas radiofonā 1934. gada 15. jūnijā, 1934) Otrkārt, prasību pieņemšana apkārtējās vides saglabāšanai. Nacionālās celtniecības komitejas (dibināta 1936. gada 14. janvārī) uzdevums bija arī apkārtējās vides aizsardzība, ainavas īpatnību un savdabības izkopšana, nacionālā gara celtniecībā nostiprināšana, priekšlikumu izstrādāšana par pieminekļu aizsardzību, vecu celtnu nojaukšanu. (Krastiņš, 1992) Šādi apsvērumi pašvaldības mudināja pieņemt noteikumus apkārtējās vides aizsardzībai. Piemēram, lupatu, ādu, kaulu noliktavas bija "cieši aizliegts atvērt miesta centrā, bet tās ierīkojamas vienīgi ārpus miesta un speciāli priekš tam ierādītiem zemes gabaliem, ievērojot likumā paredzētos noteikumus." (Vecauces miesta obligatoriskie noteikumi, 1922) Piesārņojuma vietu atrašanās attālumu noteikšana līdz ūdens ņemšanas vietām, speciālu materiālu lietošanas prasības atsevišķās būvēs higiēnas noteikumu ievērošanas labad, lika pamatu drošas vides radīšanai. Piemēram, Vecauces miestā (Vecauces miesta obligatoriskie noteikumi, 1922) bija aizliegts ierīkot akas tuvāk par 10 asīm no netīrumu vietām (atejām, lopu kūtim). Pirtīm grīdas jāizgatavo no viegli nomazgājamiem materiāliem. Jautājumi par pievienošanas pilsētu kanalizācijas tīkliem, ūdensvadu ierīkošanu tika regulēti ar saistošo noteikumu palīdzību. 1924. gadā izdotie Rīgas pilsētas saistošie noteikumi par obligātu pievienošanas pilsētas sistemātiskās kanalizācijas tīklam (Saistoši noteikumi par obligatorisku pievienošanas Rīgas pilsētas sistemātiskās kanalizācijas tīklam, 1924) paredzēja katru gadu obligāti pievienojamo gruntsgabalu skaitu kopējam tīklam.

Būvniecībai svarīgos lietošanas tiesību aprobežojumus kopš 1937. gada 28. janvāra regulēja pieņemtais Civillikums (Civillikums, 1937) gan būvju un ēku lietošanas tiesību, gan ietaišu, apstādījumu un ūdeņu lietošanas

tiesību aprobežojumus. Likumā kā pamatprasība tika izvirzīts noteikums, ka katram būves īpašniekam, lai aizsargātu sabiedrisko drošību, jāuztur sava būve tādā stāvoklī, ka nevar rasties kaitējums ne kaimiņiem, ne garāmģājējiem, ne tās lietotājiem. Civillikumā aprobežojumus papildināja arī attiecīgi būvniecības noteikumi (1085. pants). Svarīgi, ka likums aizliedza darbības, kas var apdraudēt sabiedrisko drošību, veselību, ietaises, no kurām var sagrūt vai bojāties kaimiņam piederoša būve.

Salīdzinot ar iepriekšējo periodu, ievērojama uzmanība tika veltīta labvēlīgas apkārtējās vides izveidošanai un saglabāšanai mūsdienu izpratnē. (Noteikumi par Pieminekļu valdi un Folkloras krātuvi, 1923). Domājams, ka laikā līdz XX gadsimta 30. gadu beigām īpaši aizsargājamo dabas teritoriju sistēma Latvijā vēl nepastāvēja, bet aizsargājamo dabas objektu un teritoriju izvēli noteica: vietas vizuālā pievilcība un popularitāte; aizsargājamā dabas objekta ierosinātāja (politiķa, zinātnieka, sabiedrības vai kultūras darbinieka) atpazīstamība un subjektīvais viedoklis. Vienlaikus cilvēkam patīkamas vides radīšanai tika izmantoti visdažādākie līdzekļi. Piemēram, Izglītības ministrija jau 1935. gada pavasarī norādīja (Šilde, 1976; Obligatoriošie pagaidu noteikumi par būvēm Daugavpils apriņķī, 1922), ka pie visām skolām, kur vien ierādīta zeme, jāizdaiļo apkārtnē un jāierīko dārzi, kur skolēni varētu strādāt un mācīties, lai ievērotu kaimiņu tiesības, tika noteikts, ka, ceļot koka ēkas, jāievēro noteikti attālumi līdz zemes gabala robežām.

Sakarā ar būvniecības uzplaukumu aktualizējās būvniecības uzraudzība darbu norises vietās. Ar valdības noteikumiem tika paredzēts, ka būvniecības lietu pārzināšana apriņķa robežās jāveic apriņķa valdei. (Noteikumi par būvniecības lietu pārzināšanu apriņķu pašvaldībās, 1929) Uzraudzību par veicamajiem darbiem nodrošināja prasība valsts vajadzībām būvētiem objektiem ieviest vairākus regulāri aizpildāmus darbu uzskaites žurnālus. Darba vadītājam ikdienā bija jāaizpilda darba spēka žurnāls, kurā jāatzīmē un jāparakstās par strādnieku skaitu, uzrādot viņu darba kategorijas un dienas maksu. Darba vadītājam periodiski darbu uzmērīšanas žurnālā bija jāatspoguļo visi paveiktie un uzmērītie darbi, materiālu grāmatas ienākumu daļā jāuzrāda būvei iegādātie materiāli, bet izdevumu nodaļā – būvē izlietotie materiāli.

1927. gadā pieņemtais Likums par būvniecības pārzināšanu (Likums par būvniecības pārzināšanu, 1927) uzlaboja būvniecības regulējumu kopumā, ieviešot un izskaidrojot jaunus jēdzienus, piemēram, 'valsts būves', 'sabiedriskās būves', 'rūpniecības būves'. Pirms šādu būvju īstenošanas, to projekti bija jāapspiež pilsētas valdē un jāsaņem atsauksme –

vai projekts saskan ar pilsētas vispārīgo apbūvēšanas plānu un ar pilsētas sevišķiem būvnoteikumiem. (Noteikumi par valsts, sabiedrisku un rūpniecības ēku būvju projektu sastādīšanu un apstiprināšanu, 1923; Noteikumi par jaunbūvju un remontdarbu izvešanas un uzraudzības kārtību pie valsts, sabiedriskām un rūpniecības ēkām, 1923)

Pilsētu apbūve tika nodota pilsētas pašvaldību (domes) kompetencē. Zemkopības ministrijā tika izveidots īpašs pilsētībūvniecības birojs, kas nodarbojās ar pilsētu un miestu (mazo pilsētu) ģenerālplānu izstrādāšanu. (Likums par būvniecības pārzināšanu, 1927) Var uzskatīt, ka teritorijas plānošana kļuva par būvniecības procesa neatņemamu sastāvdaļu. Pilsētas apbūves un izbūves plānus iesniedza būvniecības pārvaldei caurskatīšanai. Tā deva savu atzinumu saziņā ar centrālās valdības pašvaldības departamentu, attiecīgo apriņķa valdi, visbeidzot Iekšlietu ministrija tos apstiprināja. Liela uzmanība tika veltīta plānošanas kvalitātei un precīzām mērniecības prasībām. Tomēr trūka ziņošu pilsētplānotāju, tāpēc pilsētu apbūves un izbūves plānus bieži vien sastādīja zvērīnāti mērniki, nevis arhitekti un būvinženieri ar būvtiesībām. Minētais uzskatāms par aizsākumu šodienas prasībai saskaņot būvniecības ieceri ar vietējās pašvaldības teritorijas plānojumiem.

Salīdzinot ar tā laika pasaules pieredzi, Latvijas Republikas būvniecības noteikumi bija visai progresīvi. Pamatojoties uz Rīgas būvnoteikumiem tika izdoti citu Latvijas pilsētu būvnoteikumi. Gandrīz visu pilsētu būvnoteikumi tika izstrādāti kompleksā ar pilsētu plāniem un atbilstošu zonējumu, kur katrs apbūves rajons jeb josla parādīta savā krāsā, bet pašos noteikumos precīzi aprakstītas katras joslas robežas. Minēto apstiprina arī tas, ka, piemēram, Austrijā, kur celtniecības likumdošanai bija senas tradīcijas un augsts attīstības līmenis, jēdziens apbūves zona kopā ar apbūves plānu pirmoreiz parādījās tikai Foralbergas būvnoteikumos 1924. gadā. (Semsroth, 1985; Krastiņš, 1992).

Būvniecības regulējumā atspoguļojās ekonomiskās dzīves aktualitātes. Līdz 1940. gadam par galveno tautsaimniecības nozari kļuva lauksaimniecība. Šāda orientācija izraisīja lielas pārmaiņas laukos, jo intensīvi tika veicināta viensētu celtniecība. 1926. gadā pieņemtie Saistošie pagaidu noteikumi lauku būvniecībā, viensētu saimniecībām kļuva par pamatu būvniecības sakārtošanai laukos. Pagastu valdēm tika noteikts pienākums sekot, lai, ceļot jaunas ēkas, tiktu ievērotas noteikumu prasības, piemēram, vajadzīgie attālumi. Pirms būvniecības pagasta valdē kaut skices veidā bija jāiesniedz ēku novietojuma zīmējums. (Noteikumi tehniskai uzraudzībai lauku būvniecībā viensētu saimniecībām, 1927) Ar vēlmi īpaši

sakārtot laukos ceļamo ēku būvniecību pie Zemkopības ministrijas izveidoja būvniecības nodaļu. (Noteikumi par lauku dzīves atjaunošanu: Valdības rīkojums, 1922) Tās uzdevums bija rūpēties par saimniecību plānveidīgu izbūvi; veicināt paraugu ēku celšanu un priekšzīmīgu saimniecību nodibināšanu; sekmēt būvsabiedrību veidošanu; sniegt priekšlasiņumus un kursus par būvniecības jautājumiem; nodrošināt plānu paraugu un literatūras pieejamību.

Laukos tika ieviesta prasība būvēt pēc ēku projektiem, vienlaikus rūpējoties par estētiskas lauku ainavas veidošanu. Lai šādai būvniecībai radītu priekšnoteikumus, Zemkopības ministrija izsludināja sacensību tipveida projektu izstrādāšanai zemnieku saimniecībām, kā pamatkritērijus izvirzot prasības, ka būvēs galvenokārt jālieto vietējie materiāli un būves jāprojektē spilgti īpatnējā latviski nacionālā garā. (Sacensības noteikumi paraugu ēku izbūvei jaunsaimniecībās, 1922). Tā saucamos 'normālpālanus' nodrukāja masu metienos un izplatīja par pavisam niecīgu cenu – 20 santīmiem gabalā. Pēc šiem speciālistu izstrādātiem projektiem celto dzīvojamo un saimniecības ēku ārējais noformējums un iekšējais iedalījums, salīdzinot ar lielo vairumu zemnieku toreizējām dzīvojamām un saimniecības ēkām, uzskatāms par nenoliedzamu progresu lauku sētu celtniecības attīstībā. (Kraščiņa, 1963).

Pašvaldību saistošajos noteikumos bija nodalītas prasības būvniecībai laukos un pilsētā, kas atšķīrās pēc prasību apjoma un konkrētajiem noteikumiem. Lai piedāvātu nepārprotamas prasības, noteikumos tika regulētas it kā pašsaprotamas lietas, piemēram, "ielu žogi jānokrāso ar nesmērējošu krāsu, ja tos vispār krāso." (Ainažu saistošie noteikumi. Valdības Vēstnesis, 1937) Patīkamas dzīves teritorijas izveidei tika izstrādāti speciālie noteikumi, piemēram, par elektroietaišu ierīkošanu, (Noteikumi Rīgas pilsētas administratīvās robežās ierīkojamām elektrības ietaisēm. Valdības Vēstnesis, 1934) grāvju ierīkošanu un uzturēšanu pilsētas teritorijā, (Saistoši noteikumi par atklātu grāvju ierīkošanu, uzturēšanu un tīrīšanu Ainažu pilsētas administratīvās robežā, 1927) skursteņu un dūmvadu slaucīšanu. (Saistošie noteikumi par skursteņu un citu dūmvadu slaucīšanu Talsos, 1934).

Nostiprinājās 'atļauju sistēma'. Atļauju kā obligātu priekšnoteikumu būvniecībai paredzēja šādos gadījumos: 1) jaunbūvju celšanai, 2) esošo ēku pārbūvei, 3) gruntsgabalu sadalīšanai vai apvienošanai, 4) ceļu, ielu ierīkošanai, robežu žogu celšanai, 5) grāvju rakšanai un kanalizācijas izveidei, ja tas aizskartu kaimiņu vai pilsētas vai ciema intereses. Vienlaikus, rūpējoties par apkārtējās vides uzturēšanu, atsevišķu ēku būvniecībai

apdzīvotās vietās tika noteikts pilnīgs aizliegums. Piemēram, Kuldīgas vietējā pašvaldība paredzēja, ka kokzāgētavas, būvmateriālu noliktavas, malkas, ogļu un korķa mizu glabātavas būvējamas tikai noteiktās vietās, bet galdnieku darbnīcas vienīgi ar pilsētas valdes atļauju. (Saistošie noteikumi Kuldīgas pilsētā, 1923) Pilsētu saistošajos noteikumos iestrādāja jauna veida 'atļauju' – "remonta atļauju", kas attiecās uz fasādes apšuvuma, apmetuma atjaunošanu vai izlabošanu, jumta seguma un pamatvainaga atjaunošanai, pastāvošo krāšņu, pavardu, dūmeņu un dūmvadu atjaunošanai un sīkiem un mazsvarīgiem būvdarbiem. (Jelgavas pilsētas valdes 1934. gada 29. augusta sēdes noteikumi, 1934).

Tomēr būvniecību regulējošo noteikumu sadrumstalotība un izvietojums dažādos likumos bija problemātisks no piemērošanas viedokļa. (Tieslietu ministra H. Apsīša runa radiofonā 1934. gada 13. jūlijā, 1934) Minēto daļēji risināja būvniecības procesa shēma, kura paredzēja: 1) apbūves plāna izstrādi, 2) noteikumus būvprojekta izstrādei, 3) prasības projekta saskaņošanai, 4) pilsētas valdes atļaujas saņemšanu pirms būvdarbu sākšanas pie jaunbūvēm un pārbūvēm, 5) darbu izpildes uzraudzību, gan attiecībā uz drošu un piemērotu celtniecības materiālu izvēli, gan projekta prasību īstenošanu.

Pakāpeniski nostiprinājās pašvaldību loma būvniecības procesa organizācijā. Tika iedibināta progresīva sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas procedūra par pašvaldības rīcību būvniecības jautājumos. (Pilsētu pašvaldības likums, 1939) Sūdzības par pilsētas vecākā lēmumu un rīkojumu nelikumību ieinteresētās personas un iestādes varēja iesniegt Iekšlietu ministram. Savukārt sūdzības par saistošu noteikumu nelikumību vai to atcelšanu ieinteresētās personas un iestādes varēja iesniegt Senāta administratīvajam departamentam. Plašais, tajā pašā laikā īsā laika posmā būvniecībā risināmo jautājumu spektrs, ļauj secināt, ka būvniecības tiesiskais regulējums kopumā netika veidots pēc plāna, bet gan vispirms pēc vajadzības. Minēto apstiprina tas, ka netika izstrādātas jaunāko laiku prasībām atbilstošas tiesību normu, piemēram, noteikumiem par esošās apbūves sanāciju, kā arī par plānotajiem apbūves regulācijas pasākumiem nepieciešamo zemju atsavināšanas paņēmieni paātrināšanai un vienkāršošanai. (Krašņš, 1992) Jāatzīst, ka ieceru plānveidīgu realizāciju Latvijas Republikas attīstības sākumposmā kavēja sabiedrības interesēm neatbilstoša – pārāk brīva sīko zemes un namīpašnieku privātā iniciatīva un neattīstītās nodokļu sistēmas dēļ finansiālā ziņā pārāk vāji pašvaldības orgāni, kuri varētu privāto iniciatīvu kontrolēt un nepieciešamības gadījumā ierobežot.

Secinājumi

1. Mūsdienu būvniecības publiskā regulējuma saknes meklējamas tiesiskajā regulējumā, kas zināms kopš Latvijas Republikas neatkarības iegūšanas, ņemot vērā ekonomiskās dzīves aktualitātes.
2. Par nozīmīgu soli būvniecības publiskā procesa attīstībā jāatzīst atļauju sistēmas ieviešana, kas nostiprinājās ar apdzīvoto vietu obligātajiem noteikumiem. Būvniecības publiskajā regulējumā atrodams veicamo darbu tiesiskais regulējums gan ikdienas dokumentējamu nosacījumu veidā, gan darbu izpildes kontroles nosacījumi.
3. Būvvalde attīstījās kā būvdarbu realizācijas uzraugs, kontrolējot būvdarbu norises kārtību, atsevišķos gadījumos arī cenas, par darbu un būvmateriāliem, kā arī realizēja iedibināto būvju pieņemšanas ekspluatācijā procedūras norisi.
4. Vispārējo interešu aizsardzībai būvniecības regulējums paplašinājās divos virzienos: ugunsdrošības prasību konkretizēšana un prasību pieņemšana apkārtējās vides saglabāšanai, kā arī lietošanas tiesību aprobežojumu ieviešanas virzienā un labvēlīgas vides saglabāšanas jautājumu regulēšanā mūsdienu izpratnē.

Bibliogrāfija

1. Civiltiesības (1924) Pēc doc. A. Būmaņa kga lasītām lekcijām L.U. 1923/24 mācības gadā. Rīga: kserokopija rokrakstā, jūnijs, 43. lpp.
2. Krastiņš, J. (1992) Latvijas Republikas būvmāksla. Rīga: Zinātne
3. Semsroth, K. (1985) Vom Regulierungsplan zum räumlichen Entwicklungskonzept: Städtebauliche Entwicklungslinien in Österreich im Spiegel der Rechtsgrundlagen: Habilitationsschrift. Wien, S. 256;
4. Šilde, Ā. (1976) Latvijas vēsture 1914–1940. Valsts tapšana un suverēnā valsts. Stokholma: Daugava
5. Likums par būvniecības pārzināšanu (1927). No: Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums, 20. jūnijs.
6. Krastiņa, A. (1963) “Zemnieku celtnes Vidzemē 19. un 20. gs.” No: Arheoloģija un etnogrāfija. Rakstu krājums. V. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība. 183. lpp.
7. Pilsētu pašvaldības likums (1939). No: Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 12. jūlijs.
8. Civillikums: Latvijas Republikas likums (1937) Valdības Vēstnesis, 20. februāris. (In Latvian)
9. Jelgavas pilsētas valdes 1934. gada 29. augusta sēdes noteikumi (1934) Valdības Vēstnesis, decembris. (In Latvian)

10. Noteikumi par būvniecības lietu pārzināšanu aprīņķu pašvaldībās (1929) Valdības Vēstnesis, 19. novembris. (In Latvian)
11. Noteikumi par jaunbūvju un remontdarbu izvešanas un uzraudzības kārtību pie valsts, sabiedriskām un rūpniecības ēkām (1923) Valdības Vēstnesis, 8. maijs. (In Latvian)
12. Noteikumi Rīgas pilsētas administratīvās robežās ierīkojamām elektrības ietaisēm (1934) Valdības Vēstnesis, 17. decembris. (In Latvian)
13. Noteikumi tehniskai uzraudzībai lauku būvniecībā viensētu saimniecībām (1927) Valdības Vēstnesis, 10. augusts. (In Latvian)
14. Noteikumi par lauku dzīves atjaunošanu (1922) Valdības Vēstnesis, 11. aprīlis. (In Latvian)
15. Noteikumi par valsts, sabiedrisku un rūpniecības ēku būvju projektu sastādīšanu un apstiprināšanu (1923) Valdības Vēstnesis, 26. aprīlis. (In Latvian)
16. Obligātoriskie noteikumi par skursteņu un citu dūmu vadu tīrīšanu Rīgā (1921) Valdības Vēstnesis, 18. aprīlis. (In Latvian)
17. Obligātoriskie pagaidu noteikumi par būvēm Daugavpils aprīņķī, (1922) Valdības Vēstnesis. (In Latvian)
18. Pagaidu noteikumi par buhwneezību un tās pahrwaldiscanas kahrtību (1921) Waldības Wehitnesis. (In Latvian)
19. Pārskats par iekšlietu ministrijas darbību 1922. gads. Būvvaldes darbība 1922. gadā (1923) Valdības Vēstnesis. (In Latvian)
20. Sacensības noteikumi paraugu ēku izbūvei jaunsaimniecībās (1922) Valdības Vēstnesis, 2. decembris. (In Latvian)
21. Saistošie noteikumi par skursteņu un citu dūmvadu slaucīšanu Talsos (1934) Valdības Vēstnesis, 31. maijs. (In Latvian)
22. Saistoši noteikumi par obligātorisku pievienošanu Rīgas pilsētas sistemātiskās kanalizācijas tīklam (1924) Valdības Vēstnesis. 13. novembris. (In Latvian)
23. Saistošie noteikumi Kuldīgas pilsētā (1923) Valdības Vēstnesis, 7. februāris. (In Latvian)
24. Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. Zinatnes Vestnesis, 8. marts. (In Latvian)
25. Tieslietu ministra H. Apsīša H. Apsīša runa radiofonā 1934. gada 13. jūlijā (1934) Valdības Vēstnesis, 16. jūlijs. (In Latvian)
26. Vecauces miesta obligātoriskie noteikumi (1922) Valdības Vēstnesis, 10. maijs. (In Latvian)
27. Zemkopības ministra J. Kauliņa runas radiofonā 1934. gada 15. jūnijā (1934) Valdības Vēstnesis. (In Latvian)
28. Rīgas pilsētas apstādījumu attīstības koncepcija. (In Latvian) Pieejams: [http://www.agenda21riga.lv/upload_file/apstadijumu\)koncepcija.doc](http://www.agenda21riga.lv/upload_file/apstadijumu)koncepcija.doc) (skat. 18.04.2015)

“Training” of the Historical Development of Civil Legal Framework in the Contemporary Public Procedure of Construction

Summary

Summarising the course of the historical development of the construction law, in the modern sense it is necessary especially to single out the most important factors that have facilitated to the development of building regulations: 1) development of the country, 2) urban development, 3) specialization of labour, later, the incorporating of craftsmen, 4) protection against collective threat – adoption of specific building regulations. The regulation of construction processes with the help of the regulatory acts had been existing for several centuries. During each historical period, regions and countries had been developing in an uneven manner. There existed different requirements and possibilities to develop and implement regulations. The current situation is characterized by the fact that the society is at a crossroads – on the one hand, there is the desire to maintain the previous experience and to restore monuments, on the other hand, the traditions and the strive for progress and the global renewal, which basically happens with the help of the construction. Thus nowadays, people, during creating the constructional legal system, should consider various interests and should turn to the maximum objective evaluation. Therefore, keeping in mind the gradual increase of different legally regulated aspects, a more precise formulation of the legal regulations of the interests of all participants involved and persons concerned should be taken into account. Therefore, the most appropriate approach to new legal solutions should include taking into account the interests. of all the above mentioned persons, recognizing them as legally equal participants of the construction process.

Key words: building, regulations.

SUBJEKTA VECUMA NOZĪME CILVĒKTIESĪBU AIZSTĀVĒŠANĀ

Mūsdienu cilvēks bieži operē ar jēdzienu “civēktiesības”. Tomēr civēktiesību izpratne un realizācijas iespējas, tajā skaitā aizstāvēšanas iespējas, ir ļoti atšķirīgas starp dažādām cilvēku grupām. Šis publikācijas mērķis ir noskaidrot, vai Latvijā spēkā esošais tiesiskais regulējums nodrošina pietiekošu civēktiesību aizsardzību vecāka gadu gājuma cilvēkiem. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, autore aplūko civēktiesību aizsardzības mehānismus, pēta atsevišķu cilvēku grupu civēktiesību aizstāvēšanas īpatnības. Publikācijas galvenais secinājums: deklarējot vienlīdzības principu civēktiesību garantēšanā, valsts nespēj nodrošināt to īstenošanu, jo visām iesaistītajām pusēm ir jāmaina attieksme pret tiesību normās noteiktajiem pienākumiem.

Atslēgas vārdi: vecāka gadu gājuma cilvēki, civēktiesības, vienlīdzības princips.

Cilvēka tiesību un pienākumu apjoms nav vienāds visos dzīves posmos. Pieminot subjektu bērnu un pusaudžu vecumu normatīvajā regulējumā, tiek runāts kā par “bērnu” un attiecīgi par “bērna tiesībām”. Brieduma vecums ir pilnvērtīgākais cilvēka dzīvē, kad cilvēks atrodas savas attīstības augstākajā punktā – aktīvi realizē savas pilsoniskās, politiskās, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Šo dzīves posmu definē kā darbspējīgu, kas, saskaņā ar normatīvo regulējumu, ilgst līdz valsts pensijas piešķiršanas vecumam. Neizbēgams dzīves posms gandrīz katram cilvēkam ir vecums. Atšķirībā no bērnu vecuma, brieduma un vecuma posmu ilgumu nav iespējams fiksēt. Daļēji tas ir saistīts ar paša cilvēka pašsajūtu, dzīves stilu, bet dažkārt aktīvas darbības posma beigas pietuvina slimības. Šis publikācijas ietvaros autore mēģina noskaidrot, vai Latvijā spēkā esošais tiesiskais regulējums nodrošina pietiekošu civēktiesību aizsardzību vecāka gadu gājuma cilvēkiem reālajā dzīvē.

Satversmes 91. pantā ir noteikts, ka “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas”. Minētajā normā likumdevējs ir iekļāvis divus cieši saistītus principus: vienlīdzības ievērošana un diskriminācijas aizliegums. Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. pantā kā viens no diskriminācijas aizlieguma pamatiem ir minēts vecums. “Diskriminācija vecuma dēļ ir aizliegta gan ES tiesību sistēmā, gan saskaņā ar Civēktiesību un

Pamatbrīvību aizsardzības konvenciju.” (Eiropas Padome, FRA 2015). Lai nodrošinātu vienlīdzību likuma priekšā, ir jāskatās uz vienlīdzīgiem subjektiem. Tā, sasniedzot nepieciešamo vecumu, tiesību akti paredz noteikto tiesību realizāciju. Cilvēktiesību kontekstā kā īpaši subjekti tiek izdalīti bērni, jo tieši vecuma dēļ viņiem nav visu tiesību kā pieaugušajiem.

“Bērība ir vērtība pati par sevi, kuru nevar salīdzināt un pretstatīt citiem cilvēka dzīves gājuma posmiem.” (Dauge, 1928). Tāpēc sākotnēji ieskatīsimies bērnu tiesību aizsardzības mehānismā. Pirmais ir tiesiskais aspekts, proti, normatīvie akti, kuru normas paredz kārtību, kā bērna tiesības tiek aizsargātas, kādas iestādes ir kompetentas un kādu institūciju pienākums ir aizsargāt bērnu tiesības. Kā jau iepriekš minēts, bērns ir īpašs cilvēktiesību subjekts. Pirmkārt, tāpēc, ka viņam nav piešķirtas visas tiesības, kas ir pilngadīgajiem. Otrkārt, tādēļ, ka ir piešķirtas specifiskas tiesības, kuras saistītas ar vecumu, ģimenes sastāvu utt. Tādējādi bērnam līdz ar visām brīvībām, kas pasludinātas Cilvēktiesību deklarācijā, papildus tiek paredzēti atbalsta un palīdzības mehānismi to realizācijai, aizsardzībai.

Latvijā viens no nozīmīgākajiem bērnu tiesību aizsardzības tiesiskajiem instrumentiem ir “Bērnu tiesību aizsardzības likums”, kurā ikviena iedzīvotāja pienākums ir noteikts “...sargāt savu un citu bērnu drošību, ziņot policijai, bāriņtiesai vai citai kompetentai institūcijai par jebkādu vardarbību vai citādu apdraudējumu bērnam.” Tomēr realitātē šī pienākuma apzināšanās ir ļoti vāja, cilvēki nav pārliecināti, ko darīt, redzot kādu pret bērnu vērstu netaisnību. Sabiedrība ir vienaldzīga, atbildīgo institūciju darbinieki pavirši pilda savus pienākumus. Tendences pasaulē arī ir biedējošas: paši jaunieši paliek agresīvāki, pieaugušie pret bērniem izturas nežēlīgāk, īpaši ja tie atrodas valsts aprūpē. Vienā no intervijām tiesībsargs J. Jansons norāda, ka: “Diemžēl bieži bērnam darbinieki izturas pret bērniem sliktāk nekā pret ieslodzītajiem Ziemeļkorejā.” (Jansons J., 2016.) Sasniedzot 18 gadu vecumu, bērnu namu aprūpētie subjekti labākajā gadījumā saņem pašvaldības mājokli un mēģina izdzīvot. Aplami būtu uzskatīt, ka tikai bērni, kuri atrodas ārpus ģimenes aprūpes, cieš no pieaugušo cilvēku rīcības vai attieksmes. Bērna vecāki, aizbildņi ir pirmās personas, kurām ir jānodrošina bērna tiesību aizsardzība. Bet tomēr tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā nonāk vecāki, kuri ir pāridarītāji saviem bērniem. Ne vienmēr šādai rīcībai seko sankcijas, un rezultātā negatīvās tendences turpina attīstīties.

Bērnu tiesību aizsardzības mehānismi ir dažādi, un piemērotāko nosaka pārkāpuma raksturs, iesaistītās puses. Gadījumā, ja konflikts ir starp

bērnu un vecākiem, tad kompetentā iestāde ir bāriņtiesa. Policijas, prokuratūras, tiesas kompetence ir pārkāpumos, kad tiek apdraudēta bērna veselība vai dzīvība. Pašvaldību un valsts sociālo dienestu pienākums ir bērnam sniegt sociālo nodrošinājumu. Normatīvo aktu ievērošanu bērnu tiesību aizsardzības jomā uzrauga bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, kura tika izveidota pēc Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas likvidēšanas un ir labklājības ministra pārraudzībā esošā tiešās pārvaldes iestāde.

Bērns sava vecuma dēļ nespēj sevi aizsargāt no vardarbības, cietsirdīgas apiešanas, cieņas aizskārumiem vai apstrīdēt nelabvēlīgus valsts iestāžu lēmumus. Tomēr starptautiskajās tiesību normās ir apstiprināts, ka bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, ir tiesības brīvi paust to visos jautājumos, kas viņu skar. Tādejādi tādi nosacījumi, kā, piemēram, vecāku laulības šķiršanas lietā, bērna viedoklis ir jāuzklausā no 7 gadu vecuma, ir pretrunā ar starptautiskajām tiesību normām. Valstij ir jānodrošina, lai aizsardzības mehānismi funkcionētu ne tikai formāli, bet arī reāli. Pašreizējās situācijas analīze liecina, ka likuma normas paredz bērnam tiesības uz pilnvērtīgu attīstību, tomēr realitāte tam neatbilst.

Līdz ar bērniem kā īpaši neaizsargāta grupa mūsu valstī ir gados vecāki cilvēki.

Atšķirībā no bērniem, vecāku gadu gājuma cilvēkiem pašiem jā rūpējas par savu tiesību aizsardzību un jāizmanto tiesību aktos paredzētos mehānismus. Taču, tos izvērtējot, autore secina, ka dažkārt tas ir pilnīgi neiespējams. Kā piemēru izskatīsim, kā gados vecāki cilvēki var aizstāvēt savas tiesības uz dzīvību, medicīniskiem pakalpojumiem.

Starptautiskie tiesību akti nosaka, ka ikvienam ir jābūt pieejamiem nepieciešamajiem veselības pakalpojumiem, nepakļaujot savu ģimeni sociālajam un finansiālajam riskam. Latvijas Republikas Satversmes 111. pants paredz, ka “valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu.” Ar valsts garantēta medicīniskās palīdzības minimuma atbilstību cilvēktiesību standartam var iepazīties pētījumā, kuru veica Mag. iur. Ieva Liepiņa Tiesībsarga biroja vajadzībām. Kopš ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas pieņemšanas 1948. gadā, tiesības uz veselību ir atzītas par mūsdienu cilvēktiesību neatņemamu sastāvdaļu. Veselība ir ne tikai fundamentāla cilvēktiesība, bet priekšnoteikums pilnvērtīgai dzīvei. Pamattiesību hartā, kas kopš 2009. gada, kad Lisabonas līgums stājās spēkā, ir juridiski saistoša arī Latvijai, ir noteikts, ka “Nosakot un īstenojot visu Savienības politiku un darbības, ir jānodrošina augsts cilvēku veselības aizsardzības līmenis”. Neanalizējot, ko

paredz “valsts garantētais medicīniskās palīdzības minimums”, ir pats pa sevis saprotams, ka atteikt medicīnisku palīdzību vecuma dēļ nav pieļaujams. Turklāt likuma normās tiek atrunāts un vairākkārtēji uzsvērts, ka diskriminācija vai atšķirīga attieksme vecuma dēļ ir aizliegta. Taču Latvijas masu medijos un televīzijas raidījumos regulāri tiek atspoguļotas situācijas ar rupjiem pārkāpumiem šajā jomā. Faktiski gados vecs cilvēks, vērsoties pēc medicīniskas palīdzības, var saņemt atbildi, kas pazemo viņa cilvēcisko cieņu, un viņš jūtas diskriminēts sava vecuma dēļ. Ir gadījumi, kad cilvēkiem atsaka stacionāro medicīnisko palīdzību, rekomendējot vērsties pie ģimenes ārsta, taču iestājas nāve. Nenoliedzami, ka cilvēka dzīvei seko nāve, taču neviens ārsts nav tiesīgs atteikt cilvēkam, kurš ir gados vecs un pēc visiem medicīniskiem kritērijiem “ilgi nedzīvos”. ANO Komiteja min, ka mirstības rādītājs no sirds un asinsvadu slimībām vecumā līdz 64 gadiem Latvijā trīs reizes pārsniedz ES vidējo rādītāju. (ECSR Conclusions XX 2 (2013), Latvia, 2014. g. janvārī, 6. punkts.) Kaut gan mūsdienās to ārstē.

Atteikuma gadījumā ir ne tikai tiesību uz medicīniskiem pakalpojumiem, bet arī cilvēka tiesību uz dzīvību pārkāpums. Krimināllikuma 111. pantā ir paredzēta atbildība par atstāšanu bez palīdzības. Šīs normas pirmā daļā paredz piespiedu darbu vai naudas sodu par “nepieciešamas un acīm redzami neatliekamas palīdzības nesniegšanu cilvēkam, kas atrodas dzīvībai bīstamā stāvoklī, ja vainīgais apzinājies, ka varējis to sniegt bez nopietnām briesmām sev un citām personām, un ja palīdzības nesniegšana izraisījusi cilvēka nāvi vai citas smagas sekas”. Taču kā cilvēks, kuram iestājas smagas sekas, piemēram, insulta sekas, var aizsargāt savas tiesības? Reāli viņam būtu jāraksta iesniegums kompetentai iestādei – veselības inspekcijai, Valsts policijai, prokuratūrai. Taču sava fiziskā stāvokļa dēļ viņš/a vairs to nespēj, un ne katram ir radnieki, kuri uzņemtos aizstāvēt gados veca cilvēka tiesības uz dzīvību.

Krimināllikuma 111. pantā 2. daļā paredzēts sods ar brīvības atņemšanu līdz diviem gadiem, piespiedu darbs vai naudas sods, ja persona apzināti atstāta bez palīdzības, “kura atrodas dzīvībai vai veselībai bīstamā stāvoklī un kurai nav iespējas saglabāt sevi mazgadības, vecuma, slimības vai savas nevarības dēļ, ja vainīgajam bijusi iespēja sniegt cietušajam palīdzību un bijis pienākums rūpēties par viņu...” Šeit ir jāvērs uzmanība uz norādi, ka “persona apzināti atstāta bez palīdzības”, jo kā citādi izskaidrojama ārsta darbība, kuram ir pienākums sniegt palīdzību. Konkrēts piemērs ir no autora pieredzes, kad atsaka ievietot stacionārā sieviete gados, kura sūdzas par pēkšņu dubultošanas acīs, stiprām galvas sāpēm

un pēkšņiem kritieniem. Pat bez speciālas izglītības cilvēks, atverot inter-neta resursus, atrod, ka tās ir insulta pazīmes. Taču ārsts rekomendēja vērsties pie neirologa, kā rezultātā sievietei iestājas neatgriezeniskie galvas smadzeņu bojājumi un 3 mēnešu laikā viņa, smagi ciešot, nomira. Tāda ārsta rīcība liecina par zināšanu trūkumu, bet ņemot vērā, ka cietušās vairs nav un policijai netika ziņots, ārsts turpina savu praksi, kropļojot cilvēku dzīves. Šīs situācijas apraksts liecina, ka reāli nav iespējams noteikt, cik bieži tiek pārkāptas gados veco cilvēku tiesības uz medicīnu, dzīvību. Latvijā ir sagrauta kopēja veselības aprūpes sistēma, visvairāk tā nenodrošina gados vecākiem cilvēkiem piekļūšanu ārstiem un nepieciešamās palīdzības saņemšanu, tādējādi pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. ES pamattiesību hartas 21. pantā ir skaidri minēts, ka vecums ir viens no diskriminācijas aizlieguma pamatiem, kas Latvijā tieši medicīnas jomā tiek pārkāpts.

ANO Komiteja norāda, ka valsts, kura nevēlas maksimāli izmantot pieejamos resursus veselības tiesību nodrošināšanai, pārkāpj uzņemtas starptautiskās saistības. (UN CESCR General Comment, 2000).

Secinājumi

Formāli Latvijā gados veco cilvēku tiesības tiek aizsargātas, bet patie-sībā, šie cilvēki nespēj izmantot tiesību normās paredzēto aizsardzības mehānismu, jo persona, kuras tiesības bija pārkāptas, lielākoties ir fiziski ierobežota vai ir mirusi. Cilvēktiesību pārkāpēji nenes atbildību par nodarīto un turpina izturēties pret cilvēkiem atšķirīgi, diskriminējot vecuma dēļ. Tādai attieksmei nav leģitīma mērķa, nav objektīva un saprātīga pamata.

Cilvēktiesību universālās konvencijās ir atrunāti vispārīgie principi, un viens no tiem ir diskriminācijas aizliegums, kas iekļauts arī Satversmes 91. pantā, ikdienā tiek pārkāpts un vainīgi nenes par to atbildību.

Bibliogrāfija

1. Bērnu tiesību deklarācija. 1959. gada 20. novembrī. Pieejama: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/berndekl.htm>
2. Bērnu tiesību konvencija. 1989. gada 20. novembrī. Pieejama: <http://likumi.lv//ta/id/270592>
3. Bērnu tiesību rokasgrāmata. Pieejāma: http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF (skat. 12.09.2016)
4. Bērnu tiesību aizsardzības likums

5. Eiropas Padome. Eiropas Konvencija par bērnu tiesību izmantošanu. CETS Nr. 160, 1996.
6. ECSR Conclusions XX 2 (2013), Latvia, 2014.
7. Krimināllikums
8. Liepiņa I. (2016) Pētījums “Latvijas valsts garantētā “medicīniskās palīdzības minimuma” atbilstība cilvēktiesību standartam.” Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/vestules/veselibas_aprupe_Mediciniskas_palidzibas_minimums_petijums_31012016.pdf (skat. 09.09.2016)
9. Rīgas un apriņķa avīze. 08.04. 2016.
10. The right to the highest attainable standard of health. UN CESCR. 01.08.2000.

The Role of Subject's Age in Defending Human Rights

Abstract

A modern man often operates with the concept of human rights. However, the definition of human rights and its implementation possibilities including defence are so diverse among different human groups. The aim of this publication is to clarify if existing Latvian legal framework provides adequate human rights protection for elderly persons. To achieve the aim the author considers human right protection mechanisms, examines features of separate group of people human rights defence. The main conclusion of the publication is that while the state is declaring the equality principle in human rights defence it still can't provide its realisation because all parties involved should change the attitude towards the imposed obligations by the law.

Key words: elderly persons, human rights, equality principle.

LĒMUMU PAR AIZGĀDNĪBAS NODIBINĀŠANU MANTOJUMAM ADMINISTRATĪVI TIESISKĀS KOLĪZIJAS

Rakstā “Lēmumu par aizgādības nodibināšanu mantojumam administratīvi tiesiskās kolīzijas” ir apskatītas mantojuma aizgādības nodibināšanas tiesiskās problēmas. Lēmums par aizgādību satur tiesiskās kolīzijas, jo lēmumu par aizgādības nodibināšanu mantojumam pieņem notārs, savukārt aizgādni ieceļ bāriņtiesa. Tādējādi saistītā procesā amatpersonas – notārs un bāriņtiesa darbojas katra savā tiesību nozarē. Notārs, pieņemot lēmumu, vadās no Civillikuma normām, bāriņtiesa darbojas saskaņā ar Bāriņtiesu likumu.

Pēc savas būtības notāra lēmums nav pārsūdzams, savukārt bāriņtiesas lēmums ir pārsūdzams administratīvā procesa kārtībā. Bez tam mantojuma aizgādības nodibināšanas pamati, lai arī ir skaidri noteikti, tomēr pieļauj interpretāciju. Proti, gadījumos, kad mantojuma aizgādību lūdz trešā persona (kreditors), likumdevējs nav definējis pēc kādiem kritērijiem persona ir uzskatāma par kreditoru.

Raksta mērķis ir norādīt uz pastāvošajām problēmām mantojuma aizgādības nodibināšanā, kuras var skart ne tikai mantiniekus un citas ieinteresētās personas, bet arī valsts un pašvaldības intereses, un piedāvāt iespējamo problēmu risinājumu.

Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka spēkā esošā kārtība, saskaņā ar kuru lēmumu par mantojuma aizgādību pieņem notārs, bet aizgādni ieceļ bāriņtiesa, neatbilst tiesiskās valsts principiem. Tā pieļauj mantojuma aizgādību izmantot mantinieku un ieinteresēto personu labā, gūstot prettiesisku labumu, un ierobežo personu tiesības uz tiesu.

Atslēgas vārdi: mantojums, mantojuma aizgādība, mantojuma aizgādnis, notārs, bāriņtiesa.

Nav šaubu, ka mantojuma tiesības ir saistāmas ar civiltiesiskajām attiecībām, kuru ietvaros notāram ir piešķirta būtiska loma mantinieku un trešo personu, tajā skaitā valsts un pašvaldību, interešu aizsardzībai. Šajā rakstā autori pievērsīsies aizgādības institūta regulējumam mantojuma gadījumā, izvērtējot aizgādības nodibināšanas tiesisko dabu, risinot kolīzijas starp civiltiesisko un administratīvi tiesisko regulējumu.

Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka “mantojuma kārtošana nav tikai katra personīgā problēma, mantojumam jādarbojas līdzī valsts saimnieciskajā dzīvē un tas nepārstāj piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā ar mantojuma atstājēja nāvi” (Aut. kol., Torgāna K., Dudeļa M. zin. red. 2001). Atbilstoši normatīvajam regulējumam tieši notāram ir piešķirta būtiska loma

mantojuma tiesību nodrošināšanā, taču atsevišķi mantojuma tiesību institūti ir nepilnīgi regulēti un rada risku gan mantinieku, gan trešo personu tiesību aizskārumam. Kā viens no šādiem institūtiem ir aizgādības tiesības, kuru īstenošanā piedalās gan notārs, gan bāriņtiesa.

No Civillikuma 660. panta izriet, ka notārs aizgādību mantojumam var nodibināt tikai šādos gadījumos: 1. kad mantinieki, vai nu vispār, vai daži no tiem, nav zināmi; 2. kad viņi kaut arī ir zināmi, bet nav visi sasniedzami un nav arī viņiem pilnvarnieku vai citu personu, kas tos pēc likuma pārstāv; 3. kad mantinieki kaut arī ir zināmi un ir sasniedzami, bet negrib vai nevar mantojumu pieņemt; 4. kad viņu starpā atrodas kaut viens nepilngadīgais vai tāds, kas aiz kautkāda cita iemesla nespēj personīgi aizsargāt savas tiesības, un pie tam viņam arī nav iecelts aizbildnis vai aizgādnis; 5. kad droši zināms, ka mantojums pārāk apgrūtināts parādiem un ka kreditoru intereses ir apdraudētas, kā arī kad jābaidās, ka mantojumu izputinās.

Nav strīdu, ka mantojumam kā juridiskai personai ir nepieciešams aizgādnis, kurš pārvaldītu mantojumu un rīkotos tā vārdā. Tas saistīts ar tiesību sistēmas nepārtrauktības principu, lai ar fiziskas personas nāvi neizbeigtos, saistības un pienākumi, ko tā uzņēmusies, lai iegūtās materiālās un nemateriālās vērtības turpinātu dot savu piensumu gan mirušās personas mantiniekiem, gan sabiedrībai kopumā, jo, kā norādījis profesors K. Čakste “mantinieki, kas iesēžas mirušās personas vietā attiecībā pret trešām personām juridiski ir tā pati persona”. (Čakste 2011). Tādā veidā mantinieki turpina mantojuma atstājēja iesākto. Ievērojot, ka no personas miršanas brīža līdz mantinieku apstiprināšanai mantojuma tiesībās pāriet zināms laika posms, aktuāls ir jautājums par mantojuma pārvaldīšanu laikā, kad tas palicis bez juridiskā īpašnieka. Mantojuma aizgādības institūts ir izveidots tieši šī jautājuma atrisināšanai. Mantojuma aizgādības būtība ir radīt efektīvu mehānismu, kas nodrošinātu pilnvērtīgu mantojuma darbību līdz brīdim, kamēr to pārņem mantinieki, nodrošināt operatīvu aizgādņa iecelšanas procedūru (Likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” anotācija). Lai arī likumdevējs ir nodrošinājis operatīvu un efektīvu mantojuma aizgādņa iecelšanas mehānismu, tomēr viens no aizgādības nodibināšanas pamatiem ir nekonkrēts un praksē tiek piemērots pēc notāra ieskata. Proti, aizgādības nodibināšana gadījumos, kad droši zināms, ka mantojums pārāk apgrūtināts parādiem un ka kreditoru intereses ir apdraudētas, kā arī kad jābaidās, ka mantojumu izputinās. Autori piekrit, ka mantojuma aizgādības nodibināšanai ir jānotiek operatīvi, taču tādā gadījumā ir jābūt skaidri noteiktiem priekšnoteikumiem,

kuri nav piemērojami pēc notāra ieskata. Izvērtējot Civillikuma normas, autoru ieskatā jebkura persona var sevi uzskatīt par kreditoru mantojuma, jo netiek precīzi definēts, kuras personas ir uzskatāmas par kreditoriem, tātad arī netiek noteikts personu loks, kuras ir tiesīgas lūgt nodibināt aizgādību. Jānorāda, ka bezmantnieka mantas gadījumā valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komercķīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu. (Civillikuma 416. panta otra daļa). Taču šādi kreditoru prasījumu pamati netiek attiecināti uz aizgādības nodibināšanas gadījumiem, neizslēdzot iespēju, ka aizgādība mantojumam tiek nodibināta bez jebkāda tiesiska pamata. Saskaņā ar Civillikuma 662. pantu aizgādņi mantojuma pārvaldībā un pārstāvēšanā rikojas patstāvīgi un mantojuma vārdā, t.i., faktiski mantojuma interešu vadīts, lai saglabātu un vairotu pašu mantojumu. Tādējādi secināms, ka mantojuma aizgādībā aizgādņim nevar būt savu interešu vai trešo personu (tostarp, mantinieku) interešu. Lēmuma par aizgādības nodibināšanu mantojumam un lēmuma par aizgādņa iecelšana pamatotībai un tiesiskumam ir būtiska nozīme, lai ne tikai saglabātu pašu mantojumu, bet arī nodrošinātu mantinieku un trešo personu likumisko interešu ievērošanu un novērstu strīdus nākotnē.

No 2014. gada 1. jūlija aizgādību mantojumam nodibina notārs, bet aizgādņa iecelšana ir bāriņtiesas kompetencē. Galīgā lēmuma pamatā ir divi savstarpēji saistīti lēmumi, kurus pieņem amatpersonas ar dažādu procesuālo stāvokli un par šiem lēmumiem ir atšķirīgi kontroles mehānismi. Pēc savas būtības notāra lēmums par aizgādības nodibināšanu mantojumam nav pārsūdzams, savukārt bāriņtiesas lēmums par aizgādņa iecelšanu ir pārsūdzams Administratīvā procesa likumā noteiktā kārtībā. Tas rada zināmas kolīzijas, tas ir civiltiesiskās attiecības tiek regulēts administratīvā procesa ietvaros. Lemjot jautājumu par aizgādības nodibināšanu mantojumam, proti, piemērojot materiāltiesiskās normas, notārs darbojas civiltiesību jomā, savukārt, ietverot savu lēmumu procesuālā dokumentā – lēmumā par aizgādības nodibināšanu, notārs darbojas kā valsts amatpersonai pielīdzināta amatpersona saskaņā ar Notariāta likumu un ir pakļauts publisko tiesību regulējumam. Atbilstīgo tiesību normu analīze ļauj secināt, ka saskaņā ar Civillikuma 660. pantu zvērināts notārs pēc mantinieku lūguma vai Civillikuma 659. pantā norādītajos gadījumos nodibina aizgādību mantojumam. Tiesību norma ir imperatīva un nosaka notāram nodibināt aizgādību, tātad vienīgā prasība ir konstatēt

noteiktu juridisku faktu esību, kas imperatīvi noteikti Civillikuma 659. pantā. Faktisko apstākļu izvērtējums no notāra netiek prasīts. Tas pirmšķietami liek secināt, ka lēmums par atteikumu nodibināt aizgādību mantojumam nevar tikt pieņemts. Savukārt, Notariāta likuma 2923. panta pirmā daļa nosaka, ka, ja zvērināts notārs atzīst, ka ir pamats nodibināt aizgādību mantojumam, viņš taīsa notariālo aktu par aizgādības nodibināšanu mantojumam. No tā savukārt var secināt, ka notāram tomēr ir jāizvērtē vai pastāv aizgādības nodibināšanas priekšnoteikumi. Faktiski ir jānodala gadījumi, kad Civillikums uzliek par pienākumu nodibināt aizgādību – notārs pats konstatē faktus, kuru gadījumā aizgādības nodibināšana ir obligāta, no gadījumiem, kad tas tiek darīts pēc citas personas pieteikuma. Jāuzsver, ka pieteicējam, kurš lūdz nodibināt aizgādību mantojumam, tiek prasīts norādīt apstākļus, kas ir lūguma pamatā. Bez tam šiem apstākļiem ir jāatbilst Civillikuma 659. pantā noteiktajiem. Autoru ieskatā gadījumos, kad tiek lemts jautājums par aizgādībās nodibināšanu pēc trešo personu pieteikuma, pieteikumam ir jāpievieno atbilstīgi pierādījumi apstākļu esamībai. Piemēram, juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka pie prasības nodrošināšanas institūta ir svarīgi secināt, cik pirmšķietami (prima facie) prasībai ir lielas iespējas tikt apmierinātai (Aut. kol., Torgāna K. zin. red. 2016). Tātad arī mantojuma aizgādības nodibināšanā pēc kreditora iniciatīvas būtu svarīgi noteikt kreditora prasījuma pamatotību jeb iespēju to iekļaut mantojuma aktā. Jānorāda, ka nepieciešamība izvērtēt faktiskos apstākļus ir tuvāka aizgādības nodibināšanas institūta būtībai, jo ļauj novērst potenciāli negodprātīgu rīcību, kad mantojuma aizgādība tiek lūgta nevis, lai mantojumu saglabātu, bet gluži pretēji, lai, izmantojot mantojuma aizgādņa tiesības, samazinātu mantojuma vērtību, tādējādi samazinot citiem mantiniekiem nododamās mantojuma daļas vai izvairoties no kreditoru prasījumiem. Kā arī tas izslēdz gadījumus, kad aizgādība tiek nodibināta bez jebkāda tiesiska pamata.

Jāuzsver, ka aizgādība mantojumam ir viens no aizgādības veidiem (Gencs Z. 2002), bet mantojuma aizgādības nodibināšana nav tiesas kompetence, savukārt citu aizgādības veidu (piem., rīcības spējas ierobežošanas gadījumos) nodibināšana ir tiesas kompetencē. Tāda procesuālā kārtība ir pamatota, jo tikai tiesas rīcībā ir tiesiski instrumenti, lai vērtētu faktiskos apstākļus kopsakarībā ar iesniegtajiem pierādījumiem. Izvērtējot Civilprocesa likuma vēsturiskās tiesību normas, kad mantojuma lietu vešana bija tiesas kompetencē, ir redzams, ka pirms aizgādības mantojumam nodibināšanas, tiesa izvērtēja pierādījumus un lietas faktiskos

apstākļus, jo aizgādību nodibināja tikai tad, ja atzina to par nepieciešamu. (Aut. kol., Torgāna K., Dudeļa M. zin. red. 2001). Tātad ir prezumējams, ka aizgādību mantojumam varēja arī nenodibināt. Apkopojot minēto, secināms, ka pirms aizgādības mantojumam nodibināšanas būtu nepieciešama apstākļu, kas ir lūguma pamatā, izvērtēšana un aizgādība būtu nodibināma tikai tad, ja tā ir tiesiski un faktiski pamatota. Nav atbalstāma aizgādības nodibināšana “automātiski” visos gadījumos, kad to lūdz tiesīgās personas vai tādas, kuras sevi par tādām uzskata. Tomēr pašreizējā prakse ir gājusi tieši šādu ceļu, jo notāri aizgādību mantojumam nodibina visos gadījumos, kad tas tiek lūgts, pat neizvērtējot lūguma pamatojumu un atbilstību Civillikuma 659. panta priekšnoteikumiem. Kā minēts iepriekš, daļēji tas saistīts ar imperatīvo Civillikuma 660. pantu, daļēji ar notāra kā amatpersonas tiesisko statusu, kas nosaka tā rīcības robežas. Saskaņā ar Notariāta likuma 5. pantu zvērināts notārs ir amatpersona, kas pilda savus pienākumus kā neatkarīgs, neitrāls fizisko un juridisko personu civilo tiesību un likumisko interešu nodrošinātājs, tomēr tā rīcībā nav instrumentu, lai nodrošinātu faktisko apstākļu pārbaudi un dotu tiem novērtējumu. Lēmums par aizgādības nodibināšanu tiek pieņemts rakstveida procesā, bez ieinteresēto pušu piedalīšanās, zvērinātam notāram tikai fiksējot juridisku faktu. Šādā situācijā zvērinātam notāram faktiski nav iespēju izpildīt sava amata mērķi, kuru formulējusi profesore S. Osipova – sargāt likumību, samērot dažādu personu tiesiskās intereses un izskaidrot tām savas rīcības tiesiskās sekas. (Osipova S. 2008) Bez tam, notāra lēmums par aizgādības nodibināšanu mantojumam nav pārsūdzams. Vienpersonisks lēmums, kurš nesatur lietas faktisko apstākļu izvērtējumu, kurā nav izskaidrotas saistīto personu tiesības un pienākumi, kurš nav pārsūdzams, jau prima facie satur tiesiska rakstura riskus, ka tāds lēmums var tikt izmantots pretēji tā mērķim – saglabāt mantojumu.

Likumdevējs, uzticot lēmuma par aizgādības nodibināšanu notāru kompetencē, nav pietiekami apsvēris šos riskus. Tādējādi nepietiekami drošs procesuāls lēmums tiek nodots izpildei bāriņtiesai.

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 40. panta pirmo prim daļu – bāriņtiesa saskaņā ar notāra taisīto notariālo aktu par aizgādības nodibināšanu mantojumam ieceļ aizgādni mantojumam. Tas nozīmē, ka bāriņtiesas kompetencē nav izvērtēt notariālā akta par aizgādības nodibināšanu mantojumam atbilstību Civillikuma 659. panta noteikumiem. Vadoties no Civillikuma un Bāriņtiesu likuma regulējuma ir secināms, ka notāram ir uzlikts pienākums pieņemt lēmumu par aizgādības nodibināšanu mantojumam, ja tas tiek lūgts vai ir konstatēti attiecīgi apstākļi, savukārt

bāriņtiesai ir pienākums nodrošināt šī lēmuma izpildi, nevis kontroli. Tādejādi rodas apstākļi, ka aizgādņība mantojumam tiek nodibināta ar vienpersonisku lēmumu, bez iespējām to atcelt pat, ja tas ir acimredzami nepamatots. Protams, Notariāta likuma 205. pants paredz, ka sūdzības par zvērīnāta notāra nepareizu rīcību, izpildot amata pienākumus, iesniedzamas apgabaltiesai, kuras uzraudzībai pakļauta zvērīnāta notāra darbība, mēneša laikā no dienas, kad zvērīnāts notārs izpildījis darbību, par kuru iesniegta sūdzība. Taču nav paredzēts, ka var pārsūdzēt pašu lēmumu par aizgādņības nodibināšanu mantojumam. Savukārt bāriņtiesa veic tikai darbības, lai ieceltu aizgādņi mantojumam, tas ir izvēlas konkrētu personu un saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 49. panta otro daļu bāriņtiesas lēmumu ieinteresētā persona var pārsūdzēt tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Tādejādi tiek nodrošināts demokrātiskas, tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošana konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu, tomēr jāuzsver, ka šajā gadījumā tiek nodrošināta tikai kontrole par bāriņtiesas ieceltā aizgādņa atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, nevis lēmuma par aizgādņības nodibināšanu mantojumam izvērtēšana. Šāda kārtība ir vērtējama kritiski, jo tā tiešā veidā var aizskart Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības uz īpašumu, kā arī aizgādņības nodibināšana mantojumam gadījumos, kad tas nepieciešams vai arī nav pamatoti iemesli.

Kopumā jānorāda, ka mantojuma aizgādņības institūtam ir nodrošināts efektīvs piemērošanas mehānisms, bet tā ietvaros nav nodrošināta efektīva kontrole par lēmuma pamatojumu. Tas nozīmē, ka pastāv iespējas nodibināt aizgādņību bez jebkāda tiesiska pamata un demokrātiskā valstī nav pieļaujams, ka būtisku privāttiesisku attiecību galīgais noregulējums ir ārpus tiesas kontroles.

Secinājumi

1. Notārs mantojuma aizgādņību nodibina visos gadījumos, kad tas tiek lūgts, nevērtējot faktisko apstākļu atbilstību Civillikuma 659. pantam.
2. No normatīvajiem aktiem izriet, ka mantojuma aizgādņības nodibināšana atsevišķos gadījumos ir obligāta un attiecīgs lēmums ir jāpieņem pēc notāra iniciatīvas, taču atsevišķos gadījumos tā ir iespējama tikai pēc noteiktas personas lūguma.
3. Civillikuma 659. pantā paredzētās kreditoru tiesības lūgt aizgādņības nodibināšanu mantojumam apdraud mantinieku un trešo personu

- intereses, jo notārs neizvērtē kreditoru prasījumu primšķietamo (prima facie) pamatojumu.
4. Par notāra lēmumu, nodibinot mantojuma aizgādību, faktiski nav nekādas kontroles, savukārt bāriņtiesas lēmums par aizgādņa iecelšanu var tikt pārsūdzēts Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Tas nozīmē, ka civiltiesiskās attiecības tiek regulētas ar administratīvā procesa palīdzību.
  5. Lai arī bāriņtiesa piedalās mantojuma aizgādības nodrošināšanas procesā, tai nav piešķirtas tiesības izvērtēt aizgādības nodibināšanas pamatus un atcelt acīmredzami nepamatotu notāra lēmumu par mantojuma aizgādību.
  6. Mantojuma aizgādības mērķa sasniegšanu veicinātu, nevis formāla aizgādības nodibināšana, bet gan norādīto faktu izvērtēšana un atteikuma lēmuma pieņemšana visos gadījumos, kad aizgādības nodibināšanas pamats ir apšaubāms.
  7. Konstatēto problēmu risinājumam ir nepieciešams, pirmkārt, noteikt kreditoru loku, kuri ir tiesīgi lūgt aizgādības nodibināšanu mantojumam, otrkārt, paredzēt notāra lēmuma pārsūdzības mehānismu tiesā, nosakot, saīsinātos termiņus attiecīgajai lietu kategorijai.

Bibliogrāfija

1. Autoru kolektīvs. Torgāna K., Dudeļa M. Zin. red. (2001) Civilprocesa likuma komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
2. Autoru kolektīvs Prof. Torgāna K. Zinātniskajā redakcijā (2016). Civilprocesa likuma komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
3. Čakste, K. (2011) Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC. (In Latvian)
4. Gencs, Z. (2002). Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, (In Latvian)
5. Satversme Latvijas Republikas Satversme, pieņemta 15.02.1922., stājas spēkā 07.11.1922. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr. 43, 01.07.1993.
6. Administratīvā procesa likums: Latvijas Republikas likums, pieņemts 25.10.2001., stājas spēkā 01.02.2004. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr. 164, 14.11.2001.
7. Bāriņtiesu likums: Latvijas Republikas likums, pieņemts 22.06.2006., stājas spēkā 01.01.2007. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr. 107, 07.07.2006.
8. Civillikums. Otrā daļa. Mantojuma tiesības: Latvijas Republikas likums, pieņemts 28.01.1937, stājas spēkā 01.09.1992. Publicēts: Valdības Vēstnesis, Nr. 42, 22.02.1937.

9. Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums, pieņemts 14.10.1998., stājas spēkā 01.03.1999. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr. 326/330, 03.11.1998.
10. Notariāta likums: Latvijas Republikas likums, pieņemts 01.06.1993., stājas spēkā: 01.09.1993. Publicēts: Latvijas Vēstnesis, Nr. 48, 09.07.1993.
11. Latvijas Notariāta funkcijas un tā sniegtās juridiskās palīdzības pieejamība, to izvērtējums (Pielikums Nr. 1, Pielikums Nr. 2, Pielikums Nr. 3, Pielikums Nr. 4, Pielikums Nr. 5, Pielikums Nr. 6, Pielikums Nr. 7). (In Latvian) Pieejams: <http://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> (skat. aplūkots 09.10.2016.).
12. Likumprojekta “Grozījumi Civillikumā” anotācija Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/6B344BFA6FFFD050C2257A92002B83D1?OpenDocument#b>. (In Latvian) (skat. 09.10.2016.).

Administrative Judicial Collisions of Decisions on Heritage Trusteeship

Summary

The article deals with legal problems of heritage trusteeship establishment. The decision on trusteeship contains legal conflicts, because the decision is adopted by notary, while the trustee is appointed by the Orphan's Court. Thus, the related sides – notary and Orphan's court officials operates in their own right field. Notary, making a decision, is guided by the Civil Law, the Orphan's Court operates in accordance with the Law on Orphan's Courts. Article points out the existing problems in the establishment of trusts, which can affect all the interested parties, as well as state and local interests. The author proposes possible solutions of the specified problems.

Key words: mantojums, mantojuma aizgādība, mantojuma aizgādnis, notārs, bāriņtiesa.

PEDAGOGA ATBILDĪBAS PROBLĒMJAUTĀJUMI LATVIJĀ

Pedagoga profesionālās atbildības izpratnes problēmas Latvijā aktualizējās pēc tikumības un lojalitātes prasību ieviešanas Izglītības likumā. Raksta mērķis ir raksturot Latvijas pedagoga atbildības problēmjaucējumus, attiecīgi analizējot izglītību regulējošo normatīvo aktu prasības. Rakstā konstatēts, ka, ja izglītības praksē ir pietiekami skaidri noteikti vispārējie pedagoga profesionālās atbildības pamatprincipi, tostarp atbildība par izvēlētajām darba metodēm un paņēmieniem, kā arī īstenojamo izglītības saturu, tad diskusijas joprojām prasa pedagoga atbildības par sava darba rezultātiem izpratne, īpaši ņemot vērā, ka pedagoga darba rezultātus ietekmē gan izglītojamais, gan vecāki, gan citi pedagogi, gan vide un citi apstākļi.

Atslēgas vārdi: Pedagoga atbildība, pedagoga atbildības principi, pedagoga darbības rezultāti.

Vairāki aktuāli notikumi Latvijas izglītībā pēdējos divos gados, kuru pirmsākumi ir saistīti ar 2014. gada pavasarī sākto diskusiju par mācību priekšmeta “Dzīvesziņa” saturu (Izgāžas Nacionālās apvienības iecere skolās mācīt dzīvesziņu), tikumības un lojalitātes prasību ieviešanu Izglītības likumā (Jūlija Stepaņenko: Par “tikumību” un grozījumiem Izglītības likumā; Izglītības likums) aktualizēja jautājumu par pedagogu rīcību mācību stundā un ārpus tās, kā arī izdarīto izvēli (ne)izmantojot savā profesionālajā darbībā noteiktus mācību materiālus. Starp šiem notikumiem, kas tieši aktualizējuši jautājumu par pedagoga rīcības robežām un atbildību, ir jāmin vismaz divi gadījumi, kad Latvijas sabiedrība plaši diskutēja par pedagoga izvēli mācību procesā – t.s. “džejoļa lieta” (Literatūras skolotāja saņem aizrādījumu par Agneses Krivades džejoļa izmantošanu stundā), un “filmas lieta” (Valsts labākajā skolā direktors aizliedz rādīt filmu par dzejnieku geju mīlu). Arī Audzināšanas vadlīniju pieņemšana (Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”), kam sekoja diskusijas medijos un izglītības nozarē par prasībām izglītojamo audzināšanai, pedagoga darbības autonomiju, vienlaikus šīs darbības atbilstību profesionālajiem un ētiskajiem standartiem (piemēram, Stepaņenko: veidojot “tikumiskās audzināšanas” vadlīnijas, pārprasts Izglītības likums)

ir rosinājušas pārdomas par to, cik tālu sniedzas pedagoga profesionālās un vispārcilvēciskās atbildības robežas par sava rezultātu – tātad ne tikai par to, kādas zināšanas, bet arī vērtības un pasaules redzējumu izglītības iestādē konkrētajā mācību stundā attīsta viņa skolēni.

Ņemot vērā minēto, raksta mērķis ir aktualizēt Latvijas pedagoga atbildības satura problēmjaudījumus, attiecīgi analizējot izglītību regulējošo normatīvo aktu prasības (līdz 2016. gada 1. oktobrim, attiecīgi neskatot problēmjaudījumus, kas saistīti ar Izglītības un zinātnes ministrijas priekšlikumiem ierobežot pedagogu amata pildīšanas iespējas tiem izglītības iestāžu vadītājiem un pedagogiem, kuri ir pārkāpuši savus pienākumus, nav lojāli Latvijas Republikai un tās Satversmei (“Pedagogu lojalitātes lieta”: Darbu varētu zaudēt 30 skolotāji).

Raksturojot pedagoga profesionālo darbību, ir jānorāda, ka jautājums par pedagoga atbildību ievērojami pārsniedz juridiskās atbildības (t.sk. disciplinārās vai administratīvās atbildības (sk. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa Četrpadsmitā “g” nodaļu “Administratīvie pārkāpumi izglītības un sporta jomā”)) robežas, jo ir tieši saistīts ar atbildību izglītojamo un / vai viņa vecāku priekšā par savu darbu un tā rezultātiem. Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā noteiktās tiesības uz pamatizglītību un vidējo izglītību tieši nozīmē tiesības uz pieejamu, kvalitatīvu, mūsdienīgu izglītību, kas uzliek arī valstij, skolai – iestādei, kas ir reģistrēta Izglītības iestāžu reģistrā un ir ieguvusi valsts izsniegto licenci izglītības programmas īstenošanai, un šīs iestādes darbiniekiem – pedagogiem pienākumu šādu izglītību nodrošināt (plašāk sk. Jarinovska, 2011). Izglītības likuma 51. panta otrajā daļā ir noteikts: “Izglītības iestāžu pedagogi ir atbildīgi par savu darbu, tā metodēm, paņēmieniem un rezultātiem” (t.i., t.s. “profesionālā atbildība”) (Izglītības likums).

Interpretējot minēto normu, jāatzīmē, ka katram pedagogam ir pienākums darboties – īstenot mācību un audzināšanas darbu – atbilstoši valsts izglītības standartos vai pirmsskolas izglītības vadlīnijās un licencētajā izglītības programmā noteiktajam (jo izglītības iestādes pienākums ir īstenot licencētu izglītības programmu, kas izstrādāta un tiek īstenota, ievērojot valsts izglītības standartos vai pirmsskolas izglītības vadlīnijās noteikto) (Izglītības likums). Minētais kopsakarā ar Izglītības likuma 57. panta 4. punktā noteiktajām izglītojamo vecāku tiesībām “sniegt un saņemt informāciju par jautājumiem, kas saistīti ar bērna audzināšanu un mācībām” uzliek pedagogam pienākumu spēt izskaidrot un pamatot savu darbu un izvēlētas metodes gan vecākiem, gan citām ieinteresētām

personām, gan sabiedrībai kopumā. Arī Audzināšanas vadlīniju 21. punktā ir noteikts: “Izglītojamā vecākiem (personām, kas īsteno aizgādību), kuru bērns mācību vai audzināšanas procesā izmanto attiecīgo informāciju, mācību līdzekli, materiālu vai metodi, vai pilngadīgam izglītojamam, kurš mācību vai audzināšanas procesā izmanto attiecīgo informāciju, mācību līdzekli, materiālu vai metodi, ir tiesības vērsties pie pedagoga un saņemt argumentētu skaidrojumu (pamatojumu) par izmantojamās informācijas, mācību līdzekļu, materiālu vai metožu atbilstību izglītojamā tikumiskās attīstības nodrošināšanai” (Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”).

Tas nozīmē, ka pedagoga profesionālo darbību ierobežo ne tikai normatīvajos aktos noteiktais, bet arī pienākums savā ikdienas darbībā ievērot vairākus būtiskus principus. Starp tiem ir jāizdala:

1. bērna tiesību un interešu prioritātes princips, kas tostarp ir nostiprināts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā (Bērnu tiesību aizsardzības likums);
2. zinātniskuma princips, kas prasa pedagogam savu izvēli un darbību pamatot ar pedagoģijas zinātnes jaunākajām / aktuālākajām atziņām un mērķtiecīgi izvēlēties savas darbības metodes un paņēmienus;
3. kompetences princips, kas ietver pedagoga spēju apliecināt savu teicamo kompetenci attiecīgajā mācību priekšmetā un ar to saistītajās lietās, pārzinot jaunākas norises attiecīgajā jomā, spējot izvēlēties un pamatot labākas / noderīgākas bērna (izglītojamā) attīstības un citām vajadzībām atbilstošākas mācību grāmatas utt. (Āiēziņa, 2008);
4. tiesiskuma un lojalitātes princips, kas nosaka, ka pedagoga profesionālā darbība nevar būt pretrunā ar normatīvajos aktos (īpaši Latvijas Republikas Satversmē) noteikto un izpausties necienā pret valsts iekārtu, demokrātiju un cilvēktiesībām. Vienlaikus pedagogam ir jāapzinās, ka, parakstot darba līgumu ar konkrētu izglītības iestādi, viņš ir apņēmis īstenot izglītības programmu, kas ir licencēta un atbilst valsts izglītības standartos vai pirmsskolas vadlīnijās noteiktajam.

Pedagoģa profesionālās darbības vērtēšanas instruments ir ietverts arī Audzināšanas vadlīnijās, 17. punktā nosakot, ka “Izglītības procesā izmantojamās informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu atbilstību izglītojamā tikumiskās attīstības nodrošināšanai izvērtē, ņemot vērā šādus kritērijus:

1. atbilst Satversmei un citos saistošajos tiesību aktos minētajām cilvēktiesībām;
2. atbilst pirmsskolas izglītības vadlīnijās vai valsts izglītības standartos, kā arī šajos noteikumos (Audzinašanas vadlīnijās) noteiktajiem izglītības mērķiem un uzdevumiem;
3. atbilst vispārdidaktiskajiem principiem, tajā skaitā izglītojamā uztverei, pieredzei un interesēm attiecīgajā vecumposmā, ir mērķtiecīgi, zinātniski un saprotami, nodrošina sistēmiskumu, objektivitāti, pozitīvu mācību un audzināšanas emocionālo fonu;
4. neaicina uz cietsirdību un fizisku vai emocionālu vardarbību, nesatur pornogrāfiju, cilvēka pazemošanas, netiklības un atkarību izraisošu paradumu propagandu;
5. nav vērsti uz nacionālā, etniskā, rasu, sociālā vai reliģiskā naida izraisīšanu un radikalizāciju;
6. nav vērsti uz personas vai personu grupas diskriminēšanu rases, tautības, dzimuma, vecuma, valodas, sociālās izcelsmes, valstspiederības, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, veselības stāvokļa vai citu apstākļu dēļ;
7. nav vērsti uz Padomju Sociālistisko Republiku Savienības un nacistiskās Vācijas īstenotā genocīda, noziegumu pret cilvēci, noziegumu pret mieru vai kara noziegumu pret Latvijas Republiku un tās iedzīvotājiem publisku noliegšanu, attaisnošanu, slavināšanu vai rupju noniecināšanu, neaicina likvidēt Latvijas Republikas valstisko neatkarību un teritoriālo vienotību” (Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”).

Tādējādi, lai gan pedagoģu un izglītības vadītāju vidē varētu būt pietiekami skaidrs (tai pat laikā neizslēdzot diskusijas iespējas par atsevišķiem jautājumiem), kas ir mācību materiāli, kas jāsaprot ar pedagoga darba metodēm un paņēmieniem (izvairoties no diskusijas par mācību metožu un paņēmieni nodalīšanas / diferencēšanas), tomēr problemātisks ir jautājums par pedagoga atbildību par sava darba rezultātiem.

Moderna mācību un audzināšanas procesa pamatā ir subjekta-subjekta attiecības, tajās dominē skolēncentrētā pieeja (Skujiņa, 2000), kuras uzmanības centrā ir bērns, pusaudzis, jauniets. Tādēļ pedagogam savā profesionālajā darbībā ir nepieciešams iespējami maksimāli ievērot izglītojamā intereses un vajadzības, iesaistot viņu mācību satura un metožu

izvēlē, uzdevumu noteikšanā, veicinot atbildības uzņemšanos par savu mācīšanos. Līdz ar to šajā gadījumā pedagoga atbildība par savu profesionālo darbību, tostarp mācību un audzināšanas darba rezultātiem, nebūtu skatāma atrauti no izglītojamo atbildības par savu izglītību (protams, atbilstoši bērna vecumam, attīstībai, vajadzībām utt.), kā arī atrauti no izglītojamā vecāku sadarbības ar pedagogu un savu pienākumu pildīšanas. Ir skaidrs, ka, ja, piemēram, izglītojamais fiziski nav klasē (neattaisnoti stundu kavējumi), tad pedagoga iespējas (tāpat kā atbildība) ietekmēt šī izglītojamā mācības un audzināšanu ir ierobežotas. Tieši ietekmēt mācību un audzināšanas rezultātus var arī izglītojamā (viņa ģimenes) uzskati, attieksme pret mācībām, veselības stāvoklis, sadzīviska rakstura problēmas ģimenē un citi apstākļi.

Ne mazāk būtiska ir arī izglītojamo vecāku atbildība par sava bērna izglītošanos (īpaši pirmsskolas un sākumskolas posmā). Lai gan Izglītības likuma 58. pantā ir noteikti vairāki izglītojamo vecāku pienākumi, tostarp sadarboties ar izglītības iestādi, kurā mācās bērns, ar pedagogiem un citām mācību procesā iesaistītām personām; informēt izglītības iestādes vadītāju par bērna veselības stāvokli un citiem apstākļiem, ja tiem var būt nozīme mācību procesā, kā arī atbildēt par to, lai bērns iegūtu obligāto izglītību (Izglītības likums), tomēr izglītības praksē nereti veidojas situācijas, kad vecāki “netiek galā” ar savu bērnu, ir vienaldzīgi (dažādu iemeslu dēļ), slēpj no skolas bērna diagnozes vai citu būtisku informāciju par bērnu utt. (Gudeta).

Tas nozīmē, ka pedagoga atbildība par sava darba rezultātiem (īpaši ja pedagogs godprātīgi, kvalitatīvi pilda savus pienākumus) tieši ir atkarīgi no mijiedarbības starp pedagogu-izglītojamo-izglītojamo vecākiem. Kā norāda J. Gudeta, skolēnu atbildība ir iesaistīties, domāt līdzī, izrādīt iniciatīvu un darboties, lai sasniegtu mērķi, (...) skolēna, skolotāja un vecāku rokās ir vislielākā ietekme, kas palīdzēs veidoties izglītojamam, patstāvīgi domājošai un daudzpusīgai personībai – aktīvai, radošai un spējīgai pielāgoties unikālām situācijām (Gudeta). Atsevišķos gadījumos šajā mijiedarbībā var tikt iesaistītas arī citas personas, piemēram, izglītojamā vecvecāki, draugi, citas ieinteresētas personas utt. Nenoliedzami savu ietekmi var atstāt arī sociāla vide, finansiālais stāvoklis, notikumi sabiedrībā un valstī, tāpat kā citu pedagogu darbs un ietekme uz izglītojamā personību.

Vienlaikus pedagoga profesionālās atbildības jēdziens aktualizē arī jautājumu par valsts pienākumu pret izglītojamo, tostarp par izglītības

atbilstību – derīgumu, piemēram, gadījumā, ja valsts garantēta izglītība netiek nodrošināta pilnā apjomā vai tiek nodrošināta nekvalitatīvi, piemēram, dažādu iemeslu dēļ netiek mācīts kāds obligātais mācību priekšmets, zināšanas, kas tiek piedāvātas, ir novecojušas vai strauji noveco. Līdz ar to vismaz šobrīd nav skaidras atbildes uz vairākiem jautājumiem:

- Vai šādos gadījumos izglītojamajam vai viņa vecākiem ir tiesības vērsties valsts pārvaldē, lūdzot kompensēt zaudēto laiku, citus zaudējumus un ieguldītos resursus izglītības ieguvē un lūgt nodrošināt vismaz to daļu no obligātā izglītības satura, kas pedagoga, skolas vai citu iemeslu dēļ netika nodrošināts vispār vai netika pienācīgi īstenots?
- Kāda šajā gadījumā ir valsts kā izglītības garanta (kas licencē un akreditē izglītības programmas) atbildība un iespējas palīdzēt / kompensēt zaudēto?
- Vai un kādu palīdzību ir tiesīgs saņemt pedagogs gadījumos, kad jūtas profesionāli / morāli atbildīgs par izglītojamā nesasniedzajiem mācību rezultātiem, tomēr vairāk vai mazāk objektīvu apstākļu dēļ nav saņēmis mācību procesā iesaistīto pušu, īpaši izglītības iestādes vadības atbalstu?

To, ka minētie jautājumi ir aktuāli un nav tikai mūsu valsts izglītības sistēmas redzes lokā, apliecina starptautiski pētījumi (Helker, Wosnitzer, 2016; Klieger, 2016), kas pedagoga atbildību traktē kā vismaz trīsdimensionālu kvalitāti – apstākļu kopumu, ko vistiešākajā veidā ietekmē izglītības saturs, izglītojamo mācību motivācija un mācību sasniegumi, kā arī atbalstoša sociālā un starpinstitucionālā vide. Tādējādi “atbildība” – griba un spēja paredzēt savas izvēles un rīcības sekas un rīkoties, respektējot cita cilvēka cieņu un brīvību, kā viena no audzināšanas procesā būtiskiem un izkopjamiem tikumiem (atbilstoši Audzināšanas vadlīnijās noteiktajam) ir vienlīdz attiecināma gan uz pedagogu, gan visām pārējām mācību un audzināšanas procesā iesaistītajām pusēm (izglītības iestādes personālu, izglītojamo, viņa vecākiem, sabiedrību un valsti kopumā).

Kopumā vērtējot minēto, secināms, ka, ja šobrīd Latvijā ir pietiekami skaidri noteikta pedagoga profesionālā atbildība – t.i., atbildība par izglītības programmā ietverto izglītības saturu, izvēlētajām mācību metodēm un paņēmieniem, tad pedagoga (individuālā, īpaši personiskā) atbildība par sava darba rezultātiem, tās saturs, apjoms un kvalitāte, joprojām prasa pedagogu, izglītības vadītāju, juristu un citu ieinteresētu personu diskusijas.

Bibliogrāfija

1. Bērnu tiesību aizsardzības likums. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=49096> (skat. 17.11.2016.).
2. Gudeta, J. Atbildība kā vērtība skolā. Kā veicināt skolēna atbildību pret mācībām, sevi un citiem? (In Latvian) Pieejams: <https://www.visma.lv/blogs/atbildiba-ka-vertiba-skola-ka-veicinat-skolena-atbildibu-pret-macibam-sevi-un-citiem/> (skat. 17.11.2016.).
3. Izgāžas Nacionālās apvienības iecere skolās mācīt dzīvesziņu. (In Latvian) Pieejams: http://www.infopage.lv/lv/zinas/9461/39982/Izgazas_Nacionalas_apvienibas_iecere_skolas_macit_dziveszinu (skat. 20.11.2015.).
4. Izglītības likums. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759> (skat. 17.11.2016.).
5. Jarinovska, K. (2011) Izglītības tiesības: konstitucionālie aspekti Satversmes 112. panta kontekstā. Rīga: Latvijas Universitāte. (In Latvian).
6. Jūlija Stepaņenko: Par ‘tikumību’ un grozījumiem Izglītības likumā. (In Latvian) Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/julija-stepanenko-par-tikumibu-un-grozijumiem-izglitiba-likuma.d?id=45819461> (skat. 20.11.2015.).
7. Helker, K., Wosnitza, M. (2016) The interplay of students’ and parents’ responsibility judgements in the school context and their associations with student motivation and achievement. *International Journal of Educational Research*, V. 76, pp. 34–49.
8. Klieger, A. (2016) Principals and teachers: Different perceptions of large-scale assessment. *International Journal of Educational Research*, V. 75, pp. 134–145.
9. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa Četrpadsmitā “g” nodaļa “Administratīvie pārkāpumi izglītības un sporta jomā”. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=89648> (skat. 17.11.2016.).
10. Literatūras skolotāja saņem aizrādījumu par Agneses Krivades dzejoļa izmantošanu stundā. (In Latvian) Pieejams: <http://www.satori.lv/raksts/10030> (skat. 17.11.2016.).
11. Ministru kabineta 2016. gada 15. jūlija noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/283735-izglitojamo-audzinanasas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinanasas-metozu-izvertesanas> (skat. 17.11.2016.).
12. Pedagoģu lojalitātes lieta: Darbu varētu zaudēt 30 skolotāji. (In Latvian) Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/pedagoģu-lojalitates-lieta-darbu-varetu-zaudet-30-skolotaji.d?id=48075935> (skat. 17.11.2016.).
13. Skujiņa, V. (2000) Pārmaiņas izglītības sistēmā un pedagoģijas terminoloģija. (In Latvian) Pieejams: <http://termini.lza.lv/article.php?id=10> (skat. 17.11.2016.).

14. Stepanenko: veidojot 'tikumiskās audzināšanas' vadlīnijas, pārprasts Izglītības likums. (In Latvian) Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/stepanenko-veidojot-tikumiskas-audzinasanas-vadlinijas-parprasts-izglitibas-likums.d?id=47683719> (skat. 17.11.2016.).
15. Valsts labākajā skolā direktors aizliedz rādīt filmu par dzejnieku geju milu. (In Latvian) Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/205860/valsts-labakaja-skola-direktors-aizliedz-radit-filmu-par-dzejnieku-geju-millu> (skat. 17.11.2016.).
16. Волкова, Т. (2008) Личностно-правовая ответственность педагога — ресурс развития образования. Среднее профессиональное образование, Nr. 7., str. 73–75. (In Russian)

Problems of Pedagogue's Responsibility in Latvia

Summary

The understanding of actual problems of pedagogue's professional responsibility in Latvia began topical after morality and loyalty requirements in the Education Law. The target of the article is to describe the content issues of Latvian pedagogue's responsibility, analyzing regulations of the education.

Article shows, that is sufficiently clear the general pedagogue's responsibility principles and what is the pedagogue's responsibility of educational content (curricula), of used techniques and methods, but an interpretation of the "results of pedagogue's professional work" needs the discussions, especially taking in to account influence of the learners, parents, other teachers and other factors to educational and upbringing process.

Key words: Pedagogue's responsibility, general pedagogue's responsibility principles, results of pedagogue's professional work.

SAISTĪBU BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANAS UN PRASĪBAS TIESVEDĪBAS SISTĒMISKAS SAKARĪBAS

Raksta mērķis ir atklāt Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 50. nodaļā paredzētās saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas (turpmāk – SBPI), un prasības tiesvedības sistēmiskas sakarības, kas liedz paātrināto procesuālo institūtu uztvert kā patstāvīgu procesuālo kārtību. Šajā sakarā tiek analizētas CPL 406. pantā paredzētās pārsūdzības tiesības un sacikstes principu attaisnojami ierobežojoši procesuāli elementi kā: prasības atzišana, neapstrīdēšana, iebildumu neizvirzīšana. Tiek konstatēta nepieciešamība CPL iekšējā procesuālo tiesību institūtu klasifikācijā SBPI nodalīt no Nekustamā īpašuma pārdošanas izsolē tiesas ceļā (CPL 49. nodaļa), kas mazinātu neatbilstošu SBPI (CPL 400. p. 1. d. 1. p) izpratni, to piemērojot kā procesuālu līdzekli ķīlas pārdošanai, kad nav tikusi pielīgta tiesība ķīlu pārdot par brīvu cenu.

Atslēgas vārdi: nolēmuma apstrīdēšana, sacikstes princips, patstāvīga procesuālā kārtība.

Nacionālās tiesību sistēmas ietvaros nostiprinājusies pārlicība par SBPI kā patstāvīgu no prasības tiesvedības atdalītu procesuālās kārtības veidu. CPL 50. nodaļa kopumā paredz izņēmumu no vispārējās civiltiesisko strīdu izšķiršanas kārtības. Atšķirībā no prasības tiesvedības šajā pantā noteiktajos gadījumos tiesa, nepieļaujot saciksti, faktu, kā arī tiesiskā pamata konstatēšanai, izlemj jautājumu par saistības piespiedu izpildīšanu bezstrīdus kārtībā. SBPI ir fakultatīvs un civilprocesā īpatnējs institūts, līdz ar to tā regulējamā ietvertās prasības ir īpaši būtiskas šī institūta pastāvēšanai, un likuma normas nav tulkojamas paplašināti. Tāad izņēmuma kārtība, kurā tiesneša lēmums stājas spēkā nekavējoties, nav pārvēršama par vispārēju noteikumu, jo ir dažādu sarežģītības pakāpju strīdi (Torgāns 2012) – tā SBPI raksturota CPL komentāros. Latvijas Republikas Augstākās tiesas (turpmāk – AT) 2010. gada apkopojumā par tiesu praksi SBPI (turpmāk – AT prakses apkopojums) paātrinātais process definēts sekojoši: “*atsevišķs tiesvedības veids* ar savām īpatnībām un noteikumiem, kas raksturīgi tikai un vienīgi šim tiesvedības veidam. Tas ir vienkāršots un paātrināts process, kurā nav pieļaujami parādnieka iebildumi. Pieteikums tiek izlemts rakstveida procesa ietvaros, pamatojoties tikai uz kreditora iesniegtajiem CPL 404. pantā norādītiem dokumentiem”. (<http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>)

Būtībā AT prakses apkopojumā tikušas koncentrētas galvenās aktuālās CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas atziņas, ar kurām tiek pamatoti tiesu nolēmumi un kuras vienlaicīgi balsta nacionālajā tiesību zinātnē dominējošo viedokli par SBPI.

Tomēr vēlāka tiesu prakse satur arī minētajai pārlicībai pretējas norādes, šajā gadījumā ņemot vērā CPL paredzēto pamatu SBPI leģitīmai funkcionēšanai. 2012. gada 1. marta lēmumā lietā Nr. SKC – 1133/2012 AT Senāts konstatējis, ka CPL 406. panta pirmajā daļā ir ietverts procesuāls pārsūdzības līdzeklis, noteiktais sešu mēnešu termiņš apvērsuma prasības celšanai ir uzskatāms par likumā noteiktu procesuālu termiņu, kas neapšaubāmi ir jāievēro, tāpat kā citi Civilprocesa likumā noteiktie termiņi. (AT 2012. gada 1. marta lēmums lietā Nr. SKC – 1133/2012) Tieši SBPI kārtībā taisīta nolēmuma apstrīdēšanas institūts veido nepieciešamo pamatu paātrinātā procesa izpratnes formulēšanā, ko apliecina arī citu valstu SBPI radniecīgo procesuālo institūtu uzbūve. Bezstrīdus kārtībā taisīta nolēmuma apstrīdēšana, atbilstoši Vācijas civilprocesa likumam, uzskatāmāk norāda uz parādnieka tiesību aizsardzību un palīdz saskatīt SBPI atkarību no prasības tiesvedības. SBPI līdzīgā *Urkunden – und Wechselprozess* (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html) jau ilgstoši zināma Vācijas civilās tiesvedības sistēmas ietvaros kā speciāla paātrināta procedūra prasību izskatīšanai, kas pamatotas ar pārbaudāmiem rakstveida dokumentiem. (Braucher 2004) SBPI pēc būtības līdzīgā kārtībā paredzēta Vācijas civilprocesa likuma 5. sadaļā – Lietu izskatīšana pamatojoties uz rakstveida dokumentiem un vekseļu lietu izskatīšana. (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html) Atbilstoši norādītā likuma 596. pantam, prasītājs bez atbildētāja piekrišanas var atteikties no lietas izskatīšanas rakstveida procesā tādā veidā, ka lietu turpina izskatīt vispārējā kārtībā. 599. panta pirmā daļa paredz lēmuma pieņemšanu ar atrunu par savu tiesību izmantošanu attiecībā uz tādu atbildētāju, kurš izteicis iebildumus pret izvērīto prasījumu, visos gadījumos, kad lēmums tiek pieņemts pretēji atbildētāja interesēm. Savukārt saskaņā ar 600. pantu gadījumos, ja ticis pieņemts lēmums ar atrunu par atbildētāja tiesību izmantošanu, lieta paliek izskatīšanā vispārējā kārtībā (*papildus process*). (Гражданское процессуальное уложение Германии 2006) Kā norādīts Vācijas civilprocesa likuma komentāros attiecībā uz 596. un 600. pantu, *papildus process (nachverfahren)* kopā ar dokumentu izskatīšanas procesu veido vienu veselumu. Turpinās strīda pakļautība tiesai, nemainās prasības priekšmets, nav

izslēgtas prasības izmaiņas un tās papildināšana, kā arī pretprasības iesniegšana. Pušu lomas paliek nemainīgas. Pusēm paliek saistošas tiesas procesuālās darbības, piekritīga ir pirmās instances tiesa, arī tad, ja spriedums ar atrunu pirmo reizi ir pasludināts augstākā instancē. (Thomas, Putzo, Reichold, Hüßtege 1999) Komentējamās tiesību normas satur būtiskāko Dokumentu un vekseļu procesa atšķirību no pieteikuma izskatīšanas SBPI kārtībā. Minētās prasītāja un atbildētāja procesuālās tiesības atteikties no rakstveida procesa un tiesības izvirzīt iebildumus, kas attiecīgi norāda uz tiešu dispozivitāti un sacikstes principa izpausmi rakstveida procesa ietvaros kā patstāvīgās civilprocesuālajās attiecībās, paredz iespēju jau tās pašas ierosinātās civilietas ietvaros turpināt prasības izskatīšanu vispārējā prasības tiesvedības kārtībā. Šajā gadījumā Dokumentu procesu ar prasības tiesvedību vieno ne tikai prasības pieteikumā norādītais prasības priekšmets un pamats, bet fiziski pati ierosinātā lieta. Ja SBPI ar prasības tiesvedību tiesību principu līmeni saista CPL 406. pantā ietvertā dispozivitāte un apvērsuma prasībā pārbaudāmie tie paši fakti, kas tikuši izmantoti bezstrīdus nolēmuma pamatošanai, tad Vācijas gadījumā tiesību doktrīna un procesuālās normas visnotaļ konkrēti *Urkunden – und Wechselprozess* un papildus procesu, kas izpaužas turpinātās vispārējās prasības tiesvedības veidā, apvieno vienā veselumā.

Par Vācijai radniecīgu kārtību, iebildumu izdarīšanā attiecībā pret bezstrīdus nolēmumu ārpus apvērsuma prasības, varētu tikt uzskatīta arī Krievijas Federācijas Civilprocesa kodeksā paredzētās *приказное производство* ietvaros taisītās tiesas pavēles apstrīdēšana. Minētā arī ir vienkāršota un paātrināta procesuāla kārtība. Speciāla vispārējo tiesu piemērošanas kompetencē ietilpstoša procedūra, kuras ietvaros tiesnesis vienpersoniski pieņem lēmumu par izpildu dokumenta izsniegšanu attiecībā uz likumā ierobežotu prasību skaitu, arī attiecībā uz prasībām par parāda piedziņu. (Trofimov 2012) Atbilstoši minētā likuma 128. pantam, tiesnesis nosūta tiesas pavēles kopiju parādniekam, kurš desmit dienu laikā pēc tās saņemšanas ir tiesīgs iesniegt iebildumus tiesas pavēles izpildīšanai; saskaņā ar 129. pantu, tiesnesis atceļ pavēli, ja noteiktajā termiņā saņemti parādnieka iebildumi. Lēmumā par tiesas pavēles atcelšanu tiesnesis izskaidro prasītājam, ka pieteiktā prasība var tikt iesniegta prasības tiesvedības kārtībā. (<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=182819;fld=134;dst=100567,0;rnd=0.7469000157434493>) Šāda SBPI izpēte dispozivitātes principa kontekstā un radniecīgu paātrinātā procesa ārvalstu tiesību institūtu salīdzinājumā norāda uz atbilstošu

procesuālo tiesību institūta klasifikāciju. Turklāt minētais, neskatoties uz CPL komentāros teikto par šā likuma 50. nodaļas kā izņēmumu no vispārējās civiltiesisko strīdu izšķiršanas kārtības (Torgāns 2012) un AT prakses apkopojumā izteikto par SBPI kā atsevišķu tiesvedības veidu, (<http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>) vedina uz domu par SBPI kā prasības tiesvedībai pakārtotu procesu un minēto procesuālo tiesību institūtu ciešām sistēmiskām saiknēm. Šādu pieņēmumu apstiprina arī juridiskajā literatūrā paustās atziņas.

Tradicionāli civilprocesuālo tiesību doktrīnā tiesvedības veidi tiek nodalīti, atkarībā no procesa priekšmetā ietvertajām materiālo tiesību pazīmēm, tieši vadoties no strīdīgo materiāli tiesisko attiecību līdzības, kas pieprasa atbilstošas civillietu izskatīšanas procesuālās īpatnības. Vēsturiski pirmā, pēc savas dabas universāla, izveidojās prasības tiesvedība kā civilprocesa pastāvēšanas forma romiešu tiesībās. Tās pašas ģenētiskās saknes piemīt bezstrīdus tiesvedības kārtībai. (Сахнова 2008) Šajā sakarā iespējams atzīmēt arī prasības priekšmetisko līdzību, kas ar CPL 406. panta palīdzību apvieno SBPI un prasības tiesvedību. CPL 400. pants satur tiešu norādi uz parādnieku neizpildīto saistību, subjektīvo pienākumu veidiem un to formu, savukārt CPL 406. pants šo pašu prasības priekšmetu kā prasītāja prasījuma subjektīvo tiesību pamatotību, ļauj pārbaudīt vispārējā prasības kārtībā. Lai labāk izprastu teorētiskās norādes par civilprocesa veidu klasifikācijas pamatu, prasības tiesvedības un bezstrīdus lietu izskatīšanas kārtības attiecībām, uzmanība pievēršama dažiem ārvalstu piemēriem.

Ir valstis, kurās civilprocesuālajai kārtībai ir atvērtāka struktūra un parādnieka iebildumu neizvirzīšana ir viens no kritērijiem taisnīguma pastāvēšanai, izlemjot lietu pēc būtības bez faktu pārbaudes un pušu noklausīšanās. Somijā 1993. gadā notikušās civilprocesuālās kārtības reformas rezultātā no likuma tikusi izslēgta atsevišķa vienkāršota procesuālā kārtība (*maksamismaarays*) un likvidēta kā patstāvīgs tiesību institūts. Tomēr tas ticis darīts, lai vienkāršotu procesuālo kārtību kopumā, atviegloti nosacījumi nolēmuma pieņemšanā tagad attiecināti uz plašāku lietu skaitu. Vienkāršākās lietas, pamatojoties uz rakstveida dokumentu pamatu, tiek izšķirtas lietas sagatavošanā iztiesāšanai procesuālajā stadijā. Parasti bezstrīdus lēmums (*default judgment*) tiek pieņemts, ja atbildētājs nav cēlis iebildumus. Pat gadījumā, ja atbildētājs iebilst, bet nesniedz saprātīgu pamatojumu prasības noliegšanai – iebildumiem ir formāls nenozīmīgs raksturs, tiesnesim jāpieņem bezstrīdus lēmums. (Niemi 2010) Šāds process ir pilnībā nojaucis robežas starp prasības tiesvedību un tai alternatīvu

paātrinātu procesu. Tā ir vērā ņemama norāde par procesuālo elementu, kas pauž atbildētāja atteikšanos no iesaistīšanās strīdā sacikstes principa ietvaros, noteicošo lomu lietas vienkāršotā izskatīšanā ārpus pierādījumu pārbaudes.

Dānijā bezstrīdus procesa pamatā ir atbildētāja neierašanās tiesā, kas tiek pielīdzināta prasības nenoliegšanai. Atbildētājam četru nedēļu laikā ir iespēja prasīt lietas vēlreizēju izvērtēšanu, pamatojoties tikai uz lēmuma procesuāliem pārkāpumiem. Šajā gadījumā tiek uzsvērtā atšķirība no lēmuma pārsūdzēšanas apelācijas kārtībā. Ja tiek atjaunota lietas izskatīšana pēc būtības, faktu pārbaudīšanā netiek zaudēta tiesu instance. (Werlauff 2001) Iebildumu neizvirzīšana pret prasību, tiek uzskatīta par vienu no galvenajiem vienkāršotas tiesvedības pamatiem ASV. Sākotnēji *Common – law* tiesību sistēma lietu izskatīšanā paredzēja nepieciešamu atbildētāja ierašanos tiesā, lai lieta varētu tik izspriesta un pieņemts lēmums. Šajā sakarā tradicionālās sistēmās tika radītas dažādas sankcijas, lai piespiestu atbildētāju ierasties. Kontrastējot ar šo kārtību, mūsdienās, pati atbildētāja neierašanās vai savu interešu neaizstāvēšana citā veidā, piešķir tiesai pilnvaras pieņemt bezstrīdus lēmumu “*default judgment*”. Piemēram, atteikšanās atbildēt izvirzīto prasījumu sakarā, var novest pie bezstrīdus lēmuma pieņemšanas. (Teply, Whitten 1994) Bezstrīdus lēmums, gan nebūs tiešs tulkojums, tomēr izsaka šī procesuālā termina būtību. Kembridžas starptautiskajā angļu valodas skaidrojošajā vārdnīcā *default* vispārīgi raksturota kā neizdošanās, izgāšanās – *fail (to fail to do something)*, pienākuma neizpildīšana, piemēram, neveikta parāda atmaksa. (Cambridge international dictionary of english 1995) Savukārt Oksfordas angļu valodas skaidrojošā vārdnīca terminu *default* tiešā veidā saista ar neierašanos tiesā (*failure to appear in a law court*), kā arī frāzes *by default* izskaidrojumu raksturo ar pretestības trūkumu: pozitīvu darbību trūkums kā apzināta izvēle; lēmuma pieņemšana par labu otrai pusei tās nepretošanās dēļ. (The New Oxford Dictionary of English 1998) Minētās norādes kopumā *default judgment* ļauj uzskatīt par patstāvīgu procesuālu līdzekli bezstrīdus procesuālās situācijas konstatēšanai konkrētās civilprocesuālās tiesiskajās attiecībās.

CPL par *default judgment* līdzīgu tiesību institūtu daļēji varētu tikt uzskatīts jau minētais aizmugurisks spriedums, kas ietverts likuma 22.¹ nodaļā. Atbilstoši 208.¹ pantam, aizmugurisks spriedums ir spriedums, ko pirmās instances tiesa taisa lietā, kurā atbildētājs nav sniedzis paskaidrojumus par prasību un nav ieradies pēc tiesas aicinājuma, nepaziņojot

neierašanās iemeslu; aizmugurisku spriedumu tiesa taisa, pamatojoties uz prasītāja paskaidrojumiem un lietā esošajiem materiāliem, ja tiesa tos atzīst par pietiekamiem strīda izšķiršanai. (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>) Tādā veidā arī CPL paredzētās prasības tiesvedības ietvaros būtībā atrodams izteikts bezstrīdus nolēmuma tiesību institūts ar izteikti ierobežotu sacīkstes principa izpausmi.

Default judgment tiesību institūts, pazīstams arī Vācijas civilprocesaālajai kārtībai, turklāt šāda nolēmuma pieņemšana attiecināma arī uz prasītāju. Atbilstoši Vācijas civilprocesa likuma 330. pantam, ja prasītājs neierodas uz tiesas sēdi pēc tiesas aicinājuma tiek pieņemts lēmums par prasības noraidīšanu. Saskaņā ar 331. pantu prasītājs var pieprasīt aizmuguriska sprieduma taisīšanu, ja atbildētājs nav ieradies uz tiesas sēdi. Šādā gadījumā tiek pieņemts, ka prasītāja norādītie fakti tiek atzīti. (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html) Nolēmuma aizmuguriskai taisīšanai nav patstāvīgs priekšmets. Vienīgā īpatnība ir atbilstošā kārtībā informēta atbildētāja nepiedalīšanās procesā. Tādā veidā aizmugurisks spriedums ir uzskatāms par prasības tiesvedības apakšveidu. (Чудиновская 2008) Ņemot vērā norādīto iespējams konstatēt, ka CPL paredzēto aizmuguriska sprieduma tiesību institūtu un SBPI vieno prasītāja prasījumu atzīšana, kas izpaudusies kā pozitīvu darbību trūkums, atbildētājam nesniedzot atbilstošus iebildumus. Ja pirmajā gadījumā tā ir paskaidrojumu nesniegšana un neierašanās pēc tiesas aicinājuma, tad otrajā gadījumā pamats pieņēmuma izdarīšanai par prasības atzīšanu ir CPL 406. pantā norādīto lēmuma apstrīdēšanas tiesību neizmantošana. Neatkarīgi no tā vai bezstrīdus izpildīšana ir tieši iekļauta prasības tiesvedības procesuālajā kārtībā, vai tā pastāv kā procesa stadija, kuras viens no rezultātiem ir juridisku faktū pārbaude prasības tiesvedības ietvaros, *bezstrīdus nolēmuma pieņemšanas apstākļus pamatojošajās formulās tiek izmantoti līdzīgi elementi: prasības atzīšana, iebildumu neizvirzīšana, neapstrīdēšana u.c.*

Lai atvieglotu SBPI tiesību institūta pareizu uztveri CPL paredzēto procesuālo kārtību iedalījumā būtu jāveic izmaiņas, atbilstoši konstatētajam prasības tiesvedības un SBPI darbības sistēmiskām sakarībām, nošķirot likumā paredzētos bezstrīdus kārtības veidus no labprātīgas izsoles, kurai konstatētā saikne ar prasības tiesvedību īpašā tiesas nolēmuma apstrīdēšanas veidā nepastāv. Ņemot vērā minēto autoros piedāvā mainīt CPL 7. sadaļas ietvaros izdarīto procesuālās kārtības veidu klasifikāciju, 49. nodaļā paredzēto Nekustamā īpašuma labprātīgu pārdošanu izsolē tiesas ceļā pārceļot uz citu vai izdalot to patstāvīgā likuma sadaļā.

Kopsavilkums

SBPI īstenojot pienākuma piespiedu izpildīšanas nodrošināšanas funkciju, ir pakļauta vispārējām procesuālo tiesību leģitimitātes vai attaisnotas piemērošanas prasībām. Leģitimitāti nodrošina CPL 406. pantā paredzētā SBPI nolēmuma apstrīdēšanas iespēja, kas garantē pierādījumu pārbaudi sacikstes principa ietvaros un vienlaicīgi norāda uz paātrinātās kārtības nepieciešamu un sistēmisku saikni ar prasības tiesvedību. SBPI attaisnojama piemērošana pamatojas uz pušu tiesību izmantošanas dispozivitāti procesuālās kārtības ietvaros, kad iespējama sacikstes principa ierobežota īstenošanās. Šādus procesuālus ierobežojošus elementus kā: prasības atzišana, iebildumu neizvirzīšana, neapstrīdēšana aptver arī parādnieka atteikšanās no CPL 406. panta tiesību izmantošanas. SBPI nav nepilnvērtīgs vai nepilnīgs procesuālās kārtības veids parādu piedziņai. Konstatētās sistēmiskās sakarības norāda uz SBPI kā uz līdzekli procesuālās ekonomijas palielināšanai, ar kura palīdzību bezstrīdus lietas, kad pušu starpā nepastāv strīds par tiesībām, tiek nodalītas no pārējām. Lai atklātu SBPI un prasības tiesvedības sakarības un vienlaicīgi sekmētu paātrinātā procesa normu piemērošanu, CPL būtu nepieciešama atbilstoša SBPI klasifikācija, to kopā ar radniecīgo brīdinājuma kārtības institūtu (CPL 50.¹ nodaļa), nodalot no pastāvīgas procesuālās kārtības veida – Nekustamā īpašuma labprātīga pārdošana izsolē tiesas ceļā (CPL 49. nodaļa), kurai šāds vienots klasifikācijas kritērijs, strīda par tiesībām uzsākšana prasības tiesvedības kārtībā, nepastāv.

Bibliogrāfija

1. Cambridge international dictionary of english. – Cambridge: Cambridge university press, 1995. – 358. pp.
2. Braucher R. German Civil Justice. – Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2004. – 425. pp.
3. Niemi J. Civil Procedure in Finland. – The Netherlands: Kluwer Law, 2010. – 83. pp.
4. Teply L.L. Whitten R.U. Civil Procedure. – Westbury, New York: The Foundation Press, 1994. – 776. pp.
5. The New Oxford Dictionary of English. – Oxford: Oxford university press, 1998. – 482. pp.
6. Thomas H., Putzo H., Reichold K., Hüßtege R. Zivilprozeßordnung. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München, 1999., 956–957. S.
7. Torgāns K. Civilprocesa likuma komentāri. II Daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012. – 632, 633, 635. lpp.
8. Trofimov K. Civil Procedure in Russia. The Netherlands: Wolters Kluwer, 2012. – 94. pp.

9. Werlauff E. Civil Procedure in Denmark. – The Hague: Kluwer Law International, 2001. – 74., 75. pp.
10. Гражданское процессуальное уложение Германии. Вводный закон к Гражданскому процессуальному уложению. Книга 3. – Москва: Wolters Kluwer, 2006. – 188. стр.
11. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – Москва: Wolters Kluwer, 2008. – 56–59. стр.
12. Чудиновская Н.А. Установление юридических фактов в гражданском и арбитражном процессе. – Москва: Wolters Kluwer, 2008. – 10. стр.
13. Civilprocesa likums, Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (sk. 18.02.2016).
14. Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 12.09.1950. Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781). Pieejams: https://www.gesetzeiminternet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html (sk. 15.02.2016.).
15. Гражданский Процессуальный Кодекс Российской Федерации. Принятие 23.10.2002., Государственная Дума, Вступление в силу N 138-ФЗ от 14.11.2002. Pieejams: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/ (sk. 19.02.2016).
16. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civiltiesu departamenta 2012. gada 1. marta lēmums, lieta Nr. SKC – 1133/2012.
17. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. – 3. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/> (sk. 12.10.2016).

The Systemic Links Between the Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations and Claims Litigation

Summary

The aim of the article is to discover the systemic links between the undisputed compulsory enforcement of obligations (hereinafter – UCEO) provided by Chapter 50 of the Civil Procedure Law (hereinafter – CPL) and claims litigation that prevent the accelerated procedure institute to be treated as a standalone procedure. In this context the right of appeal and procedural elements provided by Section 406 of the CPL that justifiably limit the adversarial principle, for example: admitting the claim, non-contestation, not raising objections. There is a necessity to separate UCEO from voluntary sale of immovable property at auction through the court (Chapter 49 of the CPL) within the internal classification of procedural institutions of law, which would limit the inappropriate understanding of the UCEO (S. 400 p. 1, c. 1 of the CPL) by applying it as a procedural tool to sell mortgage when the right to sell the mortgage at a free price has not been contractually agreed.

Key words: contestation of a ruling, adversarial principle, independent court procedure.

JURIDISKAIS FAKTS SAISTĪBU BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANĀ

Raksta mērķis ir konstatēt nepieciešamās juridisku fakti pazīmes Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanai. Problemātika galvenokārt saistīta ar tiesību normā ietvertā publiskas ķīlas jēdziena nozīmes izpratni. Aktuāls ir jautājums par to, vai minētā norma paredz procesuālu iespēju ķīlas pārdošanai, vai paātrinātai parāda piedziņai. Šajā sakarā saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas (turpmāk – SBPI) tiesību normu atbilstoši interpretācijai tiek pamatota nepieciešamība no juridiskā fakta sastāva pazīmēm nodalīt tādas, kurām ir tikai procesuāla nozīme. Analizējot judikatūras atziņas par SBPI nododamu maksājuma saistību, tiesību zinātnē pausto viedokli par juridisku fakti un prasības priekšmetu, tiek atklāta publiskas ķīlas kā procesuāla juridiska fakta nozīme, kas aprobežojas ar jautājuma izlemšanu par SBPI pieļaujamību.

Atslēgas vārdi: juridiskais fakts, procesuāls juridiskais fakts, kreditora tiesību aizskārums.

Juridiskā fakta problemātika aktualizējusies nevis izpratnes nepietiekamībā vai viedokļu dažādībā par to, kas ir juridiskais fakts SBPI, bet par neatbilstošu šādu juridiski nozīmīgu faktisko apstākļu attiecināšanu, un sakarību veidošanu ar publisku ķīlas tiesību. *Tiesību zinātnē saistību izpildīšana tiesas ceļā nereti tiek saistīta ar Romiešu tiesībām. Tā piespiedu izpildīšanas pēc aktiem pirmsākumus skaidro V. Bukovskis – “Vēl Romas laikos bija pazīstama īpatnēja vienkāršota parādu piedzišanas kārtība pēc parādu saistībām, kam lielākā vai mazākā mērā bija neapstrīdams raksturs. Romā šādos gadījumos pielaida manus injectio un parādnieka aizvešanu vai nu pārdošanai, vai arī nenomaksātā parāda atstrādāšanai.”* (Bukovskis 1933) *Manus injectio* nesatur tiešas norādes uz SBPI nozīmīgām faktiskas dabas pazīmēm un tās pierādīšanas līdzekļiem, īpašu darījuma formu un prasījuma publisku ticamību, tomēr šī procesuālā kārtība V. Bukovska darbā nav tikusi pieminēta nejausi, jo savā ziņā raksturo SBPI priekšnosacījumu būtību, ierobežotu tiesisko attiecību veidā, uz kurām tā attiecināma – kreditora saistību tiesībai atbilstošu parādnieka saistību. Minētā kārtība Romas tiesībās veido saikni ar atziņām, kas paustas arī Latvijas Republikas tiesību doktrīnā. Pirmajā publikācijā par SBPI problēmām pēc Latvijas Civilprocesa kodeksa papildināšanas ar minēto tiesību institūtu 1995. gada 23. februārī, savu viedokli paudusi

senatore R. Saulīte. “Jebkura saistība rada to subjektiem noteiktas tiesības un pienākumus. Jau savā būtībā saistības ir tādas, ko nevar nepildīt. Tādēļ arī likums noteicis to bezstrīdus piespiedu izpildi.” (Saulīte 1998) V. Bukovska piemērs par parādu piedziņu Romas tiesībās un senatores R. Saulītes atziņas varētu netikt uzskatītas par nejausām, ņemot vērā arī Vācijas piemēru. Kā norādīts Vācijas civilprocesa likuma komentāros, rakstveida procesā (*Urkunden – und Wechselprozess*) ir pieļaujamas tikai izpildes prasības, tajā skaitā par noteiktas naudas summas samaksu. (Thomas, Putzo, Reichold, Hüßtege 1999) Faktisko apstākļu juridiskās abstrakcijas pazīmes visnotaļ konkrēti, pielietojot zemu tiesību normas abstrakcijas līmeni, ietvertas gan CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktā (SBPI pieļaujama pēc līgumiem par saistībām, kas nodrošinātas ar publisku hipotēku vai komercķīlu), gan 403. panta pirmajā daļā (pieteikumi par bezstrīdus piespiedu izpildīšanu naudas maksājumu saistībās). (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>) Tiesību normās ietvertais par maksājuma saistību nostiprināts arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas (turpmāk – AT) 2010. gada apkopojumā par tiesu praksi SBPI (turpmāk – AT prakses apkopojums) – ar ķīlu nodrošinātai saistībai ir jābūt maksājuma saistībai. (<http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>) Šādu atziņu AT Senāts, pārstāvot savu veidoli, paudis arī Satversmes tiesā – Senāts vērš uzmanību uz to, ka, izskatot pieteikumu CPL 50. nodaļas kārtībā, tiesnesis balstās uz pieteikumu un tajā ietverto informāciju par saistību pārkāpumu un nenokārtotajiem maksājumiem pieņem par patiesu. Ar ķīlu nodrošinātai saistībai vajagot būt maksājuma saistībai, kas pilnīgi vai daļēji ir nodrošināta ar hipotēku vai komercķīlu. (<http://likumi.lv/doc.php?id=210295>) Parādnieka nokavēta civiltiesiska pienākuma veidā, kas radījis atbilstošu kreditora tiesību aiskārumu, arī izpaužas SBPI kārtībā konstatējamā juridiskā fakta būtība.

Juridiskā fakta teorijai vērība tikusi pievērsta Krievijas zinātniskajā literatūrā. Tiesību zinātniece M.A. Rožkova materiālo civilo tiesību juridisko faktu definējusi šādi: “Juridiskais fakts civiltiesībās nosakāms kā reālās dzīves apstākļi, kuru juridiski nozīmīgās pazīmes tiek saistītas ar noteiktām civiltiesiskajām sekām, faktisko apstākļu iestāšanās izraisa šādas sekas civiltiesiskajās attiecībās”. (Рождкова 2009) Tomēr jāņem vērā, ka subjektīvās tiesības ne tikai rodas, tiek grozītas vai izbeidzas (civiltiesisko attiecību virzība), bet arī tiek izlietotas, *aizskartas un aizsargātas*. Tiesību normās ietvertās tiesiskās sekas ir uzskatāmas par šādu seku tiesisko modeli, bet nav pielīdzināmas pašām tiesiskajām sekām. Tiesiskās sekas ir juridiskā fakta rezultāts. (Рождкова 2009) Izvirzītajai

tēzei par tiesību aizskārumu un to aizsardzību kā juridiskā fakta darbības sfēru pievienojas arī autors. Turklāt tajā saskatāma uz SBPI procesuālo kārtību attiecināma aktualitāte. Šajā sakarā aizskārums ir priekšnosacījums gan materiāli tiesiskajām sekām, gan tiesību aizsardzībai. Savukārt tiesību aizsardzība pati par sevi, pievienojot arī valsts funkciju īstenošanas nepieciešamību, civilprocesa ietvaros veido civilprocesuālo juridisko faktu kopumu. Varētu teikt, ka nepieciešamību pēc procesuālās kārtības, šādas kārtības izveide un attaisnojums lielā mērā izskaidrojams kā tiesību aizskaršanas un to aizsardzības nepieciešamības rezultāts. Krievijas tiesību zinātnieks M.K. Treušņikovs, juridiskos faktus raksturo kā neiztrūkstošu civilprocesuālo tiesisko attiecību priekšnosacījumu. (Треушников 2007) Tieši par šādu priekšnosacījumu CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanai arī uzskatāms atbilstošs kreditora tiesību aizskārums, turklāt minētā autora norādes kontekstā šāds materiālo tiesību juridiskais fakts iegūst arī procesuāla fakta nozīmi.

Rietumu juridisko domu pārstāvošie juristi juridisku faktu tiešā veidā saista ar subjektīvo tiesību rašanās pirmsākumu. Latvijas tiesību zinātnieks K. Balodis norāda, ka subjektīvo tiesību rašanās, kā arī grozīšanas un izbeigšanas pamatā ir juridiskie fakti. Tie ir jebkuri likumā norādīti apstākļi, kuru rezultātā rodas, tiek grozītas vai izbeidzas subjektīvās tiesības. (Balodis 2007) Juridiskie fakti abstraktā formā ir norādīti tiesību normu sastāvā, bet pie subjektīvo tiesību rašanās, grozīšanas vai izbeigšanas noved šo faktu rašanās reālajā dzīvē. (Neimanis 2004) Kā norāda A. Plotnieks, piešķirot juridisku nozīmi jauniem dzīves faktiem vai atzīstot faktus par juridiski nozīmīgiem, likumdevējs attiecīgi var paplašināt vai sašaurināt tiesiski regulēto sabiedrisko attiecību sfēru. (Plotnieks 2013) Par juridiskajiem faktiem ir atzīstami, piemēram, svarīgākie no Civillikuma 1402. panta izrietošie saistību tiesību rašanās pamati: tiesiskais darījums, *neatļauta darbība*, neuzdota lietvedība un netaisna iedzīvošanās. (Balodis 2007) Juridiskie fakti ir arī cilvēka dzimšana un nāve, kā arī juridiskās personas tiesībspējas rašanās un izbeigšanās. Juridiskais fakts atkarībā no tā veida var izpausties gan kā darbība, gan bezdarbība. (Windscheid Bernhard/Kipp 1900) Piemēram *neatļauta darbība* (delikts, līgumpārkāpums) var izpausties arī bezdarbības formā. (Čakste 1937) Tēmas konteksta sakarā būtiski ir uzsvērt tiesību aizskāruma kā patstāvīga juridiska fakta nozīmes atzīšanu.

Tiesību – normatīvā abstrakcija izvērta šādas nepieciešamas pazīmes parādnieka pienākumam izpildīt CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktā paredzēto maksājuma saistību – piemēram, pastāv neizpildīts aizņēmēja

pienākums atdot tādu pašu naudas summu, kādu viņš saņēmis (Civillikuma (turpmāk – CL) 1943. pants. (<http://likumi.lv/doc.php?id=90220>) Ar pienākumu nodot kreditoram noteiktu naudas summu, vispārēji naudas saistību būtību raksturojis arī profesors O. Joksts. (Joksts 2003) Šādas pazīmes – kreditora tiesību aizskārums neatdotu parādniekam aizdoto naudas līdzekļu veidā, konstatēšana faktiskajos apstākļos varētu tikt uzskatīta par pietiekamu, lai šādiem apstākļiem piešķirtu juridiska fakta nozīmi un vienlaicīgi par pietiekamu civiltiesisko seku iestāšanās nosacījumu, taču iespējama arī juridiskā sastāva papildināšana ar kvalificējošām pazīmēm atkarībā no subjektīvo tiesību ietvaros pielīgtajām blakustiesībām un parādnieka tiesiskā statusa. Tādā veidā pazīme par neatdotajiem naudas līdzekļiem var tikt papildināta ar neizpildītu pienākumu maksāt procentus (CL 1756., 1757., 1759., 1765. pants) un pienākumu maksāt līgumsodu (CL 1716. pants). Turklāt likums paredz gadījumus, kad tiesību aizskāruma konstatēšana tiek aprobežota ar nosacījuma iestāšanos. Atbilstoši Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 8.¹ panta pirmās daļas 1. punktam, kredīta devējam nav tiesību pieprasīt patērētājam, izsniegtā kredīta pirmstermiņa atmaksu, ja kredīta atmaksas vai procentu samaksas maksājumu kavēšana nav bijusi ilgāka par 60 dienām vai biežāka par trīs reizēm gada laikā, katru reizi kavējot ilgāk par 30 dienām. (<http://likumi.lv/doc.php?id=90220>) Termina nozīmei uzmanību pievērsusi arī senatore R. Saulīte – nosakot, ka bezstrīdus kārtībā izpildāmajai saistībai jābūt terminētai, likumdevējs gribējis pateikt, ka bezstrīdus kārtībā saistību pieļaujams izpildīt tikai tad, ja iestājies līgumā noteiktais termiņš. (Saulīte 1998) Šādos gadījumos, kad aizņēmējs ir patērētājs, kreditora tiesību aizskārums visu neatdotu parādniekam aizdoto naudas līdzekļu veidā iestāsies tikai likumā minētajos gadījumos. Savukārt, ja faktiskie apstākļi norāda uz īsāku kavējuma termiņu, šādi apstākļi nevar tikt uzskatīti par juridiska fakta un tiesisko seku – parādnieka pienākumu atdot visu aizdoto, konstatēšanai.

Juridiska fakta un tiesisko seku attiecību E. Meļķiša apkopotajā pētījumā precīzi raksturojis E. Kalniņš. Normas sastāvā tiek raksturoti tie priekšnosacījumi (juridiskās pazīmes), kas ir nepieciešami un tajā pašā laikā arī pietiekoši, lai iestātos tiesību normā raksturotās tiesiskās sekas. Tādejādi vienmēr tad, kad normas sastāvs īstenojas kādā dzīves gadījumā, vai precīzāk sakot, šā gadījuma juridiski nozīmīgajos apstākļos, tā saucamajā faktiskajā sastāvā, attiecībā uz šo gadījumu jāiestājas minētajā tiesību normā paredzētajām tiesiskajām sekām. Normas sastāvs uzskatāms

par īstenojušos konkrētā faktiskajā sastāvā, ja faktiskais sastāvs, loģiski spriežot, ir viens no normas sastāva gadījumiem. (Meļķis 2003) Raksturotajā tiesisko seku iestāšanās shēmā atklājas divi atšķirīgi jēdzieni: apstākļu tiesiskais modelis (normas sastāvā ietvertās pazīmes) un juridiskais fakts (šo pazīmju īstenošanās faktiskajos apstākļos). Tiesību normas sastāvā ietvertās juridiskās pazīmes vienlaikus ir gan priekšnosacījums, gan tiesību normas darbību ierobežojošs faktors. Šāda tiesību normas piemērošanas sakarība vienlaikus norāda uz metodes pamatu, kā procesi tiek vadīti vai ietekmēti ar tiesību palīdzību.

Norādītais nepieciešami attiecināms arī uz CPL 400. panta pirmās daļas pirmajā punktā paredzētajām saistībām – SBPI nododamā parādnieka pienākumu, kas vienlaicīgi atbilst juridiskajam faktam par kreditora tiesību aizskārumu. Tātad kādos faktiskajos apstākļos, to juridiski nozīmīgajās pazīmēs, piemēram, ir īstenojies CL 1943. pantā ietvertās tiesību normas sastāvs, veidojot atbilstošu juridisku faktu – ir aizskartas kreditora tiesības, jo parādnieks nav atdevis viņam aizdotos naudas līdzekļus. *Šī ir tā tiesiskā attiecība, kas tiek konstatēta un atbilstošu parādnieka saistību veidā nodota izpildīšanai bezstrīdus piespiedu kārtībā.* Tieši šajā vietā izpētes process ir pietuvojies juridiskā fakta problemātikai CPL 400. panta pirmās daļas pirmā punkta sakarā. *Tiesību normā norādītā publiska hipotēka un komercķīla atrodas ārpus jau pieminētā juridiskā fakta par kreditora tiesību aizskārumu.* Pats par sevi publiskas ķīlas fakts, tā materiāli tiesisko seku izpausmē, nerada kreditora tiesību aizskārumu, līdz ar to nevar kalpot par pamatu parādnieka civiltiesiska pienākuma konstatēšanai. Pie šādiem apstākļiem *formulu izmantošana, kas parādnieka pienākumu atmaksāt parādu saista un pamato ar kreditora ķīlas tiesībām kā tiesībām uz ieķīlātā vērtību ir nepamatota un no tiesību normu piemērošanas metodes, un tiesiskās regulācijas mehānisma uzstādījumiem nav attaisnojama.*

Procesuālās darbības un tiesību piemērošana ir savstarpēji cieši saistītas, jo šādas darbības vienmēr ir tiesību priekšrakstu piemērojošas. Konkrēta vai abstrakta rakstura tiesību normu attiecināšana uz konkrēto dzīves gadījumu. (Лукьянова 2003) Arī šādai teorētiskai atkāpei iespējams piekrist tomēr šeit būtiski ir nodalīt materiālo tiesisko seku konstatēšanu un atbilstošu tiesību normu piemērošanu no civilprocesuālo tiesību normu piemērošanas procesa.

Būtībā juridiskie fakti, precīzāk to īstenošanās faktiskajos apstākļos vienlaikus ir arī būtiska prasības priekšmeta sastāvdaļa, šādu faktu konstatēšana arī veido pamatu tiesību normu piemērošanai likumīga un pama-

tota nolēmuma veidā. Lai atbilstoši tiktu piemērotas SBPI tiesību normas, ir jāapzinās, ka šādai procesuālajai kārtībai pakļautais prasības priekšmets ir tāds pats kā prasības pieteikumā ietvertais par parāda piedziņu. Šādu secinājumu pamato paātrinātās procesuālās kārtības alternatīvais, fakultatīvais raksturs. Piemēram, tieši tādā veidā Vācijas Civilprocesa likuma komentāros definēts *Urkunden – und Wechselprozess* prasības priekšmets – noteiktas naudas summas maksājums. (Thomas, Putzo, Reichold, Hüßtege 1999) Būtībā šāda prasības priekšmeta formulējums arī tiešā veidā izriet no likuma teksta. Atbilstoši Vācijas civilprocesa kodeksa 592. pantam, vienkāršotā tiesvedība pieļaujama prasībās, kuru priekšmets tajā skaitā ir noteiktas naudas summas samaksa. (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html) *Pastāvot vienam un tam pašam prasības priekšmetam vienīgais kritērijs procesuālās kārtības izvēlē ir tikai tā pierādīšanas iespējamība*. Ja tiks konstatēta nespēja prasību pamatot tikai ar rakstveida pierādījumiem, prasītājam ir tiesība atsaukt prasību no dokumentu procedūras. Šādā gadījumā viņam tiek saglabāta procesuāla iespēja turpināt tiesvedību vispārējā prasības tiesvedības kārtībā. (Braucher 2004) Te jāpiemin arī Latvijas Republikas 1938. gada Civilprocesa likuma 226. pants, kas saturēja daudz ciešākas saites ar Vācijas pieredzi kā aktuālā normatīvā kārtība. Minētajā tiesību normā bezstrīdus piespiedu izpildīšanas pieļaujāmības nosacījumi: akti par saistībām kas nodrošināti ar publisku hipotēku un notariālie akti par naudas samaksu, apvienoti vienā punktā (Konradi, Zveinieks 1939), kas pats par sevi norāda uz prasības priekšmeta līdzību.

Tā par kreditora prasījuma un piedziņas tiesību norādījis E. Kalniņš – tā kā parādnieks ne vienmēr saistību izpilda labprātīgi, kreditora tiesisko statusu raksturo arī viņa prasības un piedziņas tiesības. Ja parādnieks labprātīgi nepilda saistību, kreditoram ir tiesība CPL noteiktajā kārtībā celt prasību tiesā par saistības piespiedu izpildi jeb tā saukto izpildījuma prasību, kas vērtā uz saistības izpildījuma piedziņu no parādnieka (CPL 1. p., sal. CL 1590. p.). Pamatojoties uz izpildāmu tiesas spriedumu, ar kuru par labu kreditoram piespriests saistības izpildījums viņš pret parādnieku var vērsties ar piedziņas tiesību, piespiedu kārtā apmierinot savu prasījumu (sk. CPL 538. un turpm. p.). (Kalniņš 2011) Šajā sakarā konstatējamas dažas CPL tiesību normu paralēles: **prasības priekšmets un piedzenamā summa** – 128. panta otrās daļas 3., 4. punkts (prasības tiesvedība) un 404. panta pirmā un otrā daļa (SBPI); **tiesas nolēmumā par labu kreditoram piespriests saistības izpildījums** – 195. pants (prasības ties-

vedība) un 405. panta otrā un trešā daļa (SBPI), šo sakarību apstiprinājusi arī AT, SBPI ietvaros nosakot kreditora tiesības par laiku līdz sprieduma izpildei (izsoles noslēguma dienai) saņemt procentus (AT 2008. gada 16. aprīļa lēmums lietā Nr. SPC–30); **piezīšanas tiesība kā tiesība piespiedu kārtā apmierināt savu prasījumu** – CPL 540. panta 1., 4. punkts (izpildu dokumenti), 70. nodaļa par piezīšanas vēršanu uz parādnieka mantu un turpmākie panti (attiecas vienādā mērā gan uz spriedumu par naudas summas piezīšanu, gan uz nolēmuma par SBPI piespiedu izpildi). Raugoties no šāda skatu punkta vienlaikus saskatāms gan kreditora tiesību aizskāruma neatdota parāda veidā kā raksturojoša juridiska fakta pazīme, gan SBPI 400. panta pirmās daļas pirmā punkta procesuālā būtība – šī tiesību norma, darbojoties SBPI tiesību institūta sistēmā norāda uz parāda piezīšanas iespēju, nevis uz ķīlas pārdošanu. Norādītais vienlaicīgi var kalpot par apstiprinājumu tēzei – *izvēlētajā procesuālā kārtībā neietekmē prasījuma materiāli tiesisko pamatojumu*.

Turklāt minēto apstiprinošas tiesas norādes ir atrodamas Vācijas civilprocesa likuma 592. pantā – prasības, kas pamatotas ar hipotēku, zemesparādu, nomas parādu vai kuģa hipotēku izskatāmas kā prasības, kuru priekšmets ir noteiktas naudas summas samaksa. (https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html) Publiska ķīla atrodas ārpus juridiska fakta par parādnieka pienākumu, un tiesneša nolēmums kā individuālais tiesību piemērošanas akts (tāds, kas rada tiesiskās sekas, tas ir, rada, groza vai atceļ regulējamo sabiedrisko attiecību) (Meļķis 2003) nerada izmaiņas ķīlas devēja un ieķīlātāja tiesiskajā statusā, kas vienlaicīgi norāda uz šādas lietu tiesības atrašanos ārpus SBPI procesuālās kārtības objekta. Tomēr vienlaikus publiska ķīlas tiesība ir neiztrūkstošs pamats SBPI procesuālās kārtības piemērošanai. Šādā kontekstā atklājas publiskas hipotēkas vai komercķīlas civilprocesuālā nozīme procesuāla juridiska fakta veidā.

Civilprocesuāliem juridiskajiem faktiem īpašu uzmanību pievērsis Krievijas tiesību zinātnieks V.V. Jarkovs. Viņš norāda, ka civilprocess sevī ietver funkcionāli savstarpēji saistītu faktisko sastāvu, kurā juridisku fakti loma piemīt rīcības un notikumu dažādībai. Juridisko fakti nozīme piemīt visu procesa dalībnieku un citu tiesvedībā iesaistīto personu rīcībai, kurām ir pienākums iesniegt pierādījumus vai veikt cita rakstura procesuālas darbības. Notikumu loks, kuriem var piemist procesuālu juridisku fakti nozīme, praktiski nav ierobežots. Noteicošā ir notikumu vai apstākļu kā juridisku fakti iespēja tieši vai netieši ietekmēt procesa dalībnieku

darbību. (Ярков 1992) M.A. Rožkova paudusi šādu procesuāla juridiska fakta definīciju – procesuāls fakts ir tiesvedības procesa dalībnieka reāla darbība (bezdarbība), un ar šādu faktu procesuālo tiesību tiesiskais modelis, konstrukcija saista noteiktas procesuālas sekas un tā faktiskā īstenošanās izraisa atbilstošas sekas civilprocesuālajās tiesiskajās attiecībās. (Рождкова 2009) Civilprocesuālo tiesību juridiskajiem faktiem var būt tīri procesuāls raksturs, kuri darbojas tikai civilprocesuālo tiesisko attiecību ietvaros, kā arī tiem var piemist duālistiska daba, izraisot tiesiskās sekas dažādās juridiskās darbības sfērās. (Ярков 1992) Tā pati autore ir definējusi juridiska procesuāla fakta sastāva jēdzienu. Procesuālā fakta sastāvs sevī ietver procesuālās darbības, kopā ar to pazīmēm, īpatnībām, īpašībām un raksturojošām pazīmēm, kuras nosaka procesuālo tiesību normas, un atkarībā no šādu prasību esamības minētās darbības izraisa noteiktas procesuālās sekas. (Рождкова 2010) Būtībā ar juridisku procesuālu faktu tiek saprastas gan procesuālajā tiesību normā gan materiālajās tiesībās ietvertās prasības kā tiesiskā sastāva pazīmes, kas īstenojušās kādos faktiskajos apstākļos, kuri spēj (un vienlaikus ir nepieciešami) radīt civilprocesuālās tiesiskās attiecības, turpināt vai ietekmēt to virzību.

Kopsavilkums

Juridiskā fakta materiāli tiesiskā nozīme saistās ar pazīmi par kreditora tiesību aizskārumu neizpildītu saistību veidā. Savukārt civilprocesuālā nozīme ir procesuālajā normā norādītajai pazīmei par šāda procesa pieļaujamību. Šādā kontekstā autors akcentē uzmanību uz civilprocesu, kā uz tiesību normu piemērošanas procesu, kad vienlaicīgi tiek piemērotas gan procesuālās, gan materiālās tiesību normas. Kā norādījis Vācijas tiesību zinātnieks N. Horns – ir arī tādi likumi un normas, kas nosaka procesu, ar kura palīdzību noteiktas *materiālās tiesības tiek konstatētas* un īstenotas (procesuālās tiesības). (Horns 1999) Materiālā un procesuālā tiesību norma to piemērošanas stadijā turpina īstenot katru savus uzdevumus un mērķus. Kreditora tiesību aizskāruma un atbilstošu parādnieka saistību konstatēšana civilprocesuālajās tiesiskajās attiecībās izpaudīsies kā materiālo tiesību normu realizācijas sekas, tajā pašā laikā *CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošana būs attiecināma uz konkrēta prasījuma izskatīšanas SBPI procesuālajā kārtībā pieļaujamības konstatēšanu*. Tādā veidā vienlaikus apstiprinās šīs normas darbības attiecināšana vienīgi uz paātrinātu parādu piedziņu (maksājuma saistības piespiedu izpildīšanu), nevis ķīlas pārdošanu.

Bibliogrāfija

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. – 134.–135. lpp.
2. Braucher R. German Civil Justice. – Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2004. – 426. pp.
3. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga: Autora izdevums, 1933. – 528. lpp.
4. Čakste K. Civiltiesības. – Rīga, 1937. – 20. lpp.
5. Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filosofijā // Likums un tiesības, 12. 1999., Nr. 4, 99. lpp.
6. Joksts O. Saistību tiesības saimnieciskos darījumos. – Rīga: Turība, 2003. – 26. lpp.
7. Konradi F. Zveinieks T. Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem. – Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939. – 79. lpp.
8. Meļķis E. Juridiskās metodes pamati. 11 soli tiesību normu piemērošanā. – Rīga: BO SIA Ratio iuris, 2003. – 7., 22. lpp.
9. Neimanis J. Ievads tiesībās. – Rīga, 2004. – 131. lpp.
10. Plotnieks A. Tiesību teorija un juridiskā metode. – Rīga: SIA N.I.M.S., 2013 – 359. lpp.
11. Thomas H., Putzo H., Reichold K., Hüßtege R. Zivilprozeßordnung. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München, 1999., 956–957. S.
12. Windscheid, Bernhard/Kipp, Theodor. Lehrbuch des Pandektenrechts. Erster Band. 8. Aufl. Frankfurt a. M.: Literarische Anstalt Rütten & Loening, 1900, 262 S.
13. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права. – Москва: НОРМА, 2003. – 82. стр.
14. Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения. М.: Статут, 2009. – 8., 9., 31., 75. стр.
15. Треушников М.К. Гражданский процесс. М.: Городец, 2007. – 91. стр.
16. Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процессуального права. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук; Екатеринбург; 1992. – 13. стр.
17. Kalniņš E. Saistību tiesība (Vispārējs apskats) // Likums un tiesības, 02.2011., Nr. 2(6), – 48. lpp.
18. Saulīte R. Tiesu prakse pieteikumu izskatīšanā par saistību bezstrīdus piespiedu izpildi // Juristu žurnāls, 1998; (Nr. 8): 20., 21. lpp.
19. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības, Valdības Vēstnesis, 46, 26.02.1937. Pieejams: [http://likumi.lv/doc.php?id=90220\(sk. 03.03.2016\)](http://likumi.lv/doc.php?id=90220(sk. 03.03.2016)).
20. Civilprocesa likums. Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Pieejams: [http://likumi.lv/doc.php?id=50500 \(sk. 29.02.2016\)](http://likumi.lv/doc.php?id=50500 (sk. 29.02.2016)).

21. Patērētāju tiesību aizsardzības likums. Latvijas Vēstnesis, 104/105 (1564/1565), 01.04.1999., Ziņotājs, 9, 06.05.1999. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90220>(sk. 21.06.2015).
22. Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 12.09.1950. Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781). Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html (sk. 15.02.2016.).
23. Satversmes tiesas 2010. gada 17. maija spriedums lietā Nr. 2009-93-01. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=210295> (sk. 29.02.2015.).
24. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. – 9. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/> (sk. 12.10.2016).
25. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2008. gada 16. aprīļa lēmums, lieta Nr. SPC–30.

The Necessary Legal Facts for the Application of Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations

Summary

The article aims to establish the signs of the necessary legal facts for the application of Section 400 Paragraph One of the Civil Procedure Law (CPL). The main problem is mainly related to the understanding of the notion of public mortgage included in the regulation. There is a question whether the said regulations provides a procedural possibility to sell the mortgage or to expediate the collection. In this context, for suitable interpretation of the regulations regarding the undisputed compulsory enforcement of obligations (hereinafter – UCEO) there is a necessity to distinguish such signs of a legal fact that have only procedural meaning. Analyzing the conclusions of the case law regarding the relation of payment obligations submitted for UCEO, the opinion on legal fact and cause of action expressed in the legal science the meaning of public mortgage as a procedural legal fact is revealed, limited to the discussion of admissibility of UCEO.

Key words: legal fact, procedural legal fact, impairment of creditor rights.

SAISTĪBU BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANA – PROCESUĀLĀ KĀRTĪBA KREDITORA PIEDZIŅAS TIESĪBAS KONSTATĒŠANAI

Raksta mērķis ir pamatot Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punkta kā saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas (turpmāk – SBPI) procesuālā tiesību institūta sastāvdaļas nozīmi kreditora piedziņas tiesības konstatēšanai. Tiek analizēti jēdzieni “ķīlas tiesības izlietošana” un “piedziņas vēršana uz nekustamu īpašumu”. Uzmanība pievērsta ķīlas tiesības izlietošanai, kas nacionālās tiesību sistēmas ietvaros nav iespējama ārpus tiesas nolēmumā konstatētas kreditora piedziņas tiesības, ja papildus ķīlas tiesībai kreditoram nav tikusi piešķirta tiesība ķīlu pārdot par brīvu cenu.

Atslēgas vārdi: ķīlas tiesības izlietošana, piedziņas vēršana uz nekustamu īpašumu, kreditora piedziņas tiesība.

Neskaidrības ir radījis jautājums par to, ko nodod SBPI – pamatsaistību vai šīs saistības izpildei kalpojošo akcesoro saistību, t.i. ieķīlājuma aktu ar publiskas hipotēkas vai komerčķīlas statusu. CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts paredz procesuālo kārtību, norādot, kā izpildīt saistību, kas nodrošināta ar publisku hipotēku vai komerčķīlu. Tādējādi norma pieprasa *nodalīt pamatsaistību no saistības nodrošinājuma – hipotēkas vai komerčķīlas*, tā aprobežojas tikai ar tādām saistībām, kuras ir ierakstītas publiskajos reģistros – Zemesgrāmatā attiecībā uz nekustamo īpašumu (ēkām un zemi), Latvijas kuģu reģistrā, (<https://likumi.lv/doc.php?id=138488>) ja tiek nostiprināta kuģu hipotēka, vai arī LR Uzņēmumu reģistra Komerčķīlu reģistrā (<https://likumi.lv/doc.php?id=50685>) – attiecībā uz kustamu mantu. Līdz ar to CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts pieļauj pakļaut izpildīšanai publisko saistību, t.i., pašu nodrošinājumu – komerčķīlu vai hipotēku, bet nevis pamatsaistību, kura ir nodrošināta ar ierakstu publiskajā reģistrā. (<http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>) Šis ir galvenais, uz “ķīlas saistības” jēdzienu kā ieķīlātāja pienākuma pārdot ķīlu balstīts Latvijas Republikas Augstākās tiesas (turpmāk – AT) 2010. gada apkopojumā par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā (turpmāk – AT prakses apkopojums) ietvertais arguments par publiskas ķīlas un procesuālo normu sakarībām. Būtībā norādītajiem AT apsvērumiem par zināmu sakarību starp

kreditora tiesībām un publiskas ķīlas tiesiskajām sekām nav iebildumu, tomēr pārlicība par CPL 400. panta pirmās daļas 1. punktu kā procesuālu līdzekli ķīlas pārdošanai, ir uzskatāma par virspusēju. Minētā apkopojumā domas attīstība ir vadījusies atbilstoši šādam modelim: procesuālajā tiesību normā minēta ķīla, materiālajās tiesībās norādītas tiesības uz ieķīlātās lietas vērtību un apjomu, kādā tās izlietojamas, tātad CPL pantā noteikta civilprocesuālā kārtība ķīlas pārdošanai vai ķīlas tiesību izlietošanai. Civilprocesuālās normas nozīme mēģināta saprast tikai ar materiālo normu analīzes palīdzību, CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts kā daļa no procesuālo tiesību regulēšanas mehānisma nav analizēta vispār. AT apkopojumā ir saskatāma būtiska sistēmiska nepilnība. Atsevišķi netiek nodalīti divi patstāvīgi tiesību jēdzieni “*ķīlas tiesības izlietošana*” un “*piezīņas vērsšana uz nekustamu īpašumu*”. Turklāt pirmajam piemīt materiāli tiesiska, bet otrajam izteikti procesuāla daba. Tāpēc atbilde nav meklējama *saistības* un *ķīlas tiesības* jēdzienu sacensībā par publiskāku ticamību, bet gan tajā, kas ir tiesiskais pamats piezīņas vērsšanai uz nekustamo īpašumu vai kustamu mantu.

Vienādā nozīmē par SBPI un ķīlas pārdošanu CL komentāros, komentējot 400. panta pirmās daļas 1. punktam analogu tiesisko kārtību Latvijas Civilprocesa kodeksā, runā G. Višņakova. Ja puses nav vienojušās par ieķīlātā nekustamā īpašuma pārdošanu par brīvu cenu, tā pārdošana izsolē notiek atbilstoši CPK 344.¹ un turpmāko pantu noteikumiem par bezstrīda piespiedu izpildīšanu. Tiesneša lēmums nododams izpildei tiesu izpildītājam un ieķīlātā nekustamā īpašuma pārdošana izsolē notiek CPK paredzētajā kārtībā. (Višņakova, Balodis 1998) J. Rozenfelds, turpretim CPL 400. panta pirmās daļas pirmo punktu tiešā veidā ir saistījis ar piezīņu – jebkura ar hipotēku nodrošināta saistība nodrošina kreditoram bezstrīdas piezīņas kārtību, norādot uz principiālu atšķirību, turpina ar ķīlas pārdošanu – ja līgumā ir atrunāta tiesība pārdot ķīlu par brīvu cenu, tad tas nozīmē, ka hipotēkas pārdošana piedevām vēl iespējama labprātīgas izsoles ceļā. (Rozenfelds 2011) Tieši šādā ievirzē ir analizējama kreditora tiesību aizskāruma novēršana, kura ietvaros kā viens no gadījumiem var būt ķīlas tiesības izlietošana, tomēr pats ķīlas pārdošanas fakts piespiedu izsolē ir tikai tiesas nolēmuma piespiedu izpildes sekas. Pārdevums izsolē pēc savām sekām ir tāds pats kā parasts pārdevums (CL 2086. p.). (<http://likumi.lv/doc.php?id=90220>) Tomēr izsoles tiesiskais pamats var būt dažāds: gan tiesas nolēmums par parāda piezīņu (konstatēts kreditora aizskārums un atbilstoša viņa piezīņas tiesība), un izsole ir daļa no CPL paredzētās piezīņas vērsšanas uz parādniekam piederošo nekustamo

īpašumu, gan ieķīlātāja piešķirtā kreditora tiesība ķīlu patstāvīgi atsavināt kā īpašuma tiesības daļējas atvasinājuma sekas (pārdošana ārpus tiesas nolēmumā konstatētas piedziņas tiesības).

Līdzīga rakstura problēmas apspriestas Krievijas juridiskajā literatūrā. Tiek atzīmēta diskusija, kuras ietvaros termina “piedziņas vērsšana” lietošana dažādās tiesību nozarēs ir novedusi pie tā jēgas atšķirīgas izpratnes. Analizējot materiālo tiesību normu par ķīlas tiesībām un piedziņas procesuālo kārtību regulējošo tiesību normu savstarpējās attiecības, tiek konstatēts, ka, tām pastāvot vienlaicīgi, materiālās tiesību normas neietekmē pašu procesuālo kārtību un tās būtību. (Костюшин 2007) Piedziņas vērsšanas jēdziena atvasināšanas rezultātā materiālajās tiesībās pastāv savstarpēji savienoti jēdzieni “piedziņas vērsšana” un “ķīlas tiesību izlietošana”. Šajā sakarā viedokli par to, ka piedziņas vērsšana ir ķīlas tiesību izlietošanas forma, nevar uzskatīt par pareizu. (Мочалова 2013) Attiecinot teikto uz Latvijas Republikas tiesību sistēmu, kad notikusi minēto jēdzienu daļēja saplūšana, var norādīt uz CL 1321. panta otrajā daļā norādītajām tiesībām pārdot ķīlu izolē ar tiesas starpniecību. (<http://likumi.lv/doc.php?id=90221>) Likums šeit nenodala būtisku atšķirību. Ķīlas tiesība pati par sevi nerada normā paredzētās tiesības pārdot. Secība te būs šāda. Sākotnēji kreditoram tiesai jāpierāda fakts par parādnieka saistību neizpildi (parādnieka saistību iestāšanās, CL. 1319. pants.) un jāiegūst izpildu dokuments (piedziņas tiesību realizēšanas nosacījums piespiedu kārtā). Tikai pamatojoties uz šo dokumentu, arī notiek piedziņas vērsšana uz parādniekam vai ieķīlātājam piederošo ķīlu kā CPL paredzētā tiesas nolēmuma piespiedu izpildes stadija. Savukārt ķīlas tiesību izlietošana attiecināma tikai uz šādā kārtībā atgūto naudas līdzekļu – iegūtās ķīlas vērtības saņemšanu. Kā norādījis N. Vinzarājs, ķīlas tiesība ir tikai tiesība uz lietas vērtību, bet nevis arī tiesība uz parādnieka izpildījumu jeb parāda samaksu. Jākonstatē, ka pēc vācu civillikuma ķīlas tiesība ir īpašs saliktenis no reālsaistības un tiesības uz aprobežotu valdījumu, turpretim pēc mūsu tiesībām ķīlai nav reālsaistības elementa. (Vinzarājs 2000) Šādu uzskatu, par ķīlas atkarību no saistības un šādu atšķirību no Vācijā un Šveicē pastāvošiem ķīlas tiesību institūtiem atbalsta arī V. Sinaiskis. “Vācu un Šveices civillikumi pazīst reāla kredīta institūtu, kas nav atkarīgs no iepriekšēja prasījuma: vācu kodeksā *Grundschuld*, Šveices – *Guel*. Šie reālā nodrošinājuma instrumenti atšķiras no ķīlas tiesībām ar to, ka tie izceļas bez prasījuma, citiem vārdiem: tiem nav aksesora rakstura. Mūsu kodeksā šie reālie nodrošinājuma veidi nepastāv.” (Sinaiskis 1996) Tas nozīmē, ka *tikai ar ķīlas tiesības konstatēšanu*

nepietiek, lai vienlaicīgi konstatētu parāda esamību. Piedziņas vērsšanas pieļaujāmībai nozīme būs tikai juridiskajiem faktiem par saistības neizpildi. Kā norādījis E. Kalniņš – kreditora tiesisko statusu raksturo arī viņa prasības un piedziņas tiesības. Ja parādnieks labprātīgi nepilda saistību, kreditoram ir tiesība CPL noteiktajā kārtībā celt prasību tiesā par saistības piespiedu izpildi jeb tā saukto izpildījuma prasību, kas vērtā uz saistības izpildījuma piedziņu no parādnieka (CPL 1. p., sal. CL 1590. p.). Pamatojoties uz izpildāmu tiesas spriedumu, ar kuru par labu kreditoram piespriests saistības izpildījums viņš pret parādnieku var vērsties ar piedziņas tiesību, piespiedu kārtā apmierinot savu prasījumu (sk. CPL 538. un turpm. p.). (Kalniņš 2011) Uz piedziņas tiesību nepieciešamu konstatēšanu tiesas nolēmumā norādījis arī K. Torgāns – prasībā par parāda piedziņu tiesai būs jākonstatē, ka prasītājam tiešām šādas piedziņas tiesības ir, viņa prasība ir likumīga un pamatota. Tādēļ prasītājam jānorāda visi tie apstākļi un fakti, kas apstiprina viņa prasības likumību un pamatotību. (Torgāns 2006) Ņemot vērā minēto, kreditoram arī pieteikumā par SBPI jānorāda fakti kas norāda uz viņa piedziņas tiesības pamatotību, tos vienlaikus pierādot ar CPL 400. pantā paredzētajiem pierādīšanas līdzekļiem.

Par piedziņas tiesības konstatēšanas nepieciešamību tieši norāda arī tiesību normas gan Civillikuma (turpmāk – CL) Lietu tiesību, gan Saistību tiesību daļā. Ķīlas ņēmējs, kuru parādnieks nav noteiktā laikā apmierinājis, var meklēt sev apmierinājumu no ieķīlātās lietas un šajā nolūkā spert visus vajadzīgos soļus tās pārdošanai (CL 1319. p.). Iekam nav pienācis samaksas termiņš, ķīlas ņēmējs nedrīkst ķīlu pārdot (1320. p.). Pārdot ķīlu par brīvu cenu ķīlas ņēmējs drīkst tikai tādā gadījumā, ja parādnieks vai nu ieķīlājot vai vēlāk noteikti viņam piešķīris šo tiesību. Ieķīlātā nekustamā īpašuma pārdošana izdarāma pēc noteikumiem par labprātīgu pārdošanu izsolē tiesas ceļā. Ja šāda tiesība ķīlas ņēmējam nav piešķirta, tad ķīlu var pārdot tikai izsolē ar tiesas starpniecību (1321. p.) (<http://likumi.lv/doc.php?id=90221>) Savukārt CL Saistību tiesību daļā iekļautā tiesību norma paredz strikti ierobežotu kārtību tiesību aizsardzībai, arī gadījumos, kas tika minēti lietu tiesību normās – ja parādnieks noteiktā laikā nav apmierinājis ķīlas ņēmēju. CL 1732. pants nosaka – saistību tiesības, tāpat kā visas privāttiesības, aizsargājamas tikai tiesas ceļā, tādēļ neviens nedrīkst meklēt savas tiesības patvaļīgi un vardarbīgi. (<http://likumi.lv/doc.php?id=90220>) Tieši regulējošā un aizsargājošā funkcija, procesuālo tiesību teorijā tiek uzskatītas par galvenajām šīs tiesību kategorijas ietvaros. Aizsargājošai funkcijai ir izteikta loma kriminālprocesa un civil-

procesa tiesībās. Šīs funkcijas mērķis ir nodrošināt drošus apstākļus cilvēkiem un sabiedrības funkcionēšanai, izstumjot nevēlamas parādības. Aizsargājamās tiesiskās attiecības kļūst par procesuālo tiesību iedarbības objektu. Šajā sakarā veidojas izteikta materiālo tiesību un procesuālo tiesību normu saikne, tās nevar funkcionēt atrauti. Procesuālās tiesības ārpus materiālajām ir bezmērķīgas, bet materiālās tiesības bez procesuālajām, nefunkcionējošas, jo nebūtu pieņemami par tiesībām uzskatīt tādu to formu, kura ievērošanas ziņā nebūtu valstiski nodrošināta. (Лукьянова 2003) Aizsargājamo tiesisko attiecību sakarā juridiskajiem faktiem ir izšķiroša nozīme, tie nodrošina tiesību normā noteikto tiesību un pienākumu vispārējā modeļa pāreju uz tiesību subjektu konkrētu rīcības modeli. Šādi fakti darbojas kā “sviras”, kas izraisa tiesību normu darbību – tiesību normu un tiesību subjektu tiesību (pienākumu) vienojošie posmi. (Лукьянова 2003) Pareiza faktu abstrakcijas nostiprināšana tiesību normu hipotēzēs ir viens no galvenajiem likumdevēja uzdevumiem tiesību normatīvā akta sastādīšanā. Jo tas tiešā veidā ietekmēs tiesību normas piemērošanu, kas būs saistīta ar pilnīgu, precīzu un atbilstošu faktu (to juridiski nozīmīgo pazīmju) konstatēšanu.” (Исаков 1984) Ķīlas tiesiskā attiecība pati par sevi nesatur norādi uz parādnieka saistības esamību. Lai cik arī publiska un ticama nebūtu ķīla, tā pati par sevi kā materiālo tiesību izpausme arī pamato tikai ķīlas tiesības (kreditora tiesību uz ķīlas vērtību) pastāvēšanu. Tādā veidā ķīlas materiāli tiesiskās sekas no CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas viedokļa nav svarīgas. Turklāt nolēmuma piespiedu izpildē piedziņai uz ķīlu jāpastāv tādiem pašiem priekšnosacījumiem, kā piedziņai uz jebkuru īpašumu. *Tiesības uz ķīlas vērtību*, šo tiesību saturs reducējas tikai tiesībās uz priekšroku saņemt atgūtos naudas līdzekļus attiecībā pret citiem kreditoriem.

Taču par galveno sistēmiskas neatbilstības pamatu jāatzīst tiesību doktrīna nostiprināties secinājums – *norma pieprasa nodalīt pamatsaistību no saistības nodrošinājuma*. (AT 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā.) Šāds secinājums nonāk pretrunā CL 1280. pantam, kas nosaka – katrā ķīlas tiesībā ir nepieciešams prasījums, par ko ķīla atbild. Kā tas ticis atzīmēts attiecībā par hipotēku 18. gadsimta Prūsijas normatīvajos aktos – hipotēkai ir blakus tiesību raksturs, kuras mērķis ir noteiktu saistību nodrošināšana, turklāt pēdējās spēkā neesamība ietekmē pirmās pastāvēšanu. (Kacco 1999) Norādītais pilnībā attiecināms arī uz CL ķīlas tiesības konstrukciju, par tās pamatu ķīlai nosakot akcesoras, saistībai pakārtotas blakustiesības nozīmi. CL paredzētā ķīlas tiesības esamība ir atkarīga no abu pazīmju – saistības un ķīlas tiesības vienlaicīgas

pastāvēšanas un par ķīlas tiesību kā tādu ir iespējams runāt tikai kā par abu norādīto elementu kopumu. AT prakses apkopojuma atziņa par piedziņas vērsšanu uz ķīlu, pieļaujot “neticību” parādnieka saistībai ir iekšēji pretrunīga un nerod pamatojumu tiesībās. Atšķirīgs un tiesību sistēmā balstīts viedoklis par ķīlas materiāli tiesisko izpausmi un SBPI koncentrētā veidā ticis apkopots AT Senāta 2015. gada 31. marta spriedumā, kurā būtībā tikusi atreferēta autora jau 2011. gadā paustā pārlicība (Pešudovs, Vitovskis 2011) – Iztulkojot Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punktu, pārpratumiem par tiesību normā ietverto juridisko jēdzienu “saistība” un “ķīla” (hipotēka vai komerčķīla) gramatisku izpratni nevar jādzētu rasties, jo tie skaidri ir definēti CL un Komerčķīlas likumā. CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts tieši norāda uz saistības pēc līguma pakļaušanu bezstrīdus piespiedu izpildīšanai. Aizdevuma līgums nodibina saistību tiesību. Savukārt parādnieka saistību izpildes nodrošināšanai zemesgrāmatā nostiprinātā hipotēka kā ķīlas tiesība uz nekustamu īpašumu pieder pie lietu tiesībām. Saistībai un ķīlas tiesībai ir gan atšķirīgi to nodibināšanas materiāli tiesiskie pamati, gan tiesiskās sekas. Tieši sekām ir izšķiroša nozīme, jo ķīlas tiesība ir tiesība, bet saistība ir pienākums. Tāpēc no saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas viedokļa izpildei pakļaujams parādnieka pienākums, lai kreditors varētu izlietot tiesību. Nostiprinot hipotēku zemesgrāmatā, ķīlas tiesība ir jau nodibināta. Līdz ar to no tiesību viedokļa hipotēkas līguma pakļaušana bezstrīdus piespiedu izpildīšanai ir nelietderīga. Tādējādi Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta kontekstā tiesību piemērotājs saskaras ar saistību kā nodibinātas saistību tiesības tiesiskajām sekām, kas norāda uz parādnieka pienākumu kopumu un ķīlas tiesību kā lietu tiesību. Parādnieka pienākumu kopums ietver pamatparādu, procentus par sveša kapitāla lietošanu un līgumsodu. Ķīlas tiesības civilprocesuālā nozīme Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas kontekstā izpaužas tikai publiskas ticamības formas piešķiršanā civiltiesiskam darījumam. Apkopojot iepriekšminēto, secināms, ka, izskatot pieteikumu par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, tiesnesim jāspriež par saistības kā civiltiesiska pienākuma izpildes pakļaušanu piespiedu izpildei. Lai pakļautu izpildei saistību, tiesnesim jākonstatē tās publiski ticamā forma – izpildes nodrošināšana ar ķīlu. (AT 2015. gada 31. marta spriedums lietā Nr. C31230009) Būtībā šāda atziņa pilnībā atbilst ar jau konstatēto par Vācijas *Urkunden – und Wechselprozess* – pastāvot vienam un tam pašam prasības priekšmetam vienīgais kritērijs procesuālās kārtības izvēlē starp paātrināto procesu un prasības tiesvedību ir tikai tā pierādīšanas iespēja-

mība. Turklāt līdzīga likumsakarība tikusi konstatēta kādā ASV Kolumbijas Universitātes pētījumā par Francijas civilprocesuālo kārtību. *Piedziņas vērsšanai uz ieķīlāto nekustamo īpašumu ķīlasņēmējam jāievēro tāds pats process kā citiem kreditoriem.* Tomēr ieķīlātāja privilēģijas izpaužas priekšrocībā saņemt atgūtos naudas līdzekļus atbilstoši reģistrētās hipotēkas kārtas numuram, kā arī tiesībās vērt piedziņu uz ķīlu, ja tā tikusi atsavināta trešajai personai. (Herzog 1967)

SBPI ietvaros paralēli procesuālajām neatkarīgi turpina pastāvēt ķīlas tiesības materiāli tiesiskās sekas, un tādas tās arī saglabājās līdz šo tiesību izlietošanai. CPL ietvaros ķīlas materiāli tiesiskās sekas izpaužas ar ķīlu apgrūtinātas kustamas mantas un nekustama īpašuma pārdošanā saņemtās naudas sadalīšanā starp piedzinējiem, kas noteikta šā likuma attiecīgi 627. un 628. pantā. (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>) Pamatošanās uz ķīlas materiāli tiesiskajām sekām, kā argumentu SBPI piemērošanai neatbilst CPL paredzētajam gadījumam, kad vienlaicīgi turpina pastāvēt saistība un ķīlas tiesības materiāli tiesiskās sekas arī pēc hipotēkas vai komercķīlas atzīmju dzēšanas zemesgrāmatā. Šis gadījums paredzēts CPL 628. panta (2¹) daļā: ja hipotekārais kreditors nav pievienojies piedziņai, nauda zemesgrāmatā norādītās hipotēkas summas apmērā vai hipotekārā kreditora paziņojumā norādītajā apmērā, ja tāds saņemts, ņemot vērā attiecīgā hipotekārā prasījuma pirmtiesību, ieskaitāma tā tiesu izpildītāja depozīta kontā, kurš rīkoja izsoli, un uzglabājama līdz izpildu dokumentu saņemšanai. *Turpina īstenoties ķīlas tiesības sekas kā kreditora tiesības saņemt ķīlas vērtību, tomēr SBPI nav pieļaujama, jo ir zudusi civilprocesuāla juridiska fakta nepieciešama pazīme – saistības publiska ticamība likumā noteiktajā veidā.*

Kopsavilkums

Ķīlas tiesības izlietošana ir piedziņas vērsšanas uz nekustamo īpašumu sekas. Piedziņas vērsšanai tiesas nolēmumā nepieciešami jākonstatē kreditora piedziņas tiesība. Piedziņas vērsšana uz ķīlu neatšķiras no piedziņas vērsšanas uz nekustamu īpašumu kā tādu. Vienīgais izņēmums ir kreditoram piešķirta tiesība pārdot ķīlu par brīvu cenu, šie gadījumi nav attiecināmi uz SBPI. Šādā kontekstā saskatāma SBPI kā prasības tiesvedībai par parādu piedziņu alternatīva procesa būtība, kad nolēmumā tiek konstatēta kreditora piedziņas tiesība. Būtisks ir pieņēmums nevis par ķīlu, kā tiesībām uz lietas vērtību (materiāli tiesiskā nozīme), bet ar tās publiskas formas palīdzību izdarīts pieņēmums par tiesībām vērt piedziņu, kuras

savukārt nav ierobežotas tikai ar piedziņas vēršanu uz iekļāto lietu. Vienlaikus konstatēta judikatūrā nostiprināta neatbilstoša dedukcija, kuras rezultāts ir ķīlas tiesības un saistības nodalīšana – CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts pieprasa *nodalīt pamatsaistību no saistības nodrošinājuma – hipotēkas vai komercķīlas*, tā paredz pakļaut izpildīšanai publisko saistību, t.i., pašu nodrošinājumu – komercķīlu vai hipotēku, bet nevis pamatsaistību, kura ir nodrošināta ar ierakstu publiskajā reģistrā. (AT 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā) Šāds secinājums nonāk pretrunā CL 1280. pantam, kas nosaka – katrā ķīlas tiesībā ir nepieciešams prasījums, par ko ķīla atbild. Ņemot vērā šo CL normu un konstatēto publiskas ķīlas formas pierādījuma nozīmi, autors pamato šādu deduktīvas spriešanas virzību – tieši pieņēmums par spēkā esošu publisku ķīlu, rada pamatu iespējamam secinājumam par SBPI nododamas saistības pastāvēšanu.

Bibliogrāfija

1. Herzog P. Civil Procedure In France. Columbia University School Of Law Project On International Proocedure. – The Hague: Springer Science + Business Media Dordrecht, 1967. – 568. pp.
2. Rozenfelds J. Lietu tiesības. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. – 189. lpp.
3. Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. – Rīga: Latvijas juristu biedrība, 1996. – 40., 89. lpp.
4. Torgāns K. Civilprocesa likuma komentāri. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006. – 216. lpp.
5. Vinzarājs N. Civiltiesību problēmas. – Rīga: Kalniņa E., Tihonova V. Izdevums, 2000. – 58., 59. lpp.
6. Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Lietas, valdījums, tiesības uz svešu lietu. – Rīga: Mans Īpašums, 1998. – 195. lpp.
7. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. Москва, 1984. – 56. стр.
8. Кассо Л.А. Понятие о залоге в современном праве. – Москва: СТАТУТ, 1999. – 93. стр.
9. Костюшин Е.К. Исполнительное производство. Процессуальная природа и цивилистические основы. – Москва: Статут, 2007. – 105. стр.
10. Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права. – Москва: НОРМА, 2003. – 71., 55., 188. стр.
11. Мочалова В. А. Гражданско-правовые вопросы обращения взыскания на заложенное недвижимое имущество. – Москва: Юстицинформ, 2013. – 23. стр.
12. Kalniņš E. Saistību tiesība (Vispārējs apskats) // Likums un tiesības, 02.2011., Nr. 2(6), – 48. lpp.

13. Pešudovs A., Vitovskis V. Saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas problēmas II // Jurista Vārds, 01.02.2011., Nr. 5, – 12. lpp.
14. Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. Valdības Vēstnesis, 44, 24.02.1937. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90221> (sk. 20.06.2015).
15. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības, Valdības Vēstnesis, 46, 26.02.1937. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90220>(sk. 11.03.2016).
16. Civilprocesa likums, Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500>(sk. 21.06.2015).
17. Komerčķīlu likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 337/338 (1398/1399), 11.11.1998.
18. Ministru kabineta 2006. gada 6. jūnija noteikumi Nr. 467 “Noteikumi par kuģu reģistrāciju Latvijas Kuģu reģistrā”.
19. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. – 3., 7.–9. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/> (sk. 12.10.2016).
20. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 31. marta spriedums, lieta Nr. C31230009.

The Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations as Creditor’s Recovery Right Establishing Civil Procedure

Summary

The article aims to argument the meaning of Section 400 Paragraph One of the Civil Procedure Law (hereinafter – CPL) as the component of the procedural institution of law on undisputed compulsory enforcement of obligations (hereinafter – UCEO) to establish the creditor’s recovery right. The concepts of “exercising the mortgage right” and “levying the recovery to immovable property”. The emphasis is put on exercising the mortgage right which in the framework of the national law system is not possible beyond the creditor’s right of recovery established in a court judgement if no right to sell the mortgage at a free price has been awarded to the creditor in addition to the mortgage right.

Key words: mortgage rights, levying the recovery to immovable property, creditor’s right of recovery.

NEPILNĪBAS TIESĪBU TĀLĀK VEIDOŠANAS METODIKAS IEVĒROŠANĀ, PIEMĒROJOT BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANU AR PUBLISKU ĶĪLU NODROŠINĀTĀS SAISTĪBĀS

Raksta mērķis ir konstatēt tiesību tālākveidošanas nepieciešamību un pieļaujamību, veiktajās izmaiņās Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punkta izpratnē. Šī panta piemērošana, kad saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanai (turpmāk – SBPI) tika nodota parādnieka saistība, ir tikusi būtiski mainīta. Aktuālā tiesību normas piemērošana aprobežojas ar ķīlas pārdošanu. Tiek pārbaudīta tiesību tālākveidošanas nepieciešamības motivācija un konstatēta tiesnešu tiesību ietvaros radītā “ķīlas tiesības” jēdziena (ieķīlātāja pienākums pārdot ķīlu) neatbilstība tiesību sistēmas prasībām. Tas izjauc līdzsvaru starp SBPI nolēmuma tiesiskajām sekām un tā pārsūdzēšanas apjomu, traucē pilnvērtīgu dispozitivitātes izpausmi un procesuālās ekonomijas principa īstenošanos.

Atslēgas vārdi: izmaiņas tiesību normu piemērošanā, tiesību tālākveidošana.

Lēmumi par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, kas pieņemti CPL 400. panta pirmā punkta 1. daļas gadījumā, līdz 2008. gada 9. janvārim tika uzskatīti par pilnvērtīgu izpildu dokumentu un, kā to paredz CPL 405. panta trešā daļa, tika izpildīti saskaņā ar sprieduma izpildīšanas noteikumiem. Secinājumu apliecina ieskats šādu lēmumu piespiedu izpildes praksē. Līdz izmaiņām tiesu nolēmumu rezolutīvā daļa visā valsts teritorijā sistemātiski vienveidīgi tika veidota atbilstoši CPL 405. panta prasībām: piedzīt saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas kārtībā pamatparādu, procentus, līgumsodu un tiesāšanās izdevumus, lēmuma izpildē piedziņu vērst uz parādnieka kustamo, nekustamo mantu un naudas līdzekļiem; (Kuldīgas rajona tiesas 2008. gada 27. oktobra lēmums lietā Nr. 3-12/0571/3) piedzīt no aizņēmēja aizdevuma summu, līgumsodu, kā arī valsts nodevu, lēmums stājas spēkā nekavējoties un izpildāms saskaņā ar sprieduma izpildīšanas noteikumiem. (Madonas rajona tiesas tiesneša D.P. Kļaviņa 2008. gada 10. novembra lēmums) Līdzīgi lēmušas arī, piemēram: Cēsu rajona tiesa (Cēsu rajona tiesas 2004. gada 28. jūlija lēmums lietā Nr. 3-9/51-144-04; Cēsu rajona tiesas 2008. gada 5. jūnija lēmums lietā Nr. 3-12/0400-08; Cēsu rajona tiesas 2003. gada 14. augusta lēmums lietā Nr. 3-9/51-111-03); Jēkabpils rajona tiesa (Jēkabpils rajona tiesas 2007. gada 14. marta lēmums lietā Nr. 3-12/0105; Jēkabpils rajona tiesas

2008. gada 20. marta lēmums lietā Nr. 3-12/287); Ventspils tiesa (Ventspils tiesas 2005. gada 6. aprīļa lēmums lietā Nr. 3-12/0059) un Daugavpils tiesa (Daugavpils tiesas 2005. gada 9. decembra lēmums lietā Nr. 3-12/0737). Zvērināti tiesu izpildītāji izpildu lietvedības ietvaros neaprobežojās tikai ar piedziņas vēršanu uz publisku hipotēku vai komercķīlu, bet piespiedu izpildes līdzekļus pielietoja arī attiecībā uz parādnieka: naudas līdzekļiem kredītiestādēs; Ceļu satiksmes Drošības direkcijā reģistrētu mantu, kā arī Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrā reģistrētām parādniekam piederošām kapitāldaļām. Aktuālā tiesu prakse ir atkāpusies no CPL 405. panta formālisma un SBPI tiesiskās sekas ierobežojusi ar piedziņas vēršanu uz ķīlu, nolēmumu rezolutīvo daļu konstrukcijas veidojot atbilstoši “ķīlas saistības” jēdziena (ieķīlātāja pienākums pārdot ķīlu) uzstādījumiem: pakļaut bezstrīdus piespiedu izpildei *parādnieka saistības, kas izriet no ķīlas līguma* (Valmieras rajona tiesas 2009. gada 17. jūlija lēmums lietā Nr. 3-12/1702-09); nodot bezstrīdus piespiedu izpildīšanai *šādas ķīlas saistības, kas nodrošina parādnieka saistību pret kreditoru pēc hipotekārā kredīta līguma* par kredīta pamatsummas, procentu un līgumsoda samaksu (Jelgavas tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 22. marta lēmums lietā Nr. 3-12/0524); nodot bezstrīdus piespiedu izpildīšanai *parādnieka saistību pret kreditoru pēc hipotēkas līguma*, kas nodrošina saistību pēc pamatlīguma par preču pārdošanu par Ls 126504,72 samaksu, piedziņu, nepārsniedzot nostiprinātās hipotēkas apmēru, vērst uz nekustamo īpašumu (Gulbenes rajona tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 2. aprīļa lēmums lietā Nr. 3-12/0076); nodot bezstrīdus piespiedu izpildei *saistību pēc hipotēkas līguma, kas izriet no aizdevuma līguma*, vēršot piedziņu uz nekustamo īpašumu (Jēkabpils rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 2. marta lēmums lietā Nr. 3-12/0137); nodot bezstrīdus piespiedu izpildei *saistību starp pieteicēju un parādnieku – hipotēku*, kas reģistrēta pamatojoties uz hipotēkas līgumu par pamatparāda, procentu un līgumsoda samaksu pēc aizdevuma līguma, parāda piedziņu vēršot uz nostiprināto hipotēku nekustamajam īpašumam. (Daugavpils tiesas tiesneses zemesgrāmatu nodaļas 2013. gada 24. aprīļa lēmums lietā Nr. 3-12/0408) Šādas izmaiņas aktualizē divus problēmjaucējumus. Vai izmaiņu nepieciešamība bija atbilstoši pamatota? Vai radītās izmaiņas pašas par sevi ir atbilstošas un no tiesību sistēmas viedokļa pieļaujamas?

Tiesu nolēmumu vienveidības pamats nostiprināts CPL 189. panta trešajā daļā – spriedumam jābūt likumīgam un pamatotam. Šo kritēriju saturs sīkāk izklāstīts CPL 190. pantā. Taisot spriedumu tiesa vadās pēc materiālo un procesuālo tiesību normām. Tiesa spriedumu pamato uz

apstākļiem, kas nodibināti ar pierādījumiem lietā. (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>) Šādi nosacījumi par nodibināto apstākļu konstatēšanu, ievērojot paātrinātās kārtības specifiku, būtu attiecināmi arī uz SBPI nolēmumu. Spēkā stājies, neapstrīdēts, likumīgs un pamatots tiesu nolēmums satur pietiekamu argumentāciju tiesību normu piemērošanai un kopumā atbilst tiesību sistēmas prasībām. Tāpēc arī turpmākajos nolēmumos, lemjot par līdzīgiem faktiskiem apstākļiem, būtu jāsauglabā jau iepriekš argumentētā izpratne tiesisko seku konstatēšanā. Padziļinātu izpratni par problēmas būtību varētu sniegt piemērs Vācijas tiesību sistēmā, kad Vācijas Tiesu iekārtas likuma 132. pantā paredzētā tiesu prakses grozīšana tiek pretstatīta Vācija Pamatlikuma 3. panta pirmajā daļā iekļautajam diskriminācijas aizlieguma principam un 20. pantā paredzētajam tiesiskās pareizības principam. Tiesu prakses grozīšanas iespēja ir stipri ierobežota, ja tās rezultātā tiek pārkāpts Vācijas Pamatlikuma 3. panta pirmajā daļā nostiprinātais diskriminācijas aizlieguma princips. Agrākās tiesu prakses neievērošanu var kvalificēt kā minētā principa pārkāpumu. Pienākumu ievērot precedentu var atvasināt no diskriminācijas aizlieguma principa. Tiesu vara nedrīkst tiesību normu vispirms iztulkot vienā veidā, tad citā un pēc tam atkal citā veidā. Vienādā iztulkošanas situācijā norma jāiztulko vienādi. Vienādas iztulkošanas prasības Vācijas Pamatlikuma 20. pants saista ar uzticības aizsardzības principu tiesu spriedumos. Saskaņā ar minētā panta trešo daļu aizsargājamo uzticību pelna galvenokārt nostiprinājusies tiesu prakse. Vienlaicīgi tiek argumentēta nepieciešamība pēc izmaiņām. Pienākums ievērot precedentu nav pieļaujams, ja tiesai, pretēji tās pārlicībai, konkrēts lēmums jāpieņem tikai tādēļ, ka pastāv augstākas instances tiesas precedents. Tiesībām neievērot precedentu jābūt vienmēr, kad to uzskata par nepareizu. Taču tas nenozīmē, ka par precedentu neievērošanu tiesnesis var lemt pilnīgi brīvi. Precedentam ir divējāda argumentatīvā nozīme, tiesnesis kas precedentu pārņem, sava sprieduma pamatojumu var vienkāršot, izdarot attiecīgu atsauci, tiesnesim, kas no precedentu vēlas atkāpties jāpierāda tā nepareizība. Tiesnesim ir jāpierāda, ka precedentu ir nepareizi. Tas nozīmē, ka cits risinājums ne tikai būs labāk pamatots, bet arī vairāk atbildīs tiesiskajai kārtībai. (Langenbuhere 2005) Norādītais vistiešākajā veidā idejiski ir attiecināms arī uz nepieciešamību argumentēt CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas izmaiņas. Ņemot vērā to, ka aktuālā tiesu praksē šādas norādes nav atrodamas, vēl joprojām ir pamats uzskatīt, ka iepriekšējā, gandrīz desmit gadu ilgā pieredze vienveidīgā CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanā, ir bijusi pamatota un līdz ar to par aktuālu uzskatāma arī pašlaik.

Otro uzdoto jautājumu aktualizē šāda judikatūras atziņa: “CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkts pieļauj ķīlas saistības izpildi, vēršot piedziņu tikai uz iekļāto mantu, t.i., nodibināto publisko hipotēku vai komercķīlu. Kreditors kā piedzinējs šajā gadījumā nevar izvēlēties piedziņas līdzekļus atbilstoši CPL 70. nodaļas prasībām un vērst piedziņu uz parādniekam piederošo citu mantu vai naudas līdzekļiem”. (<http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>) Šī atziņa īpaši definēta “ķīlas saistības” jēdziena veidā nostiprinājusies arī tiesību doktrīnā: “Aizdevuma attiecībās varam nodalīt pamatsaistību, ko radījis līgums starp aizdevēju un aizņēmēju, un otru, aizdevuma līgumā, iespējams, norādītu, bet ar citu līgumu radītu *nodrošinājuma saistību*. Pēdējās pamatā ir ķīlas līgums starp aizdevēju un ķīlas devēju. Teleoloģiski interpretējot komentējamā panta (CPL 400. panta) pirmās daļas 1. punktu kopā ar tās ievaddaļu, varam konstatēt, ka tur norādītajam atbilst otrā (akcesorā) saistība, proti, saistība atbildēt ķīlas apmērā aizdevuma saistības nepildīšanas gadījumā.” (Torgāns 2012)

Salīdzinot šādu interpretācijas rezultātu ar Civillikuma (turpmāk – CL) 1278. panta tiesību normas sastāvu – ķīlas tiesība ir tāda tiesība uz svešu lietu uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šā prasījuma samaksu, (<http://likumi.lv/doc.php?id=90221>) saskatāma likuma teksta pārfrāzēšana – interpretācija, kas *pārsniedz normas teksta gramatiskās robežas un tāpēc nav savienojama ar teleoloģiskās metodes rezultātu*. Šo gadījumu precīzi raksturo J. Neimaņa norāde par tiesību tālākveidošanas veidiem un to robežām. “Izteiciens *preter legem* nozīmē blakus likumam bez saskaņas, bet arī bez pretrunas ar likumu. Šāda tiesību piemērošana ir pieļaujama tikai tad, ja likuma klusēšana kādā noteiktā jautājumā neskar apzinātu likumdevēja lēmumu. Iespējams, ka likumdevējs tieši ar savu klusēšanu ir vēlējis izteikt, ka uz problēmsituāciju nav attiecināmas noteiktas tiesiskās sekas. Šādā gadījumā tiesneša veikta tiesību tālākveidošana būtu nepieļaujama tiesneša sacelšanās pret likumdevēju, bet tiesneša nolēmums nostātos pret likumu. Šādu tiesību piemērošanu apzīmē kā *contra legem*.” (Neimanis 2006) Minētajā civillikuma normā definēto *blakus tiesību* pārdēvējot par *blakus saistību* faktiski tiek īstenota likumam pretēja tiesību tālākveidošana.

Šāda “ķīlas saistības” jēdziena izveide tiek pamatota nepieciešamībā, kas prasījuma rašanos it kā padara atkarīgu no ķīlas tiesības izlietošanas (CL 1329. p., 1330. p.) Judikatūras pamatu veidojošā nolēmumā Senāts

skaidro – Pakļaujot piespiedu izpildīšanai līgumu par saistību, kas nodrošināta ar hipotēku, iestājas Civillikuma 1329. un 1330. pantā paredzētās sekas. Tas nozīmē, ka ķīlas pārdošanā ieņemtās summas pārpalikums, kas pārsniedz ķīlas ņēmēja prasījumu, atdodams pārdotās ķīlas īpašniekam, bet ja pārdošanas rezultātā netiek iegūta summa, kura ir nepieciešama ķīlas ņēmēja apmierinājumam, tad viņam paliek tiesības parāda atlikumu prasīt no parādnieka prasības tiesvedības kārtībā. (AT Senāta 2008. gada 9. janvāra lēmums lietā Nr. SPC-2). Norādītā argumentācija būtībā ir tieši pamatota ar atziņu Civillikums (turpmāk – CL) komentāru tekstā. Komentāros par CL 1330. pantu norādīts – prasījuma apmierinājumam iztrūkstošā summa un lietas pārdošanai nepieciešamie izdevumi, ja pārdošanā ieņemtās summas nepietiek, pieprasāmi ar personisko prasību. (Višņakova, Balodis 1998) Tiesas nolēmuma argumentācija saistāma ar komentāru tekstu, jo citur tiesību sistēmā šāda atziņa nav tikusi izteikta. Pats komentējamais pants nesatur nekādu norādi uz procesuālo kārtību, kādā piedzenams parāds. Turklāt arī komentāru teksts ir atzīstams par atbilstošu, ja pārdošana tajā nav tikusi norādīta kā piedziņas vērsanas rezultāts. Lai atspēkotu Senāta argumentu būs nepieciešama tikai viena norāde. Ķīlas tiesība neierobežo kreditora tiesības vērst piedziņu uz visu parādnieka mantu. Kā norādījis E. Kalniņš – Kreditora ķīlas tiesība uz parādniekam piederošu lietu neaprobežo parādnieka atbildību vienīgi ar šīs lietas vērtību. Kreditors (ķīlas ņēmējs), kura prasījumu parādnieks nav noteiktā laikā apmierinājis, var meklēt sev apmierinājumu no ieķīlātās lietas (CL 1319. p.), taču tas neizslēdz viņa iespēju vērst piedziņu uz visu parādnieka mantu. (Kalniņš 2000) Materiālās tiesību normas mērķis nav CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta ierobežota piemērošana, bet vērst uz kreditora tiesiskā statusa precizēšanu pēc ķīlas pārdošanas, izsakoties precīzāk, ja ķīla tikusi pārdota pirms kreditora piedziņas tiesību konstatēšanas.

CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošanas izmaiņu problemātikas sakarā detalizētāk uzmanība pievēršama kādam salīdzinoši neseno pieņemtam lēmumam par SBPI, lai noskaidrotu, kādus lēmuma pieņemšanai būtiskus apstākļus konstatē tiesa arī “ķīlas saistības” jēdziena darbības ietvaros. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas zemesgrāmatu nodaļas tiesnese lēmuma motīvu daļā konstatē, ka atbilstoši kredīta līgumam un diviem ķīlas (hipotēkas) līgumiem, par labu kreditoram nostiprinātas attiecīgi divas hipotēkas uz ieķīlātajiem nekustamajiem īpašumiem katra LVL 95581,34 apmērā. No pieteikumam pievienotajiem materiāliem redzams,

ka kredīta līgumā noteiktās saistības netiek pildītas no 2013. gada 15. maija, ir iestājies aizdevuma atmaksas beigu termiņš, aizdevums nav atmaksāts. Tiesnese konstatē, ka uz lēmuma pieņemšanas brīdi kredīta pamatsummas kavējums pārsniedz 60 dienas. Saskaņā ar CPL 405. panta ceturto daļu, vērtējot to, vai izpildāmais akts satur patērētāju tiesību aizskarošus netaisnīgus noteikumus, tiesnese nesaskata minētajā pantā noteiktos šķēršļus saistības nodošanai bezstrīdus piespiedu izpildīšanai. Atbilstoši CPL 404. panta otrajai daļai pieteicējs ir norādījis piedzenamo galveno parādu EUR 106900,66 un līgumsodu EUR 698,49, kopā EUR 107599,15. Tiesnese atzīst, ka ir ievērots līgumsoda samērīgums ar galveno parādu. Saskaņā ar Augstākās tiesas 2010. gada tiesu prakses apkopojumā "Tiesu prakse SBPI" sniegtajām atziņām, saistību, kas nodrošināta ar hipotēku, var pakļaut bezstrīdus piespiedu izpildīšanai tikai nodrošinājuma un tā vērtības apmērā. (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2014. gada 3. oktobra lēmums lietā Nr. 3-12/5973)

Kā par to varēja pārliecināties, tiesa izskatot pieteikumu, nepieciešami vadās no CPL tiesību normu sistēmiskām prasībām, konstatē juridiska fakta pastāvēšanu – kreditora tiesību aizskārums, parādniekam termiņā neizpildot savu pienākumu maksājuma saistības veidā, atbilstoši aizdevuma līguma nosacījumiem, nevis aprobežojas ar publiskas hipotēkas norādīšanu lēmumā. Turklāt tiesa ne tikai konstatē juridisku faktu par saistību nepienācīgu izpildi EUR 107599,15 apmērā, bet konstatē īpašas juridiska fakta kvalificējošas pazīmes, par to, ka patērētājs pieļāvis saistību kavējumu ilgāk par 60 dienām, par to, ka līgumsods ir samērīgs attiecībā pret parāda pamatsummu.

Parāda konstatēšana nav tikai nepieciešama SBPI tiesību institūta prasība, bet CPL tiesību normu sistēmisks nosacījums iespējai tiesas nolēmumu izpildīt piespiedu kārtā. Pamatojoties uz minētajā lēmumā konstatēto aizņēmēja parādu, tiesnese 2014. gada 14. oktobrī ir pieņēmusi lēmumu par piedziņas atzīmes parāda EUR 107599,15 un tiesas izdevumu apmērā nostiprināšanu Rīgas pilsētas zemesgrāmatas nodalījumā Nr. 5016: atzīme – vērsta EUR 108097,16 piedziņa, piedzinējs AS SEB banka; pamats zvērīnāta tiesu izpildītāja nostiprinājuma lūgums, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2014. gada 3. oktobra lēmums lietā Nr. 3-12/5973. Kā vienīgo tiesību avotu, pamatojumam par publisku ķīlu kā nolēmuma tiesisko seku ierobežojošu faktoru, tiesa min tiesnešu *contra legem* radīto tiesību tālākveidošanas rezultātu.

“Ķīlas saistība” nonāk pretrunā tiesību sistēmas prasībai parādu piedziņas lietās konstatēt kreditora piedziņas tiesību. Tas izjauc līdzsvaru starp SBPI nolēmuma tiesiskajām sekām un tā pārsūdzēšanas apjomu, traucē pilnvērtīgu dispozitivitātes izpausmi un procesuālās ekonomijas principa īstenošanos. Sakarā ar neattaisnoti veikto tiesību tālākveidošanu *contra legem*, papildus tās radītajai iekšējai pretrunai tiesību normu piemērošanā, jāatzīmē arī neatbilstošas terminoloģijas lietošanas kaitīgās sekas. Uz šo gadījumu varētu attiecināt J. Neimaņa teikto par nepieciešamību novērst tiesību doktrīnā ieviešamos kļūdu – kļūdas terminoloģijā atstāj negatīvas sekas uz turpmāko juridiskās zinātnes attīstību. (Neimanis 2006) Šajā sakarā autors piedāvā pieturēties pie CL sniegtās, nacionālajā tiesību sistēmā un arī kontinentālās Eiropas tiesību lokā nostiprinātās pārlicības par *ķīlas tiesības* un *saistības* jēdzienu definīcijām.

Kopsavilkums

Pētījuma ietvaros konstatēta CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta vienveidīga piemērošanas prakse laika posmā no 1999. gada 1. marta līdz 2008. gada 9. janvārim, kad SBPI tika nodota parādnieka saistība, neierobežojot nolēmuma izpildi. Vienlaikus aktuālajā judikatūrā, kas paredz tikai ķīlas pārdošanu, netika konstatēta motivācija par nepieciešamām izmaiņām, minētās tiesību normas ierobežošanā. Pretēji procesuālajai tiesību normai raksturīgajai noteiktībai, aktuālās judikatūras ietvaros ir tikuši piemēroti tādi tiesību tālākveidošanas līdzekļi, kas paredz atkāpšanos no normas teksta un jēdzienu gramatiskās nozīmes. Minētās CPL normas interpretācijas rezultāts ir “ķīlas saistības” jēdziens – iekļātāja pienākums pārdot ķīlu. Nepamatota atkāpšanās no normas teksta, izjauktais līdzsvars starp SBPI nolēmuma tiesiskajām sekām un tā pārsūdzēšanas apjomu, traucētā pilnvērtīga dispozitivitātes izpausme norāda uz tiesību tālākveidošanu *contra legem*, kas nerod pamatojumu CPL un tiesību sistēmā noteiktajā kārtībā kopumā. Vienīgais arguments par “ķīlas saistības” nepieciešamību norāda uz CL 1330. panta tiesiskajām sekām – ja pārdošanas rezultātā netiek iegūta summa, kura ir nepieciešama ķīlas ņēmēja apmierinājumam, tad viņam paliek tiesības parāda atlikumu prasīt no parādnieka prasības tiesvedības kārtībā. Pētījuma ietvaros konstatēta šādas atziņas pārņemšana no CL komentāru teksta, kā arī nepamatota tās attiecināšanās uz SBPI, jo minētā norma nosaka tiesīgās personas statusu attiecībā pret parādnieku, kad ķīlas atsavināšana notikusi ārpus kreditora piedziņas tiesības konstatēšanas.

Bibliogrāfija

1. Langenbuhere K. Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005. 156., 164., 167., 170. lpp.
2. Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006. – 15. lpp.
3. Torgāns K. Civilprocesa likuma komentāri. II Daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012. – 637. lpp.
4. Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Lietas, valdījums, tiesības uz svešu lietu. – Rīga: Mans Īpašums, 1998. – 158. lpp.
5. Kalniņš E. Saistību tiesība // Likums un tiesības, 02.2000., Nr. 2(6), – 49. lpp.
6. Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. Valdības Vēstnesis, 44, 24.02.1937. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90221> (sk. 18.06.2015).
7. Civilprocesa likums, Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (sk. 26.06.2015).
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2010. gada apkopojums par tiesu praksi saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanā. – 37. lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/> (sk. 12.10.2016).
9. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2008. gada 9. janvāra lēmums, lieta Nr. SPC-2.
10. Cēsu rajona tiesas 2004. gada 28. jūlija lēmums, lieta Nr. 3-9/51-144-04.
11. Cēsu rajona tiesas 2008. gada 5. jūnija lēmums, lieta Nr. 3-12/0400-08.
12. Cēsu rajona tiesas 2003. gada 14. augusta lēmums, lieta Nr. 3-9/51-111-03.
13. Daugavpils tiesas 2005. gada 9. decembra lēmumā, lieta Nr. 3-12/0737.
14. Daugavpils tiesas tiesneses zemesgrāmatu nodaļā 2013. gada 24. aprīļa lēmums, lieta Nr. 3-12/0408.
15. Gulbenes rajona tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 2. aprīļa lēmums, lieta Nr. 3-12/0076.
16. Jelgavas tiesas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 22. marta lēmums, lieta Nr. 3-12/0524.
17. Jēkabpils rajona tiesas 2007. gada 14. marta lēmumā, lieta Nr. 3-12/0105.
18. Jēkabpils rajona tiesas 2008. gada 20. marta lēmums, lieta Nr. 3-12/287.
19. Jēkabpils rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2012. gada 2. marta lēmums, lieta Nr. 3-12/0137.
20. Kuldīgas rajona tiesas 2008. gada 27. oktobra lēmums, lieta Nr. 3-12/0571/3.
21. Madonas rajona tiesas tiesneša D.P. Kļaviņa 2008. gada 10. novembra lēmums.
22. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas zemesgrāmatu nodaļas tiesneses 2014. gada 3. oktobra lēmums, lieta Nr. 3-12/5973.
23. Ventspils tiesas 2005. gada 6. aprīļa lēmums, lieta Nr. 3-12/0059.
24. Valmieras rajona tiesas 2009. gada 17. jūlija lēmums, lieta Nr. 3-12/1702-09.

The Necessity and Admissibility of Further Development of Law Regarding the Undisputed Compulsory Enforcement of Obligations

Summary

The article aims to establish the necessity and admissibility of further development of law regarding the amendments made in the meaning of Section 400 Paragraph One of the Civil Procedure Law (hereinafter – CPL). The application of this section when the debtor’s obligation has been submitted for undisputed compulsory enforcement of obligations (hereinafter – UCEO) has been substantially changed. The current application of the regulation is limited to the sale of mortgage. The motivation for the necessity to further develop the law has been checked and it was found that the notion of “mortgage rights” (the duty of the pledger to sell the mortgage) created within the rights of judges does not comply with the requirements of the legal system. It upsets the balance between the legal consequences of the UCEO decision and the amount of its appeal, interferes with full expression of dispositivity and the implementation of the procedural economy principle.

Key words: changes in application of legal norms, “mortgage obligation”, further development of law.

BEZSTRĪDUS PIESPIEDU IZPILDĪŠANAS NOLĒMUMA DAĻĒJA IZPILDE UN ATKĀRTOTAS TIESVEDĪBAS SEKAS PĒC PIEDZIŅAS VĒRŠANAS UZ ĶĪLU

Raksta mērķis ir konstatēt tiesību aizskārumus ko radījusi Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošana, kad CPL 405. panta kārtībā pieņemts nolēmums piespiedu izpildes ziņā ierobežots tikai ar piedziņas vēršanu uz nekustamu īpašumu. Tiek analizēta parādnieka atbildības palielināšana tiesāšanās izdevumu un nokavējuma procentu apmērā kā saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas (turpmāk – SBPI) nolēmuma daļējas izpildīšanas sekas, kas nav savienojamas ar taisnīguma un vienlīdzības principa prasībām.

Atslēgas vārdi: atkārtota tiesvedība pēc ķīlas pārdošanas, tiesāšanās izdevumi, kavējuma procenti, taisnīgums, vienlīdzība.

Ar ķīlas pārdošanu ierobežota 400. panta pirmās daļas 1. punkta darbība traucē SBPI mērķa sasniegšanu un procesuālās ekonomijas mehānisma darbību. Paredzētā nepieciešamība par parāda atlikuma piedziņu pēc ķīlas pārdošanas nevis atbrīvo, bet papildus noslogo tiesu sistēmu. Katrs pieteikums par SBPI satur sevī potenciālu nepieciešamai prasības tiesvedībai. Šādā kārtībā izpaužas tiesas pieprasīta objektīvā izmeklēšana patiesības noskaidrošanai un saskatāma neuzticība parādnieka izvēlei dizpozivitātes ietvaros, kad tas atteicies no SBPI nolēmuma apstrīdēšanas. Būtībā tiek pārkāpts viens no būtiskākajiem dispozitīvajiem aizliegumiem – aizliegums ierosināt civillietu pamatojoties uz tiesas iniciatīvu. Šāds pārkāpums ir radījis atbilstošus trūkumus. Process par parāda atlikumu norisinās starp tām pašām pusēm, par to pašu prasības priekšmetu un uz tā paša pamata, kas arī ir vērtējama kā patstāvīga neatbilstība CPL noteiktajiem aizliegumiem. Turklāt šāds process nesekmē patiesības noskaidrošanu, jo procesā tiek pārbaudīti fakti, kurus apliecina spēkā stāties lēmums par SBPI un lēmums par izsoles akta apstiprināšanu. Tāpēc šāda tiesvedība ir nelietderīga. Vienīgā procesuālā iespēja faktu pārbaudei sacīkstes principa ietvaros ir CPL 406. pantā paredzēto procesuālo tiesību izmantošanas sekas. Tomēr problēma neaprobežojas tikai ar tiesiskās regulācijas mehānisma darbības efektivitātes mazināšanu. Minēto neatbilstību radītās sekas ir nostājušās pretēji tiesību pamatidejai par taisnīgumu un vienlīdzību.

Sākot jau no tiesiskas valsts idejas pirmsākumiem Senās Grieķijas filozofi domu par tiesībām neatņemami ir saistījuši ar taisnīguma ideju, dažkārt šim parādībām piešķirot līdzīgu nozīmi. Platons ideālās valsts modeļa īstenošanā par nepieciešamu saskatīja nosacījumu radīšanu, kas nodrošinātu taisnīgumu un vienotību. Taisnīgums ir ideālas valsts pirmais un galvenais princips, šis valsts veidošanās līdzeklis un taisnīguma realizācija – tos sasniedzamais mērķis. Valsts mērogā taisnība parādās likumdošanā. Ideju par taisnīgumu turpinājis aktualizēt arī I. Kants. Viņš atzinis, ka valsts ir tiesību ideju triumfs. Tās mērķis ir taisnīgums. Taisnīgums valsts dzīvē jāstāda augstāk par atsevišķu pilsoņu labumu. Taisnīgums ir tur, kur valsts vara seko izdotajiem likumiem. (Meļķis 2015) Taisnīguma ideja kā tiesību veidojošais pamats nav sveša arī mūsu nacionālajai zinātniskajai domai. Tā taisnīguma nozīmi tiesībās raksturojis J. Broks – Tiesības kā specifiska cilvēka esamības struktūra neapšaubāmi radusies, cilvēkam tiecoties pēc taisnības. Tiesiskā realitāte, protams, pastāv kā likumīga kārtība, taču ne jebkura ar likumu noteikta un uzturēta kārtība var pretendēt uz tiesisku statusu. Noteikumi, normas un institūti sabiedrības skatījumā ir tiesiski vienīgi tad, ja tajos izpaužas un kaut kādā mērā īstenojas pretenzija uz taisnību. Savukārt tie paši ir vienīgi taisnības nodrošināšanas līdzekļi. (Broks 2008) Šādā kontekstā arī apskatāmi daži tiesu prakses piemēri, lai vēlāk to analīzes gaitā izdarītu secinājumus par to, vai tiesību piemērotājs ievēro taisnīguma prasības un seko likumam.

Piemēram, atbilstoši Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas spriedumiem no atbildētājiem spēkā esoša lēmuma par SBPI gadījumā, kas nav ticis apstrīdēts un pilnībā aptver kreditora piedziņas tiesību, papildus tikuši piedzīti tiesas izdevumi: LVL 2041,91 (Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2013. gada 11. marta spriedums lietā Nr. C04130413); LVL 1598,41 (Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2013. gada 20. septembra spriedums lietā Nr. C04406612); LVL 3336,68. (Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 7. oktobra spriedums lietā Nr. C04176613) Līdzīgi arī gadījumā, kad noraidīta apvērsuma prasība un tikusi turpināta atlikušā parāda daļas piedziņa. Cēsu rajona tiesa no apbildētāja papildus nosprieda piedzīt tiesas izdevumus EUR 1485,74. (Cēsu rajona tiesas 2015. gada 1. jūnija spriedums lietā Nr. C11065715) Šādu parāda palielināšanas nepieciešamību likums neparedz. Parādnieka atbildības apmēra pieaugums norādīto tiesas izdevumu veidā ir tikai “ķīlas saistības” (Torgāns 2012) seku izpausme. SBPI gadījumā tiek pārkāptas parādnieka tiesības uz CPL 34. panta pirmās daļas 9. punktā ietvertajām tiesībām uz samazinātiem tiesas izdevumiem valsts nodevas veidā. Atkār-

totas tiesvedības gadījumā, jau par SBPI kārtībā izlemtu jautājumu, parādnieka saistības tiek palielinātas tajā skaitā par izdevumiem, kas radušies apmaksājot valsts nodevu par atlikušās parāda daļas piedziņu (CPL 34. p. 1. d. 1. p.) Parādnieka tiesību aizskārums veidojas gan tāpēc, ka uz viņu papildus tiek attiecināta valsts nodeva, kas maksājama par prasības tiesvedību, gan tāpēc, ka uz parādnieku par viena un tā paša parāda piedziņu tiesas izdevumi tiek attiecināti divreiz. Jāatzīmē, ka atbilstoši ietekmētas tiek kreditora intereses, jo tieši viņš valsts kasē iemaksā vēlāk no parādnieka piedzenamās naudas summas. Turklāt jānorāda, ka atkārtotas tiesvedības ietvaros paveras vēl viena iespēja tiesību aizskārumam ar lietas vešanu saistīto izdevumu sakarā, to rašanās iespējamība un atldzināšanas kārtība paredzēta CPL 44. pantā.

Nepamatota no parādnieka piedzenamās summas palielināšana neaprobežojas tikai ar neatbilstoši papildus piemērotiem tiesāšanās izdevumiem. Atkārtota tiesvedība ir radījusi kreditoram iespēju atkārtoti aprēķināt nokavējuma procentus no piedzītās parāda summas. Senāts 2008. gada 16. aprīļa lēmumā ir pamatojis tēzi – saskaņā ar Civilprocesa likuma 404. panta otro daļu prasījums par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanu ietver arī kreditora tiesības saņemt līgumiskos vai likumiskos procentus. Pieteikuma par saistības bezstrīdus piespiedu izpildi noraidīšana daļā par tiesībām saņemt likumiskos procentus neatbilst Civillikuma 1765. panta prasībām. CPL 404. panta otrajā daļā noteikts, ka pieteikumā par bezstrīdus piespiedu izpildīšanu par naudas samaksu norāda piedzenamo galveno parādu, līgumsodu un procentus – kā nolīgotos, tā likumā noteiktos. CL 1765. pantā noteiktais likumisko procentu apmērs – seši procenti no simta gadā ir nemainīgs visiem gadījumiem, neatkarīgi no subjektiem un darījuma rakstura. Līdz ar to kreditora prasījums pakļaut SBPI tiesību saņemt likumiskos procentus izriet no likuma un attiecas arī uz tiesas lēmumu, kas taisīts lietā par SBPI, kas pieteicējam paredz tiesību saņemt procentus kopā ar pamatparādu. Noraidot pieteikumu šajā daļā, pieteicējam pēc būtības vispār ir liegta iespēja šādus procentus saņemt, jo tai nav tiesiska pamata iesniegt patstāvīgu prasību par procentu piedziņu, ja netiek piedzīta pamatsumma, no kuras procenti jāērēķina. Līdz ar to Senāts atzīst, ka, noraidot pieteikumu daļā par tiesību saņemt likumiskos procentus, tiesnese pārkāpusi Civilprocesa likuma 404. panta otro daļu un Civillikuma 1765. pantu. (AT 2008. gada 16. aprīļa lēmums lietā Nr. SPC–30) Konkrētajā gadījumā tiesa ir piemērojusi analogiju, uz minētajiem faktiskajiem apstākļiem attiecinot CPL 195. pantā paredzēto tiesību

normas sastāvu par spriedumu naudas summas piedziņai. Faktiskajam sastāvam A piemērota noteikuma pārvešana uz likumā neregulētu, bet tam līdzīgu gadījumu B ir pieļaujama, ja abi faktiskie sastāvi ir novērtējami līdzīgi. Turklāt tiem jāskaidro tieši tiesiskam vērtējumam svarīgos aspektos. Tāpēc vispirms ir jāatklāj regulējuma pamati, noskaidrojot regulējuma mērķi un pamatdomu. Tam piesaistāms pozitīvais secinājums, ka šie pamati arī atbilst izšķiramajam faktiskajam sastāvam, un negatīvais secinājums, ka atšķirības starp likumā regulēto un izšķiramo gadījumu nav ar tādu svaru, ka būtu izslēgta likuma vērtējuma pārvešana. (Neimanis 2006) Atbilstoši CPL 195. pantam, taisot spriedumu par naudas summas piedziņu, tiesa tā rezolutīvajā daļā norāda prasījuma veidu un piedzenamo summu, atsevišķi uzrādot galveno parādu un procentus, laiku, par kādu procenti piespriesti, prasītāja tiesības par laiku līdz sprieduma izpildei (izsoles noslēguma dienai) saņemt procentus, minot arī to apmēru, kā arī kredītiestādes nosaukumu un konta numuru, kurā veicama samaksa, ja tāds norādīts prasības pieteikumā. (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>) Senāts ar minēto lēmumu likumā nenoregulēto gadījumu tā tiesiski nozīmīgajās pazīmēs ir pielīdzinājis CPL 195. panta sastāvam un piemērojis atbilstošas tiesiskās sekas. CPL 195. pantam un lēmumam par SBPI (CPL 404. p. 2. d., 405. p. 2., 3. d.) konstatēta līdzīga pazīme – nolēmums par naudas summas piedziņu.

Analoģijas metode kā viena no juridiskajām tiesību piemērošanas metodēm pamatojas uz konstitucionāliem principiem. Pirmām kārtām tas ir taisnīguma princips, kas ir visas tiesību sistēmas pamatā. No taisnīguma principa ir atvasināts tiesiskās vienlīdzības princips. Tiesiskās vienlīdzības princips prasa, lai būtiski līdzīgas cilvēku darbības tiktu apspriestas līdzīgi. No šī principa izriet analoģijas pieļaujamības princips. Tātad tiesiskās vienlīdzības princips ir analoģijas konstitucionālais pamats. (Neimanis 2006) Taču ir jāatceras, ka SBPI tiesību institūts esošās tiesību izpratnes apstākļos sevi ietver ne tikai likuma normatīvās prasības, bet arī tiesību tālākveidošanas *contra legem* rezultātu – “ķīlas saistību”, kuras ietvaros norādītais vienlīdzības princips tiek izslēgts. SBPI nolēmuma gadījumā kreditoram ir ne tikai piešķirtas tiesības aprēķināt procentus līdz izsoles noslēguma dienai kā tas būtu analogi CPL 195. pantā paredzētajam, bet ir iespēja šādas tiesības izmantot atkārtoti, kad procentu aprēķināšana tiek paredzēta spriedumā par atlikušās parāda daļas piedziņu.

Par atkārtotu procentu piemērošanu liecina arī aktuāli piemēri no tiesu prakses. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa spriedumā konstatē, ka ar Rīgas rajona tiesas lēmumu bezstrīdus piespiedu izpildīšanai

nodotas A.S. saistības tajā skaitā piedzīta pamatsumma LVL 98392,56 no kuras noteiktas tiesības saņemt 6% gadā līdz lēmuma izpildei. Sprieduma rezolutīvajā daļā piedzītajam pamatsummas atlikumam EUR 131309,75 (atlikums pēc ķīlas pārdošanas SBPI nolēmuma ietvaros) 6% tiek piemēroti atkārtoti. (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014. gada 9. septembra spriedums lietā Nr. C30569013) Tā pati tiesa citā spriedumā konstatē, ka ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas lēmumu bezstrīdus piespiedu izpildīšanai nodotas saistības tajā skaitā pamatsumma LVL 65480 no kuras noteiktas tiesības saņemt 6% gadā līdz lēmuma izpildei. Sprieduma rezolutīvajā daļā piedzītajam pamatsummas atlikumam pēc ķīlas pārdošanas EUR 70864,62 6% tiek piemēroti atkārtoti. (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. C30798012) Valmieras rajona tiesa spriedumā konstatē, ka ar Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas zemesgrāmatu nodaļas lēmumu bezstrīdus piespiedu izpildīšanai nodotas saistības tajā skaitā pamatsumma LVL 22653,43 no kuras noteiktas tiesības saņemt 6% gadā līdz lēmuma izpildei. Sprieduma rezolutīvajā daļā piedzītajam pamatsummas atlikumam pēc ķīlas pārdošanas EUR 19363,33 6% tiek piemēroti atkārtoti. (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014. gada 9. septembra spriedums lietā Nr. C30569013)

Pati Senāta piemērotā analogija ir pilnībā attaisnojama ar taisnīguma un vienlīdzības uzstādījumiem par nepieciešamību būtiski līdzīgas cilvēku darbības apspriest līdzīgi. Savā būtībā gadījumi, kad kreditora piedziņas tiesība tikusi konstatēta spriedumā par naudas summas piedziņu vai apmierinātā lēmumā par maksājuma saistības bezstrīdus piespiedu izpildīšanu, ir līdzīgi un arī prasa vienādu novērtējumu. Tomēr, lai piemērotā analogija veiksmīgi īstenotos, CPL 405. panta tiesisko seku vienīgajam ierobežojošam faktoram jābūt tikai parādnieka CPL 406. pantā paredzētās dispozitīves atbilstoši izpaušmei.

Ņemot vērā norādīto, “ķīlas saistība” ne tikai traucē tiesību sistēmas efektivitātei, bet arī pretēji likuma prasībām palielina no parādnieka piedzenamo summu: par tiesāšanās izdevumiem sakarā ar parāda daļas piedziņu pēc ķīlas pārdošanas; par procentiem, kas tiek aprēķināti līdz sprieduma par atlikušās parāda daļas izpildei. Iespējams varētu uzsākt diskusiju par to, cik šāds atbildības palielinājums ir nozīmīgs proporcionāli parāda summai, tomēr šāda polemika būtu nevietā, jo konstatētā nepilnība tiesību izpratnē nav savienojama ar tiesiskas valsts ideju un vienlaicīgi atkāpjās no taisnīgumu saturošām vērtībām.

Taisnīguma un vienlīdzības sakarību tieši attiecināmā veidā uz pētījuma problemātiku atklājis J. Neimanis – Tiesiskās vienlīdzības princips nozīmē, ka vienādajos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos jāizturas vienādi, savukārt atšķirīgos apstākļos – atšķirīgi. Šis princips ir saistošs visiem tiesību piemērotājiem. Savukārt Latvijas Republikas Satversmes 91. panta 1. teikumā noteiktā vienlīdzība “tiesas” priekšā aptver gadījumus, kuros tiesa nodarbojās ar tiesību jaunradi, t.i. rada “tiesnešu tiesības”. (Neimanis 2006) Tiesiskuma jautājums ir ne tikai tiesnešu tiesību jaunrades jautājums, bet arī jaunradīto tiesnešu tiesību piemērošanas jautājums. Demokrātiska sistēma prasa tādu lēmumu pieņemšanu, kas harmonizē likuma tekstu un tā izstrādes materiālus ar morālajām tiesībām un vērtībām, tajā skaitā ar brīvību un vienlīdzību. (Sniedzīte 2013) SBPI sakarā vienlīdzības ideja nav tikusi ievērota, atbilstoši traucējot taisnīguma izpausmi atbilstošā tiesību normu izpausmes sfērā. Tam pamatā ir atšķirīgu tiesisko seku pieļaušana vienādos tiesību regulējumam pakļautajos faktiskajos apstākļos.

Minēto teorētisko uzstādījumu ievērošanas iespējamību iespējams pārbaudīt ar CPL 400. panta pirmās daļas pirmā punkta piemērošanas izmaiņu radītajām sekām, pastāvot identiskiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, kad atšķiras tikai piemērotais civilprocesuālais risinājums parāda piedziņai. Šādos identiskos gadījumos, kad pastāv kādas minētajam pantam atbilstošas saistības un pieļaujama to bezstrīdus piespiedu izpildīšana, parādnieka atbildības pienākums būs lielāks, tad, ja kreditors izvēlēsies prasības tiesvedībai alternatīvo SBPI. Pārkāpjot vienlīdzības un neizbēgami arī taisnīguma prasības, vienādajiem gadījumiem būs atšķirīgas sekas parādnieka atbildības ziņā. Šādas izmaiņas ietekmēs tikai procesuālās kārtības izvēle, turklāt, un tas pats par sevi pastiprina situācijas absurdumu, dārgāka, neizdevīgāka, un parādnieka atbildību palielinoša izrādās tieši SBPI. Tātad vienādajos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos tiesību normu piemērotājs ir uzstājis uz atšķirīgu rīcību.

Kopsavilkums

CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta piemērošana “ķīlas saistības” ietvaros kā ierobežota SBPI nolēmuma izpilde, ir ne tikai mazinājusi tiesiskās regulācijas mehānisma efektivitāti, bet SBPI un tai sekojošajā parāda daļas piedziņā pēc ķīlas pārdošanas iesaistītajām personām nodarījusi kaitējumu, aizskarot tiesības tiešā veidā. Turklāt minēto neatbilstību radītās sekas ir nostājušās pretēji tiesību pamatidejai par taisnīgumu un

vienlīdzību. Tiek pārkāptas parādnieka tiesības uz CPL 34. panta pirmās daļas 9. punktā ietvertajām tiesībām uz samazinātiem tiesas izdevumiem valsts nodevas veidā. Atkārtotas tiesvedības gadījumā, jau par SBPI kārtībā izlemtu jautājumu, parādnieka saistības tiek palielinātas tajā skaitā par izdevumiem, kas radušies apmaksājot valsts nodevu par atlikušās parāda daļas piedziņu (CPL 34. p. 1. d. 1. p.) Parādnieka tiesību aizskārums veidojas gan tāpēc, ka uz viņu papildus tiek attiecināta valsts nodeva, kas maksājama par prasības tiesvedību, gan tāpēc, ka uz parādnieku par viena un tā paša parāda piedziņu tiesas izdevumi tiek attiecināti divreiz. Atkārtota tiesvedība arī ir radījusi kredītoram iespēju atkārtoti aprēķināt nokavējuma procentus no piedzītās parāda summas.

Bibliogrāfija

1. Broks J. Tiesību filosofija. – Rīga: Turība, 2008. – 19.–20. lpp.
2. Melķis E. Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015. – 43., 49., 50., 65., 69., 71., 87. lpp.
3. Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006. – 112. lpp.
4. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013. – 229. lpp.
5. Torgāns K. Civilprocesa likuma komentāri. II Daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012. – 637. lpp.
6. Torgāns K. Civilprocesa likuma komentāri. I Daļa. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016. – 533. lpp.
7. Civilprocesa likums, Latvijas Vēstnesis, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., Ziņotājs, 23, 03.12.1998. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500>(sk. 21.06.2015).
8. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2008. gada 16. aprīļa lēmums, lieta Nr. SPC–30.
9. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2013. gada 11. marta spriedums, lieta Nr. C04130413.
10. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2013. gada 20. septembra spriedums, lieta Nr. C04406612.
11. Rīgas apgabaltiesas 2013. gada 7. oktobra spriedums, lieta Nr. C04176613.
12. Cēsu rajona tiesas 2015. gada 1. jūnija spriedums, lieta Nr. C11065715.
13. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014. gada 9. septembra spriedums, lieta Nr. C30569013.
14. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014. gada 22. decembra spriedums, lieta Nr. C30798012.
15. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014. gada 9. septembra spriedums, lieta Nr. C30569013.

Impairment of the Rights Caused by the Limitation of Undisputed Compulsory Enforcement in Collateral Made Boundaries

Summary

The article aims to detect any impairment to the rights caused by the application of Section 400 Paragraph One of the Civil Procedure Law (hereinafter – CPL) when a decision made pursuant to Section 405 of the CPL is limited in terms of enforcement only to recovery of immovable property. It analyzes the increase of the liability of the debtor in the amount of court expenses and default interests following partial execution of an undisputed compulsory enforcement decision which is incompatible with principles of fairness and equality.

Key words: repeated proceedings after sale of mortgage, court expenses, default interest, justice, equality.

BĒRNU PĀRROBEŽU NOLAUPIŠANAS CIVILPROCESUĀLIE ASPEKTI

Raksta mērķis ir dot risinājumu civilprocesuālajām problēmām, ar kurām var saskarties juristi lietās par bērnu pārrobežu nolaupīšanu. Raksta uzdevumi ir norādīt uz civilprocesuālajām problēmām lietās par bērnu pārrobežu nolaupīšanu, izvērtēt Latvijas Civilprocesa likuma 77.¹ nodaļas un 77.² nodaļas tiesību normas kopsakarā ar citiem tiesību aktiem un sniegt savu redzējumu problēmu risināšanai. Civilprocesuālās problēmas bērnu nolaupīšanas lietās, pirmām kārtām, tiek saistītas ar minēto lietu sarežģītību, tiesu prakses neatspoguļošanu un juristu nespecializāciju minētajā jautājumā. Rakstam piemīt novitāte, jo pētījumi par bērnu pārrobežu nolaupīšanas civilprocesuāliem aspektiem netiek publicēti. Galvenie secinājumi ir sekojoši: minētajās lietās pusēm strikti jāievēro pieteikuma priekšmets un pamats; bērna interesēs ir pēc iespējas ātrāk izskatīt lietu; terminu “nopietns risks” jāinterpretē ļoti šauri un tas jāpierāda.

Atslēgas vārdi: bērna pārrobežu nolaupīšana, 1980. gada Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem, bērna intereses, nopietns risks.

Jautājums par bērna pārrobežu nolaupīšanu civiltiesībās starptautiskajā līmenī tiek regulēts saskaņā ar 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem (<http://likumi.lv/doc.php?id=54891>) un 1996. gada 19. oktobra Hāgas konvenciju par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. (<http://likumi.lv/doc.php?id=67818>) Eiropas Savienības ietvaros bērna pārrobežu nolaupīšana civiltiesiskajā aspektā papildus tiek regulēta saskaņā ar Padomes 2003. gada 27. novembra Regulu (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu (turpmāk tekstā – Briseles IIbis regula). (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R2201&from=LV>) Atbilstoši Civilprocesa likuma (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>) tiesību normām Latvijā paredzēti divi bērna pārrobežu nolaupīšanas novēršanas civilprocesuālie mehānismi, proti, Civilprocesa likuma 77.¹ nodaļa – lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī un 77.² nodaļa – lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā.

Juridiskajā praksē tiek novērota tendence, ka lietas dalībnieki civilīetās par bērna pārrobežu nolaupišanu līdz galam neizprot lietas būtību un mēģina pārvērst minēto lietu par aizgādības tiesību lietu, kad faktiski tiek vērtēti un ņemti vērā bērna dzīves apstākļi, bērna un vecāku savstarpējās attiecības, saskarsmes tiesību īstenošanas kārtība, vecāku izglītības un ienākumu līmenis utt. Minētajās lietās pusēm, pirmām kartām, jāievēro pieteikuma priekšmets un pamats, jo lieta par bērna pārrobežu nolaupišanu nav aizgādības tiesību lieta, piemēram, par saskarsmes tiesību noteikšanu ar bērnu vai bērna dzīvesvietas noteikšanu. Atbilstoši 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantam rīkojums par bērna atgriešanos tiek pieņemts, konstatējot tikai faktu par bērna nelikumīgu aizvešanu vai aizturēšanu nevis citus faktus par vecāku aizgādības tiesībām.

Minēto pieteikumu priekšmets ir prioritāri aizsargāt bērna tiesības dzīvot pastāvīgās dzīves vietas valstī, kā arī aizsargāt pieteicēja aizgādības tiesības par bērnu. Savukārt, minēto pieteikumu pamats ir tie faktiskie apstākļi, kas norāda, ka notikusi bērna pārrobežu nolaupišana: bērna pastāvīgas dzīvesvietas valsts bērna pārrobežu nolaupišanas brīdī, pušu aizgādības tiesības par bērnu un pieteicēja aizgādības tiesību pārkāpšana.

Lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī pieteicējam jāpamato, ka notikusi bērna nolaupišana no Latvijas uz ārvalstīm, lai tiesa pieņemtu lēmumu par pieprasījuma iesniegšanu ārvalstij par bērna atgriešanos no ārvalsts uz Latviju. Proti, pieteicējam jāpierāda sekojošie apstākļi: bērna pastāvīga dzīvesvieta ir Latvija, pieteicējam ir aizgādības tiesības par bērnu un atbildētājs pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesības, pārvietojot vai aizturot bērnu citā valstī. Ja atbildētājs uzskata, ka pieteikums nav pamatots, atkarībā no lietas faktiskajiem apstākļiem, atbildētājam jāpierāda vismaz kāds no sekojošajiem apstākļiem: bērna pastāvīgā dzīvesvieta nav Latvija; atbildētājam nav vai ierobežotas aizgādības tiesības par bērnu; atbildētājs nav pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesības par bērnu (piemēram, bērna dzīvesvieta noteikta pie atbildētāja brīdī, kas atbildētājs dzīvoja citā valstī; atbildētājam nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība; aizgādības tiesības pieteicējam ir pārtrauktas; pieteicējs devis savu piekrišanu bērna pārvietošanai pāri robežai uz ārvalstī uz pastāvīgu dzīvesvietu). Atbildētājam nav jāatsaucas uz 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, 13. pantu vai 20. pantu, jo tiesa nelemj par bērna atgriešanos vai neatgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta. Vienlaicīgi, lietas dalībniekiem šajās lietās ir jāņem vērā 1980. gada Hāgas konvencijas 3. pants, kas noteic, kādos gadījumos bērna aizvešana vai aizturēšana tiek uzskatīta par nelikumīgu.

Lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā pieteicējam jāpamato, ka notikusi bērna nolaupīšana no ārvalstīm uz Latviju, lai tiesa pieņemtu lēmumu par bērna atgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta. Proti, pieteicējam jāpierāda sekojošie apstākļi: bērna pastāvīgā dzīvesvieta nav Latvija, pieteicējam ir aizgādības tiesības par bērnu, atbildētājs pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesības, pārvietojot vai aizturot bērnu Latvijā. Ja atbildētājs uzskata, ka pieteikums nav pamatots, atkarībā no lietas faktiskajiem apstākļiem atbildētājam jāpierāda vismaz kāds no sekojošajiem apstākļiem: bērna pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvija; atbildētājam nav aizgādības tiesības par bērnu; atbildētājs nav pārkāpis pieteicēja aizgādības tiesības par bērnu (piemēram, bērna dzīvesvieta noteikta pie atbildētāja ārvalstīs, atbildētājam nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība, aizgādības tiesības pieteicējam ir pārtrauktas, pieteicējs devis savu piekrišanu bērna pārvietošanai pāri robežai uz Latviju uz pastāvīgu dzīvesvietu). Ja faktiskie apstākļi norāda uz pretējo, proti, ka atbildētājs nolaupījis bērnu, atbildētājs atkarībā no lietas faktiskajiem apstākļiem ir tiesīgs atsaukties uz 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, 13. pantu vai 20. pantu, jo tiesa lemj par bērna atgriešanos vai neatgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta.

Ievērojot 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, Civilprocesa likuma 77.¹ nodaļas, kā arī 77.² nodaļas pieteikuma priekšmetu un pamatu, ir atzīstams, ka civillietās par bērna pārrobežu nolaupīšanu pusēm nav jāpierāda, kurā valstī bērnam ir labāki dzīves apstākļi, piemērotākā dzīvesvieta vai kurš vecāks labāk veic aprūpi.

Juridiskā prakse saskārusies ar to, ka lietas dalībnieki minēto lietu izskatīšanas laikā piesaka lūgumus, kas pēc savas būtības varētu tikt vērsti uz lietas izskatīšanas novilcināšanu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā (<http://likumi.lv/doc.php?id=49096>) ir nostiprināts bērnu tiesību un interešu prioritātes likums un minētais princips neapšaubāmi attiecināms arī uz tiesas un lietas dalībnieku procesuālo rīcību lietās par bērna pārrobežu nolaupīšanu. Bērna interesēs šajās lietās – pēc iespējas ātrāk izskatīt lietu un atjaunot iepriekšējo stāvokli, kad bērns tiek atgriezts savā pastāvīgajā dzīves vietā, ja viņa tiesības un intereses tiek pārkāptas ar atbildētāja prettiesisku rīcību, nolaupot bērnu.

Briseles IIbis regula uzliek par pienākumu tiesām paātrināti rīkoties tiesas procesos un pieņemt spriedumu ne vēlāk kā sešu nedēļu laikā pēc pieteikuma iesniegšanas.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 644.⁹ panta pirmo daļu un 644.¹⁹ panta pirmo daļu, pieteikumus par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī un pieteikumus par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā izskata tiesas sēdē 15 dienu laikā pēc lietas ierosināšanas. Ņemot vērā, ka pieteikums ir izskatāms 15 dienu laikā, šajā sakarā paceļas jautājums par atbildētāja tiesībām izmantot savas tiesības iesniegt pierādījumus vai pieteikt lūgumu par pierādījumu izprasišanu, jo lietā saduras bērna interese uz ātro lietas izskatīšanu un atbildētāja interese uz pušu līdztiesības un sacīkstes principa ievērošanu.

Pieteicējs, iesniedzot pieteikumu bērnu pārrobežu nolaupīšanas lietā, parasti kopā ar pieteikumu jau iesniedz visus nepieciešamos pierādījumus. Savukārt, atbildētājam ir diezgan ierobežots laiks pierādījumu savākšanai un iesniegšanai tiesā, ņemot vērā lietas paātrināto izskatīšanu.

Neapšaubāmi, ka lietas dalībniekiem atbilstoši Civilprocesa likuma 9. pantam, 10. pantam, 74. panta otrās daļas 4. punktam, 93. panta pirmajai daļai, 93. panta otrajai daļai un 112. panta pirmajai daļai ir tiesības izmantot savas tiesības, pieteikt lūgumu par pierādījumu izprasišanu. Vienlaicīgi ir jāņem vērā, ka lūguma par pierādījuma izprasišanu apmierināšana neļaus izskatīt lietu Civilprocesa likuma 644.⁹ panta pirmajā daļā un 644.¹⁹ panta pirmajā daļā noteiktajā termiņā, tādējādi, kaitējot bērna interesēm šajās lietās. Secināms, ka pusēm rūpīgi jāpamato lūgumi atlikt lietas izskatīšanu kāda pierādījuma izprasišanai.

Šajā sakarā lielu nozīmi spēlē jautājums par izprasāma pierādījuma attiecināmību, proti, vai pierādījumam, ko lietas dalībnieks vēlas izprasīt, ir nozīme bērna pārrobežu nolaupīšanas civillietā. Ir jāņem vērā, ka pieteikuma pamats ir tie faktiskie apstākļi, kas norāda, ka notikusi bērna pārrobežu nolaupīšana: bērna pastāvīga dzīvesvietas valsts nolaupīšanas brīdī, pušu aizgādības tiesības par bērnu un pieteicēja aizgādības tiesību pārkāpšana. Ja izprasāmais pierādījums vērstas nevis uz minēto faktu esamības vai neesamības noteikšanu, bet, piemēram, uz labāko dzīves apstākļu noskaidrošanu, bērna izglītības iestādes un pulciņu apmeklēšanu, otrā vecāka dzīves veidu vai izglītības līmeņa noskaidrošanu, šāds lūgums par pierādījumu izprasišanu ir nepamatots un ir noraidāms.

Juridiskajā praksē ir novērojamas situācijas, ka bērnu pārrobežu nolaupīšanas lietās atbildētāji, lai panāktu pieteikuma noraidīšanu, visai bieži un nepamatoti atsaucas uz “nopietnu risku”, kas tiek atrunāts 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas “b” punktā kā izņēmums bērna neatgriešanai.

No ASV Apelācijas tiesas nolēmuma lietā Friedrich v. Friedrich izriet, ka nopietna riska izņēmums nav licence, lai spekulētu par to, kur bērnam būtu vislabāk. (<http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=82&lng=1&sl=2>)

Saskaņā ar 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas “b” punktu, tiesai nav pienākuma dot rīkojumu par bērna atgriešanos, ja persona, kas iebilst pret bērna atgriešanos, pierāda, ka pastāv nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju. Vienlaicīgi saskaņā ar Briseles IIbis regulas preambulas 17. punktu tiesām jāspēj iestāties pret viņa atpakaļatdošanu īpašos, attiecīgi pamatotos gadījumos.

Jāatzīst, ka gan bērna atgriešanas mehānisms bērna nolaupīšanas gadījumā, kas tika iestrādāts 1980. gada Hāgas konvencijā, gan izņēmums bērna neatgriešanai pamatojoties uz “nopietnu risku” ir vērsti uz bērna tiesību aizsardzību.

Vispirms ir atzīmējams, ka atsaukšanās uz nopietnu risku ir nevietā lietās, kas tiek skatītas Civilprocesa likuma 77.¹ nodaļas kārtībā, jo minētās lietas ietvaros tiesa pieņem lēmumu nevis par bērna atgriešanu no ārvalstīm uz Latviju, bet par to, vai ārvalstij iesniedzams pieprasījums par bērna atgriešanos Latvijā.

Bez tam, ja atbildētājs savos paskaidrojumos atsauca uz “nopietnu risku”, ir secināms, ka viņš piekrit pieteicēja norādītajam faktam, ka ir notikusi bērna pārrobežu nolaupīšana, jo 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas “b” punkts piemērojams tikai tad, kad ir konstatēta minētā nolaupīšana.

Terminu nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju, jāinterpretē ļoti šauri un tas jāpierāda. Minētā atziņa ir nostiprinājusies gan tiesību doktrīnā, gan ārvalstu tiesu praksē.

Nopietnus riskus ir iespējams iedalīt uz tiešiem un netiešiem nopietniem riskiem. Tiešie nopietnie riski ir tādi, kas konkrēti ir vērsti uz bērnu, piemēram, atbildētāja nopietna neatbilstoša uzvedība vai vardarbība no atbildētāja puses. Savukārt netiešie nopietnie riski – kas konkrēti nav vērsti uz bērnu, bet skar viņu un ir saistīti ar valstī esošo situāciju, piemēram, bērna pastāvīgās dzīves vietā esošais karš vai ekonomiskie apstākļi, kas var negatīvi ietekmēt bērnu viņa pastāvīgajā dzīvesvietā, piemēram, ASV Apelācijas tiesas nolēmuma lietā Friedrich v. Friedrich bija nolemts, cita starpā, ka nopietns risks var pastāvēt tikai tad, ja atgriešanās radītu bērnam briesmas, piemēram, atgriežoties bērnam kara zonā vai bada teritorijā.

Jāatzīmē, ka atbildētāja iebildumi, kas raksturīgi lietām, kurās pēc būtības tiek izskatīti aizgādības jautājumi, nav pamats, lai atsauktos uz “nopietnu risku”. Pieteicēja ne visai labs mantiskais stāvoklis nevar būt par pamatu, lai atsauktos uz nopietnu risku un atteiktu bērna atpakaļatdošanu. Kanādas lietā *Y.D. v. J.B.* (<http://www.inccadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=369&lng=1&sl=2>) pieteicēja finansiālais vājums nebija atzīts par pamatotu iemeslu, lai atteiktos atdot bērnu atpakaļ. Arī Apvienotās Karalistes apelācijas tiesa lietā *Re A. (Minors)* (<http://www.inccadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=48&lng=1&sl=2>) norādīja, ka pieteicēja atkarība no Austrālijas valsts pabalstiem pēc atgriešanās pati par sevi netiek uzskatīta par tādu, kas varētu radīt neciešamu situāciju.

Vienā no civillietām Latvijas tiesu praksē par bērna atgriešanos no Latvijas Itālijā atbildētāja bija atsaukusies uz 1980. gada Hāgas konvencijas 13. panta pirmās daļas b) punktu, norādot, ka pieteicējs rīkojies vardarbīgi ģimenē. Atbildētāja ar rakstveida pierādījumiem un liecinieka liecībām pierādījusi, ka pieteicējs fiziski un emocionāli vardarbīgi rīkojies attiecībā pret atbildētāju bērna klātbūtnē.

Saskaņā ar ANO 1959. gada Bērnu tiesību deklarācijas (<http://www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration/>) 2. principu bērnam ar likumu un citiem līdzekļiem jānodrošina īpaša aizsardzība, kā arī jārada iespējas un labvēlīgi apstākļi veselīgai un normālai fiziskai, intelektuālai, tikumiskai, garīgai un sociālai attīstībai brīvības un cieņas apstākļos. ANO 1989. gada Konvencijas par bērnu tiesībām (<http://likumi.lv//ta/id/270592>) 19. panta pirmā daļa paredz bērnam tiesības būt aizsargātam pret visām fiziskās vai garīgās vardarbības formām. Savukārt saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 12. punktu emocionāla vardarbība ir bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai).

Kā norādījusi Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (http://www.bti.gov.lv/lat/tiesibas_un_pienakumi/berna_tiesibas_un_pienakumi/?doc=548) [...] no bērnu tiesību aizsardzības viedokļa, mātes fiziska iespaidošana bērna klātbūtnē viennozīmīgi ir vērtējama kā emocionāla vardarbība pret bērnu [...] būtisks faktors ir ne tikai veiktās prettiesiskās darbības tiešums un tiešais nodoms, jo konkrētajā situācijā it kā pret bērnu tieša vardarbība ar nodomu netiek vērsta, bet arī kaitīgās sekas, kas konkrēto darbību rezultātā varētu rasties bērna garīgajai attīstībai. [...] ir pamats secināt, ka redzēdams, vardarbības ainas savā ģimenē,

pārdzīvodams šādas strīdus situācijas klātienē, bērns emocionāli cieš vēl smagāk. [...] konkrētajā situācijā bērna interesēs ir būt pasargātam no emocionāliem satricinājumiem un pārdzīvojumiem, kas var ietekmēt viņa garīgo attīstību. [...]

Tādējādi ir atzīstams, ka pierādījumi, ka pieteicējs fiziski un emocionāli vardarbīgi rīkojies attiecībā pret atbildētāju bērna klātbūtnē, ir par pamatu, lai izdarītu secinājumu, ka lietā pastāv nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam psiholoģisku kaitējumu.

Kopsavilkums

Kopsavilkumā nepieciešams pasvītrot galvenās atziņas, kuras būtu jāņem vērā bērnu pārrobežu civillietu izskatīšanas laikā: a) pusēm jāievēro pieteikuma priekšmets un pamats, jo lieta par bērna pārrobežu nolaupišanu nav aizgādības tiesību, saskarsmes tiesību vai dzīves vietas noteikšanas lieta; b) pusēm nav jāpierāda, kurā valstī bērnam ir labāki dzīves apstākļi, piemērotākā dzīvesvieta vai kurš vecāks labāk veic aprūpi; c) lietās par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz ārvalsti vai aizturēšanu ārvalstī pusēm nav jāatsaucas uz 1980. gada Hāgas konvencijas 12. pantu, 13. pantu vai 20. pantu, jo tiesa nelemj par bērna atgriešanos vai neatgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta; d) bērna interesēs – pēc iespējas ātrāk izskatīt lietu; e) pusēm rūpīgi jāpamato lūgumi atlikt lietas izskatīšanu kāda pierādījuma izprasīšanai; f) terminu nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam fizisku vai psiholoģisku kaitējumu, vai citādi radīs neciešamu situāciju, jāinterpretē ļoti šauri un tas jāpierāda; g) pierādījumi, ka pieteicējs fiziski un emocionāli vardarbīgi rīkojies attiecībā pret atbildētāju bērna klātbūtnē, ir par pamatu, lai izdarītu secinājumu, ka lietā pastāv nopietns risks, ka bērna atdošana sagādās viņam psiholoģisku kaitējumu.

Bibliogrāfija

1. ANO 1959. gada Bērnu tiesību deklarācija. (In English) Pieejams: <http://www.cirp.org/library/ethics/UN-declaration/> (skat. 28.11.2015)
2. ANO 1989. gada Konvencijas par bērnu tiesībām. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv//ta/id/270592> (skat. 28.11.2015)
3. Apvienotās Karalistes Apelācijas tiesas 12.02.1992 spriedums lietā Re A. (Minors) (Abduction: Custody Rights) [1992] Fam 106. (In English) Pieejams: <http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=48&lng=1&sl=2> (skat. 27.11.2015)

4. ASV Apelācijas tiesas 13.03.1996 nolēmums lietā Friedrich v. Friedrich 78 F.3d 1060 (6th Cir. 1996). (In English) Pieejams: <http://www.incdat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=82&lng=1&sl=2> (skat. 27.11.2015)
5. Bērnu tiesību aizsardzības likums. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=49096> (skat. 27.11.2015)
6. Civilprocesa likums. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 27.11.2015)
7. Emocionāla vardarbība pret bērnu. (In Latvian) Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/tiesibas_un_pienakumi/berna_tiesibas_un_pienakumi_/?doc=548 (skat. 27.11.2015)
8. Kvebekas Augstākās tiesas 17.05.1996 nolēmums lietā Y.D. v. J.B. [1996] R.D.F. 753 (Que. C.A.). (In English) Pieejams: <http://www.incdat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=369&lng=1&sl=2> (skat. 27.11.2015)
9. Padomes 2003. gada 27. novembra Regula (EK) Nr. 2201/2003 par jurisdikciju un spriedumu atzišanu un izpildi laulības lietās un lietās par vecāku atbildību un par Regulas (EK) Nr. 1347/2000 atcelšanu. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R2201&from=LV> (skat. 27.11.2015)
10. 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencija par starptautiskās bērnu nolau-pšanas civiltiesiskajiem aspektiem. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=54891> (skat. 27.11.2015)
11. 1996. gada 19. oktobra Hāgas konvenciju par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzišanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=67818> (skat. 27.11.2015)

Civil Procedure Aspects of Cross-Border Child Abduction

Summary

The aim of the article is to formulate a civil procedural solution of the problems, that could be faced in the inquiries of cross-border child abduction. Tasks of the article are – to refer on civil procedural problems in cases of cross-border child abduction, assess and compare section 77.¹ and 77.² of the Latvian Civil Procedure Law with other legislation and formulate proposals for the solvency of these problems. Civil procedural problems in child abduction cases, first of all, are associated with the complexity of the cases, blanks in the legal system and poor experience of lawyers. The article has a novelty, because scientific research on cross-border child abduction aspects hasn't been published yet. The main conclusions are as follows: in those cases, the parties have to strictly follow the application object and the foundation; interests of the child are as soon as possible to review the case; the term “serious risk” must be interpreted narrowly and has to be proved.

Key words: cross-border child abduction; Hague convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction; interests of the child; a serious risk.

CĒĻŅSAKARĪBA NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA “NONĀVĒŠANA” KVALIFIKĀCIJĀ

Krimināltiesību doktrīnā ir nostiprināta atziņa, ka persona par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu atbild tikai tādos gadījumos, kad pastāv cēloņsakarība starp prettiesisko darbību vai bezdarbību un tām sekām, kas iestājušās šīs darbības vai bezdarbības rezultātā, ja tās ietvertas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā.

Noziedzīga nodarījuma “nonāvēšana” objektīvo pusi veido ne tikai darbība vai bezdarbība, bet arī sekas – cietušā nāve un cēloņsakarība starp vainīgās personas prettiesisko darbību vai bezdarbību un sekām. Cēloņsakarības konstatēšana ir obligāta noziedzīga nodarījuma kvalifikācijā un bez tās neveidojas noziedzīga nodarījuma “nonāvēšana” sastāvs. Rakstā autors analīzē praksē konstatējamus problēmjautājumus, kas saistīti ar cēloņsakarības konstatēšanu un personas saukšanu pie kriminālatbildības par cita cilvēka prettiesisku nonāvēšanu.

Raksta mērķis ir izanalizēt pamatu personas saukšanai pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma “nonāvēšana” izdarīšanu, pievēršot uzmanību cēloņsakarības konstatēšanas aspektam.

Raksta uzdevumi: 1) Izanalizēt noziedzīga nodarījuma “Nonāvēšana” sastāva pazīmes; 2) Izanalizēt cēloņsakarības nozīmi noziedzīga “Nonāvēšana” nodarījuma kvalifikācijā.

Izpētot doto tematu, jāsecina, ka cēloņsakarības konstatēšana noziedzīga nodarījuma “nonāvēšana” kvalifikācijā ir diezgan problemātisks jautājums un dažreiz grūti nonākt pie taisnīga krimināltiesisko attiecību noregulējuma. Neskatoties uz to, ka ir pieejama jaunāka Augstākās tiesas judikatūra par šī jautājuma izvērtēšanu, autora ieskatā paliek atvērts jautājums par ekspertīzes kā pierādījuma nozīmi šo lietu kategorijās, kā arī notiesājošā sprieduma pieņemšana lietā par cita cilvēka nonāvēšanu, ja liķis un slepkavības pēdas netika atrasti. Bez ekspertīzes veikšanas, kas lietās par nonāvēšanu ir obligāta saskaņā ar Kriminālprocesa likumu, grūti spriest par pareizu cēloņsakarības konstatēšanu.

Atslēgas vārdi: nonāvēšana, kriminālatbildība, noziedzīga nodarījuma sastāvs, cēloņsakarība.

Cēloņsakarība krimināltiesībās ir viens no obligātajiem elementiem noziedzīga nodarījuma kvalifikācijā. Cēloņsakarība saista noziedzīgo darbību/bezdarbību un iestājušās negatīvas sekas. Cēloņsakarība pastāv tikai tādos noziedzīgajos nodarījumos, kas ir pabeigti, tas ir iestājušās nelabvēlīgas sekas. Tādā veidā tiek realizēts personas atbildības princips par

savām prettiesiskām darbībām vai bezdarbību. Katrs atbild tikai par to, ko ir izdarījis un nedrīkst nevienu saukt pie kriminālatbildības par tām darbībām, ko viņš nav izdarījis. Izmeklēšanas gaitā tiek rasta atbilde uz jautājumu, kas tieši izraisīja iestājušās sekas. Vardarbības gadījumos, tai skaitā nonāvēšanas gadījumā, noziedzīga nodarījuma kvalifikācija ir sarežģītāka nekā kvalificējot citus noziedzīgus nodarījumus. Liela nozīme ir tiesu medicīniskai ekspertīzei, kad uz pareizi uzstādītiem jautājumiem, eksperts sniedz atbildi par nāves vai miesas bojājumu iestāšanās cēloņiem. Krimināltiesības un cēloņsakarība ir viens no otra neatdalāmi jēdzieni. Ja nav konstatēta cēloņsakarība, tad nevar runāt par kriminālatbildību, jo citādāk ir novērojams cilvēka konstitucionālo tiesību pārkāpums.

Rakstā autors analizē noziedzīgo nodarījumu “nonāvēšana” – prettiesiska tīša vai aiz neuzmanības citas personas dzīvības atņemšana. No minētā izriet nonāvēšanas objekts – sveša cilvēka dzīvība (jānodala no pašnāvības). Ikvienu tiesības uz dzīvību ir nostiprinātas Vispārējā cilvēka tiesību deklarācijā (3. pants), Latvijas Republikas Satversmē (93. pants). Dzīvība ir katra cilvēka dabiskās tiesības, kas izriet no cilvēka dabas. Likumdevējs aizsarga jebkura cilvēka dzīvi, neatkarīgi no rases, reliģijas, vecuma, veselības stāvokļa utt.

No objektīvas puses nonāvēšana ir prettiesiska rīcība, kas var izpausties kā darbība, tā arī kā bezdarbība. Darbības var būt gan fiziskās (piemēram, miesas bojājumu nodarīšana, ievainošana, saindēšana u.c.) ietekmes veidā, gan psihiskās (draudi, novešana līdz pašnāvībai u.c.). Bezdarbība izpaužas kā subjekta pasīva uzvedība tajos gadījumos, kad subjektam bija pienākums novērst nāvi, ja subjekts varējis novērst nāvi. Šāds pienākums, piemēram, izriet no dienesta profesionāliem pienākumiem vai, kad māte ar mērķi nogalināt jaundzimušo, nebaro to utt. Kā norāda Liholaja V. Krimināllikuma komentāros, nonāvēšana ir noziedzīgs nodarījums ar materiālu sastāvu, tās objektīvo pusi veido ne tikai nodarījums (darbība vai bezdarbība), bet arī sekas – cietušā nāve un cēloņsakarība starp vainīgās personas nodarījumu un likumā paredzētajām sekām. Nekonstatējot cēloņsakarību, nodarījums neveidos nonāvēšanas sastāvu (Liholaja 2009). Krastiņš U. definē cēloņsakarību sekojoši: tāda objektīvā saikne starp prettiesisko darbību vai bezdarbību un to radītājām laika ziņā sekojošajām kaitīgajām sekām, kurā darbība vai bezdarbība sagatavo un nosaka seku iestāšanās reālu iespēju, un darbība vai bezdarbība ir galvenais noteicošais fakts, kas neizbēgami radījis kaitīgās sekas (Krastiņš 2008). Līdz ar to cēloņsakarības konstatēšana ir obligāta objektīvas puses pazīme. Izskatāmais noziedzīgais nodarījums tiks uzskatīts par pabeigtu tikai ar nāves iestā-

šanas brīdi. Nav nozīmes, kad iestājusies nāve – uzreiz, vai nu pēc kāda laika perioda. Šāda atziņa arī nostiprināta tiesu praksē, Augstākā tiesa norāda, ka slepkavība uzskatāma par pabeigtu ar cietušā nāves iestāšanās brīdi, ko vainīgais vēlējis, apzināti pieļāvis vai bijis vienaldzīgs pret sekām (Augstākā tiesa 2009/2010).

Subjektīvo pusi var raksturot gan nodoms, gan neuzmanība, bet subjekts ir fiziska, pieskaitāma persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu (Krimināllikumā paredzētais vecums).

Kā jau tika minēts iepriekš, cēloņsakarības noteikšanai izmanto ekspertīzes veikšanu, lai rastu atbildi uz jautājumu, kas bijis nāves iestāšanās cēlonis. Bieži vien praksē kriminālprocesa turpmāka norise atkarīga tieši no eksperta atzinuma. Piemēram, ja ar eksperta atzinumu tika konstatēts, ka nāves cēlonis saistīts ar mirušā veselības stāvokli, nevis ar viņam nodarītiem miesas bojājumiem, tad kriminālprocess tiek izbeigts, jo nav konstatējams noziedzīga nodarījuma sastāvs. Ekspertīzes obligātums ir nostiprināts arī Kriminālprocesa likumā. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 194. pantu, ekspertīzi nosaka gadījumos, kad kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu noskaidrošanai nepieciešams veikt pētījumu, kurā izmantojamas speciālas zināšanas kādā zinātnes, tehnikas, mākslas vai amatniecības nozarē. Bet saskaņā ar šī likuma 195. panta pirmo daļu, ekspertīze ir obligāta, lai noteiktu nāves cēloni vai miesas bojājumu smagumu un raksturu. Ekspertīzes veselības kaitējuma un cēloņsakarības noteikšanai pamatā ir jābūt medicīnisko un juridisko kritēriju vienotībai. No likuma izriet, ka personas nāves gadījumā ekspertīze ir obligāta. Bez ekspertīzes nav iespējams noteikt, no kā tieši persona ir mirusi un vai ir cēloņsakarība starp personas darbību un nāvi.

Raksta autors izskatījis krimināllietas Nr. 11817004012 materiālus, kurā ar 2016. gada 11. maija Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedumu tika atcelts Preiļu rajona tiesas 2014. gada 28. aprīļa spriedums daļā par M.S. un S.G. attaisnošanu apsūdzībā pēc Krimināllikuma 117. panta 2. un 10. punkta, daļā par krimināllietas nosūtīšanu pirmstiesas izmeklēšanai Latgales tiesas apgabala prokuratūrai, daļā par lietisko pierādījumu nodošanu procesa virzītāja rīcībā, taisot šajā daļā jaunu spriedumu. M.S. tika atzīts par vainīgu Krimināllikuma 117. panta 2. un 10. punktā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā izdarīšanā un sodīts ar brīvības atņemšanu uz 12 gadiem ar policijas kontroli uz 2 gadiem. S.G. atzīts par vainīgu Krimināllikuma 117. panta 2. un 10. punktā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā izdarīšanā un sodīts ar brīvības atņemšanu uz 11 gadiem ar policijas kontroli uz 2 gadiem.

Šajā kriminālprocesā netika veikta ekspertīze, jo liķis netika atrasts. Ar Preiļu rajona tiesas 2014. gada 28. aprīļa spriedumu minētas personas tika attaisnotas. Attaisnojošs spriedums taisīts, pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 519. panta 1. punktu (apsūdzētā izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva). Ar Latgales apgabaltiesas 2014. gada 22. novembra spriedumu personas tapāt tika attaisnoti. Par Latgales apgabaltiesas 2014. gada 22. novembra spriedumu Latgales tiesas apgabala prokuratūras prokurore iesniegusi kasācijas protestu, izskatot kuru Augstākā tiesa ar 2015. gada 20. augusta lēmumu atcēla Latgales apgabaltiesas 2014. gada 22. novembra spriedumu daļā par M. S. un S. G. attaisnošanu apsūdzībā pēc Krimināllikuma 117. panta 2. un 10. punkta un daļā par rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem un lietu šajās daļās nosūtīja jaunai izskatīšanai Latgales apgabaltiesā. Par Latgales apgabaltiesas notiesājošo 2016. gada 11. maija spriedumu tika iesniegta kasācijas sūdzība. Tomēr Augstākā tiesa ar 2016. gada 25. augusta lēmumu atteica pārbaudīt nolēmumu. Augstākā tiesa pamatojusi savu lēmumu ar to, ka “tas fakts, ka izpētes materiāla neesamības vai nepietiekamības dēļ nav iespējams izdarīt ekspertīzi personas nāves cēloņa noteikšanai, neatbrīvo tiesu no pienākuma pārbaudīt un izvērtēt kriminālprocesā iegūtos pierādījumus, lai konstatētu, vai apsūdzētās personas ir izdarījušas apsūdzībā norādītās faktiskās darbības un vai pastāv saprātīgas šaubas, ka citas personas nāve iestājusies par pierādītu atzīto faktisko darbību rezultātā” (Augstākā tiesa 2015). Faktiski Augstākā tiesa norādījusi uz to, ka apelācijas instances tiesa iztiesājot minēto krimināllietu, ir pārkāpusi vairākus Kriminālprocesa likuma normas, tai skaitā 128. pantu, kas noveda pie nelikumīga nolēmuma. Kriminālprocesa likuma 128. panta otrajā daļā noteikts, ka to, cik ticamas ir pierādīšanā izmantojamās ziņas par faktiem, izvērtē, aplūkojot visus kriminālprocesa laikā iegūtos faktus vai ziņas par faktiem kopumā un savstarpējā sakarībā.

Augstākā tiesa piekrīt tam, ka ekspertīze ir obligāta, lai noteiktu nāves cēloni vai miesas bojājumu smagumu un raksturu. Tomēr saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 128. panta trešo daļu, nevienam no pierādījumiem nav iepriekš noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem un gūtie pierādījumi jāvērtē atbilstoši Kriminālprocesa likuma 127.–130. pantā noteiktajam.

Autora ieskatā paliek diskutabls jautājums par šādu lietas iznākumu. Saskaņā ar nevainīguma prezumpciju, visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Gan pirmās instances tiesa, gan otrās instances tiesa nesas-

katija noziedzīga nodarījuma sastāvu, jo trūka objekta un attiecīgi netika noskaidrota cēloņsakarība. Taču pēc Augstākās tiesas lēmumam, apelācijas instances tiesa grozīja savu viedokli un pieņēma notiesājošo spriedumu. Lēmums tika motivēts ar kriminālprocesa gaitā savāktu pierādījumu kopumu, kas ietver sevī pirmstiesas izmeklēšanā sniegtas liecības, galvenās liecinieces liecības, saņemto informāciju no sociāliem tīkliem, utt. Pazu-dušā cilvēka liķis, par kura slepkavību tika notiesātas divas personas, vēl joprojām nav atrasts. Autora kā aizstāvības pozīcija ir tāda, ka konstatēt cēloņsakarību šajā gadījumā nebija iespējams. Lai personu sauktu pie kriminālatbildības, ir jābūt stingri reglamentētam juridiskam pamatam, tas ir personas nodarījumā jākonstatē noziedzīga nodarījuma sastāvs. Netika pierādīts ar neapšaubāmiem pierādījumiem, ka iestājusies cilvēka nāve, un ka cilvēka nāve iestājusies prettiesiskās personas darbības rezultātā. Pēc Augstākās tiesas atzinumiem, noskaidrojot vainīgā nodoma saturu, jāpamatojas uz izdarītā noziedzīgā nodarījuma apstākļu kopumu, īpaši ņemot vērā nodarījuma izdarīšanas veidu un rīkus, brūču un citu miesas bojājumu daudzumu, raksturu un lokalizāciju, vainīgā noziedzīgo darbību pārtraukšanas iemeslu un viņa rīcību pēc noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas, kā arī izvērtējot vainīgā un cietušā iepriekšējo izturēšanos, viņu attiecības pirms nodarījuma izdarīšanas un citus apstākļus, kas var liecināt par vainīgā nodomu (Augstākā tiesa 2013). Faktiski minētas krimināllietas materiālos nav pierādījumu par nodarījuma izdarīšanas veidu un rīkiem, nav eksperta atzinuma par miesas bojājumu daudzumu, to raksturu un lokalizāciju, jo liķis netika atrasts. Liķis netika izpētīts, nav gūti pierādījumi par mehāniskiem miesas bojājumiem, kas varētu izraisīt nāvi, nav noteikts nāves datums. Sakarā ar to paliek atvērts jautājums par to, cik ticamiem jābūt pierādījumiem, lai neatrodot objektu – liķi, konstatētu cēloņsakarību starp personu darbībām un sekām, kas iestājušās šo darbību rezultātā.

Kopsavilkums

Cēloņsakarības konstatēšana ir obligāts juridiskā pamata elements, lai personu varētu saukt pie kriminālatbildības par cita cilvēka nonāvēšanu. Ekspertīze, kas šajā gadījumā saskaņā ar Kriminālprocesa likumu ir obligāta, ir viens no pierādījumiem, ar ko ir iespējams noteikt cilvēka nāves cēloni un, pamatojoties uz to, pierādīt noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi. No Augstākās tiesas judikatūras izriet, ka ekspertīzei nav noteicošās lomas šādās lietās, jo nevienam no pierādījumiem nav iepriekš

noteikta augstāka ticamības pakāpe nekā pārējiem pierādījumiem. Kā rāda prakse cēloņsakarību ir iespējams noteikt arī bez eksperta atzinuma, izanalizējot un izvērtējot visus lietas apstākļus un savāktos pierādījumus. Autora ieskatā, skatoties no aizstāvības pozīcijas, šis jautājums ir diskutabls. Jebkuras saprātīgas šaubas jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību un vai šajā gadījumā ir iespējams runāt par neapšaubāmu vainu, ja pats noziedzīga nodarījuma objekts netika atrasts.

Bibliogrāfija

1. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija/ANO Deklarācija. Pieņemta 10.12.1948. (In Latvian)
2. Latvijas Republikas Satversme/Latvijas Republikas likums/Pieņemts 15.02.1922.; stājies spēkā 07.11.1922. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.03.1933. // "LV" 07.07.2006. Nr. 107(3475) (In Latvian)
3. Likums "Krimināllikums"/Latvijas Republikas likums/Pieņemts 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 21.04.2016. // "Ziņotājs" 04.08.1998. Nr. 15. (In Latvian)
4. Likums "Kriminālprocesa likums"/ Latvijas Republikas likums/Pieņemts 21.04.2005.; stājies spēkā 01.10.2005. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 09.03.2016. // "Ziņotājs" 09.06.2005. Nr. 11. (In Latvian)
5. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. (2009) Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra 115. lpp. (In Latvian)
6. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. (2008) Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra 133. lpp. (In Latvian)
7. Latvijas Republikas Augstākā tiesa (2013) Tiesu prakse noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanā, ja lieta izskatīta bez pierādījumu pārbaudes (In Latvian)
8. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (2009/2010) Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.–118. pants), 112. lpp. (In Latvian)
9. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2016. gada 25. augusta lēmums lietā Nr. 11817004012. (In Latvian)
10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 20. augusta lēmums lietā Nr. SKK-279/2015. (In Latvian)
11. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2016. gada 11. maija spriedums krimināllietā Nr. 11817004012 (In Latvian)
12. Latgales apgabaltiesas 2014. gada 22. novembra spriedums krimināllietā Nr. 11817004012 (In Latvian)
13. Preiļu rajona tiesas 2014. gada 28. aprīļa spriedums krimināllietā Nr. 11817004012 (In Latvian)

Causation in the Qualification of the Criminal Offence “Homicide”

Summary

Objective side of offense “homicide” consists not only from the wrongful act or omission, but also from the consequences – the death of the victim and the causal link between the person, who committed unlawful actions or omissions, guilt and consequences. Establishment of a causal link is mandatory for the crime qualification and without it it is impossible to produce composition of the crime “homicide”. The author of the article analyzes an identified practical issues, related to the finding of a causal link and personal prosecution for the unlawful killing of another human being.

Key words: homicide, criminal responsibility, composition of criminal offence, casual link.

RĪGA LATVIJAS PAŠVALDĪBU SISTĒMĀ

Ar Rīgas pilsētas pašvaldību iedzīvotāji parasti saprot Rīgas domi, kas īsteno tiesību aktos noteiktās funkcijas un nodrošina iedzīvotājiem noteiktu publisko pakalpojumu apjomu. Pētījuma tēmas aktualitāte ir saistīta ar to, ka galvaspilsētas tiesiskais regulējums joprojām nav skaidri definēts. Pētījuma mērķis ir izpētīt Rīgas pašvaldības kā galvaspilsētas tiesisko regulējumu Latvijas pašvaldību sistēmā, konstatēt ar to saistītās problēmas un sniegt priekšlikumus esošo problēmu risināšanā. Pētījums tiks veikts, izmantojot deskriptīvo, analītisko, vēsturisko, salīdzinošo un teleoloģisko metodes. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tiek izvirzīti sekojoši uzdevumi: 1) izpētīt normatīvos aktus; 2) izpētīt tiesību zinātnieku viedokli šajā jautājumā; 3) izpētīt dažādu likumprojektu virzību; 4) izdarīt secinājumus un sagatavot priekšlikumus. Padziļināti tiesību zinātniskie pētījumi par galvaspilsētu Latvijas pašvaldību sistēmā nav publiski pieejami. Autors uzskata, ka esošais regulējums pilnvērtīgai galvaspilsētas darbībai ir nepietiekošs, tāpēc, pirmkārt, jānodefinē tiesību aktos precīzi kritēriji, pēc kuriem tiek noteikts, kuras ir tās funkcijas, kuras piemīt specifiski tieši galvaspilsētai, otrkārt, jāparedz un jānostiprina finansējuma kārtība un garantijas tiesību aktos.

Atslēgas vārdi: galvaspilsēta, Rīgas pašvaldība, funkcijas.

1990. gada 4. maijā tika atjaunota Satversmes sapulces 1922. gada 15. februārī pieņemtā Latvijas Republikas Satversme un tās 15. pants paredz, ka Saeima savas sēdes notur Rīgā un tikai ārkārtīgu apstākļu dēļ tā var sanākt citā vietā. Latvijas neatkarības atgūšanā ļoti svarīga loma bija vietējām pašvaldībām un to deputātiem, tomēr pēc neatkarības pasludināšanas turpinājās pašvaldību reorganizācija (Apsītis, Blūzma, Jundzis 2000). Tā laika likumdevējs – Latvijas Republikas Augstākā padome (turpmāk – AP) 1991. gada 6. jūnijā pieņēma likumu “Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu” (zaudējis spēku 2008. gada 31. decembrī). Likums noteica teritorijas iedalījuma vienību, kurā tiek realizēta pašvaldība, paredzot iedalījumu rajonos un republikas pilsētās, savukārt rajonus iedalot rajonu pilsētās, rajonu pilsētās ar lauku teritoriju un pagastos. Likuma 2. panta trešā daļa paredzēja Rīgas pilsētas iedalījumu rajonos. Likuma pamatredakcijā netika pieminēta galvaspilsēta. Par galvaspilsētu tiek uzskatīta galvenā pilsēta, valsts administratīvi politiskais centrs, pilsēta, kurā parasti atrodas valsts galvas un citu augstākās valsts varas institūciju rezidence

(Juridisko terminu vārdnīca 1998), kā arī valsts valdība un parasti arī valsts pārvaldes centrālās iestādes (Latviešu konversācijas vārdnīca 1930–1931).

Pirms šī likuma pieņemšanas AP 1990. gada 27. decembrī 1. lasījumā pieņēma likumprojektu “Par Latvijas galvaspilsētas Rīga pašvaldību”. Likums pēdējā lasījumā tika pieņemts 1992. gada 10. jūnijā. Kā liecina AP sēdes stenogramma, galvenās domstarpības un diskusijas bija par kompetences pārdali starp Rīgu kā centru un rajonu/priekšpilsētu pašvaldībām. Tam pamatā bija AP 1990. gada 27. decembrī sēdē Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes priekšsēdētāja Andra Teikmaņa teiktais par konfliktiem starp Rīgas pilsētas un Rīgas rajonu padomēm. Šāds stāvoklis esot izveidojies, jo, kad tā gada 15. februārī vēl vecā AP pieņēma likumus par pašvaldībām, visus likumus par pilsētas rajonu un pagastu pašvaldībām, nosakot, ka Rīgas pilsēta un Rīgas rajoni vadīsies pēc viena likuma – pēc likuma par pilsētu pašvaldību. Tā rezultātā praktiski izveidojās situācija, ka Rīgā atradās septiņas padomes – viena pilsētas un sešas rajonu padomes ar vienādu statusu un ar vienādām tiesībām. Tas neapšaubāmi radīja pretrunas starp pilsētu un tās rajoniem, jo gan pilsētai, gan arī rajonu padomēm bija vienāds statuss, arī vienādas tiesības. Minēto apliecinā to notikumu liecinieks un dalībnieks Māris Pūķis, norādot cēloņus: “Tolaik Rīgā bija septiņas līdzvērtīgas pašvaldības. Valdišana norisa divos teritoriālajos mērogos, abu merogu pašvaldības no 1990. līdz 1992. gadam darbojās saskaņā ar pilsētas pašvaldības likumu. (AP, 1989) Rīga, kuras teritorija aptvēra trīs rajonu (Kurzemes, Centra un Ziemeļu) un trīs priekšpilsētu (Zemgales, Latgales un Vidzemes) teritorijas nebija hierarhiski augstāka vara. Funkciju sadalījumu šīs septiņas pašvaldības noteica, savstarpēji vienojoties.” (Pūķis 2010).

Likums “Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību” (zaudējis spēku 1994. gada 9. jūnijā) 1. pantā noteica, ka Rīgas pašvaldība ir Latvijas Republikas tautas pašvaldības sastāvdaļa ar īpašām, galvaspilsētai raksturīgām iezīmēm. Tā tiek realizēta pilsētas administratīvās teritorijas robežās, un tā veido vienotu pašvaldības sistēmu. Lai gan paša likuma nosaukumā tiek minēta Rīga kā galvaspilsēta, tomēr pašā likumā netiek speciāli norādītas, kuras ir “galvaspilsētai raksturīgās iezīmes”. Autors uzskata, ka par tām nevar nosaukt šo varas sadrumstatotību un varas dalījumu Rīgas pašvaldības institūciju starpā, jo tam par pamatu ir nevis galvaspilsētas statuss, bet mērogs un iekšējā administratīvi teritoriālā sadalījuma esamība. Situāciju tika risināta, izveidojot jaunu institūciju – Rīgas Domi. Jaunās institūcijas

izveide mēģināja rast kompromisu starp centralizācijas un decentralizācijas piekritējiem, proti, tika noteikts, ka Rīgas Domes sastāvā ir 60 deputāti (domnieki), no kuriem pilsētas padome ievēlē 30 domniekus, bet rajonu padomes – piecus domniekus katra (10. pants). Tiek uzskatīts, ka šāda vēlēšanu kārtība neatbilda Vispasaules deklarācijas un Eiropas hartas par vietējām pašvaldībām prasībām, kas nosaka, ka pašvaldību deputāti ir jāievēlē tiešās vēlēšanās (Vanags E., Vilka I. 2005). Autors piekrīt šim viedoklim, jo Eiropas vietējo pašvaldību hartas 3. panta otrā daļā noteikts pārstāvju tiešās ievēlēšanas princips. Arī Māris Pūķis, kurš bija decentralizācijas atbalstītājs atzīst, ka šajā situācija svarīgāk bija atrast līdzsvaru un kompromisu (Pūķis 2010). Kā norāda dr. iur. T. Jundzis, likums lielā mērā vadījās no fakta, ka Rīga nav visu atšķirīgs sešu pilsētas rajonu federācija, bet gan vienota pilsēta (Apsītis, Blūzma, Jundzis 2000).

Kopējo Latvijas pašvaldību sistēmu veidoja arī sekojoši likumi: 1991. gada 24. aprīlī pieņemtais “Par pilsētu pašvaldību”, 1991. gada 24. aprīlī – “Par pagasta pašvaldību”, 1992. gada 5. februārī – “Par rajona pašvaldību”. Salīdzinot likumu “Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību” un “Par pilsētu pašvaldību”, būtiskas atšķirības ir tikai saistībā ar pārvaldes divu līmeņu esamību Rīgas pašvaldībā.

Autors secina, ka laika periodā pēc Latvijas neatkarības atgūšanas līdz likums “Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību” zaudēja spēku, tiesību akti nenoteica Rīgas pašvaldībai kādas galvaspilsētai raksturīgas funkcijas vai pienākumus, kas to atšķirtu no citām republikas pilsētām. Likums bija vērsts uz Rīgas pārvaldes iekšējās struktūras sakārtošanu, centrālās varas nostiprināšanu, kompetences sadalīšanu.

Latvijas pašvaldību mūsdienu sistēma tiek veidota uz likuma “Par pašvaldībām” (stājās spēkā 1994. gada 9. jūnijā) pamata, jo saskaņā ar šī likuma 1. pantu tas reglamentē Latvijas pašvaldību darbības vispārīgos noteikumus un ekonomisko pamatu, to kompetenci un attiecības ar valsts pārvaldes institūcijām. Likuma sākotnējā redakcijas 3. pants paredzēja trīs veida pašvaldības: pilsētas pašvaldības, rajona pašvaldības un pagastu pašvaldības. Ar šī likuma spēkā stāšanos zaudēja spēku likums “Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību”, “Par pilsētu pašvaldību”, “Par pagasta pašvaldību”, “Par rajona pašvaldību”.

Nosakot pašvaldību funkcijas, likuma sākotnējā redakcijā republikas pilsētu pašvaldībām ir paredzētas atšķirīgas funkcijas (17. pants).

Likumā “Par pašvaldībām” 3. pantā minētās pilsētu pašvaldības var iedalīt vēl trīs grupās: rajona pilsētas, rajona centra pilsētas, republikas pilsētas. Autors vērš uzmanību, ka likuma “Par pašvaldībām” sākotnējā

redakcijā galvaspilsētas jēdziens vai kādas atšķirīgas funkcijas, tiesības vai pienākumi, kas būtu atšķirīgi no citām 3. pantā minētajām pašvaldībām, nav minēti. Autors konstatē, ka no tiesību aktiem, kas veido pašvaldību darba saturu, tas ir, darbības vispārīgie noteikumi, ekonomiskais pamats, kompetence, institūciju tiesības un pienākumi, attiecības ar valsts pārvaldes subjektiem, galvaspilsētas jēdziens tika dzēsts.

Galvaspilsētas jēdziens ar novēlošanos 1994. gada 5. novembrī tika atjaunots, iekļaujot to likumā “Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu”, nosakot, ka Rīgas pilsēta ir Latvijas Republikas galvaspilsēta. Autors konstatē, ka vairāk kā piecus mēnešus neviens tiesību akts nenoteica, kura apdzīvotā vieta ir ar galvaspilsētas statusu. Grozot minēto likumu arī tika izslēgta norma, kas noteica, ka Rīgas pilsēta ir iedalīta pilsētas rajonos. Ziņojot par šo likumprojektu 1. lasījumā 1994. gada 16. jūnijā Saeimas sēdē deputāts V. P. Karnups, šo kļūdu atzina: “Pašlaik esošā redakcijā ir minēts, ka Rīgas pilsēta ir iedalīta pilsētas rajonos. Saskaņā gan ar Pašvaldību vēlēšanu likumu, gan likumu “Par pašvaldību”, Rīga ir viena pašvaldība, institūcija un nav teritoriju sadalīšana par atsevišķu pašvaldību vai pilsētas rajonos. Un tādā ziņā komisija piedāvā izteikt 2. pantu mazliet savādāk un sakārtotākā redakcijā. Bet svarīgais moments ir vienkārši tas, ka Rīgas pilsēta ir deklarēta kā Latvijas Republikas galvaspilsēta, jo nevienā dokumentā jeb likumā līdz šim šis fakts nav atspoguļots.”

2008. gada 31. decembrī stājās spēkā jauns “Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums”, kura darbības joma atbilstoši tā 3. pantam ir administratīvo teritoriju un novadu teritoriālā iedalījuma vienību izveidošanas, uzskaites, robežu grozīšanas, administratīvā centra noteikšanas nosacījumi un kārtība. Valsts pārvaldes institūciju darbību administratīvajās teritorijās regulē citi normatīvie akti (3. panta otrā daļa). Šī likuma 4., 6. un 8. panti, klasificējot administratīvās teritorijas ir paredzējuši divu veidu pilsētas – republikas un novadu pilsētas, paredzot tām attiecīgus kvalitatīvus un kvantitatīvus kritērijus. Savkārt, trešajā nodaļā “Apdzīvotas vietas” 9. pants iedala visas apdzīvotās vietas – pilsētās, ciemos un viensētās. Minētā likuma 10. panta pirmā daļa nosaka, ka Rīga ir Latvijas Republikas galvaspilsēta.

Būtiska viedokļu apmaiņa notika, pieņemot likuma “Par pašvaldībām” grozījumus, kas stājās spēkā 2005. gada 18. martā. Likumā tika iekļauti jauni 17.¹, 17.² panti, kas paredzēja, ka Ministru kabinets Valsts pārvaldes iekārtas likuma noteiktajā kārtībā var slēgt ar atsevišķām pašvaldībām publisko tiesību līgumu par atsevišķu valsts pārvaldes funkcijās ietilp-

stošo uzdevumu izpildi, nosakot, ka papildus šā likuma 15. panta noteiktajām pastāvīgi veic šādas valsts un pašvaldības dalītas atbildības galvaspilsētas funkcijas: sniedz atbalstu centrālo valsts institūciju, ārzemju diplomātisko pārstāvniecību un konsulātu iestāžu, kā arī starptautisko organizāciju darbībai nepieciešamo apstākļu nodrošināšanā; nodrošina apstākļus ārvalstu delegāciju uzņemšanai un ar to saistīto pašvaldībai piederošo nacionālās reprezentācijas objektu uzturēšanu; piedalās valsts un starptautiskas nozīmes vēstures objektu, nacionālās nozīmes kultūrvēsturisko objektu, kā arī kultūras infrastruktūras uzturēšanā un attīstīšanā; piedalās valsts nozīmes sakaru sistēmu un transporta infrastruktūras uzturēšanā un attīstīšanā.

Sākotnējā redakcijā, ko sagatavoja Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību komisija bija iekļauts arī 17.³ pants, kas paredzēja, lai nodrošinātu galvaspilsētas funkciju izpildes vadību, Rīgas pašvaldība un Ministru kabinets noslēdz gadskārtējo līgumu par galvaspilsētas funkciju izpildi un finansējumu. Rīgas pašvaldībai ir tiesības slēgt ar Finanšu ministriju vienošanās līgumu par Rīgai pieejamo kredītresursu apjomiem, investīcijām. Šī vienošanās var skart arī citus finanšu piešķiršanas un sadales jautājumus, kā arī sadarbību nodokļu administrēšanā. Uz 2. lasījumu finanšu ministrs O. Spurdziņš aicināja šo priekšlikumu noraidīt, taču komisija šo priekšlikumu atbalstīja daļēji, izslēdzot no tā pēdējo teikumu. Šāds komisijas priekšlikums tika arī akceptēts Saeimas plenārsēdē. Uz 3. lasījumu reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrs M. Kučinskis iesniedza priekšlikumu analogisku iepriekš finanšu ministra sniegtajam, proti, izslēgt 17.³ pantu, kas Saeimas plenārsēdē bez debatēm tika atbalstīts. Lai gan A. Stucka promocijas darbā “Latvijas pašvaldību sistēmas pilnveidošanas aktuālie valststiesību jautājumi” norādīja, ka “trūkst procesuālo tiesību normu”, lai īstenotu likuma 17.¹ un 17.² pants (Stucka 2012), autors uzskata, ka būtiskākais iemesls ir mērķtiecīgi noraidītie priekšlikumi, kas nodrošinātu šo funkciju īstenošanas finansiālo pamatu un garantijas.

A. Stucka promocijas darbā (Stucka 2012) puda viedokli, ka pamatā likuma “Par pašvaldībām” regulējums ir pakārtots novadu pašvaldību darbības tiesiskajai reglamentācijai, jo vairākums likuma pantu ir paredzēti tieši novadu pašvaldībām, pamatojot to ar 69¹. panta iekļaušanu likumā, kā arī republikas pilsētu pašvaldību darbības reglamentēšanai īpaša uzmanība tika pievērsta tikai Rīgas pašvaldības kompetencei. Autors nepiekrīt šādam viedoklim, jo republikas pilsētu regulējums jau bija no

likuma pieņemšanas brīža, bet novadu regulējums radās ievērojami vēlāk saistībā ar administratīvi teritoriālo reformu. Arī K. Jaunzeme atšķirīgi A. Stuckas viedoklim norāda, ka likuma “Par pašvaldībām” 69¹. pants tika pieņemts, lai mazinātu vietējo pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas ietekmi uz vietējo pašvaldību sniegto pakalpojumu pieejamību iedzīvotājiem novada pilsētās. Autors piekrīt K. Jaunzemes viedoklim, jo reforma skāra tieši novadus un bija jānodrošina pakalpojumu pieejamība iedzīvotājiem tajos.

Secinājumi

Autoraprāt, no 1994. g. līdz 2005. gadam Rīga kā galvaspilsēta tika no tiesiskajiem aspektiem uztverta kā jebkura cita republikas pilsēta, nepievēršot uzmanību galvaspilsētas specifikai. 2005. gadā veiktās likuma izmaiņas saturiski nedaudz atspoguļo galvaspilsētas funkcijas, taču tālāk netika veiktas reālas darbības šo tiesību normu iedzīvināšanai, jo netika atrisināts galvenais jautājums, kas parādījās, jau apspriežot to Saeimā, proti, šo funkciju finansējuma tiesiskās garantijas, tāpēc autors atbalsta A. Stuckas pausto, ka nepieciešams piemērot jau šobrīd likumā paredzētos instrumentus, lai valsts galvaspilsētā pēc iespējas labi tiktu īstenotas valsts pašvaldības dalītās atbildības funkcijas.

Autors secina, ka laika periodā pēc Latvijas neatkarības atgūšanas likums “Par galvaspilsētas Rīgas pašvaldību” nenoteica Rīgas pašvaldībai kādas galvaspilsētai raksturīgas funkcijas vai pienākumus, kas to atšķirtu no citām republikas pilsētām. Likums bija vērsts uz Rīgas pārvaldes iekšējās struktūras sakārtošanu, centrālās varas nostiprināšanu, kompetences sadalīšanu. Autors uzskata, ka periodā pēc likuma “Par pašvaldībām” stāšanās spēkā jautājums par galvaspilsētu tika atstāts novārtā, pieļaujot laika posmu, kad nebija vispār noteikta galvaspilsēta, un šo jautājumu risinot, pie apdzīvotu vietu klasifikācijas, neparedzot tam saturisku piepildījumu, kas izpaustos specifisko funkciju un tiesību, kā arī ekonomiskā pamata noteikšanā. Autors uzskata, ka esošais regulējums pilnvērtīgai galvaspilsētas darbībai ir nepietiekošs, tāpēc, pirmkārt, jānodēfina tiesību aktos precīzi kritēriji, pēc kuriem tiek noteikts, kuras ir tās funkcijas, kuras piemīt specifiski tieši galvaspilsētai, otrkārt, jāparedz un jānostiprina finansējuma kārtība un garantijas tiesību aktos neatkarīgi no politiskām izmaiņām.

Autors ierosina likumā “Par pašvaldībām” iestrādāt atsevišķi galvaspilsētai raksturīgās funkcijas un noteikt to finansēšanas kārtību.

Bibliogrāfija

1. Apsītis R., Blūzma V., Jundzis T., Lazdiņš J. (2000) Latvijas tiesību vēsture. LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds.
2. Juridisko terminu vārdnīca (1998). Nordik.
3. Latviešu konversācijas vārdnīca (1930–1931). A. Gulbja apgāds.
4. Pūķis M. (2010) Pašu valdība. Latvijas pašvaldību savienība.
5. Stucka A. (2012) Latvijas pašvaldību sistēmas pilnveidošanas aktuālie valsts-tiesību jautājumi. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5127/23053-Artis_Stucka_2012.pdf?sequence=1
6. Vanags E., Vilka I. (2005) Pašvaldību darbība un attīstība. LU Akadēmiskais apgāds.
7. Jaunzeme K. (2009) Vietējo pašvaldību institucionālā sistēma. Jurista vārds Nr. 36.
8. http://saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920609v.htm (skat. 12.10.2016)
9. http://saeima.lv/steno/AP_steno/1990/st_901227.htm (skat. 12.10.2016)
10. http://www.saeima.lv/steno/st_94/st1606.html (skat. 12.10.2016)
11. http://www.saeima.lv/L_Saeima8/index.htm (skat. 12.10.2016)
12. http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_050217/st1702.htm (skat. 12.10.2016)
13. Latvijas Republikas Satversme
14. Latvijas Republikas Augstākā Padome, (1991) likums "Par pilsētas pašvaldību"
15. Latvijas Republikas Augstākā Padome, (1991) likums "Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu"
16. Latvijas Republikas Augstākā Padome, (1992) likums "Par galvaspilsētas Rīga pašvaldību"
17. Saeima, (1994), likums "Par pašvaldībām"
18. Saeima, (1994), likums "Grozījumi likumā "Par Latvijas Republikas administratīvo teritoriju izveidošanu un apdzīvoto vietu statusa noteikšanu""
19. Saeima, (2005), likums "Grozījumi likumā "Par pašvaldībām""
20. Saeima, (2008), "Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums"
21. Eiropas Padome, (1985), Eiropas vietējo pašvaldību harta

Rīga in the System of Latvian Municipalities

Summary

With the city of Riga residents understand the Riga City Council, that fulfills statutory functions and provides people a certain amount of public service. Article is related to the fact, that the capital legal status is not clearly defined. The study aims to explore a legal framework of Riga municipality in the system of local government, to identify related problems and make proposals for resolving of identified problems. In order to achieve aim of the research, the author uses descriptive, analytical, historical, comparative and teleological methods.

Key words: capital, Riga municipality, functions.

CILVĒKTIESĪBAS KRIMINĀLPROCESĀ

Raksta mērķis ir apskatīt cilvēktiesību nodrošināšanas aktuālās problēmas kriminālprocesā. Darba uzdevums ir noteikt problēmas cilvēktiesību garantēšanas mehānismā Latvijas Republikas tiesiskajā regulējuma un tiesu praksē. Eiropas cilvēktiesību tiesas judikatūra aktualizē cilvēktiesību nodrošināšanu kriminālprocesā. Problēmu novēršanai cilvēktiesību garantēšanas regulējumā nepieciešama normatīvā regulējuma pilnveidošana cilvēktiesību aizsardzībā.

Atslēgas vārdi: cilvēktiesības, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, kriminālprocess, taisnīgums.

Cilvēktiesību garantēšana kriminālprocesā šobrīd ir aktuāla tēma, jo Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra ir kļuvusi gan par neatņemamu Latvijas tiesu darba instrumentu, gan par tiesību avots. Kriminālprocesā tiek risināti jautājumi, kas nopietni skar cilvēktiesību ierobežošanu, un tāpēc ir tik svarīgi panākt procesa absolūti leģitīmo un taisnīgo raksturu, kas nav iespējams bez cilvēktiesību garantēšanas. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 11. panta pirmā daļa, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrā daļa, kā arī Satversmes 92. pants nosaka, ka neviens nav atzīstams par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kamēr vaina nav pierādīta likumīgā kārtībā. Tas ir viens no kriminālprocesa pamatiem, un lai panāktu to likumīgo un taisnīgo kārtību, īpaši jā rūpējas par cilvēktiesību ievērošanu procesā.

Kriminālprocesa likuma 12. panta pirmajā daļā noteikts, ka “kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē”. Vienlaikus minētā panta otrajā daļā noteikts, ka “cilvēktiesības kriminālprocesā tomēr var ierobežot, bet tikai tajos gadījumos, kad to prasa sabiedrības drošības apsvērumi, un tikai Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši noziedzīgā nodarījuma raksturam un bīstamībai”. Turklāt cilvēktiesību teorijā atzīts, ka ikvienam cilvēktiesību ierobežojumam ir jāatbilst no tiesiskas valsts atvasinātam samērīguma principam (Plakane 2003). Pārbaudot, vai ir ievērots samērīguma princips, tostarp ir jāpārlicinās, vai, nosakot cilvēktiesību ierobežojumu, nav pārkāpts tāds samērīguma principa elements kā izvēlēta līdzekļa vajadzība, proti, vai noteiktais ierobežojums uzskatāms par vienīgo sau-

dzīgāko līdzekli (Balodis 2011). Tādējādi cilvēktiesību ierobežojums ir samērīgs vienīgi tad, ja nepastāv cits līdzeklis, kas ir tikpat iedarbīgs, bet tā izvēles gadījumā cilvēktiesības tiktu ierobežotas mazāk. Ņemot vērā iepriekš minētās atziņas, visos gadījumos, kad kriminālprocesa mērķu sasniegšanai ir jāierobežo personas cilvēktiesības, ir jāizvēlas vissaudzīgākais no iespējamiem cilvēktiesību ierobežošanas līdzekļiem.

Pievēršoties cilvēktiesību nodrošināšanai kriminālprocesā jāatzīmē izmeklēšanas tiesneša lomu. Viens no galvenajiem aspektiem, kāpēc Latvijas Republikā tika izstrādāts jaunais (spēkā esošais) Kriminālprocesa likums, bija nepieciešamība uzlabot cilvēktiesību ievērošanas standartus kriminālprocesā, bet izmeklēšanas tiesneša institūta, kura pamatmērķis ir cilvēktiesību kontroles realizācija kriminālprocesā, ieviešana bija viens no nozīmīgākajiem līdzekļiem, kā šo mērķi sasniegt.

Analizējot Kriminālprocesa likuma 40. pantā noteiktos izmeklēšanas tiesneša pienākumus un tiesības, jāsecina, ka izmeklēšanas tiesnesis vairāk kontrolē cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesā pirmstiesas izmeklēšanā un pirmās instances tiesā līdz lietas iztiesāšanas uzsākšanai izmeklēšanas tiesnesim ir pienākums lemt tikai par apsūdzētā pieteikumu attiecībā uz drošības līdzekļu grozīšanu vai atcelšanu un par prokurora ierosinājumu attiecībā uz drošības līdzekļa izraudzīšanu vai grozīšanu.

Par situāciju cilvēktiesību jomā Latvijā lielā mērā var spriest pēc iedzīvotāju sūdzībām, ko saņem tiesībsargs, kas ir Latvijas valsts amatpersona, kuras pienākums ir veicināt cilvēktiesību aizsardzību un sekmēt, lai valsts vara tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un atbilstoši labas pārvaldības principam.

Tiesībsargs 2015. gada konferencē atzīmēja, ka piecu gadu garumā, kopš viņš ieņem amatu, joprojām saņem sūdzības par personas tiesībām uz lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos (Jansons 2015). Grozījumi likumā "Par tiesu varu", kas stājās spēkā 2013. gada 1. septembrī, paredz plašākas iespējas rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas priekšsēdētājiem efektīvi organizēt lietu izskatīšanu, tostarp kontrolēt lietu virzību saprātīgos termiņos. Jāatzīmē, ka 2015. gadā tiesībsargs sniedzis vairākus atzinumus, kuros konstatējis tiesību uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā pārkāpumu.

Tiesvedības termiņi, to saīsināšanas nepieciešamība un iespējas kļuvušas par vienu no aktuālākajiem jautājamiem mūsdienu tiesībpiemērošanas praksē Latvijā. Ilgās procesu norises, to izraisītās negatīvas sekas gan katram no šajos procesos iesaistītajiem indivīdiem, gan sabiedrībai kopumā neapšaubāmi viens no prioritārajiem jautājumiem, kas tiek izvirzīts, rūpējoties par tiesībpiemērošanas prakses uzlabošanu. Īpašu aktualitāti

tas ieguvis Latvijai pievienojoties Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai 1997. gadā. Šīs konvencijas 6. pants paredz personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Savukārt sapratīgs procesa termiņš ir viena no “taisnīga procesa” ietvaros apskatāmām, Konvencijas 6. pantā tieši izteiktajam (norādītājam) tiesībām (Meikališa 2015). Šeit nevar neminēt, ka Latvijas tiesvedības termiņiem pievērsusies arī Eiropas cilvēktiesību tiesa (ECT).

Svarīgi atzīmēt, ka ECT judikatūru veido ne tikai spriedumi, kuros konstatēts Konvencijas pārkāpums, bet arī spriedumi, par kuriem valdība sniegusi savus komentārus. Diemžēl jāatzīst, ka publiskajā telpā netiek pievērsta pietiekama uzmanība lēmumiem, kā arī spriedumiem, kuros pārkāpums nav konstatēts. Taču šie nolēmumi ļoti bieži satur ECT vērtējumu un secinājumus, kas var būt izšķiroši, lai konstatētu pārkāpumu kādā citā lietā.

Piemēram, lietā “Dementjeva pret Latviju” sūdzība par pārmērīgo procesa ilgumu tika atzīta par acīmredzami nepamatotu. Augstākā tiesa noraidīja iesniedzēja apelācijas sūdzību, secinot: tā kā iesniedzēja atkārtoti neieradās uz tiesas sēdēm, ir uzskatāms, ka viņa zaudējusi interesi uzturēt savu apelācijas sūdzību. Šajā sakarā ECT norādīja, ka pirmās instances un apelācijas instances tiesās tika nozīmētas piecpadsmit tiesas sēdes ar vidēji trīs mēnešu intervālu. Tiesa atzīmēja, ka procesa laikā iesniedzēja un viņas aizstāve vairākas reizes lūdza atlikt tiesas sēdes sliktā veselības stāvokļa dēļ. Pat pieņemot, ka, neskatoties uz tiesas nozīmēto medicīnisko ekspertīžu rezultātiem, atsevišķos periodos iesniedzēja nevarēja piedalīties tiesas sēdēs, nav pierādījumu tam, ka vairāk nekā trīs gadu periodā viņa ir mēģinājusi sekot tiesvedības procesam kaut vai ar aizstāvja palīdzību. Ir jāatzīmē, ka visa procesa laikā tikai viens tiesas sēdes atlikšanas lūgums skāra procesuālu pieprasījumu, par kuru iesniedzēja nevar tikt vainota (lieta Dementjeva pret Latviju).

Tādējādi var secināt, ka ne vienmēr ir vainojama tiesa par pārmērīgi ilgiem procesa termiņiem. Problēma ir saskatāma pašreizējā tiesiskajā regulējumā, proti, Kriminālprocesa likuma normas neparedz efektīvus līdzekļus cīņai ar negodprātīgo lietas dalībnieku rīcību. Arī tiesu prakse liecina, ka viens no iemesliem kāpēc krimināllietas vairākkārt tiek atliktas – apsūdzētā vai līdzapsūdzētā slimība. Līdz ar to ir nepieciešama normatīvā regulējuma pilnveidošana, kas neļautu ļaunprātīgi izmantot darbnespējas lapas.

ECT nolēmumi ir saistoši, un valstīm ir pienākums nodrošināt, ka ECT identificētās problēmas tiek novērstas un identiski Konvencijas pār-

kāpumi nākotnē nenotiek. Spilgts piemērs ir lieta Līgeres pret Latviju, kurā ECT norādīja, ka iesniedzējas savu civilprasību pret sabiedrību iesniedza pret šoferi uzsāktā kriminālprocesa ietvaros nolūkā saņemt kaitējuma kompensāciju par otrajai iesniedzējai nodarītajiem miesas bojājumiem, kas bija kriminālās tiesvedības pamatā. Kad kriminālās tiesvedības ietvaros tiesa atstāja viņu civilprasību bez izskatīšanas, iesniedzējām tika ieteikts vērsties ar savu civilprasību civilprocesa kārtībā. Tādējādi tiesa atzina, ka kriminālprocesa iznākumam bija izšķiroša nozīme attiecībā uz iesniedzēju civilprasību par zaudējumu kompensāciju un uz tām ir attiecināms Konvencijas 6. panta civilais aspekts. Abi augšminētie procesi bija cieši saistīti, un tāpēc tiesa uzskatīja, ka nebūtu pamatoti tos atdalīt un izvērtēt to ilgumu izolēti.

Izdarītie secinājumi ietekmēs valdības izredzes panākt, ka gadījumā, ja tiesa, kura skata krimināllietu, nelemj par šīs lietas ietvaros iesniegto civilprasību, tad šīs civilprasības izskatīšanas ilguma izvērtēšanā kriminālprocess netiek ņemts vērā. Proti, ECT secinājumu kontekstā krimināllietu izskatošās tiesas atteikums izlemt iesniegto civilprasību var veidot Konvencijas pārkāpumu.

Cilvēktiesību nodrošināšanā kriminālprocesā ne mazāk būtisks un aktuāls arī jautājums par cietušo personu tiesībām uz kompensāciju, ja krimināllietā nav izskatīta saprātīgā termiņā. Normatīvajā regulējumā nav paredzēta kārtība, kādā valsts lietas dalībniekiem kompensē valsts pieļauto pārkāpumu. Vienīgā iespēja, kā saņemt kompensāciju par tiesību pārkāpumu, ir vērsšanās vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Satversmes 92. pantu.

Tomēr, lai aina būtu pilna, vienlaikus ir lietderīgi vērtēt ne tikai negatīvos, bet arī pozitīvus piemērus. Proti, pārkāpuma gadījumā likumdevējs ir paredzējis kompensējošo mehānismu apsūdzētajām personām, samazinot sodu.

Ar katru gadu pieaug videokonferenču izmantošana tiesās, ieslodzījumu vietās un citās institūcijās un tas nozīmē, ka personu, kuras tiesas procesā iesaistās un savas tiesības realizē, atrodoties ārpus tiesas zāles, skaits pieaug. Tādējādi no cilvēktiesību viedokļa būtiski nodrošināt personām, kuras tiek uzklautas tiesas procesā attālināti, visas no tiesībām uz taisnīgu tiesu izrietošās garantijas. Viena no pamata prasībām taisnīgas tiesas nodrošināšanai ir apsūdzētai personai nodrošināta iespēja konfidenciali sazināties ar savu advokātu, to nedzirdot trešajām personām.

Vērtējot šā brīža tiesisko regulējumu, jāsecina, ka likumdevējs nav paredzējis īpašu kārtību konfidenciali sazināties ar savu advokātu video-

konferences gadījumā, līdz ar to ir aktuāls jautājums par procesa dalībnieku tiesībām uz aizstāvību un pārstāvību, konfidencialu saziņu ar juridiskās palīdzības sniedzēju tiesas procesā, kurā tiek izmantota videokonference.

Autore uzskata, ka cilvēktiesību nodrošināšanai Kriminālprocesa likumā atsevišķi jānosaka advokāta tiesības konfidenciali sazināties ar aizstāvamo pirms tiesas sēdes un tiesas sēdes laikā, ja rodas tāda nepieciešamība, organizējot tiesas sēdi videokonferences režīmā.

Attiecībā uz lietu izskatīšanas termiņiem pozitīvi vērtējamas tiesu sistēmā veiktās reformas, tajā skaitā tiesnešu skaita palielināšana tiesās un iespēja ātrākai izskatīšanai krimināllietas pārsūtīt citām tiesām, tomēr tiesības uz taisnīgu tiesu nav iespējams nodrošināt bez kvalitatīvas un personām pieejamas juridiskās palīdzības.

Cilvēktiesību garantēšanā kriminālprocesā vēl arvien aktuāls ir valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjoms personām, kuras nevar atļauties algot advokātus savu ierobežoto resursu dēļ. Autore uzskata, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjoms nav pietiekams, līdz ar to nepieciešama normatīva regulējuma pilnveidošana. Tādējādi tiks panākta cilvēktiesību aizsardzība.

Secinājumi

Tiesības uz taisnīgu tiesu ir vienas no būtiskajām pamattiesībām, no šo tiesību pienācīgas nodrošināšanas lielā mērā ir atkarīga arī pārējo cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzība. Kriminālprocesā svarīgi panākt procesa absolūti leģitīmo un taisnīgo raksturu, kas nav iespējams bez cilvēktiesību garantēšanas.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra ir kļuvusi par neatņemamu Latvijas tiesu darba instrumentu un ir gan tiesību avots, gan ietvars nacionālo tiesību normu interpretācijai.

Pētot attiecīgo jautājumu, autore konstatēja problēmas cilvēktiesību regulēšanas sistēmā, kuras izpaužas gan likumdošanā, gan tiesu praksē:

- cilvēktiesību nodrošināšanai kriminālprocesā aktuāls jautājums par cietušo personu tiesībām uz kompensāciju, ja krimināllietā nav izskatīta saprātīgā termiņā;
- normatīvajā regulējumā nav paredzēta kārtība, kādā valsts lietas dalībniekiem kompensē valsts pieļauto pārkāpumu;
- Kriminālprocesa likuma normas neparedz efektīvus līdzekļus cīņai ar negodprātīgo lietas dalībnieku rīcību.

Autore uzskata, ka cilvēktiesību nodrošināšanai nepieciešami grozījumi Kriminālprocesa likumā, atsevišķi nosakot advokāta tiesības konfidenciali sazināties ar aizstāvamo pirms tiesas sēdes un tiesas sēdes laikā, ja rodas tāda nepieciešamība, organizējot tiesas sēdi videokonferences režīmā.

Likumdevējam ir jāizvēlas vienotu videokonferences termina definīciju, kā arī jānosaka kritēriji, kādos gadījumos videokonferences izmantošana kriminālprocesā ir pieļaujama vai arī nav pieļaujama.

Cilvēktiesību aizsardzībai kriminālprocesā jāpalielina valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjoms.

Bibliogrāfija

1. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. (2011) Rīga: Latvijas Vēstnesis (In Latvian)
2. Meikališa, Ā, Strada-Rozenberga, K (2015) Kriminālprocess. Raksti 2010–2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis. (In Latvian)
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 29. marta lēmums lietā “Dementjeva pret Latviju” (kopsavilkums). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/ect-nolemumu-mekletajs/?author=DEMENTJEVA&q=> (skat. 10.10.2016)
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 28. jūnija spriedums lietā “Liģeres pret Latviju” Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/ect-nolemumu-mekletajs/?author=LI%C4%A2ERES&q=> (skat. 10.10.2016)
5. Plakane I. Pamattiesību ierobežošana Satversmē. Jurista Vārds, 15.04.2003., Nr. 15. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/73779-pamattiesibu-ierobezosana-satversme/> (skat. 10.10.2016)
6. Tiesībsarga J. Jansona atskats uz pilsonisko un politisko tiesību jomā paveikto piecu gadu laikā. Pieejams http://www.tiesibsargs.lv/files/content/konference_2015/1_tema_PPTN_2015_Zinojums_tezes_9_decembrim.pdf (skat. 11.10.2016).

Human Rights in the Criminal Process Law

Summary

The right to a fair court is one of the most essential fundamental rights, and protection of other human rights and basic liberties largely depends on this right being adequately ensured. In a criminal procedure it is important to achieve absolutely legitimate and fair nature of the process, which is impossible without guaranteeing human rights.

Case law of the European Court of Human Rights has become an integral instrument in the work of Latvian courts and is both a source of rights and a framework for interpretation of national legal provisions.

Upon researching the respective issue, the author found problems in the human rights regulating system, which manifest both in legislation and in jurisprudence:

- in ensuring human rights in criminal procedure, a topical issue is regarding the victim's rights to compensation if the criminal case has not been adjudicated within a reasonable time period;
- regulatory framework does not provide for procedure, under which parties to a state case are compensated for violations committed by the state;
- Provisions of the Criminal Procedure Law do not provide for effective measures to fight actions of dishonest parties in a case.

The author holds a view that in order to ensure human rights, it is necessary to make amendments to the Criminal Procedure Law, by separately providing for lawyer's rights to confidentially get in contact with their client before a court hearing and during a court hearing, if there is such necessity, by organising court hearing in video conference mode.

Legislator needs to choose a united definition of the video conference term, as well as define criteria, in what cases it is or is not permissible to use video conference in a criminal procedure.

The amount of state-ensured legal aid should be increased to protect human rights in criminal procedure.

Key words: human rights, European Court of Human Rights, criminal procedure, fairness.

KRATĪŠANAS TAKTIKAS ĪPATNĪBAS LATVIJAS KRIMINALPROCESĀ

Raksta mērķis ir izpētīt kratīšanas taktiskās un kriminālprocesuālās īpatnības, analizēt zinātnieku pozīcijas par kratīšanas taktiku, izstrādāt priekšlikumus par kratīšanas taktiku. Pētījuma gaitā tika izpētīti kratīšanas taktikas teorētiskā nozīme, Latvijas un citu valstu zinātnieku pozīcijas. Kopš 2005. gada 1. oktobra Latvijā spēkā stājies jauns Kriminālprocesa likums (turpmāk – KPL). (Kriminālprocesa likums, 2005). Kratišana ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir telpas, apvidus teritorijas, transportlīdzekļa un atsevišķas personas piespiedu pārmeklēšana nolūkā atrast un izņemt meklējamo objektu, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka meklējamais objekts atrodas kratīšanas vietā. Kratišanas tiesiskais pamats ir tiesneša lēmums. Lēmumu par kratīšanu var pieņemt vispārējā kārtībā un neatliekamības kārtībā. Ātra un kvalitatīva noziegumu izmeklēšana ir viens no galvenajiem Latvijas tiesībsargājošo iestāžu darbības virzieniem. Tāpēc katras izmeklēšanas darbības veikšana ir nozieguma veiksmīgas izmeklēšanas pamats.

Atslēgas vārdi: kriminālistika, izmeklēšanas darbības, kratīšana, kratīšanas taktika, kriminālprocesa likums.

Kratišanas regulējums ietverts KPL 10. nodaļā “Izmeklēšanas darbības”. Kratišana, ja tā ir taktiski pareizi izdarīta, ir arī viena no visefektīvākajām izmeklēšanas darbībām kriminālistikā, kuras rezultātā bieži izdodas iegūt vērtīgus un pat izšķirīgus pierādījumus noziedzīgu nodarījumu atklāšanai.

Kratišana ir izmeklēšanas darbība, kuras saturs ir telpas, apvidus teritorijas, transportlīdzekļa un atsevišķas personas piespiedu pārmeklēšana nolūkā atrast un izņemt meklējamo objektu, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka meklējamais objekts atrodas kratīšanas vietā. Praktiski katrā kriminālprocesā procesa virzītājs veic ne mazāk par vienu kratīšanu.

Saskaņā ar KPL 179. panta 2. daļu, kratīšanu izdara nolūkā atrast kriminālprocesā nozīmīgus priekšmetus, dokumentus, liķus vai meklējamās personas. Kratišanas mērķis ir iegūt jaunus pierādījumus krimināllietā. Bieži vien šādiem pierādījumiem ir izšķirīga loma noziedznieka atmaskošanā, līdz ar to, kratīšana ir visai darbietilpīga, sarežģīta un nav viegli izdarāma. (Indulēns, 1978)

Kratišanu veic ar izmeklēšanas tiesneša vai tiesas lēmumu. Izmeklēšanas tiesnesis lēmumu pieņem, pamatojoties uz procesa virzītāja ierosinājumu un tam pievienotajiem materiāliem. Lēmumā par kratīšanu norāda,

kas, kur, pie kā, kādā lietā un kādus priekšmetus un dokumentus meklēs un izņems.

Kratišana ir patstāvīga procesuāla izmeklēšanas darbība, tās nošķiršana nepieciešama arī, lai novērstu izmeklēšanas darbību sajaukšanu, kas, kā augstāk tika minēts, visbiežāk ir likumības pārkāpumu pamatā. Tā, piemēram, sajaucot kratišanu ar izņemšanu var tikt veikts būtisks pārkāpums, būtiski atšķiras abu izmeklēšanas darbību lēmuma pieņemšanas nosacījumi.

Kriminālprocesa likumā kratišana tiek definēta tā, ka kratišanas nolūks ir atrast un izņemt meklējamo objektu.

Pirms kratišanas meklējamo objektu atrašanās vieta ir zināma tikai orientējoši, bet individuālās pazīmes vispār var nebūt zināmas. (Meikališa, 2001)

Saskaņā ar KPL 182. panta otro daļu, pirms kratišanas uzsākšanas izmeklēšanas darbības veicējs uzaicina personu labprātīgi izsniegt meklējamo objektu, kā arī Kriminālprocesa likumā paredzēts, ka personas ir tiesīgas iesniegt procesa virzītājam priekšmetus un dokumentus, kuriem, pēc šo personu domām, var būt nozīme kriminālprocesā. Šis nolikums ir KPL 189. panta 1. daļā.

Juridiskajā literatūrā atrodamas dažādas kratišanas definīcijas. (Meikališa, 2001) Kratišana – izmeklēšanas darbība, kas vērsta uz telpu, apvidu vai personu piespiedu pārmeklēšanu nolūkā atrast un izņemt objektus, kam ir nozīme krimināllietā. (Indulēns, 1978)

Kratišana – patstāvīga procesuāla izmeklēšanas darbība, kuras mērķis ir atrast un izņemt noziedzīga nodarījuma rīkus, noziedzīgā kārtā iegūtās vērtības un citus priekšmetus un dokumentus, kuriem var būt nozīme lietas izmeklēšanā, kā arī atrast meklējamās personas un liķus. (Meikališa, 2000)

Kratišana – pirmstiesas izmeklēšanas darbība, lai iegūtu krimināllietai nozīmīgus priekšmetus vai dokumentus, ja ir zināms, pie kā vai kur tie varētu atrasties, piemēram, dzīvoklī vai citā telpā, transporta līdzeklī, apvidus iecirknī un tml., kā arī var izdarīt, lai atrastu meklējamo personu vai liķi, ja tā saistīta ar ieiešanu dzīvoklī bez tajā dzīvojošo atļaujas, var izdarīt tikai ar tiesas vai tiesneša lēmumu. Neatliekamajos gadījumos ar prokurora piekrišanu kratišanu drīkst izdarīt bez tiesneša iepriekšēja lēmuma, bet tad par to ir jāpaziņo tiesnesim divdesmit četru stundu laikā. Ja ir pietiekams pamats domāt, ka krimināllietai nozīmīgi priekšmeti vai dokumenti atrodas kādas personas apģērbā, tai klātesošās mantās, uz

viņa ķermeņa vai ķermeņa atvērtajos dobumos, var izdarīt personas kratīšanu. (Krašņis, 1998)

Šā raksta autore kratīšanu definē kā izmeklēšanas darbību, kas vērsta uz telpu, apvidu un citu objektu vai atsevišķu personu piespiedu pārmeklēšanu nolūkā atrast un izņemt pēdas, noziedzīga nodarījuma rīkus, priekšmetus, vērtslīetas, objektus, kā arī meklējamās personas un dokumentus, kam ir nozīme kriminālprocesa izmeklēšanā. (Сумбарова, 2012)

Profesors A. Kavalieris kratīšanu definē kā izmeklēšanas darbību, kas izpaužas telpu, celtnu, apvidus iecirkņu un atsevišķu pilsoņu, kurās vai pie kuriem saskaņā ar esošo informāciju var atrasties izmeklējamai lietai nozīmīgi priekšmeti vai dokumenti, kā arī meklējamas personas, piespiedu vienlaidus pārmeklēšana nolūkā tos atrast un izņemt vai aizturēt. Kratīšanu var izdarīt arī, lai atrastu noslēptus noslepkavotu personu liķus. (Kavalieris, 2002) Visi autori kratīšanā saskata piespiedu raksturu, kas skar un ierobežo personu likumiskās intereses un kas tiek veikta nolūkā iegūt noziedzīgā nodarījuma atklāšanai nepieciešamos pierādījumus.

Kratīšanai ir jābūt likumīgai. Nelikumīgu kratīšanu izdarīšana ir aizliegta. Šis princips formulēts Latvijas Satversmē – nodaļā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”. (Satversme, 1992)

Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2013. gada 16. jūlijā pasludināja spriedumu lietā “Nagla pret Latviju”, konstatējot Eiropas Cilvēka tiesību un pamattiesību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 10. panta pārkāpumu. (Eiropas Cilvēktiesību tiesa, 2013) Šis ir pirmais tiesas spriedums pret Latvijas valsti, kurā izvērtētas žurnālistu avotu aizsardzības garantijas un nepieciešamais pamatojums valsts institūcijām šo tiesību ierobežošanai, tai skaitā izmeklēšanas interesēs. Apstākļi, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT vai Tiesa) izskatīja šo lietu salīdzinoši īsā laika periodā, kā arī Tiesas spriedumā ietvertā kritika policijas, prokuratūras un tiesu varas amatpersonu darbībām visdrīzāk liecina, ka ECT vēlējas ar šo spriedumu formulēt procesuālos un materiālos principus, kurus Latvijas izmeklēšanas iestādēm un tiesām turpmāk būtu jāievēro, izskatot šāda veida lietas. (Kučs, 2013)

Kas attiecas uz kratīšanas taktiskiem paņēmieniem, ir jāņem vērā, ka kratīšanas sākotnējo stadiju var raksturot kā izmeklētāja ierašanos brīdi uz notikuma vietu, uz kratāmo objektu, iekļūšana tajā un tur nepieciešamās kārtības noteikšana. (Филиппов, 2000)

Tātad, respektīvi, uz konkrēto objektu jāierodās tā, lai tas netiktu pamanīts, lai kratāmai personai par to nebūtu ne mazākās aizdomas.

Ļoti svarīgi ir pēc iespējas ātrāk un bez starpgadījumiem tikt iekšā, telpā. Šādos nolūkos var izmantot sētnieka palīdzību, namsaimnieka darbinieka, pastnieka vai kādas citas kratāmā jeb kratāmo telpu īpašnieka pazīstamas personas palīdzību, lai nerastos aizdomas.

Saskaņā ar KPL 182. panta pirmo daļu, ja nepieciešams, var organizēt kratišanas vietas apsargāšanu.

Uzsākot kratišanu, izmeklēšanas darbības veicējs izsniedz personai, pie kuras notiek kratišana, lēmuma par kratišanu kopiju, persona par to parakstās lēmumā.

Saskaņā ar KPL 182. panta ceturto daļu, visi klātesošie paliek telpā līdz kratišanas pabeigšanai, kā arī kratišanas vietā esošajām personām var aizliegt pārvietoties, sarunāties savā starpā līdz izmeklēšanas darbības beigām, savukārt, ja šīs personas ar savu rīcību vai skaita dēļ traucē izdarīt kratišanu, tās var pārvietot uz citām telpām, turklāt katram no viņiem tiek sekots, kas ir taktiski pareizi. Pēc tam visiem klātesošajiem tiek izskaidroti viņu tiesības un pienākumi. Saskaņā ar KPL 180. pantu, galvenais dokuments, kas pamato kratišanas likumību, ir lēmums par kratišanu. Tā kopija, uzsākot kratišanu, izmeklēšanas veicējiem ir obligāti jāuzrāda cilvēkam, pie kura tā notiek, vai jau iepriekš minētajām personām, ja viņa paša nav klāt. Saskaņā ar KPL 180. panta otro daļu, šajā dokumentā jābūt redzamam izmeklēšanas tiesneša vai prokurora parakstam un norādītam, kas, kur, pie kā, kādā lietā un kādus priekšmetus un dokumentus meklēs un izņems. KPL 181. panta piektā daļa nosaka, ka personām, kuras atrodas kratišanas vietā, izskaidro to tiesības būt klāt visu izmeklēšanas darbības veicēja darbību laikā, kā arī izteikt savas piezīmes par tām. Tiesa, Kriminālprocesa likums neparedz, cik detalizēti personai, kuras īpašumā notiek kratišana, izmeklētāji paskaidro viņai tiesības, šo faktu var raksturot kā līdz šim nenovērstu Kriminālprocesa likuma trūkumu.

Kratišanas pārskata stadijas laikā izmeklētājs apseko visu kratāmo objektu, nosaka iespējamo slēptuvju vietu un citas vietas (Ищенко, 2003).

Nereti noziedznieks slēpj meklējamus objektus pie saviem kaimiņiem. Ja ir aizdomas, ka meklējamie objekti tiek slēpti pie kaimiņiem, un kratišana pie aizdomās turētā vai apsūdzētā ir bez rezultātiem, taktikas prasība ir, lai kratišana pie kaimiņiem notiktu nekavējoties. Ja kaimiņu nav mājās un dzīvoklis ir aizslēgts, jāorganizē dzīvokļa apsardzība un kratišana jāizdara, tikko ierodas dzīvokļa saimnieks. Noteikti jāorganizē vietas apsardzība, ja tiek meklēts noziedznieks, kā arī lai kratišanas laikā netiktu paslēpts meklējamais, lai kratišanai pakļautā persona pēkšņi neaizbēgtu

un, lai citas personas netraucētu kratīšanu. Ja ir iespēja, tad lietderīgi pieaicināt kinologu ar meklēšanas dienesta suni, jo īpaši, ja tiek meklēts grūti pieejamās tumšās vietās.

Ja kratīšanas laikā meklējamo objekts jeb objekti netika atrasti, tad ir jāizkrata vēlreiz kratīšanas klātesošās personas, jo pastāv iespēja, ka tās, izmeklētājam neredzot, kratīšanas laikā ir meklējamo noslēpušas pie sevis. Kratīšanu ir ieteicams sākt ar tualeti, mazām tumšām telpām, piemēram, pieliekamais un tamlīdzīgi. Taktiski pareizi ir pārmeklēt visu telpu pilnībā, kurā tiek veikta kratīšana, nevis tikai saasināt uzmanību uz to vietu, kuru uzskata par glabāšanai pieņemamo.

Grupveida kratīšana vienmēr realizējama vairāku izmeklētāju sastāvā, nekādā gadījumā nevar būt tikai viens izmeklētājs.

Diskutējama problēma kriminālistiskā literatūrā par tā procesa virzītāja lomu grupveida kratīšanās, kura lietvedībā atradās krimināllieta. Pastāv uzskats, ka viņam būtu jāizdara kratīšana visatbildīgākajā objektā, kurā var prognozēt pašu svarīgāko pierādījumu atrašanu, jo meklējamā pazīmes pārzin vislabāk tieši šis darbinieks.

Tomēr prakse liecina, ka procesa virzītājam nav lietderīgi personīgi veikt to vai citu kratīšanu. Ievērojot tā zināšanas par visiem lietas apstākļiem, viņam ieteicams koordinēt pārējos grupveida kratīšanas dalībniekus un pat realizēt zināmu to kontroli. Tas nozīmē, ka katrs konkrētās kratīšanas izdarītāji pirms izmeklēšanas darbības pabeigšanas par to paziņo procesa virzītājam, kas ierodas šai vietā un, izmantojot savu informētību par lietas apstākļiem un pārējo apsekošanu rezultātiem, veic atrastā novērtējumu un kratīšanas vietas kontroles pārskatu, kura gaitā dažreiz izdodas atrast iepriekš neievērotus priekšmetus vai dokumentus. (Kavaleris, 2002).

Kriminālistiskās tehnikas līdzekļu un metožu pielietošana pieļaujama tikai tad, ja tas paredzēts vai pieļauts Kriminālprocesa likumā (KPL 140., 143. un 144. pantā).

Viena no jaunām pierādījumu fiksēšanas metodēm ir videoieraksts, kas izdarīts ar pārnēsājamās telekameras jeb videokameras palīdzību.

Tās darbības būtība ir videosignālu ierakstīšana videomagnetofonā vai kādā citā informācijas nesējā, lai vajadzības gadījumā šos signālus reproducētu. Turklāt uzņemšanā objekta attēli var būt gan melnbalti, gan krāsaini. Videoaparātūras pozitīvā nozīme ir tā, ka ar to var operatīvi fiksēt kādu informāciju un tikpat operatīvi to reproducēt. Tātad var, piemēram, veikt videoierakstu kratīšanas laikā, kas būtu labs risinājums,

jo iespējams kratišanas laikā kaut kas palika nepamanīts, bet vēlreiz izpētot videoierakstu, kas tika veikts notikuma vietā, var atklāties jauni fakti, kā arī atsevišķos gadījumos nerastos nepieciešamība veikt atkārtotu kratišanu. Bez tam videomagnetofona ieraksti arvien vairāk aizstāj televīzijas tiešās pārraides. Tas ir tāpēc, ka videoierakstu var demonstrēt jebkurā laikā un to ir iespējams pārraidīt atkārtoti. Lai novērstu dažādas nejaušības ierakstā un uzlabotu tā kvalitāti, videoierakstu ir iespējams montēt, un, visbeidzot, to var saglabāt ilgāku laiku. Videoaparātūra praktiski ir izkonkurējusi kinoaparātūru un līdz ar to kinofilmēšanu, turklāt tā daļēji aizvieto arī fotografēšanu. Dažādu uzdevumu izpildei izmanto arī videokameras, ar kurām uzņemšanu var izdarīt arī tumsā. Lai ierakstītu un reproducētu attēlu un skaņu, ir vajadzīgi dažādi tehniskie līdzekļi – telekamera (videokamera), videomagnetofons, videokontroles iekārta (monitors), barošanas bloks un televizors. Tie var būt gan stacionāri, gan arī portatīvi (pārnēsājami). Svarīgs videoaparātūras tehniskais līdzeklis ir telekamera, ar kuras palīdzību objekta attēlu pārveido elektriskajā videosignālā, tās galvenā sastāvdaļa ir objektīvs. Iegūtos videoierakstus var izmantot krimināllietas izmeklēšanā, lai atpazītu kādu personu vai priekšmetu, vai atspoguļotu kādu izmeklēšanas darbības epizodi (Grieznis, 2000). Tātad var, piemēram, veikt videoierakstu kratišanas laikā. Var fiksēt telpu, apvidu, iecirkni vai citas vietas, kur notikusi kratišana, kā arī izņemt priekšmetus u.c.

Tika izskatīti galvenie nolikumi, kas ir saistīti ar atsevišķām kriminālprocesuālām un taktiskām kratišanas īpatnībām.

Kratišana ir visefektīvākā izmeklēšanas darbība kriminālistikā, ja vien tā tiek īpaši rūpīgi un taktiski pareizi veikta; tā ir patstāvīga procesuāla izmeklēšanas darbība.

Kratišanas darbību un kratišanas rezultātus procesuālās darbības veicējs ietver kratišanas protokolā.

Kratišanas svarīgākā daļa ir tās veikšanas taktiskā plāna izveidošana.

Ņemot verā veikto pētījumu, uzskatu par nepieciešamu papildināt Kriminālprocesa likuma 179. pantu ar detalizētaku un precīzāku kratišanas definīciju.

Pēc autora domām, jāpapildina Kriminālprocesa likuma 181. panta piektā daļa tā, lai būtu viennozīmīgi un nepārprotami skaidrs cik detalizēti būtu jāskaidro personai, pie kuras īpašumā notiek kratišana, viņas tiesības.

Kriminālistiskās tehnikas līdzekļu un metožu pielietošana pieļaujama tikai tad, ja tas paredzēts vai pieļauts Kriminālprocesa likuma 140., 143.

un 144. pantā, vai pēc savas būtības nerunā preti tā prasībām un pielietošanas mērķiem, respektīvi, kad šo līdzekļu un metožu pielietošanai ir nepieciešamie tiesiskie pamati. Izmeklēšanā jauna pierādījumu fiksēšanas metode ir videoieraksts, kas izdarīts ar pārnēsājamās telekameras jeb videokameras palīdzību.

Būtu taktiski pareizi videoieraksta uzņemšanu kratīšanas laikā piemērot kā obligātu normu.

Šī izmeklēšanas darbība ir ļoti svarīga daudzu noziegumu atklāšanā, jo ļauj savākt nozieguma pierādījumus. Kratišanas efektīvā veikšana sekmē kriminalprocesa kvalitatīvu izmeklēšanu.

Bibliogrāfija

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā “Nagla v. Latvia”, Nr. 73469/10, 16.07.2013.
2. Grieznis P. (2000) Praktiskā kriminālistika. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība.
3. Indulēns I. Kavaliera A. (1978) Kriminālistika. Rīga: Zvaigzne, 193. lpp.
4. Kavalieris A. (2002) Kriminālistika. II daļa. Kriminālistiskā taktika. Rīga: SIA “P&Ko”, 96. lpp.
5. Krastiņš U. (1998) Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 120. lpp.
6. Kriminālprocesa likums. 2005. gada 21. aprīlis, spēkā no 01.10.2005., Latvijas Vēstnesis Nr. 112 (4918) ar grozījumiem no 03.05.2016.
7. Kučs A., Biriņa L. (2013) Žurnālistu avotu aizsardzība ECT praksē un lieta “Nagla pret Latviju”. // Jurista Vārds Nr. 35. 27.08.2013.
8. Latvijas Republikas Satversme, 1992. gada 15. februāris, spēkā no 07.11.1992., Latvijas Vēstnesis Nr. 66 (4052) ar grozījumiem līdz 14.06.2016.
9. Meikališa Ā. (2000) Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Turība biznesa augstskola.
10. Meikališa Ā. (2001) Pirmstiesas izmeklēšana. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 145. lpp.
11. Ischenko J. P. Kriminālistika. Moskva: Infra-M, 2003, str. 147.
12. Sumbarova M.V. (2012) Dosudebnyj ugovolnyj process i proizvodstvo v sude po ugovolnym delam. Rīga: JUMI, 2012, str. 49.
13. Filippov A.G. (2000) kriminalistika: Uchebnik. – Ģ.: «Jurisprudencija», str. 163.

Tactical Features of a Search in Criminal Trial of Latvia

Summary

One of the important and frequent investigative actions made in the investigation by law-enforcement organizations of criminal procedures is the search.

Acceptance in Latvia in 2005 of the Criminal procedure law reformed many institutes of a criminal procedure law. Including, the institute of investigative actions underwent to such changes. In this article the main conceptual characteristics of investigative action – a search are considered by us, line items of the Latvian and other scientists are designated, separate criminal procedure provisions are given and, mainly, tactical features of the called investigative action are researched.

The conclusions and offers which are available in a research executed by the author have theoretical and practical value and, certainly, will be necessary conditions for bystry and high-quality investigation of crimes, observance at the same time of the rights of participants of criminal procedure and human rights.

Key words: forensics, investigative action, search, search tactics, Criminal procedure law.

VALSTS DARBA INSPEKCIJAS KOMPETENCE DARBA DEVĒJA UZTEIKUMA GADĪJUMĀ

Šis raksts, pēc būtības ietver sevī aktuālu Valsts darba inspekcijas jautājuma izpēti darba devēja uzteikuma gadījumā, kā arī citos gadījumos, kuriem ir būtiska nozīme darba tiesisko attiecību ietvaros. Tiek izcelti atsevišķi problēmjautājumi, ar kuriem Valsts darba inspekcija var saskarties praksē, kā arī aplūkots inspekcijas amatpersonu kompetences problēmjautājums, ietverot uzskatāmu tiesu prakses piemēru.

Tā kā aplūkojama raksta tēma ir aktuāla, tā mērķis ir sniegt priekšlikumus konstatēto atsevišķu problēmjautājumu risinājumam. Līdz ar to, raksta uzdevumi ir izpētīt Valsts darba inspekcijas kompetences galvenos aspektus; apzināt noteiktu problēmjautājumu loku; izpētīt aktuālo tiesu praksi; aplūkot administratīvā pārkāpuma interpretācijas iezīmēs, kā arī nelegālās nodarbinātības aspektus.

Raksta novitāte izpaužas tajā apstākļi, ka Valsts darba inspekcijas kompetences aspekti ir pētīti salīdzinoši reti un būtisku pētījumu šajā jomā nav.

Autore izceļ atsevišķus galvenos raksta secinājumus, kas ir sekojoši:

- darba normatīvo aktu pārkāpumu gadījumā Valsts darba inspekcijas kompetence ir rikojums darba devējam par pārkāpuma novēršanu un saukšana pie administratīvās atbildības;
- Valsts darba inspekcija nespēj kontrolēt visus Darba likuma u.c. normatīvo aktu pārkāpuma gadījumus;
- Valsts darba inspekcijas darbinieki ne vienmēr pareizi interpretē un piemēro administratīvā pārkāpuma normas un uzliek sodu darba devējam, neesot pārkāpuma pazīmēm;
- nepieciešama vienota reģistra ieviešana cīņai ar nelegālo nodarbinātību.

Atslēgas vārdi: Valsts darba inspekcija, darba devējs, darbinieks, Darba likums, darba tiesiskās attiecības.

Atbilstoši Valsts darba inspekcijas likumam Valsts darba inspekcija (turpmāk – VDI) ir Labklājības ministrijas pārraudzībā esoša tiesās pārvaldes iestāde, kuras funkcija ir valsts uzraudzības un kontroles īstenošana darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības jomā.

Autore akcentē, ka darba normatīvo aktu pārkāpumu gadījumā VDI kompetence ir rikojums darba devējam par pārkāpuma novēršanu un saukšana pie administratīvās atbildības, piemēram, VDI amatpersonas 2015. gadā konstatēja 16 998 pārkāpumus, no tiem 11 602 – par darba aizsardzības normatīvo aktu pārkāpumiem, 4 563 – par darba tiesību

normatīvo aktu pārkāpumiem, 833 – par Valsts darba inspekcijas likuma neievērošanu (Valsts darba inspekcija 2015).

Darba normatīvo aktu pārkāpumu gadījumā VDI kompetence ir rīkojums darba devējam par pārkāpuma novēršanu un saukšana pie administratīvās atbildības.

Atbilstoši Valsts darba inspekcijas likuma 3. panta otrās daļas 1. punktam, lai nodrošinātu šā panta pirmajā daļā minētās funkcijas (darba inspekcijas funkcija ir valsts uzraudzības un kontroles īstenošana darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības jomā) izpildi, Darba inspekcija uzrauga un kontrolē darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības normatīvo aktu prasību ievērošanu.

Saņemot informāciju par iespējamo pārkāpumu darba tiesisko attiecību jomā, VDI amatpersonas veic pārbaudi un pieprasa informāciju, kas nepieciešama, lai pārliecinātos, ka normatīvo aktu prasības tiek ievērotas vai arī ir noticis pārkāpums. Gadījumos kad ir savākti pierādījumi, kas apstiprina pārkāpuma faktu, VDI amatpersonas ir tiesīgas izdot rīkojumu darba devējam par pārkāpuma novēršanu, kā arī ir tiesīgas saukt darba devēju pie administratīvās atbildības, lai panāktu darba devēja turpmākās rīcības atbilstību normatīvo aktu prasībām.

VDI amatpersonas ir tiesīgas pieņemt lēmumus darba tiesisko attiecību un darba aizsardzības jautājumos, kā arī izteikt brīdinājumus un dot rīkojumus darba devējiem, lai nodrošinātu darba tiesiskās attiecības un darba aizsardzību regulējošo normatīvo aktu prasību ievērošanu, kā arī kontrolēt, vai darba devēji veic efektīvus pasākumus, lai nodrošinātu VDI rīkojumu izpildi, un ņem vērā izteiktos brīdinājumus. VDI ir arī tiesības administratīvo pārkāpumu izskatīšanai noteiktajā kārtībā administratīvi sodīt darba devējus, kā arī citas personas. Inspekcijas uzliktie administratīvie naudas sodi tiek ieskaitīti valsts pamatbudžeta ieņēmumos.

Jānorāda, ka administratīvā atbildība par darba tiesiskās attiecības regulējošo normatīvo aktu pārkāpšanu paredzēta Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 41. pantā. Saskaņā ar kodeksa 215.3 pantu sastādīt administratīvo pārkāpumu protokolu, izskatīt administratīvo pārkāpumu lietas un uzlikt administratīvos sodus Valsts darba inspekcijas vārdā ir tiesīgi: 1) Valsts darba inspekcijas direktors un galvenie valsts darba inspektori – izteikt brīdinājumu vai uzlikt naudas sodu līdz četrpadsmit tūkstoš euro; 2) citas Valsts darba inspekcijas amatpersonas – izteikt brīdinājumu vai uzlikt naudas sodu līdz septiņtūkstoš simt euro. (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss 1984).

Autore norāda, ka darba devēja uzteikuma pamatotībai ir individuālā darba strīda raksturs, kas risināms vispārējās jurisdikcijas tiesā. Respektīvi, VDI nav objektīvu tiesību to atcelt vai jebkādā citā veidā grozīt. VDI kompetencē faktiski ietilpst tikai tas, vai šis uzteikums darbiniekam tika izteikts atbilstoši Darba likumā noteiktajai kārtībai un izdot rīkojumu pārkāpuma novēršanai.

Valsts darba inspekcijas biežākā prakse darba attiecību strīdos ir darba devēja uzteikuma izvērtēšana atbilstoši Darba likuma 101. panta 1. daļai.

Darba likuma 101. panta 1. daļa nosaka, ka darba devējam ir tiesības rakstveidā uzteikt darba līgumu, vienīgi pamatojoties uz apstākļiem, kas saistīti ar darbinieka uzvedību, viņa spējām vai ar saimniecisku, organizatorisku, tehnoloģisku vai līdzīga rakstura pasākumu veikšanu uzņēmumā likumā uzskaitītos 11 gadījumos. Interpretējot Darba likuma 101. panta saturu un nozīmi, jāuzsver, ka saskaņā ar 1982. gada Starptautiskās darba organizācijas konvencijas Nr. 158 “Par darba attiecību pārtraukšanu pēc uzņēmēja iniciatīvas” 4. pantu darba attiecības ar strādājošiem netiek pārtrauktas, ja nav šādas pārtraukšanas likumīga pamatojuma, kas saistīts ar strādājošo spējām vai uzvedību vai izraisīts uzņēmēja, iestādes vai dienesta ražošanas nepieciešamības dēļ. (Konvencija Nr. 158 “Par darba attiecību pārtraukšanu pēc uzņēmēja iniciatīvas” 1982). Līdz ar to darba devējam ir jāpamato uzteikums, norādot uz apstākļiem, kas ir konkrētā darba līguma uzteikuma pamatā. Jānorāda, ka darba devējam, vienojoties ar darbinieku, nav tiesību paplašināt likumā doto uzskaitījumu, taču ir tiesības konkretizēt tā piemērošanas gadījumus.

Kā jau tika minēts, tad VDI nav objektīvu tiesību atcelt darba devēja uzteikumu, taču papildus rīkojumam darba devējam par pārkāpumu novēršanu VDI var veikt arī sekojošas darbības: veicināt sociālo dialogu un veikt pasākumus, lai sekmētu domstarpību novēršanu starp darba devēju un darbiniekiem un, ja nepieciešams, pieaicinot darbinieku pārstāvjus.

Jāteic, ka darba tiesisko attiecību uzteikuma procesā var tikt konstatēti dažāda veida pārkāpumi. Piemēram, darbiniekam tiek veikts darba tiesisko attiecību uzteikums sakarā ar imesliem, kas nav paredzēti Darba likuma 101. pantā. Saskaņā ar Darba likuma 109. panta 3. daļu noteikts, ka darba devējam nav tiesību uzteikt darba līgumu darbinieka pārejošas darbnespējas laikā, izņemot šā likuma 101. panta pirmās daļas 11. punktā noteikto gadījumu (darbinieks pārejošas darbnespējas dēļ neveic darbu vairāk nekā sešus mēnešus, ja darbnespēja ir nepārtraukta, vai vienu gadu

triju gadu periodā, ja darbnespēja atkārtojas ar pārtraukumiem, šajā laikā neieskaitot grūtniecības un dzemdību atvaļinājumu, kā arī darbnespējas laiku, ja darbnespējas iemesls ir nelaimes gadījums darbā, kura cēlonis saistīts ar darba vides faktoru iedarbību, vai arodslimība), kā arī laikā, kad darbinieks ir atvaļinājumā vai neveic darbu citu attaisnojošu iemeslu dēļ. Minētie ierobežojumi neattiecas uz šā likuma 101. panta pirmās daļas 10. punktā noteikto gadījumu. Kā rāda prakse, tad bieži vien šis uzteikuma aizliegums netiek ievērots un darbinieks, ierodoties darbā, uzzina, ka viņš ir atlaists, kas ir pretrunā normatīvajos aktos minētajam.

Darba devēja uzteikuma rezultātā, izbeidzot darba tiesiskās attiecības, darba devējam ir noteikti pienākumi.

Pirmkārt, ja darba koplīgumā vai darba līgumā nav noteikts lielāks atlaišanas pabalsts, uzteicot darba līgumu šā likuma 100. panta piektajā daļā un 101. panta pirmās daļas 6., 7., 8., 9., 10. vai 11. punktā noteiktajos gadījumos, darba devējam ir pienākums izmaksāt darbiniekam atlaišanas pabalstu tādā apmērā kā noteikts Darba likuma 112. pantā.

Otrkārt, atlaižot darbinieku, no darba, visas naudas summas, kas viņam pienākas no darba devēja, izmaksājamas atlaišanas dienā. Ja darbinieks atlaišanas dienā nav veicis darbu, viņam pienākošās naudas summas izmaksā ne vēlāk kā nākamajā dienā pēc tam, kad darbinieks pieprasījis aprēķinu. Ja darba līgums tiek uzteikts Darba likuma 100. panta piektajā daļā, 101. panta pirmās daļas 2. vai 4. punktā noteiktajos gadījumos, tad darbiniekam pienākošās naudas summas izmaksā ne vēlāk kā nākamajā dienā pēc atlaišanas dienas, ja šīs summas nav iespējams izmaksāt atlaišanas dienā. Ja, atlaižot darbinieku no darba, radies strīds par viņam pienākošos naudas summu apmēru, darba devējam šā panta pirmajā daļā noteiktajā laikā ir pienākums izmaksāt to naudas summu, kuru puses neapstrīd. Ja darba tiesiskās attiecības izbeigušās un darba samaksa darba devēja vainas dēļ nav laikus izmaksāta, viņam ir pienākums atlīdzināt darbiniekam radušos zaudējumus. Jānorāda, ka gadījumā, ja starp darba devēju un darbinieku pastāv strīds par daļu no darbiniekam izmaksājamās summas, tad darbinieks, ceļot prasību tiesā par šīs summas piedziņu, var prasīt arī zaudējumu atlīdzību, ja darbiniekam šādi zaudējumi ir radušies. Kā piemēru varētu minēt to, ka darbiniekam bija kredīts bankā un, pamatojoties uz darba devēja nokavējumu, nauda netika laikus iemaksāta bankā, bet banka par šo periodu aprēķinājusi līgumsodu.

Treškārt, darba devējam ir pienākums pēc darbinieka rakstveida pieprasījuma vai valsts vai pašvaldības institūcijas pieprasījuma tās likumīgo funkciju veikšanai triju darba dienu laikā izsniegt rakstveida izziņu par

darba devēja un darbinieka darba tiesisko attiecību ilgumu, darbinieka veikto darbu, dienas un mēneša vidējo izpeļņu, ieturētajiem nodokļiem, valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veikšanu un darba tiesisko attiecību izbeigšanas pamatu. Jānorāda, ka lai varētu aizstāvēt darbinieka ar likumu aizsargātās tiesības (ceļot prasību tiesā, nepieciešams iesniegt piedzenamo summu aprēķinus, ziņas par dienas vai mēneša vidējo izpeļņu vai citus pierādījumus) vai pārliecināties par to, ka darba devējs ir atbilstoši normatīvajiem aktiem veicis darba samaksas izmaksu, kā arī apmaksājis nodokļus un veicis valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, gan darbinieks, gan arī valsts vai pašvaldības institūcijas ir tiesīgas darba devējam pieprasīt izsniegt attiecīgu izziņu, kas apliecina minētos apstākļus. Izziņas pieprasa tiesa, darbinieks. Ja izziņa netiek izsniegta, tad iespējams vērsties VDI ar sūdzību par Darba likuma normu pārkāpumu.

Bez tam, darbiniekam ir tiesības iegūt ziņas no Valsts ieņēmumu dienesta un salīdzināt tās ar darba devēja izziņā sniegtajām ziņām. Darba devējs izziņā var iekļaut tikai tās ziņas, kas ir pamatojamas ar lietvedībā vai arhīvā esošiem dokumentiem. Piemēram, ja darba devējs maksājis valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, viņš tiesīgs, pamatojoties uz lietvedībā esošajiem dokumentiem, izziņā norādīt, ka šādas iemaksas ir veiktas.

Visu iepriekš minēto pienākumu neizpildes rezultātā VDI ir tiesīga pārbaudīt lietas apstākļus un ierosināt administratīvo lietvedību, saucot attiecīgo darba devēju pie administratīvās atbildības (Valsts darba inspekcija 2006), taču pirmais vēlamais solis šajā gadījumā būtu tieši rīkojuma izdošana darba devējam par minēto pārkāpumu novēršanu. Minētais sniegtu iespēju atsevišķos gadījumos izvairīties no individuāla darba strīda risināšanas tiesas ceļā, jo pastāv iespēja, ka darba devējs neorientējas darba tiesisko attiecību normatīvajā regulējumā un mēdz pārkāpt normatīvo aktu prasības, to neapzinoties.

Jānorāda, ka administratīvo pārkāpumu likumdošanas uzdevums ir aizsargāt sabiedrisko iekārtu, īpašumu, pilsoņu sociāli ekonomiskās, politiskās un personiskās tiesības un brīvības, kā arī komersantu, iestāžu un organizāciju tiesības un likumīgās intereses, noteikto pārvaldes kārtību, valsts un sabiedrisko kārtību, nostiprināt likumību, novērst tiesību pārkāpumus, audzināt pilsoņus likumu precīzas un stingras ievērošanas garā, ieaudzināt viņos cieņas pilnu attieksmi pret citu pilsoņu tiesībām, godu un pašcieņu, pret sadzīves noteikumiem, apzinīgu attieksmi pret saviem pienākumiem un atbildību sabiedrības priekšā. Šā uzdevuma realizēšanai administratīvo pārkāpumu kodekss nosaka, kāda darbība vai bezdarbība

atzīstama par administratīvo pārkāpumu, kādu administratīvo sodu, kāda institūcija (amatpersona) un kādā kārtībā var uzlikt personai, kas izdarījusi administratīvo pārkāpumu.

Autoresprāt, vislielākais akcents būtu jāliek tieši uz tiesību ievērošanu un aizsardzību, nevis fakta konstatāciju un sodīšanu. Tiesības ir organizatorisks instruments, un no tām izriet sociālās drošības nodrošināšanas funkcija, kas nozīmē, ka tiesības aizsargā ar likumu noteikumiem vajākos un rūpējas par sociālo atšķirību mazināšanu. Vēl jo vairāk – tiesības garantē sabiedrības atšķirīgo interešu konfliktu atrisināšanu. (Neimanis 2004)

Praksē jākonstatē, ka VDI neizpilda visas tai ar likumu noteiktās tiesības un pienākumus dēļ apjomīga darba un nepilnīgas darba organizācijas. Proti, VDI nespēj kontrolēt visus Darba likuma u.c. normatīvo aktu pārkāpuma gadījumus. Vai arī līdz tam brīdim, kamēr tiek atklāts pārkāpums, darba devēja un/vai darbinieka tiesības un intereses ir aizskartas. Līdz ar to VDI var konstatēt/atklāt pārkāpuma gadījumu un atbilstoši pārkāpuma smagumam, piemērot soda sankcijas, kas nav pareizi, jo VDI uzsvars būtu jāliek konkrēti uz tiesību ievērošanu un aizsardzību, nevis pārkāpuma konstatēšanu un sodīšanu.

Protams, rodas jautājums, kādā veidā nodrošināt to, lai iespējams pārkāpums tiek laicīgi konstatēts, t.i., pirms iestājās personas tiesību aizskārums. Autore norāda, ka tas nav iespējams bez pašu darbinieku līdzdalības. Proti, esot aizdomām par iespējamajiem pārkāpumiem darba tiesisko attiecību normatīvā regulējuma ietvaros, darbiniekiem būtu uzliekams pienākums par to ziņot VDI, kas veiktu visus nepieciešamos pasākumus, lai iespējamus pārkāpumus laicīgi konstatētu. VDI nepilnīga darba organizācija veidojas speciālistu trūkuma dēļ un ierobežotu administratīvo resursu dēļ. Šo problēmu VDI iekšienē ir iespējams risināt tikai un vienīgi ar funkciju un prioritāšu pārdali iestādes ietvaros. Piemēram, nodalot atsevišķu amatpersonu speciālās funkcijas. Tas izpaustos kā uzdevumu veikšana tieši konkrētu pārkāpumu ietvaros, savstarpēji tos nodalot.

Tiesu prakses analīze pierāda, ka VDI darbinieki ne vienmēr prot interpretēt un piemērot Administratīvā pārkāpuma normas un uzliet sodu darba devējam, neesot pārkāpuma pazīmēm.

Kā piemēru konkrētajai situācijai varētu minēt 2013. gada 27. februāra Administratīvās rajona tiesas izskatīto lietu (Administratīvā tiesa 2013), kuras būtība ir sekojoša. 2011. gada 29. jūnijā sastādīts administratīvā pārkāpuma protokols AM Nr. 14970 (turpmāk – Protokols), kurā konstatēts, ka 2011. gada 3. jūnijā plkst. 12.15 SIA “/Nosaukums/” kafējnicā /adrese/ pārbaudes brīdī M.G. un R.L. uzstādīja (mainīja) āra kafēj-

nīcas grīdas dēļus. Ar minētajām personām rakstveidā darba līgums netika noslēgts. Dokumentālā pārbaudē tika konstatēts, ka šīs personas netika instruētas pirms darbu uzsākšanas. Administratīvā pārkāpuma faktu apstiprināja šādi pierādījumi: 2011. gada 3. jūnija akts un uzņemtās fotogrāfijas; 2011. gada 29. jūnija akts un 2011. gada 29. jūnija aizsardzības speciālista paskaidrojums, pamatojoties uz kuriem tika sastādīts Protokols. Attiecīgais VDI lēmums tika pārsūdzēts.

Tika norādīts, ka starp SIA “/Nosaukums/” un M.G. un R.L. nepastāvēja darba tiesiskās attiecības, kas būtu dibināmas uz darba līguma pamata. Minētās personas palīdzēja savam draugam – SIA “/Nosaukums/” valdes loceklim veikt kafejnīcas grīdas dēļu nomaiņu pēc savas iniciatīvas un ar saviem darba rīkiem. To starpā pastāvēja civiltiesiskās attiecības, kas veidojās saistībā ar veicamu darbu citas personas labā un kuras regulē Civillikuma normas. Lai nošķirtu darba tiesiskās attiecības no citām civiltiesiskajām attiecībām, kas pastāvēja starp SIA “/Nosaukums/” un M.G. un R.L., jāizvērtē attiecīgā līguma priekšmets – darba rezultāts – nomainīt terases grīdas dēļus, nevis pats darbu veikšanas process jeb darbs vispār.

Autore norāda, ka šīm attiecībām pietrūkst vairākas būtiskas darba tiesisko attiecību pazīmes, lai šīs attiecības varētu uzskatīt par darba tiesiskajām attiecībām. Proti, abas personas nepakļāvās noteiktai darba kārtībai un darba devēja norādījumiem, kā arī uzņēmumam nebija tiesību piemērot abām personām jebkāda veida disciplinārsodus; attiecības nebija ilgstošas, jo tās tika nodibinātas tikai uz viena darba izpildījumu; nebija arī atlīdzības attiecības, jo minētās personas savu palīdzību sniedza par brīvu. Līdz ar to, pilnīgi pamatoti VDI lēmums tika atcelts. Līdz ar to, pastāvot neuzticībai attiecībā pret VDI darbinieku kompetenci, tiek radīta nevajadzīga slodze tiesu darbam, pārsūdzot Valsts darba inspekcijas administratīvos aktus.

Kas attiecas uz neregistrēto nodarbinātību, kas var būt veikta arī pēc darba līguma uzteikšanas (proti, persona turpina veikt darba pienākumus, neskatoties uz oficiālo darba tiesisko attiecību izbeigšanu), tad, autore ieskatā, nodrošinot vienlīdzības principa ievērošanu, administratīvā un kriminālā atbildība par rakstveida darba līgumu nenoslēgšanu būtu ieviešama ne tikai darba devējam, bet arī darbiniekam. Minētais secinājums pamatots ar to, ka ne tikai darba devējs izvairās no nodokļu un attiecīgu maksājumu veikšanas valsts budžetā, bet arī pats darbinieks. Līdz ar to, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 41. panta otrā daļa būtu papildināma ar to, ka attiecīgas soda sankcijas piemērojamas arī darbiniekam par darba līguma nenoslēgšanu rakstveida formā. Arī Krimināl-

likuma 280. pants papildināms ar atrunu, ka atbildība iestājas arī darbiniekam.

Mūsdienu juridiskās metodes mācībā atzīts, ka nav tāda likuma, kurš spētu noregulēt pilnīgi visus tiesiski nozīmīgos dzīves gadījumus, – jebkurš normatīvais akts ir objektīvi nepilnīgs. Sabiedrības sociālās, tehniskās, saimnieciskās un politiskās attīstības rezultātā arvien rodas noteikti jautājumi, kuriem attiecīgais regulējums nesniedz skaidrojumu jeb iespēju to tieši piemērot. (Meļķis 2003) Šajā gadījumā attiecībā uz neregistrēto nodarbinātību, jānorāda, ka nav tāda tieši piemērojama tiesību akta, kurš izslēgtu jebkādu iespēju dzīvē realizēt neregistrēto nodarbinātību.

Lai atvieglotu VDI darbu attiecībā uz nelegālo nodarbinātību, būtu nepieciešams ieviest reģistru Valsts darba inspekcijā, kas būtiski atsvabinātu Valsts darba inspekcijas apsekošanas funkciju un darbu. Minētā reģistra būtība varētu būt tāda, ka darba devējam un darba ņēmējam noteiktajā laikā posmā būtu pienākums reģistrēt savu nodarbināšanas faktu VDI datu bāzē. Attiecīgi, ja viena vai otra puse to neveiktu, VDI būtu objektīvs pamats uzsākt nodarbināšanas fakta pārbaudi.

Secinājumi

Darba normatīvo aktu pārkāpumu gadījumā VDI kompetence ir rīkojums darba devējam par pārkāpuma novēršanu un saukšana pie administratīvās atbildības. Darba devēja uzteikuma pamatotībai ir individuālā darba strīda raksturs, kas risināms vispārējās jurisdikcijas tiesā. Respektīvi, VDI nav objektīvu tiesību to atcelt vai jebkādā citā veidā grozīt. VDI kompetencē faktiski ietilpst tikai tas, vai šis uzteikums darbiniekam tika izteikts atbilstoši Darba likumā noteiktajai kārtībai un izdod rīkojumu pārkāpuma novēršanai. Darba devējam, vienojoties ar darbinieku, nav tiesību paplašināt likumā doto uzskaitījumu, taču ir tiesības konkretizēt tā piemērošanas gadījumus.

Darba tiesisko attiecību uzteikuma procesā var tikt konstatēti dažāda veida pārkāpumi. Piemēram, darbiniekam tiek veikts darba tiesisko attiecību uzteikums sakarā ar iemesliem, kas nav paredzēti Darba likuma 101. pantā, kā arī uzteikuma izteikšana darbinieka pārejošas darbnespējas laikā, kā arī laikā, kad darbinieks ir atvaļinājumā vai neveic darbu citu attaisnojošu iemeslu dēļ. Pirmais vēlamais solis šajā gadījumā būtu tieši rīkojuma izdošana darba devējam par minēto pārkāpumu novēršanu. Minētais sniegtu iespēju atsevišķos gadījumos izvairīties no individuāla darba strīda risināšanas tiesas ceļā.

Vislielākais akcents būtu jāliek tieši uz tiesību ievērošanu un aizsardzību, nevis fakta konstatāciju un sodīšanu. Praksē jākonstatē, ka VDI neizpilda visas tai ar likumu noteiktās tiesības un pienākumus dēļ apjomīga darba un nepilnīgas darba organizācijas un lielākoties līdz tam brīdim, kamēr tiek atklāts pārkāpums, darba devēja un/vai darbinieka tiesības un intereses ir aizskartas. Rodas jautājums, kādā veidā nodrošināt to, lai iespējamais pārkāpums tiek laicīgi konstatēts, t.i., pirms iestājās personas tiesību aizskārums. Jānorāda, ka tas nav iespējams bez pašu darbinieku līdzdalības. VDI nepilnīga darba organizācija veidojas speciālistu trūkuma un ierobežotu administratīvo resursu dēļ. Šo problēmu VDI iekšienē ir iespējams risināt tikai un vienīgi ar funkciju un prioritāšu pārdali iestādes ietvaros.

Tiesu prakses analīze rāda, ka VDI darbinieki ne vienmēr prot interpretēt un piemērot Administratīvā pārkāpuma normas un uzliek sodu darba devējam, neesot pārkāpuma pazīmēm. Pastāvot neuzticībai attiecībā pret VDI darbinieku kompetenci, tiek radīta nevajadzīga slodze tiesu darbam, pārsūdzot Valsts darba inspekcijas administratīvos aktus.

VDI kompetencē ir administratīvās lietvedības uzsākšana gadījumos, kad darba devējs pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanās nepilda Darba likuma 128. un 129. pantā paredzētos pienākumus, kas var novest pie būtiska darbinieka tiesību aizskāruma.

Lai atvieglotu Valsts darba inspekcijas darbu attiecībā uz nelegālo nodarbinātību, būtu nepieciešams ieviest reģistru Valsts darba inspekcijā, kas būtiski atsvabinātu Valsts darba inspekcijas apsekošanas funkciju un darbu. Minētā reģistra būtība varētu būt tāda, ka darba devējam un darbiniekam noteiktajā laikā posmā būtu pienākums reģistrēt savu nodarbināšanas faktu VDI datu bāzē.

Bibliogrāfija

1. Melķis E. Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā. Rīga: BO SIA "Ratio iurus". (In Latvian).
2. Neimanis J., Ievads tiesībās, Rīga: [b.i.]. (In Latvian).
3. Valsts darba inspekcija. Valsts darba inspekcijas 2015. gada darbības pārskats. (In Latvian). Pieejams: http://www.vdi.gov.lv/files/vdi_gada_parskats_2015.pdf (skat. 13.10.2016.)
4. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=89648> (skat. 13.10.2016.)
5. Starptautiskās darba organizācijas konvencija Nr. 158 "Par darba attiecību pārtraukšanu pēc uzņēmēja iniciatīvas". Pieejams: <http://www.ilo.org/dyn/>

- normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312303 (skat. 13.10.2016.)
6. Darba likums. (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019> (skat. 13.10.2016.)
  7. Valsts darba inspekcijas likums. (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=177910> (skat. 13.10.2016.)
  8. Administratīvās tiesas 2013. gada 27. februāra spriedums lietā Nr. 142222412. (In Latvian). Pieejams: https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Febru%C4%81ris/27.02.2013/AL_2702_raj_A-00636-13_11.pdf (skat. 13.10.2016.)
  9. Valsts darba inspekcija. Informatīvi skaidrojošais materiāls. Nodarbināšanas bez rakstveida darba līguma juridiskās un sociālās sekas darba devējiem. Pieejams: file:///C:/Users/VTA/Desktop/5_neleg_sekas_darba_devejiem.pdf (skat. 13.10.2016.)

Labour Inspectorates Competences Regarding Employers Notice of Termination

Summary

State Labour Inspectorate (SLI) is competent to issue the order, addressed to an employer on elimination of faults and bringing to the administrative responsibility, in case if Labour Legal Acts are breached. The Cause of an Employer's Notification of Dismissal is the individual feature of labour disputes, which is solved in the Court of general jurisdiction. That means that SLI does not have the right to cancel or change it. As a fact, that means that SLI is competent to decide if this Notification of Dismissal was issued in accordance with the order defined by Labour Law and issue the order to eliminate breaches. An Employer on the agreement with Employee does not have the right to expand the list of causes given by the Labour law, but it has the right to concretize implementation of it.

Different breaches of the Law could be found out in the process of termination of employment relationships. For example, employment relationships are terminated because of the reasons which are not provided by Clause 101 of the Labour law as well as termination of employment relationship during an Employee's sickness and during the Annual Leave of an Employee or when an Employee does not fulfil his/hers duties because of respectful reasons. The first correct action in this case should be the order, issued and addressed to the Employer about the elimination of the breaches. The case, mentioned above, could give the possibility in some cases to avoid consideration of the case in court.

The major effort should be put on the defence and following of the law, but not on the statement of the fact and punishment. Practically, it is necessary to admit that SLI does not fulfil all duties and obligations which are defined for it by the law, because of excessive work and insufficient organization of work,

most of all till the period when the breach was discovered, Employer's and/or Employee's rights and interests are affected. Therefore there is a question, how to provide, that a possible breach could be stated in time, that means before person's rights breach. It is necessary to direct that it is not possible without Employees own participation. The reason of SLI insufficient work organization is the lack of specialists and administrative resources. This problem could be solved inside SLI only by dividing functions and priorities inside their own organization. The examination of the court practice shows, that SLI Employees not always are able to interpret and implement the norms of Administrative breaches and punish the Employer by a fine, when there is no any sign of breach. Because of distrust to the representatives of SLI and to their competence a great and unnecessary strain is put on the courts, when State Labour Inspectorate acts are litigated. SLI is competent to start administrative clerical work in the cases when Employer after termination of employment relationship does not accomplish the duties according to the clause 128 and 129 of the Labour law, what is essential breach of Employee rights. In order to make easier the work of SLI in reference to illegal employment, it is necessary to implement the register in SLI, which could essentially facilitate SLI supervisory functions and work. The mentioned register could oblige the Employer and Employees to register the fact of employment in the SLI data base.

Key words: State Labour Inspectorate, employer, employee, Labour Law, employment legal relationship.

NOZIEDZĪBAS TENDENCES LATVIJĀ

Ikvienā pasaules valstī pastāv noziedzība, taču katrā valstī noziedzības tendences ir atšķirīgas. Šajā rakstā tiek analizēts un atspoguļotas noziedzības tendences un dinamika Latvijā laika posmā no 2014. gada līdz 2015. gadam. Viens no noziedzības rādītājiem ir reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits attiecīgajā laika posmā. Pārlicinoši lielākais reģistrēto noziedzīgo nodarījumu īpatsvars ir Rīgas reģionā, kas norāda uz lielāku valsts amatpersonu (policistu) noslogotību salīdzinājumā ar citiem Latvijas reģioniem. Neskatoties uz to, ka 2015. gadā ir samazinājušies noziedzīgu nodarījumu pret īpašumu skaits, tas joprojām veido lielāko noziegumu īpatsvaru. Latvijā ir samazinājies sevišķi smago un smago noziegumu skaits, savukārt pieaug mazāk smagu noziegumu un kriminālpārkāpumu īpatsvars. Saistībā ar notiesātajām personām, Latvijā pieaug notiesāto personu skaits par narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu. Izanalizējot notiesāto personu vecumu, divu gadu laikā nemainīgi pārlicinoši ir personas vecumā no 30 līdz 49 gadiem, kas visbiežāk izdara noziegumus.

Šī darba mērķis ir analizēt noziedzības tendences, tās dinamiku un raksturu Latvijā laika posmā no 2014. gada līdz 2015. gadam, jo noziedzības līmenis valstī ir viens no sabiedrības labklājības rādītājiem, līdz ar ko svarīgi ir analizēt noziedzības tendences Latvijā.

Darba mērķa sasniegšanai, nepieciešams izpildīt sekojošus uzdevumus:

- izpētīt un raksturot noziedzības situāciju un tendences Latvijā kopumā un reģionos laikā posmā no 2014. gada līdz 2015. gadam;
- izpētīt un raksturot noziegumu dinamiku un tendenci sadalījumā pēc piedērbības pie Krimināllikuma noteikto grupu objektiem Latvijā laikā posmā no 2014. gada līdz 2015. gadam;
- izpētīt un raksturot noziedzīgus nodarījumus izdarījušo un notiesāto personu sastāvu Latvijā laikā posmā no 2014. gada līdz 2015. gadam.

Pētījuma galvenie secinājumi ir šādi: 1) Tradicionāli lielākais reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits ir Rīgas reģionā, kas sasniedz gandrīz pusi no reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem valstī kopumā. 2) Latvijā 2015. gadā ir palielinājies reģistrēto mazāk smago noziegumu un kriminālpārkāpumu skaits. 3) Lielāko noziegumu skaitu izdara personas vecumā no 30 līdz 49 gadiem.

Atslēgas vārdi: noziedzība, noziedzīgu nodarījumu skaits, notiesāto personu skaits.

Noziedzība – vēsturiski mainīga, sociāli krimināltiesiska rakstura parādība, ko veido noziegumu kopums, kas izdarīti noteiktā laika posmā. Noziedzību izraisa cilvēku sabiedrības daļas nevēlēšanās vai nespēja dzīvot

saskaņā ar sabiedrībā vispārpieņemtiem noteikumiem (likumiem). (Kristapsone 2003). Respektīvi, noziedzīgu nodarījumu rašanās pamatā ir cilvēks ar noziedzīgu uzvedību. Šīs noziedzīgās uzvedības iemesli var būt bioloģiskie, psiholoģiskie, sociāli ekonomiskie un politiskie, kultūrvēsturiskie un reliģiskie faktori, kas noziedzības teorijā tiek izdalītas kā galvenās noziedzības rašanās faktoru grupas. Tas nozīmē, ka noziedzības faktori ir valstī, sabiedrībā, cilvēku ekonomiskajās, sociālajās, tiesiskajās attiecībās pastāvošās pretrunas, nepilnības un trūkumi, kuru rezultātā veidojas pretsabiedriska un krimināla motivācija, kas realizējas noziedzīgā rīcībā. (Kristapsone 2003).

Līdz ar ko noziedzības tendences Latvijā, tās rādītāju kāpums vai kritums un tendences valstī ir svarīgs kriminālās situācijas raksturojums.

Noziedzību kā organisku kopumu raksturo tās stāvoklis (noziegumu un to izdarījušo personu skaits, izteikts absolūtos skaitļos vai kā noziedzības koeficients), struktūra (noteiktā teritorijā izdarīto noziegumu veidu attiecība un to īpatsvars), noziegumu iedalījums pēc to bīstamības pakāpes, vainas rakstura, nozieguma recidīva, nepilngadīgo noziedzības īpatsvars, dinamika. Noziedzības stāvokli valstī raksturo statistika, tas ir, reģistrēto noziegumu skaits. (Kristapsone 2003). Tāpēc autore savā rakstā izpētīs pēdējo divu gadu noziedzības tendences Latvijā.

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra (IeMIC) statistikas datiem 2015. gadā valstī reģistrēti 47406 noziedzīgi nodarījumi (no tiem 43467 kvalificēti pēc kāda no Krimināllikuma (KL) pantiem. Savukārt pēc IeMIC statistikas datiem 2014. gadā valstī reģistrēti 48477 noziedzīgi nodarījumi (no tiem 44019 kvalificēti pēc kāda no KL pantiem. Izanalizējot statistikas datus ir redzams, ka kopumā 2015. gadā reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits ir samazinājies par 1071.

Izanalizējot Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes (CSPD) statistikas datus par reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem reģionos, var redzēt, ka gan 2014. gadā, gan 2015. gadā gandrīz puse no visu valstī reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaita ir reģistrēts tieši Rīgas reģionā, vismazākais reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits ir Vidzemes reģionā. Kopējais 2015. gadā reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits salīdzinājumā ar 2014. gadu Rīgas reģionā ir samazinājies par 1376, Zemgales reģionā par 198, Latgales reģionā par 315 noziedzīgiem nodarījumiem. Savukārt reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaita pieaugums ir vērojams Pierīgas reģionā (+439), Vidzemes reģionā (+145) un Kurzemes reģionā (+256). (skatīt Pielikums Nr. 1) No kā izriet, ka lielākais darba noslogojums valsts

amatpersonām ir Rīgas un Pierīgas reģionos, jo tur pastāv lielākais noziedzības līmenis valstī.

Autoresprāt, ne tikai kopējais reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits valstī ir svarīgs, bet liela uzmanība ir jāpievērš tieši reģistrēto noziegumu skaitam pa smaguma pakāpēm valstī (skatīt Pielikums Nr. 2).

No IeM IC statistikas datiem izriet, ka ir samazinājies sevišķi smago un smago noziegumu skaits, jo 2015. gadā sevišķi smago noziegumu skaits bija 1965, kas ir par 262 noziegumiem mazāk kā 2014. gadā, savukārt smago noziegumu skaits 2015. gadā ir par 1211 noziegumiem mazāk kā 2014. gadā. Tajā pašā laikā palielinājies mazāk smago noziegumu un kriminālpārkāpumu skaits – attiecīgi 25289 (+448) un 2667 (+473).

Izanalizējot IeM IC noziedzīgu nodarījumu sadalījumu pēc piederības pie KL noteikto grupu objektiem 2015. gadā lielāko īpatsvaru joprojām veido noziedzīgi nodarījumi pret īpašumu – 29063 (no tiem kvalificēti pēc kāda no attiecīgās nodaļas pantiem ir 27487 noziedzīgi nodarījumi). Minētā veida noziedzīgo nodarījumu skaits salīdzinājumā ar 2014. gadu ir samazinājies par 913. Kā arī 2015. gadā salīdzinājumā ar 2014. gadu ir samazinājies vairāku noziedzīgu nodarījumu veidu skaits. Tā, piemēram, reģistrētas 153 (-16) nonāvēšanas (no tām kvalificētas pēc kāda no KL pantiem ir 90), 2497 (-474) noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību (no tiem kvalificēti 1201), 530 (-19) noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaižskaramību (no tiem kvalificēti 450), 4995 (-271) noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecības jomā (no tiem kvalificēti 4860), 510 (-46) noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi (no tiem kvalificēti 499).

Savukārt 2015. gadā salīdzinājumā ar 2014. gadu ir palielinājies noziedzīgu nodarījumu pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām skaits – 167 (+30), no tiem kvalificēti 133; pret personas brīvību, godu un cieņu – 100 (+22), no tiem kvalificēti 93; pret ģimeni un nepilngadīgajiem – 423 (+198), no tiem kvalificēti 415; pret vispārējo drošību un sabiedrisko kārtību – 3907 (+110), no tiem kvalificēti 3633; pret pārvaldības kārtību – 1036 (+74), no tiem kvalificēti 740; pret jurisdikciju – 794 (+241), no tiem kvalificēti 774.

Kā vēl viens no noziedzības tendences rādītājiem, autoresprāt, ir noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu sastāvs, tā, piemēram, no CSPD datiem izriet, ka 2015. gadā noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu skaits ir 10060, kas ir par 895 personām vairāk nekā 2014. gadā. No visu noziegumu izdarījušo personu kopskaita sievietes sastāda 14,4%,

kas salīdzinājumā ar 2014. gadu ir palielinājies par 3,9%. Kā arī 2015. gadā palielinājies par 0.2% personu skaits, kas noziegumus izdarījušas noziedzīgas grupas sastāvā. Savukārt pozitīvi vērtējams fakts, ka 2015. gadā ir samazinājies nepilngadīgo, kas izdarījuši noziedzīgus nodarījumus īpatsvars par 0,6%.

Latvijas Republikas Satversmes 92. pants nosaka, ka ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu, tāpēc, lai sasniegtu soda mērķi, saskaņā ar KL 35. pantu personai, kura vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, KL ietvaros valsts vārdā sodu piespriež tiesa vai KL paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu.

Izanalizējot Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes datus par notiesāto personu skaitu pēc nozieguma veida, redzams, ka 2015. gadā pavisam par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu ir notiesātas 9547 personas, kas ir par 335 personām vairāk nekā 2014. gadā.

2015. gadā lielākais notiesāto personu īpatsvars ir par smagu miesas bojājumu nodarīšanu – 165 (+10), kā arī krasi palielinājies notiesāto personu skaits par narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu – 1127 (+295). Savukārt 2015. gadā samazinājies notiesāto personu skaits par slepkavību ar iepriekšēju nodomu – 54 (-21), izvarošanu – 16 (-19), laupīšanu – 367 (-31), huligānismu – 112 (-37) un par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, kuriem ir bijušas smagas sekas – 191 (-13).

Savukārt izanalizējot CSPD statistikas datus par notiesāto personu sadalījumu pēc nozieguma veida un vecuma autore konstatē, ka no visu notiesāto kopskaita procentuāli noziedzīgus nodarījumus izdara personas vecumā no 30 līdz 49 gadiem. Tā, piemēram, 2015. gadā no visu notiesāto kopskaita tie ir 43,3%, bet 2014. gadā 41,1%. Vismazāk notiesāto personu ir vecumā no 14 līdz 17 gadiem, kas sastāda attiecīgi 2015. gadā 4,3%, bet 2014. gadā 5,8%.

2015. gadā par slepkavību ar iepriekšēju nodomu procentuāli no notiesāto kopskaita attiecīgi sastāda, 14–17 gadi – 5,6% (-5,1%), 18–24 gadi – 16,7% (+8,7%), 25–29 gadi – 13,0% (-3%), 30–49 gadi – 42,6% (-6,7%), 50 un vairāk gadi – 22,2% (+6,2%).

Par smagiem miesas bojājumiem procentuāli no notiesāto kopskaita attiecīgi sastāda, 14–17 gadi – 1,8% (-3,4%), 18–24 gadi – 18,8% (-6,4%), 25–29 gadi – 17,6% (-0,5%), 30–49 gadi – 40,6% (+9%), 50 un vairāk gadi – 21,2% (+1,2%).

Par izvarošanu procentuāli no notiesāto kopskaita attiecīgi sastāda, 14–17 gadi nav notiesāto, 18–24 gadi – 31,3% (-9,3%), 25–29gadi – 0 (-9,4%), 30–49 gadi – 43,8% (0%), 50 un vairāk gadi – 25,0% (+18,7%).

Par īpašuma zādzību procentuāli no notiesāto kopskaita attiecīgi sastāda, 14–17 gadi – 6,5% (-2,9%), 18–24 gadi – 24,7% (-2,1%), 25–29gadi – 17,6% (-0,7%), 30–49 gadi – 40,2% (+2,7%), 50 un vairāk gadi – 10,9% (+2,9%).

Par huligānismu procentuāli no notiesāto kopskaita attiecīgi sastāda, 14–17 gadi – 10,7% (+1,3%), 18–24 gadi – 31,3% (-9%), 25–29gadi – 19,6% (-2,5%), 30–49 gadi – 33,0% (+12,2%), 50 un vairāk gadi – 5,4% (-2,0%).

Par narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu procentuāli no notiesāto kopskaita attiecīgi sastāda, 14–17 gadi – 1,6% (+0,5%), 18–24 gadi – 16,7% (-2,7%), 25–29gadi – 24,7% (+1,1%), 30–49 gadi – 53,9% (+1,0%), 50 un vairāk gadi – 3,1% (0%).

No statistikas datiem izriet, ka, 2015. gadā un 2014. gadā gan no visu notiesāto personu kopskaita, gan pēc nozieguma veida visvairāk noziedzīgus nodarījumus izdara personas vecumā no 30 līdz 49 gadiem, izņemot huligānismu, kur 2014. gadā lielākais īpatsvars bija personām vecumā no 18 līdz 24 gadiem.

Pieaug arī sieviešu īpatsvars notiesāto personu kopskaitā (skatīt Pielikums Nr. 3).

Izanalizējot Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes datus redzams, ka 2015. gadā visas notiesātās sievietes par noziedzīgiem nodarījumiem sastāda 11,8%, kas ir par 0,1% vairāk nekā 2014. gadā. Kā arī vērojams notiesāto sieviešu īpatsvara pieaugums par slepkavību ar iepriekšēju nodomu – 11,1% (+3,1%), par īpašuma zādzību – 11,9% (+0,9%) un huligānismu – 5,4% (+2%). Savukārt notiesāto sieviešu īpatsvars ir samazinājies par smagu miesas nodarījumu nodarīšanu – 12,1% (-2,1%) un par narkotisko vielu nelikumīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu – 18,0% (-1,1%).

Secinājumi

Kopējā situācija Latvijā laika posmā no 2014. gada līdz 2015. gadam ir izmainījusies. Kopumā reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits ir samazinājies. Kā arī ir samazinājies reģistrēto sevišķi smago un smago noziegumu skaits, savukārt palielinājies reģistrēto mazāk smago noziegumu un kriminālpārkāpumu skaits. 2015. gadā salīdzinājumā ar 2014. gadu ir krasi palielinājies notiesāto personu skaits par narkotisko vielu neliku-

mīgu izgatavošanu, glabāšanu vai realizēšanu (+295), kas procentuāli vairākums ir personas vecumā no 30 līdz 49 gadiem. Kā arī no visu notiesāto kopskaita procentuāli noziedzīgus nodarījumus visvairāk izdara personas vecumā no 30 līdz 49 gadiem. 2015. gadā pieaug sieviešu īpatsvars notiesāto personu kopskaitā, it sevišķi pieaug notiesāto sieviešu īpatsvars par slepkavību ar iepriekšēju nodomu.

Bibliogrāfija

1. Kristapsone S. (2003) Noziedzība Latvija. Rīga. (In Latvian)
2. Latvijas Republikas Satversme./Latvijas Republikas likums. Pieņemts Satversmes sapulcē 15.02.1922.; stājies spēkā 07.11.1922., ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 14.06.2016. // Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993., Nr. 43. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980>(skat. 30.09.2016.)
3. Krimināllikums./ Latvijas Republikas likums. Pieņemts Latvijas Republikas Saeimā 17.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz ar 11.05.2016. // Latvijas Vēstnesis, 08.07.1998., Nr. 199/200 (1260/1261) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> (skat. 28.09.2016.)
4. IeM IC dati. (In Latvian) Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> (skat. 30.09.2016.)
5. Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes dati (In Latvian) Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__sabkart/?tablelist=true&rxid=70af40b3-dc3d-4f96-9d42-b9fda82ebad0 (skat. 29.09.2016)

Crime Trends in Latvia

Summary

Criminality exist in every country although tendencies of criminality differs. This essay analyses and describes criminality tendencies in Latvia from 2014 to 2015. One of the criminality measures is registered criminal offenses within defined period of time. The highest registered criminal offenses are in Riga region, which can be identified looking at the increased pressure and task volume of police officers in comparison with other regions of Latvia. Regardless of the fact that there has been a decrease in criminal acts against properties in 2015, it remains the most committed type of offence in terms of volume. Highly serious crimes and serious crimes have decreased, however the volume of less serious crimes and criminal offenses have increased. Speaking of convicted persons, there has been an increase in amount of convicted persons making, storing and trading illegal drugs. The analysis of the age of convicted persons has shown that persons who tend to commit most of the crimes are from 30 to 49 years old.

Key words: criminality, amount of committed crimes, amount of convicted persons.

1. tabula (CSPD dati)

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits reģionos

	Noziedzīgu nodarījumu skaits	
	2014. gads	2015. gads
Latvija	48477	47406
Rīgas reģions	21090	19714
Pierīgas reģions	6417	6856
Vidzemes reģions	3762	3907
Kurzemes reģions	4677	4933
Zemgales reģions	5864	5666
Latgales reģions	6591	6276

2. tabula (IeM IC dati)

Reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits pa smaguma pakāpēm

Gads	Sevišķi smagi	Smagi	Mazāk smagi	Krimināl-pārkāpumi	Nekvalificētie pēc KL pantiem	Kopā
2014	2227	14757	24841	2194	4458	44019
2015	1965	13546	25289	2667	3939	43467

3. tabula (CSPD dati)

Sieviešu īpatsvars notiesāto personu kopskaitā (procentos)

	2014. gads	2015. gads
Visas notiesātās sievietes par noziedzīgiem nodarījumiem	11,7	11,8
Slepkavība ar iepriekšēju nodomu	8,0	11,1
Smagi miesas bojājumi	14,2	12,1
Īpašuma zādzība	11,0	11,9
Huligānisms	3,4	5,4
Narkotisko vielu nelikumīga izgatavošana, glabāšana vai realizēšana	19,1	18,0

LATVIJAS ATTĪSTĪBAS TRENDS UN KORUPCIJA: NACIONĀLAIS UN STARPTAUTISKAIS VĒRTĒJUMS

Raksta mērķis ir analizēt atsevišķus Latvijas pašreizējos attīstības rādītājus, tai skaitā iekšzemes kopprodukta līmeni, valsts pārvaldes kvalitātes indikatorus un salīdzināt tos ar starptautisko pētījumu rezultātiem, apzināt to atšķirības.

Mērķa sasniegšanai autors analizēs nacionālos politiskās plānošanas dokumentus un atsevišķu starptautisko un nacionālo pētījumu un apkopojumu rezultātus. Valsts pārvaldes kvalitātes rādītāji, kuri tiek noteikti nacionālā līmenī, tai skaitā valdības darbības efektivitātes, tiesiskās regulācijas kvalitātes rādītāji, likuma varas parametri, korupcijas uztveres un to seku vērtējumi nacionālā līmenī atšķiras no starptautisko pētījumu rezultātiem.

Var secināt, ka tas varētu būt saistīts ar dažādu pētījumu metodiku, vērtēšanas kritērijiem. Līdz ar to diskutabli un nepamatoti politiskās plānošanas dokumentos, tai skaitā valsts pārvaldes politikas izvērtējumā (Valsts pārvaldes politika 2016) ir ietvert kā rezultatīvo rādītāju Latvijas vietu pārvaldes indeksos, nevis konkrētos indeksa kvantitatīvos rādītājus. Latvijas valsts pēctecīgā un ilgtspējīgā attīstībā būtiska nozīme ir politiskā plānošanas dokumentu rūpīgai izstrādei, kvalitatīvai sasniedzamo rezultātu izvērtēšanai, tai skaitā balstoties uz starptautisko pētījumu rezultātiem.

Atslēgas vārdi: globālais konkurentsپējas indekss; kvalitāte; likuma vara; tiesiskā regulācija; valsts pārvalde.

Latvijas ekonomiskās attīstības iezīmes

Balstoties uz Latvijas bankas (LB) 2015. gada pārskatu, valsts Iekšzemes kopprodukta (IKP) rādītājs pēdējos gados pieaug. Centrālās statistikas pārvaldes dati liecināja par to, Latvijas IKP 2013. gadā, salīdzinot ar 2012. gadu, palielinājās par 4,1%. Tika atzīts, ka Latvijai ir straujākais IKP kāpums starp ES valstīm. Arī 2015. gadā pieauguma temps, salīdzinājumā ar 2014. gadu, uzlabojas (Latvijas Bankas pārskats 2016). Tomēr neskatoties uz minēto, Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes no vidējā ES rādītāja sastāda tikai 64%. Igaunijai un Lietuvai atbilstošs rādītājs ir 74% (Latkovskis 2016). Tajā pašā laikā, ir fiksēts, ka palielinās investīciju apjoms, pozitīvas tendences ir vērojamas eksporta un importa rādītājos. Tiek minēts, ka Latvijas ekonomikā atgūstoties no ekonomiskās krīzes, palielinās Latvijas tautsaimniecības izaugsmes perspektīvas un pieaug Latvijas eksporta apjomi. Aizvien vairāk uzņēmumu

eksportē savu preci, tādējādi meklējot vai paplašinot savas produkcijas noieta tirgu. Eksports veidojās par noteicošo Latvijas ekonomikas attīstības dzinējspēku. (Latvijas preču un pakalpojumu eksporta veicināšanas un ārvalstu investīciju piesaistes pamatnostādnes 2013.–2019. gadam).

Tomēr, krīzes un pēckrīzes periods Latvijā ir vērtējams ne tikai kā folklorizētais veiksmes stāsts. Ir pieaugusi valsts iedzīvotāju depopulizācija, ir vērojama kvalificēta un arī mazāk kvalificēta darbaspēka trūkums, no 2008. gada līdz 2014. gadam ir vairāk kā divas reizes pieaudzis valsts parāds (no 4,53 miljardiem līdz 9,63 miljardiem eiro), ir vērojams arī tiešo ārējo investīciju kritums (Zelmenis 2016). Bez tam, kā tiek minēts Eiropas Komisijas ziņojumā, Latvijā izdevumi sociālās aizsardzības pabalstiem ir viszemākie Eiropas Savienībā (ES) un tiem ir samērā maza ietekme uz nabadzības mazināšanu (Tiesībsargs: Latvija grimst nabadzībā 2016). J. Jansons atzīmē, ka Latvijas ieguldījums sociālās atstumtības novēršanas pabalstos, tai skaitā garantētajā minimālajā ienākumā, ir tikai 0,1% no iekšzemes kopprodukta (IKP), turpretī ES vidējais rādītājs ir 0,5%. Sakarā ar to, ka sociālā palīdzība un tās finansiālais nodrošinājums un decentralizēts, tas vēl vairāk saasina reģionālo nevienlīdzību.

Valsts attīstības trendu pēdējo piecu – astoņu gadu laikā periodā var vērtēt pretrunīgi un neviennozīmīgi. Tomēr, Latvijas ekonomiskos un sociālos rādītājus ir iespējams vērtēt arī no valsts pārvaldes aspekta, ņemot par pamatu nacionālo un starptautisko apkopojumu rezultātus. Valsts pārvaldes politikas retrospektīvais un perspektīvais izvērtējums ir būtisks ne tikai saistībā ar pozitīvo vai neapmierinošo iezīmju fiksēšanu, bet arī attiecībā pret turpmāko pārvaldes līmeņa kvalitātes paaugstināšanu.

Valsts pārvaldes kvalitātes vērtējums

Valsts kancelejas valsts pārvaldes un cilvēkresursu politikas izvērtējums apliecina to, ka Latvijai ir vērojams publiskās pārvaldes efektivitātes progress, kas ir lielāks nekā plānots. Pēc likumdošanas kvalitātes rādītājiem tiek atzīts, ka Latvijai ir labāks rezultāts par plānoto. Cik lielā mērā Latvijā fiksētās valsts pārvaldes, sociāli ekonomiskās un politiskās tendences ir objektīvas? It īpaši, ja ņemam vērā starptautisko institūciju veiktos pētījumus, kuri ataino arī stāvokli Latvijā? Salīdzināsim.

Valsts pārvaldes kvalitātes rādītājs, kuru aprēķina PB, liecina par pretējām, t.i. negatīvām tendencēm. Latvija 2015. gadā, salīdzinot ar 2014. gadu, ir pasliktinājusi valsts pārvaldes kvalitātes rādītājus (rādītājs atbilstoši no 4,4 uz 4,5). Pasaules Ekonomikas foruma veidotajā ētikas

un korupcijas indeksā Latvija pašreiz ir ierindota 69. vietā, kas, salīdzinot ar sniegumu 2015. gadā, ir kritums par astoņām vietām. Korupcijas uztvere Latvija 2015. gadā ar 55 punktiem no 100 bija 40. vietā, kuru tā dalīja ar Kaboverdi, Kostariku un Seišelu salām. Tajā pašā laikā, institūta “RAND Europe” pētījumā (Pētījums: Korupcija Latvijai var izmaksāt līdz pat pieciem miljardiem eiro gadā 2016. g.), tiek atzīts, ka korupcija Latvijai varētu izmaksāt no 3,4 līdz 5,08 miljardiem eiro gadā. Latvijā fiksētos sociāli ekonomiskās attīstības rādītājus ir nepieciešams koriģēt, ņemot vērā starptautisko institūciju veikto pētījumu rezultātus. Iespējams, ka valsts pārvaldes un cilvēkresursu politikas izvērtējuma metodika nav pietiekoši pamatota, objektīva un ir diskutabla.

Konkurentsپējas indeksa (Worldwide Governance Indicators) (The Worldwide Governance Indicators 2016) aprēķinos, tiek izmantoti seši būtiskākie parametri, kuri atspoguļo valsts pārvaldes kvalitātes rādītājus:

1. Sabiedrības viedoklis par valsts iestāžu darbības pārskatāmību (Voice and Accountability). Indekss ietver sevī iedzīvotāju politisko procesu, politisko un pilsonisko brīvību vērtējumu. Kritērijā ir ietvertas arī valdības un citu valsts pārvaldes institūciju iespējas, preses neatkarība, vārda brīvība, apvienību dibināšanas iespēju līmenis, kā arī citas pilsoniskās brīvības. Politisko procesu vērtējums, atbilstoši salīdzinošajam starptautiskajam pētījumam laika periodā no 2015. līdz 2005. gadam ir bijis pietiekoši stabils (2005. gadā Latvija pasaules valstu reitingā ieņēma 72. vietu, 2010. gadā – 70. vietu, bet 2015. gadā – 73. vietu). Kopumā pētījumā 2015. gadā tika analizēti dati par 229. valstīm.
2. Politiskā stabilitāte un vardarbības neesamība (Political Stability and Absence of Violence). Kritērijā ir iekļauti rādītāji, kuri atspoguļo valsts institūtu stabilitāti, asa politiskā kursa izmaiņu vai pārmaiņu iespējamību, valdības destabilitāte vai tās gāzšana ar antikonstitucionālām metodēm. Minētais rādītājs ir pietiekoši stabils ar pozitīvu tendenci (2005. gadā Latvija pasaules valstu reitingā ieņēma 71. vietu, 2010. gadā – 64. vietu, bet 2015. gadā – 60. vietu).
3. Valdības darbības efektivitāte (Government Effectiveness). Kritērijs atspoguļo valsts pakalpojumu kvalitāti, valsts iekšpolitikas politiskās plānošanas dokumentu izstrādes un īstenošanas kvalitāti, iedzīvotāju uzticamība valsts iekšpolitikai, kuru īsteno valdība, valsts pārvaldes aparāta un tā ierēdņu darbības kvalitāte, ierēdņu kompetence un viņu neatkarība no politisko struktūru spiediena. Minētais rādītājs raksturojās ar negatīvu tendenci (2005. gadā Latvija pasaules valstu reitingā ieņēma 71. vietu, 2010. gadā – 74. vietu, bet 2015. gadā – 84. vietu).

4. Tiesiskās regulācijas kvalitāte (Regulatory Quality). Kritērijs ietver rādītājus, kuri atspoguļo valdības spēju veidot un īstenot racionālu politiku un pieņemt efektīvus tiesiskos aktus, kas veicina privātā sektora attīstību. Šajos rādītājos var būt ietverti indikatori, kas fiksē pasākumus, kuri ir pretrunā ar tirgus ekonomiku, neadekvāts cenu un finanšu jomas kontroles mehānisms, pārmērīga iejaukšanās un uzņēmējdarbības regulācija. Arī analizējamais rādītājs ir ar zināmu negatīvu tendenci (2005. gadā Latvija pasaules valstu reitingā ieņēma 77. vietu, 2010. gadā – 80. vietu, bet 2015. gadā – 82. vietu).
5. Likumu vara (Rule of Law), kritērijs atspoguļo dažādu tiesisko attiecību subjektu pārliecinātību par tiesisko aktu spēku, normatīvo aktu vispārēju ievērošanu, likumdevēja varas darbības prognozejamību un efektivitāti, noziedzības līmeņa un tendenču raksturojums, indivīdu attieksme pret prettiesiskām un noziedzīgām darbībām, līgumsaistību izpilde, policijas, tiesu darbības efektivitāte. Minētajā rādītājā Latvija desmit gadu laikā kopējā reitingā ir zaudējusi desmit vietas. (2005. gadā Latvija pasaules valstu reitingā ieņēma 67. vietu, 2010. gadā – 73. vietu, bet 2015. gadā – 76. vietu.)
6. Korupcijas kontroles indekss (Control of Corruption), kas ietver korupcijas uztveres indeksu (korupcija tiek interpretēta kā publiskās varas izmantošana personisko interešu apmierināšanā), valsts un publiskās varas izmantošana savtīgos un personīgos nolūkos, korupcijas esamība augstākajā politiskajā līmenī, politiskās elites līdzdalība koruptīvos aktos, ekonomikas, uzņēmējdarbības, publisko iepirkumu jomas korumpētība. Indekss un kopējo valstu fona ir vērtējams kā stabils. (2005. gadā Latvija pasaules valstu reitingā ieņēma 64. vietu, 2010. gadā – 62. vietu, bet 2015. gadā – 68. vietu.)

Valsts pārvalde (Governance) tiek noformulēta kā tradīciju un institucionālo veidojumu kopums, kas nodrošina valsts pārvaldāmību. Katra valsts atsevišķi tiek vērtēta pa atbilstošiem indeksiem un to kritērijiem. Kopējais vidējais indeksa rādītājs apkopots netiek.

Valdības darbības efektivitāte (Government Effectiveness) nav augsti vērtējama arī attiecībā uz ES institūciju darbību. Tā, 2016. gadā Eiropas Investīciju banka (EIB) veica pētījumu par līdzekļiem, kuri tika izlietoti no Eiropas Savienības 315 miljardus eiro lielā investīciju plāna. Pētījuma rezultāti liecina par to, ka līdzekļi no minētā fonda nonākuši pie ES attīstītākajām un bagātākajām valstīm. Saskaņā ar EIB veiktu pētījumu gandrīz visi līdzekļi, kas līdz šim iztērēti no ES 315 miljardus eiro lielā investīciju plāna, tikuši 15 turīgākajām bloka valstīm, pārējām – 13

nabadzīgākajām – valstīm atstājot tikai niecīgus resursus. Šāda līdzekļu ieguldīšana un apgūšana nav caurspīdīga un godprātīga. Kā atzīmē R. Zīle, tā var veicināt ne tikai korupcijas izplatību Eiropas Savienības līmenī, bet arī vēl vairāk palielināt atšķirību starp bagātākajām un trūcīgākajām ES valstīm (Zīle 2016). Investori vēlas drošāk un ātrāk nopelnīt nodrošinātākajās valstīs, kas rod atbalstu šādām iniciatīvām arī ES. Valstis ar mazu iekšzemes kopproduktu uz vienu cilvēku un mazu iedzīvotāju blīvumu no ES investīciju plāna gūst tikai nelielu finanšu daļu.

Korupcijas uztvere un kontrole

Korupcija ne tikai ir kukuļošana vai jebkura cita valsts amatpersonas rīcība, kas vērsta uz to, lai, izmantojot dienesta stāvokli, savas pilnvaras vai pārsniedzot tās, iegūtu nepelnītu labumu sev vai citām personām, bet arī sociāli nelabvēlīga parādība. Neapšaubāmi, ka korupcija kā parādība veidojās kā no atsevišķu koruptīvo aktu (varas ļaunprātīgas izmantošanas gadījumiem personiska labuma gūšanai) kopuma, tā arī sabiedrības attieksmes pret valsts pārvaldes ierēdņu un kalpotāju dienesta stāvokļa izmantošanu savtīgos nolūkos. Koruptīvajiem aktiem (darbībai vai bezdarbībai) ir izteikti augsta latentāte. Kriminālajā vai tiesu statistikā atspoguļoto gadījumu skaitam attiecībā pret reālajiem un objektīvi notiekošajiem ir izteikti niecīga daļa (pēc ekspertu aplēsēm tā varētu būt mazāka par vienu procentu). Sabiedrības un ekspertu vērtējums par valsts pārvaldes ierēdņu un kalpotāju dienesta stāvokļa izmantošanu savtīgos nolūkos ir izteikti citādāks.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, tiek atzīts, ka atkarībā no ieviesto kontroles mehānismu īstenošanas efektivitātes korupcijas radītie ekonomiskie zaudējumi varētu būt mērāmi 3–15%, biežāk 5–10% apmērā no publisko funkciju nodrošināšanai paredzētajiem līdzekļiem (Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam 2015). Tomēr šos zaudējumus nav iespējams precīzi novērtēt. Tiek atzīts, ka šobrīd korupcijas radīto zaudējumu apmēru Latvijas valstij, veido vismaz 3% no valsts kopbudžeta, kas fiskāli ir milzīga summa. 2017. gada valsts konsolidētā budžeta ieņēmumi tiek plānoti 8,066 miljardu eiro apmērā (Valdība apstiprina 2017. gada valsts budžeta likumprojektu 2016). Līdz ar to, ir iespējams secināt, ka korupcija Latvijā var nest zaudējumus no 241,9 miljoniem eiro līdz 1,2 miljardiem eiro.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādņēs 2014.–2020. gadam, tiek atzīts, ka “Socioloģisko aptauju dati liecina, ka sabiedrības attieksme pret valdību, parlamentu Saeimu un politiskajām partijām uzlabojas: ja 2009. gadā vērtējums bija ļoti negatīvs un valdības darbu pozitīvi vērtēja tikai 9% aptaujāto, tad 2013. gadā – pozitīvu vērtējumu sniedza 21% aptaujāto”. Tātad, aptuveni piecu gadu laikā sabiedrības uzticamība valdībai, Saeimai un politiskajām partijām ir pieaugusi vairāk nekā divas reizes. Pieaugošais uzticības līmenis šīm institūcijām var liecināt par sabiedrībā pastāvošo viedokli, ka lēmumi tiek pieņemti kopējās sabiedrības interesēs, tās savā darbībā ir godīgas un taisnīgas. Tomēr, starptautiskais pētījums par likuma varu, likumdevēja varas darbības prognozejamību un efektivitāti, liecina, Latvija aizvien izteiktāk zaudē savas pozīcijas. Loģiski, ka rodas jautājums, kuru pētījumu rezultāti ir ticamāki.

Vienā no pēdējiem pētījumiem par korupcijas izplatību un tās sekām Eiropas Savienībā rezultātiem, kurš tika publicēts 2016. gadā dati ir ļoti satraucoši. Augstāk mēs jau atzīmējām, ka korupcija Latvijā nes katru gadu zaudējumus līdz 5,08 miljardiem eiro (Pētījums: Korupcija Latvijai var izmaksāt līdz pat pieciem miljardiem eiro gadā 2016).

Analizējot korupcijas uztveres indeksu, pētnieki ir secinājuši, ka korupcijas dēļ Latvija katru gadu zaudē no 13,16% līdz 19,24% iekšzemes kopprodukta (IKP), kas ir no 3,4 miljardiem eiro līdz 5,08 miljardiem eiro. Kopumā Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīs korupcijas izraisītie zaudējumi mērāmi no 179 miljardiem eiro līdz 990 miljardiem eiro gadā. Pētījumā par korupcijas un organizētās noziedzības izmaksām ES (“The Cost of Non-Europe in the area of Organised Crime and Corruption”, 2016) izmantoja trīs dažādus korupcijas noteikšanas rādītājus – Starptautisko valstu risku rādītāju (ICRG), Korupcijas uztveres indeksu (CPI) un Kontroles korupcijas indikatoru (COC). Viennozīmīgi var secināt, ka minēto pētījumu rezultāti par korupcijas zaudējumiem Latvijas tautsaimniecībai ir dramatiski, tomēr tie ir diskutabli.

Pirmkārt, atzīmēsim, ka aprēķināto zaudējumu amplitūda ir vairāk nekā seši procenti vai 1,68 miljardi eiro, kas attiecībā pret Latviju ir izteikti liels lielums. Eiropas Savienības ietvaros aprēķinātā zaudējumu amplitūda ir vēl lielāka (811 miljardi eiro). Krasi atšķirīgās korupcijas zaudējumu aprēķinātās izmaksas ne tikai dramatisē situāciju korupcijas jomā, bet arī nes šaubas par izvēlēto pētījuma metodiku atbilstību un iegūto rezultātu ticamību.

Otrkārt, 2016. gadā publicētie dati par korupcijas zaudējumiem (izmaksām vai cenu) ir krietni apjomīgāki par analogiskiem datiem, kuri

tika publiskoti tikai divus gadus pirms tam (2014. gadā). Eiropas Komisijas (EK) 2014. gadā publicētie dati liecināja, ka ES cieš zaudējumus no korupcijas ap 120 miljardiem eiro. 2016. gada dati par vidējiem korupcijas zaudējumiem (406 miljardi eiro) ir vairāk nekā trīs reizes augstāki nekā pirms diviem gadiem veiktajā pētījumā. Vai patiešām divu gadu laikā korupcijas izplatība un tās radītie zaudējumi ir tik izteikti lieli?

Treškārt, tiek atzīts, ka EK 2014. gada pētījumā netika ņemta vērā netiešā korupcijas ietekme, kurai ir dažādās izpausmes formas kā ekonomiskā, tā arī sociālā un politiskā ietekme. Tomēr, būtiska ir pētnieku izmantojamā metodika, nosakot korupcijas ekonomisko, sociālo, politisko un neapšaubāmi arī tiesisko, finansiālo, administratīvi strukturālo ietekmi un šajā jomā radītos zaudējumus. Vai 2016. gadā veiktajā pētījumā visi ar korupciju saistītie aspekti ir ņemti vērā?

Ceturtkārt, korupcijas izteikti pieaugošie zaudējumi pēdējos divos gados apliecina to, ka korupcijas novēršanas sistēmas (normatīvās, institucionālās, judikatūra) kā nacionālā tā arī starptautiskā līmenī (Eiropas Savienības līmenī) nav spējušas ietekmēt korupcijas izplatību un ar to saistīto zaudējumu mazināšanu.

2011. gadā Eiropas Komisijas iesniegtajā paziņojumā Eiropas Parlamentam, Padomei un Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai “Korupcijas apkarošana Eiropas Savienībā” tiek atzīts, ka neskatoties uz to, ka pēdējos gados ir bijuši dažādi centieni, kas vērsti uz korupcijas apkarošanu gan ES, gan starptautiskā līmenī, tomēr joprojām pretkorupcijas tiesiskā regulējuma ieviešana starp ES valstīm nav vienlīdz aktīva. Komisija uzskata, ka iemesls šādai situācijai ir valstu vadītāju un lēmumu pieņēmēju stingras politiskās apņēmības trūkums. (Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei un Ekonomikas un sociālo lietu komitejai “Korupcijas apkarošana Eiropas Savienībā” COM(2011) 308 galīgā redakcija). Iespējams, ka valstu politikajai varai apņēmība mazināt korupciju aizvien vairāk minimizējas.

Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam, tiek atzīts, ka “Socioloģisko aptauju dati liecina, ka sabiedrības attieksme pret valdību, parlamentu Saeimu un politiskajām partijām uzlabojas: ja 2009. gadā vērtējums bija ļoti negatīvs un valdības darbu pozitīvi vērtēja tikai 9% aptaujāto, tad 2013. gadā – pozitīvu vērtējumu sniedza 21% aptaujāto”. Tātad, aptuveni piecu gadu laikā sabiedrības uzticamība valdībai, Saeimai un politiskajām partijām ir pieaugusi vairāk nekā divas reizes. Pieaugošais uzticības līmenis šīm institūcijām var liecināt par sabiedrībā pastāvošo viedokli, ka lēmumi tek

pieņemti kopējās sabiedrības interesēs, tās savā darbībā ir godīgas un taisnīgas. Tomēr, starptautiskais pētījums par likuma varu, likumdevēja varas darbības prognozejamību un efektivitāti, liecina, Latvija aizvien izteiktāk zaudē savas pozīcijas. Loģiski, ka rodas jautājums, ne tikai par to kādu pētījumu rezultāti ir ticamāki, bet arī par to, cik efektīva ir valsts pārvaldes sistēma korupcijas novēršanas un valsts pēctecīgas izaugsmes nodrošināšanas jomā.

Secinājumi

Valsts politiskās pārvaldes sistēmā valda pārlieku izteikts optimisms par Latvijas sociālo, ekonomisko, politisko un tiesisko situāciju un attiecīgo jomu attīstības trendiem.

Valsts pārvaldes sistēmas stāvokļa kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji ne vienmēr ir pietiekoši pamatoti un objektīvi. To indikatori un mērījumi būtu koriģējami, atbilstoši starptautiskajos pētījumos izmantojamai metodikai un instrumentārijiem. Eiropas Savienības pārvaldes institūcijās arī ir vērojama pārvaldes aparāta darbības necaurspīdīgums un lobisms.

ES augstās izmaksas summas ir saistītas ar korupciju publisko iepirkumu jomā. Līdz ar to pamatots varētu būt priekšlikums par kopējas publisko iepirkumu sistēmas izveidi, kas korupcijas nodarītos zaudējumus varētu būtiski samazināt.

Nozīmīgi ir pilnveidot valsts pārvaldes sistēmu, tai skaitā likumdevēju un izpildvaras darbību.

Bibliogrāfija

1. Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei un Ekonomikas un sociālo lietu komitejai (2011) "Korupcijas apkarošana Eiropas Savienībā" COM(2011) 308 galīgā redakcija). (In Latvian). Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0308_/com_com\(2011\)0308_lv.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0308_/com_com(2011)0308_lv.pdf) (skat. 5.10.2016).
2. Korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam. (In Latvian). Pieejams: http://www.knab.gov.lv/uploads/free/koncepcijas/knab_pamatnostadnes_2015_2020.pdf. (skat. 28.09.2016.).
3. Latvijas bankas 2015. gada pārskats. Latvijas banka. (In Latvian) Pieejams: https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/parlatvijabanku/gada_parskati/LB_GP_2015_lv.pdf (skat. 5.10.2016.).
4. Latvijas preču un pakalpojumu eksporta veicināšanas un ārvalstu investīciju piesaistes pamatnostādnes 2013.–2019. gadam. (In Latvian). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3053>) (skat. 1.10.2016).

5. Latkovskis B. (2016) Veiksmes stāsts Nobela prēmijas gaismā. Neatkarīgā Rīta avīze, 14. oktobris. (In Latvian).
6. Par Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādņēm 2014.–2020. gadam. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=271384> (skat. 3.10.2016.).
7. Pētījums (2016): Korupcija Latvijai var izmaksāt līdz pat pieciem miljardiem eiro gadā (In Latvian). Pieejams: <http://nra.lv/latvija/167797-petijums-korupcija-latvijai-var-izmaksat-lidz-pat-pieciem-miljardiem-eiro-gada.htm> (In Latvian). (skat. 27.09.2016.)
8. The Cost of Non-Europe in the area of Organised Crime and Corruption: Annex I – Organised Crime (2016). Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/lv/document.html?reference=EPRS_STU\(2016\)579318](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/lv/document.html?reference=EPRS_STU(2016)579318) (skat. 23.09.2016.).
9. The Worldwide Governance Indicators (WGI) Project. Pieejams: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/#home> (skat. 27.09.2016.).
10. Tiesībsargs: Latvija grimst nabadzībā, 2016). Pieejams: <http://www.ir.lv/889/2016/10/17/tiesibsargs-latvija-grimst-nabadziba>. (In Latvian) (17.10.2016.) (skat. 17.10.2016.)
11. Zelmanis D. (2016). Krīzes teorijas un Latvijas realitāte. Ekonomiskā krīze Latvijā: veiksmes stāsta pēcgārša. Rīga, RSU. (In Latvian)
12. Valdība apstiprina 2017. gada valsts budžeta likumprojektu. Pieejams: <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/budzets/53532-valdiba-apstiprina-2017-gada-valsts-budzeta-likumprojektu>. (In Latvia) (skat. 13.10.2016.).
13. Zīle (2016) Zīle: Junkera plāns vienkārši ir savdabīgs kohēzijas fonds bagātajām ES dalībvalstīm. Pieejams: <http://www.diena.lv/latvija/viedokli/zile-junkera-plans-vienkarsi-ir-savdabigs-kohezijas-fonds-bagatajam-es-dalibvalstim-14157247> (In Latvian). (skat. 12.10.2016.).

Tendency of Latvia's Development and Corruption: National and International Evaluation

Summary

The author of the article analyzes some current development indicators for Latvia, including the level of gross domestic product (GDP), quality indicators of state administration with an aim to compare them to international study results, and to identify the differences.

There are also analyzed the national political planning documents and the results of some international studies and their assessment. State administration quality indicators, which are determined at the national level, among them the government operational efficiency, legal regulation quality indicators, parameters of the rule of law, evaluation of perception of corruption and their consequences at the national level differ from the international study results.

We can conclude, that it might be connected with different study methods and assessment criteria applied. Thus, they are disputable issues and insufficiently grounded in the documents of political planning, by including them in the evaluation of state administration policy as resultative indicators for the place of Latvia in the administration indices. The careful drafting of policy planning documents are of great importance in continuous and sustainable development of Latvia, for the assessment of qualitative attainable results, and also considering the international study results.

In the state political administration system there prevails a marked optimism as to Latvia's social, economic, political and legal situation and the developmental tendencies in the respective fields.

Quantitative and qualitative indicators of the situation in the state administration system not always are objective and sufficiently grounded. Their indicators and measurements should be corrected in correspondence to the international study methods and instruments. In the administrative institutions of the European Union one can also encounter non-transparency in the activities of administrative apparatus, and the investors do not derive much profit.

Key words: global competitiveness index, quality, the rule of law, legal regulation, public administration.

PAPILLĀRLĪNIJU RAKSTU PĒDU VIZUALIZĒŠANA UZ CILVĒKA ĀDAS, PIELIETOJOT TIEŠO APPUTEKSNĒŠANAS METODI. EKSPERIMENTĀLĀS SĒRIJAS REZULTĀTI

Kā pierāda ārvalstu pētījumi papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanai uz cilvēka ādas pielietojot tiešo apputeksnēšanas metodi var iegūt salīdzinoši labus rezultātus. Neskatoties uz to, ka papillārlīniju rakstu pēdas var tikt atstātas gan uz dzīva, gan uz miruša cilvēka ādas, vairākums ārvalstīs veikto eksperimentālo sēriju ir veiktas uz miruša cilvēka ādas. Pēc autores domām būtu lielāka uzmanība jāpievērš uz dzīva cilvēka ādas atstātajām papillārlīniju rakstu pēdām, tāpēc raksta autore veica eksperimentālo sēriju, atstājot papillārlīniju rakstu pēdas uz dzīva cilvēka ādas.

Raksta mērķis ir apkopot un izanalizēt veiktās eksperimentālās sērijas rezultātus gan teorētiskā, gan praktiskā aspektā.

Problemātika. Cilvēka ādas kā pēdu atstājējobjekta un pēdu uztvērējobjekta savstarpējās mijiedarbības rezultātā izveidoto papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšana uz dzīva cilvēka ādas.

Novitāte. Eksperimentālās sērijas laikā veikto novērojumu, gūto atziņu un rezultātu apkopojums un analīze.

Secinājumi: eksperimentālā sērijā piedalījās 19 donori, kuri uz cilvēka ādas atstāja 77 papillārlīniju rakstu pēdas no kurām: 4 papillārlīniju rakstu pēdas ir derīgas personas identifikācijai; 26 pēdās bija atspoguļojies papillārlīniju raksts, bet pēdas nav derīgas personas identifikācijai, jo pēdās nav atspoguļojies pietiekams daudzums papillārlīniju raksta sevišķo pazīmju; 26 pēdās atspoguļojusies pirksta forma, bet nav atspoguļojies papillārlīniju raksts; 21 gadījumā nebija atspoguļojusies ne pirkstu forma, ne arī papillārlīniju raksts.

Atslēgas vārdi: cilvēka āda, papillārlīniju raksta pēda, eksperiments.

Ārvalstīs veiktie pētījumi rāda, ka papillārlīniju rakstu pēdu vizualizēšanai uz cilvēka ādas pielietojot tiešo apputeksnēšanas metodi var iegūt salīdzinoši labus rezultātus. Neskatoties uz to, ka papillārlīniju rakstu pēdas var tikt atstātas gan uz dzīva, gan uz miruša cilvēka ādas, vairākums ārvalstīs veikto eksperimentālo sēriju ir veiktas uz miruša cilvēka ādas (Reichardt, Carr, Stone 1978), (Fortunato, Walton 1998), (Straus, Kropacek, Dedicik 1999), (Lenertz, Schonborn, Bohnert 2002), (Sampson W., Sampson K. 2005), (Trapezar Balazic 2007), (Larsen 2008), (Trapezar 2009), (AGIS Project 2006).

Pēc autores domām būtu lielāka uzmanība jāpievērš uz dzīva cilvēka ādas atstātajām papillārlīniju rakstu pēdām, jo analizējot apstākļus, pie kādiem uz cilvēka ādas varētu tikt atstātas papillārlīniju rakstu pēdas, var secināt, ka papillārlīniju rakstu pēdas uz cilvēka ādas var veidoties cīņas, nonāvēšanas, izvarošanas, liķa sadalīšanas un pārvietošanas, kā arī nekrofilijas rezultātā. Tomēr lielākoties papillārlīniju rakstu pēdas uz cilvēka ādas tiek atstātas pie ķermeņa temperatūras ~ 36,6°C, bet meklētas un vizualizētas jau uz miruša cilvēka ādas. Lai labāk izprastu papillārlīniju rakstu pēdu veidošanās, meklēšanas un vizualizēšanas apstākļus uz cilvēka ādas, autore piedāvā sekojošu situāciju iedalījumu:

- ir noticis uzbrukums, kura laikā upuris ir ticis satverts aiz atkailinātas ķermeņa daļas (piemēram, rokas apakšdelma), upuris ir palicis dzīvs (pēdas tiek atstātas uz dzīva cilvēka ādas un uz dzīva cilvēka šīs pēdas arī jāmeklē, pēdu atrašanās vietu var norādīt arī pats upuris);
- ir noticis uzbrukums, kura laikā ir notikusi nonāvēšana, piemēram, mehāniskā asfiksija, tātad papillārlīniju rakstu pēdas atstātas uz dzīva cilvēka ādas, bet meklēt tās jau vajadzēs uz miruša cilvēka ādas;
- ir notikusi nonāvēšana un upuris ticis pārvietots vai arī noticis nekrofilijas gadījums, tad šeit papillārlīniju rakstu pēdas tika atstātas uz jau atdzisušas cilvēka ādas un arī jāmeklē būs uz atdzisušas ādas.

Autores piedāvātais situāciju iedalījums apstiprina, ka pirmajos divos gadījumos papillārlīniju rakstu pēdas tika atstātas uz dzīva cilvēka ādas, līdz ar to arī autore veica eksperimentālo sēriju papillārlīniju rakstu atstāšanā un vizualizēšanā uz dzīva cilvēka ādas.

Eksperimentālā sērijā piedalījās 19 personas, vecumā no 21 līdz 24 gadiem, no kurām deviņas personas bija donori – sešas sievietes un trīs vīrieši. Eksperimentālās sērijas gaitā papillārlīniju rakstu pēdas tika atstātas ar dabīgo sviedru – tauku vielu un visiem donoriem tika nodrošināti vienādi apstākļi. Eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas tika atstātas ar pirkstu nagu falangām uz apakšdelmu iekšpuses un virspuses (daļēji eksperimentālās pēdas tika atstātas uz ādas bez apmatojuma, bet daļēji uz ādas ar daļēju apmatojumu). Eksperiments notika telpā ar gaisa temperatūru diapazonā no 19°C līdz 21°C.

Eksperimentā papillārlīniju rakstu pēdu apputeksnēšanai tika izmantoti sekojoši BVDA firmas (Holande) magnētiskie un nemagnētiskie daktiļoskopiskie pulveri: Fingerprint powder – Special blower silver B-36000; Concentrated blower black B-34500; Special blower black B-35000; Instant white B-401000; Swedish black B-421000; Instant black B-39100;

Magnetic jet black B-45100; Magnetic grey special B-47600; Magnetic grey B-46100 un BVDA firmas (Holande) magnētiskā ota un vāverastes spalvu ota. Savukārt apputeksnēto papillārlīniju rakstu pēdu pārkopēšanai tika pielietotas BVDA firmas (Holande) daktiloskopiskās plēves: Instant Lifter black B-23100; Fingerprint lifters black B-11000; Footprint lifters white B-150; FOMA firmas (Čehijas Republika) gaišā daktiloskopiskā plēve (Fingerprint lifter transparent).

Uz apakšdelmu iekšpuses un virspuses ar dabīgo sviedru – tauku vielu tika atstātas eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas, bet pēc tam šīs pēdas tika apputeksnētas ar magnētiskajiem un nemagnētiskajiem daktiloskopiskajiem pulveriem un pārkopētas uz gaišajām un tumšajām daktiloskopiskajām plēvēm.

Eksperimenta laikā atstātās latentās papillārlīniju rakstu pēdas proporcionāli tika vizualizētas ar BVDA firmas (Holande) magnētiskajiem un nemagnētiskajiem daktiloskopiskajiem pulveriem.

1. tabula

Eksperimentā pielietoto daktiloskopisko pulveru un apputeksnēto latentu papillārlīniju raksta pēdu skaitliskā attiecība

Pulveris	Eksperimenta laikā apputeksnēto latentu papillārlīniju rakstu pēdu skaits
Special blower silver B-36000	10
Concentrated blower black B-34500	8
Special blower black B-35000	10
Instant white B-401000	7
Swedish black B-421000	8
Instant black B-39100	8
Magnetic jet black B-45100	8
Magnetic grey special B-47600	9
Magnetic grey B-46100	9

Pēc papillārlīniju rakstu pēdu apputeksnēšanas, pēdas tika pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) daktiloskopiskajām plēvēm un FOMA firmas (Čehijas Republika) daktiloskopiskās plēves.

Eksperimentālās sērijas laikā kopumā uz dzīva cilvēka ādas ar dabīgo sviedru – tauku vielu tika atstātas 77 latentas papillārlīniju rakstu pēdas, no kurām četrās papillārlīniju rakstu pēdās atspoguļojās pietiekošs skaits papillārlīniju raksta sevišķo pazīmju un šīs papillārlīniju rakstu pēdas tika atzītas par derīgām personas identifikācijai; divdesmit sešas pēdas bija

atspoguļojies papillārliniju raksts, bet papillārliniju raksta sevišķās pazīmes nebija atspoguļojušās pietiekamā apjomā līdz ar ko pēdas netika atzītas par derīgām personas identifikācijai; divdesmit vienā pēdā bija atspoguļojusies pirksta naga falangas forma, bet nebija atspoguļojies papillārliniju raksts; savukārt divdesmit vienā gadījumā nebija atspoguļojusies ne pirksta naga falangas forma, ne arī papillārliniju raksts.

2. tabula

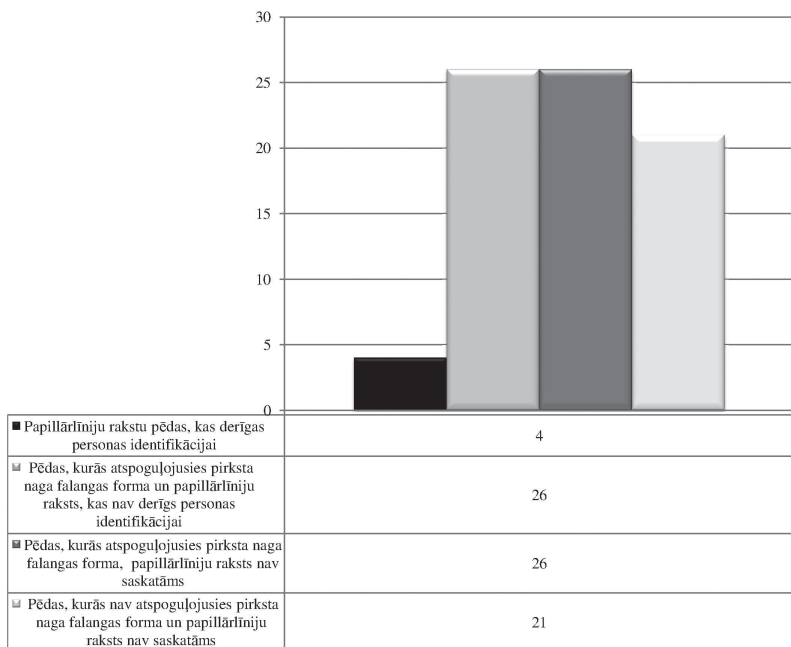
Eksperimentā pielietoto daktiloskopisko plēvju un pārkopēto papillārliniju raksta pēdu skaitliskā attiecība

Daktiloskopiskā plēve	Eksperimenta laikā pārkopēto papillārliniju rakstu pēdu skaits
Instant Lifter black B-23100	20
Fingerprint lifters black B-11000	6
Footprint lifters white B-150	22
FOMA firmas gaišā daktiloskopiskā plēve (Fingerprint lifter transparent)	29

Apkopojot un izanalizējot eksperimenta rezultātus, tos var iedalīt četrās grupās:

1. Papillārliniju rakstu pēdas, kas derīgas personas identifikācijai.
2. Pēdas, kurās atspoguļojusies pirksta naga falangas forma un papillārliniju raksts, kas nav derīgs personas identifikācijai.
3. Pēdas, kurās atspoguļojusies pirksta naga falangas forma, bet papillārliniju raksts nav saskatāms.
4. Atstātās pēdas, kurās nav atspoguļojusies pirksta naga falangas forma un papillārliniju raksts nav saskatāms.

Pirmajā grupā no četrām papillārliniju rakstu pēdām, kuras tika atzītas par derīgām personas identifikācijai, trīs eksperimentālās papillārliniju rakstu pēdas atstāja sievietes, bet vienu eksperimentālo papillārliniju rakstu pēdu atstāja vīrietis. Trīs papillārliniju rakstu pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu bez apmatojuma. Trīs papillārliniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic grey special B-47600, bet viena papillārliniju rakstu pēda apputeksnēta ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic jet black B-45100, savukārt pārkopētas visas četras papillārliniju rakstu pēdas uz FOMA firmas (Čehijas Republika) gaišās daktiloskopiskās plēves (Fingerprint lifter transparent).

1. diagramma. Eksperimenta rezultātu attiecību diagramma

Otrajā grupā no divdesmit sešām papillārlīniju rakstu pēdām, kurās atspoguļojies papillārlīniju raksts, bet papillārlīniju raksta sevišķās pazīmes nebija atspoguļojušās pietiekamā apjomā, līdz ar ko pēdas netika atzītas par derīgām personas identifikācijai, septiņpadsmit eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas atstāja sievietes, bet deviņas eksperimentālās papillārlīniju rakstu pēdas atstāja vīrieši. Astoņpadsmit papillārlīniju rakstu pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu bez apmatojuma, bet astoņas papillārlīniju rakstu pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu ar daļēju apmatojumu. Četras papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Swedish black B-421000, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Special blower silver B-36000, viena papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnēta ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Instant white B-401000, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic grey special B-47600, četras papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic grey B-46100, divas papil-

lārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Special blower black B-35000, četras papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Instant black B-39100, divas papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic jet black B-45100, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Concentrated blower black B-34500. Savukārt desmit papillārlīniju rakstu pēdas pārkopētas uz FOMA firmas (Čehijas Republika) gaišās daktiloskopiskās plēves (Fingerprint lifter transparent), astoņas papillārlīniju rakstu pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Instant Lifter black B-23100 daktiloskopiskās plēves, septiņas papillārlīniju rakstu pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Footprint lifters white B-150 daktiloskopiskās plēves, viena papillārlīniju rakstu pēda pārkopēta uz BVDA firmas (Holande) Fingerprint lifters black B-11000 daktiloskopiskās plēves.

Trešajā grupā divdesmit sešas pēdās atspoguļojusies pirksta naga falangas forma, bet papillārlīniju raksts nav saskatāms. Divdesmit vienu eksperimentālo pēdu atstāja sievietes, bet piecas eksperimentālās pēdas atstāja vīrieši. Divdesmit pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu bez apmatojuma, bet sešas pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu ar daļēju apmatojumu. Divas pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Swedish black B-421000, divas papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Special blower silver B-36000, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Instant white B-401000, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic grey special B-47600, divas papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic grey B-46100, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Special blower black B-35000, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Instant black B-39100, piecas papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic jet black B-45100, trīs papillārlīniju rakstu pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Concentrated blower black B-34500. Desmit pēdas pārkopētas uz FOMA firmas (Čehijas Republika) gaišās daktiloskopiskās plēves (Fingerprint lifter transparent) daktiloskopiskās plēves, trīs pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Instant Lifter black B-23100 daktiloskopiskās plēves,

vienpadsmit pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Footprint lifters white B-150 daktiloskopiskās plēves, trīs papillārlīniju rakstu pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Fingerprint lifters black B-11000 daktiloskopiskās plēves.

Ceturtajā grupā eksperimentāli atstātajās divdesmit sešās pēdās nav atspoguļojusies ne pirksta naga falangas forma, ne papillārlīniju raksts. Septiņpadsmit eksperimentālās pēdas atstāja sievietes, bet četras eksperimentālās pēdas atstāja vīrieši. Trīspadsmit eksperimentālās pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu bez apmatojuma, bet astoņas eksperimentālās pēdas atstātas uz apakšdelma ar gludu ādu ar daļēju apmatojumu. Divas eksperimentālās pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Swedish black B-421000, piecas eksperimentālās pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Special blower silver B-36000, trīs eksperimentālās pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Instant white B-401000, piecas eksperimentālās pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Special blower black B-35000, viena eksperimentālā pēda apputeksnēta ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Instant black B-39100, trīs eksperimentālās pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) magnētisko pulveri Magnetic grey B-46100, divas eksperimentālās pēdas apputeksnētas ar BVDA firmas (Holande) nemagnētisko pulveri Concentrated blower black B-34500. Savukārt piecas eksperimentālās pēdas pārkopētas uz FOMA firmas (Čehijas Republika) gaišās daktiloskopiskās plēves (Fingerprint lifter transparent) daktiloskopiskās plēves, deviņas eksperimentālās pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Instant Lifter black B-23100 daktiloskopiskās plēves, piecas eksperimentālās pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Footprint lifters white B-150 daktiloskopiskās plēves, divas eksperimentālās pēdas pārkopētas uz BVDA firmas (Holande) Fingerprint lifters black B-11000 daktiloskopiskās plēves.

Eksperimentālās sērijas rezultāti ļauj secināt, ka no septiņdesmit septiņām ar dabīgo sviedru – tauku vielu eksperimentāli atstātajām papillārlīniju rakstu pēdām tikai četras papillārlīniju rakstu pēdas ir derīgas personas identifikācijai pakļaujot tās daktiloskopiskai izpētei. Savukārt otrajā un trešajā grupā iedalītās piecdesmit divas eksperimentāli atstātās pēdas nav derīgas daktiloskopiskai izpētei, bet ņemot vērā to, ka abās pēdu grupās eksperimentāli atstātajās pēdās ir atspoguļojusies pirksta nagu falangas forma, bet divdesmit sešās no tām ir pat atspoguļojies papillārlīniju raksts, kurā nav saskatāms pietiekams daudzums papillār-

līniju raksta sevišķo pazīmju, šīs pēdas būtu ieteicams pakļaut dezoksiribonukleīnskābes (DNS) izmeklēšanai. Profesors Teteris norāda, ka pastāv iespēja arī noņemt no upura kakla vai citām vietām uzbrucēja pirkstu epidermas šūnas tālākai dezoksiribonukleīnskābes (DNS) izmeklēšanai (Teteris 2004). Tomēr pie šādas iespējas iezīmējas nopietns riska faktors, daktiloskopiskās pēdas piesārņošana.

Pašas daktiloskopiskās pēdas piesārņošana ar bioloģisko materiālu neietekmē. Lai nepiesārņotu pēdas jālieto individuālie aizsardzības līdzekļi, kā arī jāizvairās no sejas, matu, personīgo mantu aizskaršanas un lietošanas. Regulāri jāmaina cimdī, jāizvairās runāt virs objektiem un pēdām, kuri tiks izņemti, lai tos nosūtītu ne tikai daktiloskopiskai ekspertīzei, bet arī dezoksiribonukleīnskābes (DNS) izpētei (Valsts policijas Kriminālistikas parvalde 2015).

Līdz ar to autore secina, ka papillārlīniju rakstu pēdu atrašanai uz cilvēka ādas ir būtiska nozīme noziedzīga nodarījuma atklāšanā, jo šīs pēdas ir iespējams pakļaut gan daktiloskopiskai izpētei, gan arī dezoksiribonukleīnskābes (DNS) izmeklēšanai, jo galvenais uzdevums ir personas identificēšana.

Bibliogrāfija

1. Teteris O. (2004) Tiesu medicīnas esence. Rīga: Apgads Rasa ABC. (In Latvian)
2. Valsts policijas Kriminālistikas parvalde (2015) Tiesu ekspertīze un noziedzīga nodarījuma notikuma vietas apskate. Vadlīnijas ekspertīžu noteikšanai un darbam notikuma vieta. (In Latvian)
3. Fortunato S.L., Walton G. (1998) Development of Latent Fingerprints from Skin. *Journal of Forensic Identification*, 48(6), 704–717.
4. Larsen J.L. (2008) Recovering Latent Fingerprints from Cadavers. *Evidence Technology Magazine*, 6 (3), 18–26.
5. Lenertz O., Schonborn S., Bohnert M. (2002) Daktyloskopische Spuren auf menschlicher Haut – Ergebnisse einer praxisorientierten Versuchreihe. *Archiv für Kriminologie*. 210: 129–138. (In Deutsch)
6. Reichardt G.J., Carr J.C., Stone E.G. (1978) A Conventional Method for Lifting Latent Fingerprints from Human Skin Surfaces. *Journal of Forensic Sciences*, 23, 135–141.
7. Sampson W.C., Sampson K.L. (2005) Recovery of Latent Prints from Human Skin. *Journal of Forensic Sciences*, 55(3), 362–385.
8. Straus J., Kropacek J., Dedicik F. (1999) Zviditelneni latentnich daktyloskopickych stop na kuzi mrtvol. *Kriminalisticky sbornik. Kriminalisticka technika, Praha*, s. 32–37. (In Czech)

9. Trapecar M. (2009) Lifting techniques for finger marks on human skin previous enhancement by Swedish Black powder – A preliminary study. *Science and Justice*, 49, 292–295.
10. Trapecar M., Balazic J. (2007) Fingerprint recovery from human skin surfaces. *Science and Justice*, 47, 136–140.
11. AGIS Project – Final Report (2006) Latent Fingerprints and DNA on Human Skin. JLS/2006/AGIS/042 (30-CE-0080807/00-07). With financial support from the AGIS programme European Commission – Directorate – General Justice, Freedom and Security.

Visualisation of Papillae Pattern Prints on a Human Skin by Applying Direct Powdering Method. Results of a Series of Experiments

Summary

Foreign researches prove that it is possible to obtain relative good results of visualization of papillae pattern prints on a human skin by applying direct powdering method. Despite the fact that papillae pattern prints can be left both on the skin of living and dead human beings, the majority of a series of experiments of foreign countries was carried out on the skin of a dead human being. In the author's opinion more attention should be paid to papillae pattern prints left on the skin of a living human being. That is why the author conducted a series of experiments by leaving papillae pattern prints on the skin of a living human being.

Aim of the article is to summarize and analyse the results of a series of experiments carried out both in theoretical and practical aspects.

Problematics: Visualization of papillae pattern prints, which appeared in the result of interaction of a human skin as trace-leaving and trace-perceiving objects, on the skin of a living human being.

Novelty: Summary and analysis of results, facts and observations made during a series of experiments.

Conclusions: 19 donors took part in a series of experiments. They left 77 papillae pattern prints on a human skin and: 4 papillae pattern prints are valid for person identification; the papillae pattern was found in 26 prints, but prints are not valid for person identification because there are not enough special features of papillae patterns in them; a finger form was reflected in 26 prints, but papillae pattern was not reflected in them; nor the finger form, nor the papillae pattern was reflected in 21 prints.

Key words: human skin, papillae pattern print, experiment.

PAŠVALDĪBU LOMA KUĢOŠANAS TIESISKĀS AIZSARDZĪBAS NODROŠINĀŠANĀ LATVIJAS LIELAJĀS OSTĀS

Latvijas ostas, kā būtiska kuģošanas sastāvdaļa, nav nodalāmas no starptautiskajām jūras tiesībām. Statistikas dati liecina, ka kravu apgrozījums Latvijas ostās pieaug. Likumsakarīgi, ka līdz ar to palielinās kuģu apmeklējumu skaits un neizbēgami, ka lielākais vairums no tiem ir ārvalstu kuģi, ar ārvalstu karogiem un tie vadās pēc starptautiskām jūras tiesībām. Līdz ar to, kuģošanas tiesiskās aizsardzības problēma ir viena no vissvarīgākajām jūras transportā, jo no tās ir atkarīga kuģu apkalpju, kā arī, pasažieru drošība un dzīvība, kuģu kravas un jūras vides, ostu un ostu infrastruktūras saglabāšana.

Ņemot vērā to, ka kuģošanas drošības viens no priekšnoteikumiem ir kuģošanas, cilvēku dzīvības un apkārtējās vides aizsardzība, tad noliedzami ir jāizvērtē arī vietējo pašvaldību loma kuģošanas aizsardzības nodrošināšanā. Latvijas lielo ostu pašvaldībām, kā Latvijas valsts sastāvdaļai ir ne tikai jārespektē Starptautiskās Jūras organizācijas dalībvalstu vienošanās, bet arī jāveicina kuģošanas drošības attīstību un cīņu par vides piesārņojuma samazināšanu.

Publikācijā tiek pētīta kuģošanas drošība un kuģošanas aizsardzības problemātika Latvijas ostās un pašvaldību loma šajos procesos.

Publikācijā tiek secināts, ka pašvaldība, kā vietējais likumdevējs nevar nodrošināt un nenodrošina kuģošanas drošību un vides aizsardzību Latvijas lielajās ostās.

Hipotēze: kuģošanas drošības nodrošināšanas priekšnoteikums ir kuģošanas aizsardzības nodrošināšana, līdz ar to, pašvaldību loma kuģošanas un vides aizsardzības nodrošināšanā ir uzskatāma arī par pašvaldības funkciju pildīšanu. Publikācijas mērķis ir Latvijas ostās esošās kuģošanas drošības un kuģošanas tiesiskās aizsardzības problemātikas apskats un problēmu risinājumu rašana. Publikācijā, izmantotas pētniecības, analīzes un salīdzinošās metodes, kā arī darba pieredzē iegūtās zināšanas, lai izdarītu secinājumus un izteiktu priekšlikumus darbības uzlabošanai. Pētījuma bāze ir Liepājas, Ventspils un Rīgas ostas.

Atslēgas vārdi: Pašvaldība, kuģošanas drošība, ostas noteikumi.

Kuģošanu Rīgas ostā reglamentē 2006. gada 7. marta Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 42 “Rīgas brīvostas noteikumi” [3], kas Izdoti saskaņā ar Likuma par ostām 6. panta pirmo daļu. Rīgas brīvostas noteikumi nosaka Rīgas brīvostas iekšējo kārtību un kuģošanas drošību Rīgas brīvostas akvatorijā.

Kuģošanu Ventspils ostā reglamentē 2005. gada 21. novembra Ventspils domes saistošie noteikumi Nr. 5 “Ventspils brīvostas noteikumi”

[4], kas izdoti saskaņā arī ar Likuma par ostām 6. Pantu un arī nosaka Ventspils brīvostas iekšējo kārtību un kuģošanas drošību Ventspils brīvostas akvatorijā.

Kuģošanu Liepājas ostā reglamentē 2007. gada 20. decembra Liepājas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 23 “Liepājas ostas noteikumi” [2].

Kā redzams, tad visu trīs Latvijas lielo ostu darbību regulējošā tiesiskā institūcija ir attiecīgās ostas pašvaldība. Pašvaldību primārais mērķis ir attiecīgo reģionu attīstība, kura citustarp tiek veicināta ar uzņēmējdarbības attīstību un veicināšanu. Taču kuģniecībā primārais ir kuģošanas drošība un tikai pēc tam pārkrauto kravu apjoms. Līdz ar to pašvaldības ir spiestas meklēt vidusceļu starp kuģošanas drošību un uzņēmējdarbības veicināšanu. Tā ir nopietna un aktuāla problēma, kurai ir nepieciešams savlaicīgs un efektīvs risinājums.

Ne Rīgas pašvaldības izdotajos saistošajos noteikumos, nedz arī Rīgas brīvostas valdes lēmumos, kas saistīti ar ostas maksu atvieglojumiem, nekas netiek minēts ne par atvieglojumiem videi draudzīgiem kuģiem (izņemot buru kuģus), nedz arī par maksu atvieglojumiem, kas saistīti ar vienotas “netiešās maksas” sistēmas izveidi. Bez tam, Liepājas un Ventspils ostu noteikumos un Liepājas un Ventspils ostas valdes lēmumos ir novērojamas tieši tādas pašas problēmas. No tā nepārprotami ir secināms, ka neskatoties uz to, ka Latvija pievienojās Helsinku konvencijai (turpmāk – HELCOM) 1994. gada 27. februārī un kuru ratificēja LR Saeima, tā nepilda HELCOM rekomendācijas. [1]

Ostas noteikumu īpatnības ES lielākajās ostās

Roterdama, kas ir viena no Eiropas lielākajām ostām, savos ostas noteikumos ir iekļāvusi sekojošas sadaļas: Bīstamo kravu pārvadāšanas noteikumi pa iekšzemes ūdens ceļiem, kuģu atkritumu nodošanas kārtība, bīstamo vielu pārkraušanas noteikumi, prasības kuģu tauvotāju organizācijām un tauvotājiem, kuģu sagatavošanas noteikumi kravas operācijām, ir noteikta ostas kapteiņa kompetence un atbildība. Ir noteikta kārtība kuģu kravas operāciju ierobežojumiem, kuģa ceļa zīmju izvietojuma kārtība, kuģu dzinēju izmantošana ierobežojumi, ja tie atrodas pie piestātnēm, uz enkura vai uz sēkļa, enkura izmešanas ierobežojumi, ziņojumu kārtība, ostas un vides drošības noteikumi, bunkurēšanas un degvielas pārkraušanas zonas ar noteiktiem atklātas uguns un smēķēšanas ierobežojumiem. Ir noteikti zonēšanas noteikumi attiecībā uz kuģiem, kas pārvadā bīstamas vielas iepakotā veidā vai konteineros. Noteikumos ir iekļauta

atseviřķa sadaļa par ostas pakalpojumiem – tauvořanas un attauvořanas kārtība, tauvotāju kompetences un sertificēšanas prasības, drořības prasības kuęiem, tauvotāju un pasažieru pārvadājumiem un ostas drořības noteikumi un vides aizsardzības noteikumi un maksu atvieglojumi videi draudzīgiem kuęiem [5].

řajos ostas noteikumos nav iekļauti kuęořanas ierobeņojumi meteoroloģisko apsvērumu dēļ, bet atšķirībā no Latvijas lielo ostu noteikumiem ir vērsta uzmanība uz navigācijas zīmju izvietořanas noteikumiem un kuęu tauvotāju kompetenci, sertificēšanu un drořību,

Kā vienu no lielākām Eiropas ostām ir jāmin arī Amsterdamas osta. Tās ostas noteikumos ir ietvertas tādas sadaļas, kā vispārīgās definīcijas un piemērořanas joma, vispārīgie noteikumi par atļaujām, izņēmumiem un norādījumiem, noteikumi par ostas izmantořanu un apsaimniekořanu, navigācijas zīmju, slūžu un tiltu lietořanas noteikumi, norāde, ka pašvaldības amatpersonas var izdot papildus noteikumus, attiecībā uz kuęořanas obligāto ātrumu ostā. Ir iekļauti vides aizsardzības un drořības noteikumi sabiedriskās kārtības interesēs. Noteikts, ka kuęu tauvotāji vai kuęu tauvotāju kompānijas nedrīkst nodarboties ar kuęu tauvořanu bez pašvaldības amatpersonu atļaujas. Noteikti tauvořanas noteikumi tankkuęiem, atbildība par noteikumu neievērořanu un maksu atvieglojumi videi draudzīgiem kuęiem [6].

Arī řajos noteikumos, līdzīgi, kā Roterdamas ostas noteikumos nav noteikti hidrometeoroloģisko iemeslu ierobeņojumi, bet iekļauta atruna, ka tādi var tikt izdoti. Uzmanība tiek vērsta arī uz kuęu tauvotāju kompetenci un sertificēšanu. řo ostu noteikumi ir orientēti nevis uz ierobeņojumu atrunām (ātrums, vēja stiprums, redzamība), bet atrunāta atbildība par negadījumu izraisīšanu, kuęa drořa ātruma izvēli atstājot kuęa kapteiņa izvēlē.

Bez tam, vēja un redzamības ierobeņojuma kritērijus nav iespējams objektīvi izstrādāt vadoties tikai pēc kuęa garuma vai tonnāžas. Katra atseviřķa kuęa aprikojums un manevrēšanas spējas ir ļoti individuālas, tādēļ noteikumos tas netiek atspoguļots.

Līdz ar to ir jāsecina, ka ostas noteikumi Latvijas ostās ir būtiski atšķirīgi no citām Eiropas ostām. Tajos iekļautas normas, kuras ar savu ierobeņojuma raksturu tieši apdraud kuęu satiksmes dalībnieku civiltiesisko aizsardzību. Neskatoties uz to, ka Pasaulē nav divu vienādu ostu, un katras ostas noteikumi tiek pielāgoti konkrētajai ostai, tomēr, atbildīgajām institūcijām, un Latvijā, konkrēti pašvaldībām, būtu jāizvairās no

šādu normu iekļaušanas savu saistošo noteikumu izstrādē. Nav pieļaujams, ka ar saistošajiem noteikumiem var tikt apdraudētas ostas darbinieku tiesības, par tiešo darba pienākumu apzinīgu pildīšanu.

Secinājumi un iespējamie risinājumi

Pētot ostu darbību, intervējot ostu vadošās amatpersonas, kuģošanas drošības jautājumos un izanalizējot anketas, kuras aizpildījuši ostu darbinieki, kuri tieši saistīti ar kuģošanas drošību, ir jāsecina, ka pastāv būtiskas problēmas kuģošanas drošības tiesiskā regulējumā:

1. Ostas noteikumos tiek ietvertas normas, piemēram maksimālā kuģošanas ātruma noteikšana 8. mezglī, kā noteikts Rīgas brīvdostas noteikumu 71. punktā, 5 mezglī Ventspils brīvdostas noteikumu 67. punktā un Liepājas ostas noteikumu 70. punktā. Šādas normas ievērošana bieži nav iespējama, jo tā ir atkarīga no kuģu tehniskajiem parametriem, meteoroloģiskajiem apstākļiem, straumes, kuģošanas maršruta un virkni citiem apstākļiem. Bieži ir gadījumi, kad atbilstoši labai jūras praksei, kuģa drošs ātrums pārsniedz noteiktos ierobežojumus un kuģa kapteinim, locim un kuģu satiksmes dienesta operatoriem, ostas noteikumu ievērošana nav iespējama. Šāda ostas noteikumu neievērošana (ostas noteikumi ir pašvaldību izdots administratīvs akts) paredz gan administratīvo, gan civiltiesisko, gan arī krimināl-atbildību.
2. Atbilstoši Starptautiskās jūras navigācijas, ugunszīmju un bāku asociācijas (turpmāk – IALA) rekomendācijām [7] kuģu satiksmes dienesta (turpmāk – KSD) atbildība ir ierobežotās vai ierobežotas piekļuves zonās un izpaužas, kā konsultatīva un atbalsta sniegšanas darbība šajās teritorijās. Tas nozīmē, ka KSD ir informācijas sniegšanas serviss un visiem KSD ieteikumiem var būt tikai ieteikuma raksturs. Tomēr visos Latvijas lielo ostu noteikumos ir iekļauti punkti, ka kuģi kustību drīkst uzsākt tikai pēc atļaujas saņemšanas no KSD. Līdz ar to KSD operatoriem tiek uzlikts par pienākumu rīkoties pretēji Starptautiskajām normām – atļaut vai neatļaut kuģim uzsākt kustību. Šāda ostas noteikumu norma, protams, nevar radīt KSD operatoram tiesiskas sekas, tomēr kuģu īpašnieki vai kapteiņi ir tiesīgi nepakļauties KSD operatoru rīkojumiem vadoties pēc starptautiskajām tiesību normām un uzrakstot Jūras protestu, šādas KSD rīcības rezultātā, var radīt tiesiskas sekas Latvijas valstij.

3. Ostas noteikumos netiek atrunāts boju izvietošanas minimālais attālumš uz kuęu ceļiem. Kuęim ejot pa kuęa ceļu galvenais virziens orientieris ir vadlīnija vai bojas. Ja noteikumos noteiktā minimālā redzamība, kad ir atļauta kuęu kustība ir 0.3 j.j., tad arī bojām būtu jāatrodas vienai no otras ne tālāk, kā 0.3 j.j. Sliktas redzamības apstākļos, kad vadlīnijas uguns nav redzamas, šāds boju izvietoјums var aizsargāt ostu no kuęu novirzīšanās no kursa un uzskriešanas uz sēkļa, kas, savukārt, var radīt tiesiskas sekas iesaistītām personām. Tomēr šādi drořības regulējumi Latvijas lielo ostu noteikumos nav iekļauti.

Lai izvairītos no situāciju veidošanās, kad ostās drořības prioritāti nomaina uzņēmējdarbības prioritāte, tādējādi apdraudot kuęořanas drořību, cilvēku dzīvības un vides aizsardzību, nav pieņemams, ka Ostas noteikumu izstrāde un izdošana ir pašvaldību kompetence. Līdz šim pašvaldības ostas noteikumos deklaratīvi atsaucas uz 1973. gada starptautisko konvenciju par piesārņojuma novēršanu no kuęiem (turpmāk – MARPOL) un uzliek par pienākumu kuęiem ievērot šīs konvencijas prasības, bet pašas pašvaldības, ignorējot HELCOM rekomendācijas, neveicina Latvijas ostu konkurētspēju un piesārņojuma samazināšanu Baltijas jūrā. Bez tam, šādu punktu iekļaušana ostas noteikumos ir ne tikai pretēji starptautisko jūrniecību reglamentējošo aktu prasībām, bet arī parāda, ka pašvaldības neizprot MARPOL, HELCOM konvenciju mērķi un būtību, kā arī netiecas uz konvencijās nosprausto mērķu sasniegšanu.

Bez tam, kā vienu no būtiskākajām problēmām var minēt ostu darbības struktūru, kas izpaužas, kā Kapteiņdienesta pakļautība Brivostu pārvaldēm un Liepājā – Liepājas speciālās ekonomiskās zonas pārvaldei, kas pēc būtības ir komercstruktūras. Tieši kapteiņdienests ir atbildīgs par kuęořanas drořības nodrořināšanu ostās un tā pakļautība komercstruktūrām ir ne tikai neloģiska, bet arī bīstama kuęořanas drořībai, rada apkārtējās vides piesārņošanas draudus un apdraud cilvēku dzīvības uz jūras.

Atbilstoši Jūrlietu pārvaldes un jūras drořības likuma 33. panta pirmajai daļai ostas kapteinis ir ostas pārvaldes amatpersona, kas saskaņā ar normatīvajiem aktiem, Starptautiskās Jūrniecības organizācijas normatīvajiem aktiem, Helsinku konvencijas un Helsinku komisijas rekomendāciju prasībām, organizē un kontrolē kuęu satiksmi ostā un ostas pievedceļos, veic kuęořanas drořības kontroles funkcijas attiecībā uz kuęu satiksmi ostā, ostas akvatorijā, kuęu ceļos, piestātnēs un terminālos. Ja Helsinku

konvencijas un Helsinku komisijas rekomendācijas netiek iekļautas ostas noteikumos, tad ostas kapteinis, iepriekšminēto Jūrlietu pārvaldes un jūras drošības likuma 33. pantu nevar izpildīt pēc būtības. Proti – atbilstoši “Valsts pārvaldes iekārtas likuma” 32. panta pirmajai daļai, Valsts pārvaldē amatpersonas iekļautas vienotā hierarhiskā sistēmā, kurā viena amatpersona ir padota citai amatpersonai. Amatpersona darbojas savas kompetences ietvaros un savus pienākumus pilda un tiesības īsteno patstāvīgi. Līdz ar to ostas kapteinim, piemēram daļa no HELCOM rekomendācijām ir jāīsteno patstāvīgi, taču ne ostas noteikumi, ne arī jūrniecības nacionālā likumdošana neparedz ostas kapteinim pilnvaras izdot rīkojumus, piemēram par ostas maksu atlaidēm videi draudzīgiem kuģiem (kā to paredz HELCOM rekomendācijas).

Līdz ar to, kā vienīgais iespējamais risinājums ir saskatāms tikai veicot grozījumus Ostas noteikumu izdošanu regulējošajos normatīvajos aktos deleģējot Satiksmes ministrijas pakļautībā esošajai Latvijas Jūras administrācijai šo noteikumu izdošanu. Ostas noteikumu kontrolējošai institūcijai, viennozīmīgi, ir jābūt ostas Kapteiņdienestam, kuram, lai izvairītos no ārēja spiediena, arī ir jābūt pakļautam tikai un vienīgi Latvijas jūras administrācijai.

Bibliogrāfija

1. Baltijas jūras reģiona jūras vides aizsardzības konvencija (Helsinku konvencija). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1086>. (skat. 10.04.2017).
2. Liepājas ostas noteikumi. 20.12.2007. Liepājas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 23 // Latvijas Vēstnesis, 18 (3802) 01.02.2008. (pamatredakcija). Stājies spēkā 02.02.2008. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=170217> (skat. 28.03.2016.).
3. Rīgas brīvostas noteikumi. 17.03.2006. Rīgas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 42 // Latvijas Vēstnesis, 55 (3423) 05.04.2006. (pamatredakcija). Stājies spēkā 06.04.2006. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=132075> (skat. 28.03.2016.).
4. Ventspils brīvostas noteikumi. 02.02.2012. Ventspils pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 9 // Latvijas Vēstnesis, 59 (4662) 17.04.2012. (pamatredakcija). Stājies spēkā 18.04.2012. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=246598> (skat. 28.03.2016.).
5. Roterdamas ostas noteikumi. Pieejams: http://www.portofrotterdam.com/de/Hafen/hafenstatistiken/Documents/rotterdam_port_management_byelaws_non_authoritative_%2004112011.pdf. (skat. 10.04.2017). Autora tulkojums.

6. Amsterdamas ostas noteikumi. Pieejams: <http://www.portofamsterdam.nl/docs/uk/Legislation%20and%20regulations/Regionale%20havenverordening%20NZK%202010%20engelstalige%20versie%20def%20100426.pdf>. (skat. 10.04. 2017). Autora tulkojums.
7. IALA rekomendācijas. Pieejams: http://www.iala-aism.org/iala/publications/documentspdf/doc_262_eng.pdf. (skat. 10.04.2017). Autora tulkojums.

Role of Municipalities in the Legal Protection of Shipping in Latvian Large Ports

Summary

The ports of Latvia, as an essential component of maritime shipping must take a definite position on the prevention of marine pollution. The port authorities, as the United Nations and IMO Member State, in accordance with the recommendations of the ingredients, should be laid down for the regulations, which not only to facilitate, but also to contribute to the work of the authorities responsible for the investigation of maritime accidents and pollution reduction. Publication examines how the local governments of Latvian big ports in process of issue of port rules, how to improve the fight against environmental pollution and development, as well and how the improvement of the knowledge of the regulatory framework is provided of Latvian ports.

Key words: local government, port rules, safe shipping.

MULTIDISCIPLINĀRAS PIEEJAS ASPEKTI KVALITĀTES JĒDZIENA IZPRATNEI PUBLISKĀ IEPIRKUMĀ

Līdz šim publisko iepirkumu jomā bieži kā līguma slēgšanas tiesību piešķiršanas kritērijs tika izmantots “saimnieciski izdevīgākais piedāvājums”. Saskaņā ar ES Direktīvu 2014/24/ES, publiskā iepirkuma jomā ieviests tāds jēdziens kā “labākā cenas un kvalitātes attiecība”. Publiskā iepirkuma mērķis mūsdienās ir saistīts ar publisko līdzekļu efektīvu izlietošanu. Un efektivitāte nenoliedzami ir saistīta arī ar kvalitāti, līdz ar to, tulkojot tiesību normas publisko iepirkumu jomā, svarīgi izmantot ne tikai klasiski piemēroto gramatisko interpretācijas metodi, bet arī tādas metodes kā teleoloģisko, ar kuru noskaidro tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsaņiedz. Ņemot vērā, ka minētais jēdziens “labākā cenas un kvalitātes attiecība” publisko iepirkumu jomā ir salīdzinoši jauns, un tiesību normatīvajos aktos līdz šim nebija un nav arī pašlaik plašāk skaidrots, ir svarīgi izpētīt šī jēdziena saturisko ietvaru, t.i., skaidrojot to ne tikai Direktīvas izpratnē, bet vērtējot jēdzienā ietverto vārdu būtību, izmantojot daudznozaru, jeb multidisciplināru pieeju. Raksta mērķis ir atklāt jēdzienā “labākā cenas un kvalitātes attiecība” ietvertā vārda “kvalitāte” saturisko ietvaru, t.i., noskaidrot, kas publiskā iepirkumā un tā rezultātā realizējamā līguma ietvaros ir saprotams ar apzīmējumu “kvalitāte” vai “kvalitatīvs”.

Atslēgas vārdi: publiskais iepirkums, kvalitāte, iepirkuma mērķis, līguma izpilde.

Līdz šim publisko iepirkumu jomā bieži kā līguma slēgšanas tiesību piešķiršanas kritērijs tika izmantots “saimnieciski izdevīgākais piedāvājums”. Saskaņā ar ES Direktīvu 2014/24/ES (turpmāk – Direktīva), publiskā iepirkuma jomā ieviests tāds jēdziens kā “*labākā cenas un kvalitātes attiecība*” (ang. *best price-quality ratio*), ko saskaņā ar Direktīvas preambulas 89. punktu būtu jāizmanto iepriekš minētā, Direktīvās 2004/17/EK un 2004/18/EK izmantotā jēdziena vietā. Ņemot vērā, ka minētais jēdziens “labākā cenas un kvalitātes attiecība” publisko iepirkumu jomā ir salīdzinoši jauns, un tiesību normatīvajos aktos līdz šim nebija un nav arī pašlaik plašāk skaidrots, ir svarīgi izpētīt šī jēdziena saturisko ietvaru, t.i., skaidrojot to ne tikai Direktīvas izpratnē, bet vērtējot jēdzienā ietverto vārdu būtību, izmantojot daudznozaru, jeb multidisciplināru pieeju. Jo publiskais iepirkums ir process, kurš tiek veikts pasūtītāja interesēs, bet pasūtītājs pēc būtības darbojas sabiedrības interesēs. Tātad, šeit saduras sabiedrības materiālās un sociālās intereses ar pasūtītāja materiālajām

un tiesiskajām interesēm. Un abu pušu materiālās intereses būtībā raksturo vai ietekmē iepirkuma priekšmeta saistošā nozare.

Šī raksta mērķis ir atklāt jēdzienā “labākā cenas un kvalitātes attiecība” ietvertā vārda “kvalitāte” saturisko ietvaru, t.i., noskaidrot, kas publiskā iepirkumā un tā rezultātā realizējamā līguma ietvaros ir saprotams ar apzīmējumu “kvalitāte” vai “kvalitatīvs”.

Publiskā iepirkuma procedūras dokumentācijā un tā rezultātā noslēgtā līgumā vienmēr būs atrodamā prasība nodrošināt kvalitatīvu līguma izpildi, vai arī iepirkuma procedūras dokumentācijā pasūtītājs bieži norāda, ka vērtēs ne tikai piedāvāto līgumcenu, bet arī piedāvāto līguma izpildes kvalitāti. Atbilstoši normatīvajam regulējumam, iepirkuma procedūrā nevar vērtēt atbilstību tādiem kritērijiem, kuri nekādā mērā nav un nevar būt saistīti ar konkrēto iepirkuma priekšmetu. Tādējādi secināms, ka kvalitātes jēdziens neatšķiras dažādos posmos no iegādes procesa līdz izpildes brīdim, t.i., piedāvājumā norādītajiem kvalitātes atbilstības rādītājiem pēc būtības nevajadzētu atšķirties no līguma izpildē identificējamiem kvalitātes atbilstības rādītājiem.

Publiskā iepirkuma rezultātā noslēgtam līgumam, kas ir civiltiesisks līgums, piemērojams gan vispārīgās tiesību normas, piem., Civillikuma noteikumi, bet, no otras puses, publiskā iepirkuma līguma īstenošanas nosacījumus nosaka arī speciālās tiesību normas publisko iepirkumu jomā, piem., Publisko iepirkumu likums.

Saskaņā ar Civillikuma 1504. pantu, *darījumu iztulkojot jāskatās uz darījumā lietoto vārdu nozīmi, un ja tie nav divējādi saprotami, tad tie cieši jāievēro, ja vien nepierāda, ka tie nesaskan ar dalībnieku gribu. Savukārt, Civillikuma 1505. pats nosaka, ka, ja rodas šaubas par vārdu nozīmi, jāievēro to jēgums un darījuma dalībnieku skaidri izsacītais vai kā citādi izrādītais nodoms.*

Tātad, vērtējot vārda “kvalitāte” nozīmi, jāievēro gan tā jēga, gan arī darījuma dalībnieka griba.

Ja darījuma dalībnieka (pasūtītāja) griba principā izriet, un arī pēc būtības tai nevajadzētu būt atšķirīgai, no Direktīvas preambulas 2. punktā norādīta publiskā iepirkuma mērķa “visefektīvākā publiskā sektora līdzekļu izmantošana”, tad vārda “kvalitāte” jēga var būt atšķirīga, ņemot vērā tās nozares prizmu, caur kuru tā tiek aplūkota vai raksturota.

Vārds “kvalitāte” ir cēlies no latīņu valodas “qualitas” (qualitatis), kas nozīmē “kādība”, kam ir vēl divi papildinoši skaidrojumi: būtiska pazīme, īpašība, tādu kopums, vai derīguma, labuma atbilstība noteiktām normām, prasībām (ISV 2015)

Akadēmiskajā literatūrā attiecībā uz kvalitātes jēdzienu un tā izpratni nav plaši izvērstu pētījumu.

Zinātnieki četrās disciplīnās – filozofijā, ekonomikā, mārketingā un operāciju pārvaldībā – ir aplūkojuši minēto jēdzienu, bet katra grupa to ir skatījusi no cita skatu punkta. *Filozofijas* pārstāvji ir koncentrējušies uz formulējuma jautājumiem; *ekonomikas* pārstāvji – uz peļņas maksimizāciju un tirgus līdzsvaru; *mārketinga* pārstāvji – uz pirkšanas uzvedības noteicošajiem faktoriem un pircēju apmierinātību; *ražošanas procesu pārvaldības* pārstāvji – uz inženierijas praksi un ražošanas kontroli. Rezultātā ir radušās konkurējošas perspektīvas, no kurām katra ir balstīta uz atšķirīgu analītisko ietvaru, un katrai ir raksturīga sava terminoloģija (Garvin 1984).

Ja pēta kvalitātes jēdzienu publisko iepirkumu jomā, tad nepieciešama kompleksa šī jēdziena izpēte, ņemot vērā tā saturisko ietvaru gan no filozofiskā, gan ekonomiskā, gan mārketinga, gan arī ražošanas efektivitātes skatu punkta.

Garvins (1984) ir identificējis piecas galvenās pieejas kvalitātes definēšanā:

- 1) filozofijas *caurspīdīgā (transcendentālā)* pieeja;
- 2) ekonomikas *uz produktiem balstītā* pieeja;
- 3) ekonomikas, mārketinga un ražošanas valdības *uz lietotājiem balstītā* pieeja;
- 4) *uz ražošanu balstītā* pieeja;
- 5) ražošanas pārvaldības *uz vērtību balstītās* pieejas.

Kvalitātes jēdzienu caur transcendentālo pieeju ir mēģinājuši skaidrot vairāki autori. R.M. Pirsing (1974) uzskata, ka “lai gan Kvalitāti nav iespējams definēt, ir zināms, kas tā ir.” Savukārt B.w. Tuchman (1980) ieskatā, kvalitāte ir “Kvalitāte nozīmē augstākā standarta sasniegšanu vai tiekšanos pēc tā, nesamierinoties ar neatbilstošu vai viltus standartu.” Bet pēc S. Buchanan (1971) domām, kvalitāte “ir gan absolūta, gan vispārēji atzīstama bezkompromisa standartu un augsta sasnieguma zīme.” Tomēr šī uzskata pārstāvji apgalvo, ka kvalitāti nav iespējams precīzi definēt. Drīzāk tā ir vienkārša, neanalizējama kvalitatīva pazīme, ko mēs iemācāmies atpazīt tikai caur pieredzi.

Izvērtējot minēto autoru definīcijas, konstatējams, ka transcendentālā pieeja kvalitātes jēdziena saturiskā ietvara formulēšanai publiskā iepirkuma jomā nav piemērota, tā kā tā principā abstrahējas no definēta saturiskā ietvara formulēšanas nepieciešamības, kas publiskā iepirkumā faktiski ir priekšnoteikums saprotamu vērtēšanas kritēriju izvēlei un piemērošanai.

Ekonomikas uz produktiem balstīto pieeju ir raksturojis L. Abbott (1955), definējot, ka “Kvalitātes atšķirības ir uzskatāmas par atšķirībām noteiktas sastāvdaļas vai kvalitatīvas pazīmes apmērā.” Savukārt, K. B. Leffler (1982) ieskatā “Kvalitāte attiecas uz nenovērtējamu īpašību daudzumu, kas atrodas katrā novērtētās kvalitatīvas pazīmes vienībā.”

Uz produktiem balstītās definīcijas ir diezgan atšķirīgas. Tās raugās uz kvalitāti kā uz precīzu un izmērāmu mainīgo. Saskaņā ar šo uzskatu, atšķirības kvalitātē atspoguļo atšķirības kādas produkta sastāvdaļas vai kvalitatīvas pazīmes daudzumā (Abbott 1955). Pēc D.A. Garvin (1984) domām, šādi pieejai ir divi acīmredzami secinājumi. Pirmkārt, augstāku kvalitāti var sasniegt vienīgi ar augstākām izmaksām, jo kvalitāte atspoguļo kvalitatīvu pazīmju apmēru, ko produkts satur, un tādēļ, ka tiek uzskatītas, ka kvalitatīvu pazīmju ražošana izmaksā dārgi, augstākas kvalitātes preces būs dārgākas. Otrkārt, kvalitāte tiek uzskatīta par preču jau sākotnēji esošu kvalitāti, nevis kaut ko, kas tām ir piešķirts. Tādēļ, ka kvalitāte atspoguļo mērāmu produkta kvalitatīvu pazīmju esamību vai trūkumu, to var objektīvi novērtēt, un tā ir balstīta uz vairākiem komponentiem, ne tikai uz preferencēm.

Vērtējot minētos skaidrojumus kontekstā ar publisko iepirkumu mērķi un izpratni mūsdienās, konstatējama tieša “uz produktiem balstītā” kvalitātes jēdziena saistība ar pasūtītāja definētajām iepirkuma priekšmeta tehniskajām specifikācijām, t.i., parametriem, kuriem piedāvātajai precei jāatbilst. Turklāt, ņemot vērā publisko iepirkumu jomā aktuālo problēmu saistībā ar tādas iepirkuma procedūras un tehnisko specifikāciju izstrādi, kas ļautu pasūtītājam iegādāties kvalitatīvāko produktu, nevar nepieņemt D.A. Garvina paustajam viedoklim, ka augstākas kvalitātes preces būs dārgākas, tādējādi secināms, ka, izmantojot piedāvāto līgumcenu kā būtiskāko vērtēšanas kritēriju, ir maza iespēja iegūt kvalitatīvāko no piedāvājumiem. Minētais pamato nepieciešamību pēc principiālas iepirkumu piedāvājumu vērtēšanas pieejas maiņas, prioritāri izvirzot kvalitātes kritērijus, nevis piedāvāto līgumcenu. Turklāt, ņemot vērā, ka publiskā iepirkuma mērķis ir pasūtītāja līdzekļu efektīva izlietošana un pasūtītājs, kā publiska persona, principā darbojas sabiedrības interesēs, izmantot tikai “uz produktiem balstītu” pieeju kvalitātes saturiskā ietvara formulēšanā publiskā iepirkumā būtu nepietiekami, jo pamatā būtu jāņem vērā sabiedrības intereses, t.i., faktiskā lietotāja intereses.

Šādas sabiedrības intereses vistiešāk izriet no “*uz lietotājiem balstītas*” pieejas, atbilstoši kurai vairāki autori ir definējuši kvalitātes jēdzienu.

Tā, piemēram, C. D. Edwards (1968) uzskata, ka “Kvalitāte sastāv no spējas apmierināt vēlmes...” “Līdzīgu definējumu ir sniedzis arī H. L. Gilmore (1974), sakot, ka “Kvalitāte ir pakāpe, kurā noteikts produkts apmierina noteikta pircēja vēlmes.” Arī A. A. Kuehn and R. L. Day (1962) uzskata līdzīgi: “Tirgus gala analizē produkta kvalitāte ir atkarīga no tā, cik labi tas der vēlamajiem patērētāja modeļiem.” Bet J. M. Juran (1988) ieskatā “Kvalitāte ir izmantošanas piemērotība.”

Uz lietotāju balstītās definīcijas sākas no pretējās premisas, ka kvalitāte “ir vērotāja acīs”. Pieņem, ka individuāliem patērētājiem ir dažādas vēlmes vai vajadzības, un preces, kas vislabāk apmierina viņu preferences, ir tās, kurām, pēc viņu domām, ir vislabākā kvalitāte (Edwards 1962).

Analizējot minētās definīcijas, konstatējams, ka tām visām ir kopīgs fokuss uz patērētāja vajadzību apmierināšanu. Tomēr, tā kā dažādiem patērētājiem to ekspektācijas, jeb vēlmes attiecībā uz produkta kvalitāti, var būt atšķirīgas, pat ticami objektīvas īpašības var būt pakļautas dažādām interpretācijām. Kā norāda R. B. Yepsen (1982), “Mūsdienās izturība tiek uzskatīta par svarīgu kvalitātes elementu. Priekšroka tiek dota produktiem ar ilgu mūžu, nevis tiem, kas ātri nolietojas. Tas ne vienmēr tā ir bijis: līdz vēlam deviņpadsmitajam gadsimtam izturīgās preces galvenokārt piederēja nabadzīgajiem, tikai bagātie varēja atļauties smalkos produktus, kurus bieži vajadzēja aizstāt vai labot. Tā rezultātā radās ilgtermiņa asociācija starp izturību un zemāku kvalitāti, uzskats, kas mainījās tikai līdz ar luksus preču masveida produkciju Industriālās revolūcijas rezultātā (Garwin 1984). Savukārt 21. gadsimtā, gan patērētāja, gan pasūtītāja fokuss ir vērsts uz ilgspēju.

Minēto apliecina Direktīvas preambulas 2. punktā norādītais, ka “... publiskajam iepirkumam ir svarīga nozīme, jo tas ir viens no tirgus instrumentiem, kas izmantojams, lai panāktu gudru, ilgspējīgu un iekļaujošu izaugsmi, vienlaikus nodrošinot visefektīvāko publiskā sektora līdzekļu izmantošanu.” Savukārt, Direktīvas 74. puntā noteikts, ka “Tehniskajām specifikācijām, kuras izstrādā publisko iepirkumu rīkotāji, jānodrošina publiskā iepirkuma atvērtība konkurencei un ilgspējības mērķu sasniegšana. Šajā nolūkā vajadzētu būt iespējai iesniegt piedāvājumus, kas atspoguļo tehnisko risinājumu, standartu un tehnisko specifikāciju daudzveidību tirgū, ieskaitot tos, kas izstrādāti, pamatojoties uz izpildes kritērijiem, kuri saistīti ar būvdarbu, piegāžu un sniegto pakalpojumu aprites ciklu un ražošanas procesa ilgspējību.” Tādējādi konstatējams, ka Direktīvā iekļautā norāde principā realizējama, kvalitātes jēdziena saturiskā ietvara

definēšanā izmantojot gan uz produktu, gan lietotāju, gan arī uz ražošanas procesu balstītu pieeju, jo tikai tādējādi iespējams nodrošināt Direktīvā minēto ilgtspējību.

Analizējot “uz ražošanu balstītu pieeju”, konstatējams, ka minētā pieeja var būt atšķirīga, vērtējot ražošanas procesu vai ražošanas rezultātu. Jo, pēc dažādu autoru domām, uz ražošanu balstītā pieeja pamatā saistāma ar ražošanas procesu organizāciju, gala produkta kvalitātes nodrošināšanai, tādējādi gan nodrošinot iespēju apmierināt pircēja prasības, gan arī optimizēt ražošanas procesa izmaksas. Kā norāda P. B. Crosby (1979) “Kvalitāte [nozīmē] atbilstību prasībām.” Bet Harold L. Gilmore (1974) ieskatā “Kvalitāte ir pakāpe, kurā noteikts produkts atbilst dizainam vai specifikācijai.” J. Campanella and F. J. Corcoran (1982) uzskata, ka “Saskaņā ar pieeju, kas ir balstīta uz ražošanu, uzlabojumi kvalitātē (kas ir vienlīdzīgi noviržu skaitliskajam samazinājumam) noved pie zemākām izmaksām trūkumu novēršanai, kas tiek uzskatītas par zemākām, nekā to labošana vai atsaukšana.”

Apkopojot un izvērtējot augstāk minēto autoru viedokļus, var secināt, ka “uz ražošanu balstīta pieeja” pamatā fokusējas uz ražošanas tehnoloģiskā procesa aspektiem, kas tādējādi nodrošina produkta atbilstību specifikācijām un samazina neatbilstību un kļūdu risku. Tomēr, vērtējot minētās pieejas piemērotību kvalitātes jēdziena saturiskā ietvara radīšanai publiskā iepirkumā, konstatējams, ka minētā pieeja vairāk fokusējas uz ražošanas tehnoloģisko procesu un rezultātu, bet principā neņem vērā tādus aspektus, kas saistīti ar vides un sociālo aspektu ilgtspēju.

Pēc jēdziena formulējuma, pirmsšķietami varētu secināt, ka “*uz vērtību balstīta*” pieeja varētu ietvert minēto vides un sociālo aspektu ilgtspēju, tomēr nepieciešams noskaidrot šīs pieejas būtību. Kā skaidro R.A. Broh (1982), “Kvalitāte ir izcilības pakāpe par pieņemamu cenu un dažādības kontrole par pieejamu samaksu.” Savukārt, A. V. Feigenbaum (1991) uzskata, ka “Kvalitāte nozīmē vislabāko noteikta pircēja apstākļiem. Šie apstākļi ir (a) patiesais pielietojums un (b) produkta pārdošanas cena.” Minēto autoru ieskatā, kvalitāti definē pēc izmaksām un cenām. Saskaņā ar šo uzskatu, kvalitatīvs produkts ir tāds, kas sniedz izpildījumu par pieņemamu cenu jeb standartatbilstību par pieņemamām izmaksām. Arī D.A. Garvin (1984) norādījis, ka “Lai gan sastāvdaļas un materiāli tika uzskatīti par galvenajiem kvalitātes rādītājiem tādās kategorijās kā ēdiens, apģērbs, personīgā aprūpe un skaistuma produkti, atspoguļojot uz produktiem balstītu pieeju, pētījuma gala slēdziens bija tāds, ka “pastāv

tendence par kvalitāti aizvien vairāk runāt, kā arī to uztvert attiecībā uz cenu.”

Izvērtējot “uz vērtību balstītas” pieejas definējumu, nākas secināt, ka tas principā saistīts tikai ar preces vērtību mantiskā izteiksmē, jeb cenu. Ja vērtējam Direktīvā uzsvērto būtisko vides un sociālo aspektu prioritizēšanu publiskā iepirkumā, tad konstatējams, ka “uz vērtību balstīta pieeja” publiskā iepirkumā definējot kvalitātes prasības būtībā nav izmantojama, jo, konstatēt piedāvājuma kvalitatīvās īpašības, ņemot vērā tā dārdzību tirgū, nav pamatoti. Turklāt arī, kā norādīts Direktīvas preambulas 90. punktā, “Lai sekmētu orientēšanos uz augstāku kvalitāti publiskajā iepirkumā, dalībvalstīm vajadzētu atļaut aizliegt vai ierobežot tikai cenas vai tikai izmaksu kritērija izmantošanu, lai izvērtētu saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu, ja tās uzskata, ka tas ir vietā.”

Kopumā var secināt, ka katrai no galvenajām pieejām kvalitātes jēdziena izpratnei ir kopēja problēma. Katra pieeja ir nenoteikta un neprecīza, kad ir nepieciešams raksturot produktu kvalitātes pamatelementus, ievērojot mūsdienu sabiedrības vajadzības.

Atbilstoši mūsdienu sabiedrības vajadzībām un nepieciešamībai nodrošināt sociālekonomisko ilgtspēju, var izšķirt tādu fundamentāli jaunu pieeju, kā “uz sabiedrības vērtībām balstīta pieeja” jeb “uz sociālo atbildību balstīta pieeja”, kas principā ietver gan iepriekš analizētās pieejas, kas kopā fokusētas uz kvalitātes nodrošināšanu, ietverot produkta atbildību pasūtītāja un sabiedrības vajadzībām (tehniskā kvalitāte), gan produkta ražošanas un realizācijas procesa pozitīvo ietekmi uz vidi un sabiedrības dzīves kvalitāti (sociālā kvalitāte).

Rezumējot visu iepriekš minēto, autore piedāvā jaunu definējumu kvalitātes jēdzienam publiskā iepirkumā:

“Kvalitāte publiskā iepirkumā ir iepirkuma priekšmeta raksturojošo pazīmju kopums, kas visā iepirkuma priekšmeta dzīves ciklā visefektīvāk nodrošina mērķgrupas (sabiedrības) sociālekonomisko un tiesisko interešu īstenošanu.”

Kā jau minēts iepriekš, kvalitātes jēdziena definējums publisko iepirkumu normatīvajos aktos nav sniegts, līdz ar to kvalitātes jēdziena tiesiskie aspekti ir vērtējami atbilstoši speciālajām tiesību normām, kas saistošas konkrētai nozarei, kurā tiek veikts iepirkums. Tādējādi detalizētāka tiesisko aspektu izvērtēšana tiks sniegta turpmākos autores pētījumos.

Bibliogrāfija

1. Abbott, L. (1955) *Quality and Competition*. Columbia University Press; First Edition edition, p. 126–127.
2. Broh, R. A. (1982) *Managing Quality for Higher Profits*. New York, NY etc.: McGraw-Hill, p. 3.
3. Buchanen, S. (1948) *The Portable Plato*. New York: The Viking Press.
4. Campanella, J. and Corcoran, F. J. (1983) *Principles of Quality Costs*. Quality Progress, April, p. 21.
5. Carrol, B.A. (1979) *Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Social performance*. Academy of Management Review, vol. 4, p. 497–505.
6. Clarkson, M.B.E. (1995) *A stakeholder framework for analyzing and evaluating corporate social performance*. The Academy of Management Review, 20(1);, p. 92–117.
7. Crosby, P. B. (1979) *Quality Is Free*. New York: McGraw-Hill. ISBN 0-07-014512-1. – <http://www.ebacs.net/pdf/orgdesign/8.pdf> – p. 15
8. Dickie, G. (1971) *Aesthetics: An Introduction*. New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc., p. 5.
9. Edwards, C. D. (1968) *The Meaning of Quality*. Quality Progress, October, pp. 36–39.
10. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2004/17/EK ar ko koordinē iepirkuma procedūras, kuras piemēro subjekti, kas darbojas ūdensapgādes, enerģētikas, transporta un pasta pakalpojumu nozarēs. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 134, 30.04.2004. [nav spēkā] (In Latvian)
11. Eiropas Parlamenta Un Padomes Direktīva 2004/18/EK par to, kā koordinēt būvdarbu valsts līgumu, piegādes valsts līgumu un pakalpojumu valsts līgumu slēgšanas tiesību piešķiršanas procedūru. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 134, 30/04/2004 Lpp. 0114–0240 [nav spēkā] (In Latvian)
12. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/24/ES (2014. gada 26. februāris) par publisko iepirkumu un ar ko atceļ Direktīvu 2004/18/EK. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 94/65, 28.3.2014. (In Latvian)
13. Feigenbaum, V. (1991) *Total Quality Control*. McGraw-Hill, p. 1.
14. Garvin, D.A. (1984) *What Does “Product Quality” Really Mean?*. Magazine: Fall 1984, October 15.
15. Gilmore, H. L. (1974) *Product Conformance Cost*. Quality Progress, Vol. 7, No. 6, Pennsylvania State University, June 1974, p. 16
16. Griliches, Z. (1971) *Price Indexes and Quality Change*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
17. Hillman, A. J. & Keim, G.D. (2001) *Shareholder value, stakeholder management, and social issues: what's the bottom line?*. Strategic Management Journal, 22(2): p. 125–139.
18. Ilustrētā svešvārdu vārdnīca. Rīga: 2005. ISBN 9984-757-37-4. (In Latvian)

19. Yepsen, R. B. (1982) *The Durability Factor*. Emmaus, PA: Rodale Press, p. 12–15.
20. Jeong-Wook Choi, *A study of the role of public procurement – can public procurement make a society better?* – <http://www.ippp.org/IPPC4/Proceedings/13ProcurementPreferences/Paper13-4.pdf> (skat. 11.09.2016).
21. Juran, J. M. (1988) *Quality Control Handbook*. McGraw-Hill (Tx); 4th edition (August 1988), ISBN-13: 978-0070331761, p. 202.
22. Kuehn, A. and Day, R. L. (1962) *Strategy of Product Quality*. Harvard Business Review, p. 100–110.
23. Lancaster, K. (1971) *Consumer Demand: A New Approach*. New York: Columbia University Press, p. 122.
24. Latvijas Republikas likums “Civillikums”. *Valdības Vēstnesis*, 41, 20.02.1937. (In Latvian)
25. Latvijas Republikas likums “Publisko iepirkumu likums”. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (3433), 25.04.2006. (In Latvian)
26. Leffler, K. B. (1982) *Ambiguous Changes in Product Quality*. American Economic Review, December, p. 956–967.
27. Swanson, D.L. (1995) *Addressing a theoretical problem by reorienting the corporate social performance model*. The Academy of Management Review, 20(1), p. 43–64.
28. Tuchman, B.w. (1980) *The Decline of Quality*. New York Times Magazine, p. 38.
29. Wood, D. J. (1991) *Corporate social performance revisited*. Academy of Management Review, 16: p. 691–718.
30. Zaļais iepirkums. Rokasgrāmata par zaļo publisko iepirkumu. Trešais izdevums. // Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2016. gads. http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/handbook_2016_lv.pdf – 4 lpp. (skat. 11.09.2016). (In Latvian)

Aspects of the Multidisciplinary Approach in the Understanding of Quality in Public Procurement

Summary

Until present “the economically most advantageous tender” was often used as a contract conclusion right assignment criterion. In accordance with the EU Directive 2014/24/EU such concept as “the best price-quality ratio” has been introduced in the public procurement field. The public procurement goal nowadays is related to effective usage of public means. Efficiency is definitely related to quality as well, therefore in legal provisions in the field of public procurement it is important to apply not only the classically applied method of grammatical interpretation, but also such methods as teleological one, by which the sense of provision is clarified, basing on a useful, fair goal, which has to be achieved with the respective provision. Taking into account that the aforementioned concept

of “the best price-quality ratio” is comparatively new in the public procurement field, and until present it was neither encountered in laws and regulations, nor it has been explained in any broader sense so far, it is important to explore the contextual framework of this concept, i.e., explaining it not only within the apprehension of the Directive, but also evaluating the meaning of the words included in the concept by applying a multidisciplinary approach. The goal of the article is to reveal the contextual framework of the word “quality”, which is included in the concept “the best price-quality ratio”, i.e., to clarify, what particularly is to be understood by the concept “quality” or “qualitative” in the framework of public procurement and the contract to be implemented as a result of it.

Key words: public procurement, quality, procurement aim, contract performance.

KANONISKO TIESĪBU PIRMSĀKUMU APSKATS UN ŠO TIESĪBU RAŠANĀS ĪPATNĪBAS

Kanonisko tiesību izpausme, kā valsts baznīcas regulējošais instruments, kas to padarīja par institucionālu iestādi, vienlaicīgi kļuva kā tilts starp valsti (tā laika izpratnē) un reliģisko kopienu (sabiedrību tā laika izpratnē), kuras izmantotāji abas šo divu – garīgo un laicīgo dimensiju pārstāvji, nonāca it kā piespiedu kārtā šādās tiesiskās attiecībās, tādā veidā administratīvā baznīca bija salīdzināma caur caurēm ar modernām valsts iestādēm to materiāli eksistenciālā izpratnē jeb, citiem vārdiem sakot, atradās sevis pašas atražošanas un juridiskās pilnveides stāvoklī, kā arī sevis attaisnošanas ietvarā. Mērķis, tā laika politiski dogmatiskā uzstādījumā, radīja administratīvo tiesību iestādi, kā pirmo Rietumeiropā zināmo šādu juridisku izpausmi, iestādi, kas bija vienlaicīgi kopsaucējs vai recepte kā panākt stipru vadību bez izšķirības apvienojot pasaulīgo ar garīgo, netveramo, neizprotamo aizstājot ar kristīgām vērtībām, bet it sevišķi stingru normatīvu disciplīnu. “Mērķis” nesastāvēja tikai no sociāli tiesiskā statusa un kristīgo un it sevišķi “mirušo” tiesību kulta jeb nākotnes tiesību problemātikas, kas vienmēr ir bijis aktuāls visās politiskās iekārtās un tām sekojošām reliģijas indikatīvām izpausmēm, to starp kristīgās kopienas un vienlaikus visu tā laika Romas impērijas pavalstnieku vidū. Baznīcai bija jāklūst par praktiski vajadzīgu, pieejamu un vienlaicīgi arī nepieciešamu, lai spētu nodrošināt katram Romas impērijas iedzīvotājam ikdienas vajadzībām atbilstošu tā vēlmēm nepieciešamu un pienācīgu tiesību izklāstu jeb kanonisko tiesību un Romiešu tiesību receptiju. Pie tiesību baznīcas nepiederēja tikai kulta celtnes, kā: baznīcas, klosteri, slimnīcas, hospitāļi un bāreņu nami, bet arī laicīgās administratīvās iestādes, to mijiedarbība un Romiešu un kanonisko tiesību mijiedarbība būs izklāstīta tālāk rakstā.

Atslēgas vārdi: Baznīcas īpašumi; kanoni; romiešu tiesības; Karolingi; Episcopalis Audientia; valsts baznīca; Justinians; kodifikācijas; ķeizariskās regulas.

Darbā tiks uzskatāmi parādīts, kā tika regulēti baznīcas dzīves jautājumi no tiesību viedokļa puses, seno kanonisko tiesību traktējumā un atsauces liekot uz vēl dzīvajām romiešu tiesībām. Sprieda, kā rīkoties ar laulību pārkāpušiem priesteriem, ķeceriem, miera traucētājiem, grēcīgām mūķenēm. Baznīcas ierēdņiem vajadzēja formulēt amatu apliecību. Pirmos valsts baznīcas gados bija jānoskaidro, ko darīt ar līdz šim slepenajiem valsts spiegiem draudzes locekļu vidū, kuru vārdi kļuvuši zināmi no tagad pieejamiem impērijas aktiem. Baznīca pieņēma arvien vairāk impērijas un pasaules baznīcas laikmetīgo tiesību veidolu un palika pasargāta no

pastāvīgiem sadalīšanās draudiem, kuri varēja rasties no savstarpēji nesaistītām provinces baznīcām, kuru problēmsituāciju izcelšanai ir veltīts šis darbs.

Ievads

Atšķirībā no Romiešu tiesību paustā regulējuma baznīcai, atbilstoši viņas sprediķiem, tika uzdoti attiecīgi žēlsirdības uzdevumi, it īpaši slimo un nabago aprūpē. Bezpalīdzīgiem un beztiesīgiem bija, pēc baznīcas norādēm, jārod savu problēmu risinājums tieši tās iestādēs, bet ne pie laicīgās, pasaulīgās varas iestādēm un uz tiem tad arī attiecās kanonisko tiesību regulējums. Tie bija atraitnes un bāreņi, ieslodzītie arī dažādu iemeslu dēļ vajātie, nepilngadīgie un garīgi slimie, bērni, kurus vecāki draudēja pārdot verdzībā vai bordelī, veci un vēl nedzimušie. Tāpēc baznīca pārņēma atbilstošās valsts funkcijas, tādas kā cenu kontrole un patērētāju aizsardzība. Šajos tiesību jautājumos baznīcai nebija tikai pieciesta aizbildņa loma. Tai bija stingras tiesības valstī un viņas rīcībā bija vajadzīgie īpašumi, lai veiktu savus uzdevumus, savukārt, kuru apsaimniekošanai bija jāatrod juridiskais regulējums Romiešu tiesībās. Tālākais pētījums norādīs uz šiem kanonisko un Romiešu tiesību saskares punktiem.

Administratīvās baznīcas un kanoniskās tiesības

Baznīcas saimnieciskos īpašumus būtiski papildināja nodokļi un ievērojami ziedojumi. Uz šī pamata tika īpaši uzsvērtas pilsoņu tiesības paust pēdējo vēlēšanos baznīcā. Radniekiem, kurus neatbalstīja baznīca, tika atņemtas viņu apstrīdēšanas tiesības attiecībā pret pēdējās gribas atstājēju. No otras puses baznīcai vajadzēja organizēt precīzu savu ienākumu uzskaiti: “*Kad cienījamais bīskaps bija saņēmis šo no Kristus gribas atstāto summu, vajadzēja sastādīt protokolu un summu, kā arī saņemšanas laiku, kas bija pēc iespējas ātri jāuzrāda provinces valdībai...*” (Cod. I 3,28 §2)

Valsts pārvaldība savas baznīcas īpašumus kā vienu veselumu. Tāpēc baznīca nedrīkstēja pēc saviem ieskatiem rīkoties ar saviem pamata kapitāliem. Jau pēc romiešu tiesībām tempļu īpašums tika atdalīts no tirgus aprites “*res extra commercium*” (lat. lieta ārpus tirgus). (Oxford, 2011: 75) Kristīgā ķeizarvalsts un pati baznīca stingri pieturējās pie šī pamatlukuma. Pamatīpašumi, ko baznīca vienreiz bija ieguvusi, nebija pārdojami: “*Tad tā ir noteikts, ka viss, kas Svētās baznīcas īpašumiem pieder vai nākotnē tiks iegūts, kā ... neaizskarams un ar godbijību tiek uzglabāts:*

kā viņa pati ir ticības un patiesības mūžīgā māte, arī viņas īpašumi mūžīgi ir jātur neaizskarami.” (Cod. I 2,14)

Ši izteiktā doma rāda savas ēnas puses. Gadu simtu gaitā ar augošo baznīcas bagātību palielinās politiski vareno vajadzības. Baznīcas īpašumu atsavināšana nav reta parādība Rietumu vēsturē un it sevišķi piemērojot romiešu tiesību kārtulas. *Karolingi* ieguva labumu no baznīcas pamatīpašumiem, lai segtu neauglīgo lēņu vajadzības; viduslaiku pilsētās pilsoņi cīnījās ar mūkiem par klosteru muižām. Luterisko reformu laikā, tāpat arī franču revolūcijā pieņēma likumus, konstitūciju līmeni, lielu klosteru īpašumu atsavināšanai. (Henrich, 1957: 190) Ne bez iepriekšējo romiešu tiesību aizlieguma, pārdot baznīcas īpašumus, nav izskaidrojami materiālie ieguvumi, ko nesa reformācijas un franču revolūcijas politiskie panākumi un apjomīgie pienesumi bez kuriem nav iedomājam jauno laiku valsts veidojumi un to teritoriālie apmēri.

Baznīca nebūtu kļuvusi ne valsts, ne tiesību baznīca, ja tā netiekots pēc lielākas tiesiskās autonomijas. Rietumu tiesību vissekmīgākais antīkās baznīcas valsts institūts bija viņas tiesību tiesa (*episcopalis audientia*). (Hartmann, 2016: 201) Arī radītai baznīcas tiesai bija tradīcijas un mantojums no impērijas tiesu jurisprudences. Romas tiesību kopšanu sākotnēji pārvaldīja priesteri, garīdznieki un laji, savukārt Romas juristi lepmi sevi apzīmēja par “*taisnīguma priesteriem*”. (Witte: 10) Tā uz teoloģiskiem pamatiem tika panākts, ka pasaules tiesību kristianizēšana notika ar baznīcas tiesiskuma atzīšanu. Romiešu tradīcijām šajā sakarībā nāca pretī un to sāka uztvert ar bibeliskās domāšanas palīdzību. Apustulis Pāvils bija aizliedzis savas kopienas locekļiem baznīcas iekšējos strīdos ievērot pasaulīgos likumus. Daudzi valsts baznīcas bīskapi savas baznīcas tiesas tiesības izplatīja uz visu pilsoņu kopumu. Tā kā visi bija tiesībās kristieši, tad viņiem pēc baznīcas mācības bija jāpakļaujas bīskapa tiesai. (Khiok – khng Y (K.K.), 2004: 53)

Ar šīm pretenzijām sadūrās bīskapu ieceltie tiesneši un pasaulīgā tiesa. Justiniāna kodekss veltīja *episcopalis audientia* plašu rakstu par to. Bet nebija vēl noteikts, vai un cik tālu baznīcas tiesa izspiedīs pasaulīgo un cik lielā apjomā tās konkurēs viena ar otru. (Hartmann, 2016: 201) Tā kā ķeizars Konstantīns šajā jomā vēl bija liberāls, tad viņa sekotāji atkal ierobežoja bīskapu tiesu. Baznīcai tika aizliegts likuma pārkāpējus atpestīt no pasaulīgās tiesas. Pasaulīgo pilsoņu tiesājamībai nekādā ziņā nevarēja būt baznīcas lietai. (Cod. I 1,4). Arī pilsoniskos tiesību strīdīšos bīskapam vajadzēja būt tikai kā abu pušu samierinātājam. “*Kad puses vienojas savus tiesību strīdīšus iesniegt bīskapam, tad tas viņām bija*

atļauts,... bet tikai pilsonisko tiesību strīdīņos viņi to varēja darīt un tikai tad, kad bīskaps šo amatu pārņēma brīvprātīgi un kā šķirējtiesnesis..." (Cod. I 4,7)

No otras puses bīskapam kā valstisku tikumu uzraugam bija uzdevums, sava amata dēļ un garīgā mantojuma priekšā, rūpēties par ieslodzītiem, nepilngadīgiem, atraitnēm un citiem sociāli grūti uzraugāmiem slāņiem. Viņu tiesājamībai un pašam tiesas veidam vajadzēja palikt atšķirtam no pasaulīgās. Tas tika veicināts ar noteikumu, ka tur kā tiesneši tika pielaisti teoloģiski izglītotie (bīskapi). Šis priekšraksts (Cod. I 4,15) varēja būt par labu baznīcas teologiem – juristiem. Viņi izmantoja baznīcas tiesu, lai pastāvīgi apliecinātu savu pašu teoloģiskos fundamentus un vienlaicīgi parādītu sevi kā vienlīdzīgus konkurencē ar pasaulīgās tiesas profesionāliem juristiem. Rietumromas impērija tiesībās jau ilgi bija iznikusi, kad baznīca savā tiesā radīja pasaulīgām tiesībām pāri stāvošu tiesību kārtību.

Svarīga baznīcas privilēģija bija nodokļu brīvība. Viņas rīcībā bija reliģisko lietu mācību monopols. Privilēģija bija arī īpaša tiesību stāvokļa atzīšana pāvestam un viņa krēslam Romā kā arī visiem pārējiem baznīcas kalpotājiem. (Honore, 1993: 230) Viņiem nevarēja uzlikt tiesības palikt par aizbildņiem. Ar šīm un citām priekšrocībām antikie kleriķi pievilka pasaules ierēdņus. Ķeizaram vajadzēja uzstāties par to, ka valsts ierēdņi nevar strādāt par kleriķiem ne arī piestrādāt par kleriķiem: "*Mēs gribam, lai neviens no valsts ierēdņiem līdztekus savam postenim nepārņem ne bīskapa, ne priesteru amatu...*" (Cod. I 3,53)

Vajadzēja turēt šķirtu garīdznieka darbību no pasaulīga valsts dienesta. Ķeizars gan ievēroja atbilstoši iedalītu pārvaldes sistēmu, taču nevarēja ar šādiem aizliegumiem ilgstoši ierobežot baznīcas kalpotāju pievilksanas un ietekmes spēju. Ar pasaulīgo papildinājumu uzlabojās baznīcas personāla kvalitāte. Arī baznīcas dienestā tika prasītas profesionālas zināšanas, kas pārsniedza dvēseles aprūpi. (Pharr, 1952: 84)

Žēlsirdības dienests, ko Jēzus bija iedibinājis baznīcā, tika padarīts par pārvaldes aparātu ar baznīcas intercesijas tiesībām: "*Tiesnesim – bīskapam noteikti vajadzēja svētdienās likt pie sevis atvest no cietuma ieslodzītos, viņus personīgi uzklaustīt, izjautāt, lai ieslodzītos necilvēciski nemocītu robustais cietuma personāls. Ja ieslodzītiem trūka uzturs, bīskapam to vajadzēja sagādāt un piedevām no baznīcas saimniecības ierādīt katram no viņiem dienā pēc viņa novērtēšanas 2–3 naudas gabalus, lai ar šiem izdevumiem piepalīdzētu nabagiem trūkumā; katrā ziņā ieslodzītos vajadzēja, ievērojot attiecīgu uzraudzību, vest mazgāties.*" (Cod. I 4,9)

Intercesija, baznīcas starpniecība bija arī baznīcas patversmju tiesībās. (RDM, 1999: 14) Tie kurus vajāja ienaidnieki, it īpaši ticīgie, un kas spēja iemukt baznīcā, bija drošībā. Tā bija veca tiesība, bet to pārraudzīja un pilnveidoja baznīca. No tā radās praktiskas grūtības. Vienreiz izglābtie bezpajumtnieki draudēja pārņemt baznīcas nama valdīšanu, pat uzdrošinājās uzstādīt prasības priesteriem un kavēja viņus baznīcas pārvaldīšanā. Tāpēc ķeizars paplašināja patvērumu apjomu uz visu baznīcas gruntsgabalu. Tā pati baznīca varēja atsavināties no patvēruma meklētājiem: *“Augstākā dieva tempļiem jābūt atvērtiem priekš vajātiem un ne tikai altārim un baznīcas iekšienei un tam, ko ieslēdz četri mūri, vajag viņiem dot patvērumu, bet gan līdz pat ārējām baznīcas gruntsgabala robežām vajag bēgļiem glābšanās vietu atrast, tā kā viss, kas starp baznīcu pašu un pie ejām atrodas, tie var būt baznīcas dzīvokļi, mājas, dārzi, mazgātuves un kollonu ejas tāpat sarga bēgli, it kā viņš atrastos baznīcas telpā.*” (Cod. I 4,9)

Baznīcu kā valsts iestādi pārraudzīja ķeizars it īpaši tas parādās kalpotāju ķeizariskā disciplinētībā. Ne vienmēr viņiem bija labs gods vai cieņa. Pat starp bīskapiem parādījās tikumiska samaitātība. Tā vajadzēja ķeizaram pašam rūpēties par baznīcas personāla cienību. Valsts dzīvoja no priesteru lūgšanām un atbilstoši no viņu nevainojamā dzīvesveida. Baznīcas kalpotāju pasaulīgie dzinuļi, kaislības apdraudēja impēriju. Tiem pēc tiesību pamatiem bija jābūt par tautas tikumības piemēru un par tādiem viņiem visu savu dzīvi bija jābūt. Ķeizars apsūdzēja: *“.. ka daži no augsti cienījamiem diakoniem un priesteriem un arī daži Dieva milēti bīskapi nevairās cits ar citu spēlēt kauliņus un šādā veidā piedalīties nepiedienīgā un arī lajiem bieži aizliegtā spēlē...”* (Cod. I 4,33). Baznīcu kalpotājiem zirgu skriešanās, teātra un zvēru cīņu apmeklējumus vajadzēja atkārtoti un iespaidīgi aizliegt. Šādi noteikumi radīja biežus konfliktus, kas bija slikts piemērs, it īpaši jaunajiem garīdzniekiem.

Zemākiem, pasaulīgiem un baznīcas ierēdņiem bija stingra disciplīna un dažus tikumiskus trūkumus varēja šad un tad neievērot. Turpretī augstākās hierarhijas pakāpēs esošiem vajadzēja ievērot vēl stingrāku kārtību. Bija jāraugās, lai bīskapa amats nenonāktu nepareizās rokās. Šeit baznīcai radās saspringtas attiecības starp kopienas gribu un valsts interesēm un baznīcas hierarhiju. Bībele liecina, ka, vēlot bīskapu, baznīcas tautas vienprātība bija pierādījums Svētā gara ietekmei. Uz to baznīcai vajadzēja uzsvērt, lai baznīcas elitārie slāņi un tās tauta vienotos par vienu kandidāturu bīskapa amatam. Ja tas tā bija, tad tas tika īpaši uzsvērts kā, piemēram, *vita* Adalbēra gadījumā (bīskaps no Vircburgas): *“Kaimiņu*

bīskapi, visi bīskapijas prelāti, firsti un diščiltīgie, apgabala patroni, tribūni un augstmaņi, klēri un tauta visu vecumu un dzimumu, no mazākā līdz lielākam visi sauca kā no vienas mutes, vienprātīgā piekrišanā, apgaroti ar vienotu vēlēšanos, Adalbērs esot viscienīgākais bīskapa amatam” (c. 5; MGH SS XII, S. 131). Vienprātība bīskapa ievēlēšanā bija par tiesībām pārvērsts bībeliskā parauga atdarinājums. Bet vienprātība katrreiz nebija. Tautas balss pēc kristīgās baznīcas virsnormas viedokļa nekādā ziņā nebija Dieva balss. Vienprātības trūkuma gadījumos bija nepieciešami papildus risinājumi. Svētam garam vajadzēja ieiet likumos, pēc tam, kad bīskaps pielietoja pasaulīgo varu. Lai gan varēja notikties, tā kā svētā Mārtiņa no Turas gadījumā (316-397 AD) – tautai bija labāka nojauta un bīskapu kolēģijai tika uzspiests maz patīkams vīrs, kuram vēlāk vajadzēja palikt par nacionālo svēto. (Barrow, 2015: 291–293) Bet tas nebija likums. Nostādīti izvēles priekšā starp tautas viedokli un valsts baznīcas pieredzi, romiešu ķeizari un baznīca izšķīrās pret tautas noskaņojumu un par hierarhijas pieredzi.

Par bīskapu vēlēšanu un bīskapa amata pildīšanu ķeizars Justiniāns 535. g. izdeva garu likumu (Nov. 6). Jau kandidāta izraudzīšanai vajadzēja būt uzmanīgai. Viņam vajadzēja uzrādīt nevainojamu autobiogrāfiju (*cv*). Lai amatā nevarētu iekļūt neviens noziedznieks, pirms ordinācijas vajadzēja jautāt par iespējamiem tautas pārstāvju iebildumiem. Tas bija saistīts ar pierādījumiem. Ja iebildumiem nebija pierādījumu par kandidāta sodāmu darbību, tad tas, kas iebilda, varēja tikt sodīts.

Kandidāts nevarēja būt no valsts dienesta, bet viņam vajadzēja būt ilgi kalpojušam klēros. Viņš nedrīkstēja kā lajs nokļūt bīskapa amatā un nedrīkstēja pārāk īsā laikā veikt ceļu caur baznīcas hierarhiju. Baznīcas amatu ceļš bija vērtību filtrs. Kandidātam tāpat vajadzēja būt neprecētam un ja viņš bija atraitnis, tad viņš drīkstēja, tikai ar vienu jaunavu precēties, bet nevis ar atraitni vai šķirteni, īpaši tika uzsvērts, ka kandidātam nekādā gadījumā nedrīkstēja būt civilsīva. Tāpat pretendētājam nedrīkstēja būt pēcnācēju. Baznīcas amatu nevarēja mantot. (Barrow, 2015: 294–295)

Celibāts bija labs baznīcas aizsargātājs no ierēdņu pēctecības, neskatoties uz visām laikmeta jukām. Bīskapa amata kandidātam tika prasītas nopietnas baznīcas mācības zināšanas un tika vērsta uzmanība, lai viņš nebūtu amatā iekļuvis ar naudas vai lielu dāvanu palīdzību. Ķeizars uzsvēra bīskapa rezidenta pienākumu. Viņam vajadzēja būt pie savas draudzes, kā arī bīskaps nedrīkstēja ilgāk par gadu būt prom no savas amata vietas. Ja viņš devās uz galvaspilsētu, tad vajadzēja pieteikties savam patriarham. Bīskaps nedrīkstēja galvaspilsētā pats lūgt ķeizara audienci.

Bīskapa amats bija paraugs visiem garīdzniekiem. Ko ķeizars šim amatam prasīja, tas bija saistošs katram garīdzniekam. Baznīca nedrīkstēja iesvētīt pārāk daudz priesteru. Baznīcas vajadzība, nevis brīvs amata tirgus, noteica – šeit, tāpat kā pasaulīgā valsts dienestā – iecelšanas, paaugstināšanas, apgādes pamatus. Antīkās pasaules ierēdņu tiesības baznīcā pārdzīvoja viduslaiku gadsimteņus. Jaunajā laikā antīkās ierēdņu tiesības modernai valstij var stādīt kā piemēru, to salīdzinot ar romiešu tiesībām.

Diskusija

Atsevišķu baznīcas bīskapu pretmets bija sinode, koncils. Tā bija bīskapu kopā sanākšanas vieta apspriedēm, lēmumiem un likumu izdošanai dažādos impērijas pārvaldes līmeņos. It sevišķi strukturālu pārmaiņu laikos sinodes bija vieta, kur tika rastas nākotnes formulas un likumi priekš baznīcas provincēm un pasaules baznīcai. Ķeizars Konstantīns Lielais gan atstāja sev tiesības uz beidzamo izšķiršanos vai apstiprināšanu visos jautājumos, taču dogmatiski tiesisko baznīcas vienību viņš atstāja sinodes ziņā. (Schaff., Wallace, 2007: 451)

Secinājumi

Šo uzdevumu risināšanai nepietika, ka ķeizars un pāvests vienojās kā augstākā vara. Baznīcas vienība tāpat balstījās uz bīskapu vienotību. Kaut arī bieži šo vienību varēja radīt ar lielām pūlēm un kompromisa variantiem, taču sinodes palika blakus pāvestam un bīskapu amatam kā neatņemams baznīcas satversmes pamats. Tāpēc baznīcas vēsturē atrodama atkārtota baznīcas iekšējās varas pārvietošanās no pāvesta uz koncilu un atkal atpakaļ uz Svēto krēslu. Atšķirīgi uzskati un baznīcas politikas mērķi tika tālāk veidoti šādās divdaļīgās sarunās gadu simtiem ilgi. Strīdu nedrīkstēja izšķirt steidzīgi ar šķietami vienas vai otras puses pēdējo vārdu. Kur pāvests domāja, ka ir galīgi izšķīries, tur viņam pretī tika stādīti koncila ierosinājumi kā beidzamā instance. Tur kur koncils domāja, ka ir beidzamo atbildi devis, tur pāvesta pārvalde varēja vēl izdarīt praktiskas izmaiņas. Pirmie lieli šādu koncilu uzplūdi notikās IV gs. no 304–306. g. Elviras koncils, 313. g. Romas sinode, pavisam 314. g. sinodes Arlē, Ancirā, Neocezarejā un 325. g. impērijas koncils Nikajā. (Schaff., Wallace, 2007: 451) Sekoja arvien jauni likumus dodoši impērijas baznīcas un provinciālās baznīcas parlamenti.

Bibliogrāfija

1. Cod. I 3, 28 §2. Šeit un zemāk skatīt: Birks P. & McLeod G. Justinian's Institutes. Cornell University Press, New York, 1987. Plašāk pirmavota apraksts: Otrolan's M. Institutes of Justinian, History and Generalization Roman Law. Stevens and Sons, Chancery Lane, 1876. Iedalījums sikāk: Tony Honor , Justinian's Codification: Some Reflections, 25 BraCton L.J. 29, 30 (1993)
2. Fellmeth A.X and Horwitz M. Guide to Latin in International Law Oxford University Press ISBN-13: 9780195369380, 2011. Skatīt arī: http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM
3. Cod. I 2, 14
4. F. Henrich. by Munz P. The Carolingian Empire. Basil blackwell. Oxford, 1957. Skatīt arī: http://www.jstor.org/stable/25011854?seq=2#page_scan_tab_contents
5. Hartmann W., Pennington K. The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law. The Catholic University of America Press. Washington D.C, 2016.
6. Witte J., Frank S.A. Christianity and Law. Cambridge [B. g.] Skatīt arī: <http://sourcebooks.fordham.edu/basis/535institutes.asp>
7. Khiok – khng Y (K.K.) Navigating Romans Through Cultures. Challenging Readings by Charting a New Course. T & T Clark International, 2004. Skatīt arī: https://www.uwyo.edu/lawlib/blume-justinian/_files/docs/blumellj.pdf
8. Hartmann W., Pennington K. The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law. The Catholic University of America Press. Washington D.C, 2016.
9. Cod. I 1, 4
10. Cod. I 1, 4
11. Cod. I 4, 15
12. Honore T. Justinian's Codification: Some Reflections, 25 Bracton L.J., 1993.
13. Cod. I 3, 53. Skatīt arī:
14. Pharr C. The Theodosian Code and Novels, and the Sirmundian Constitutions Corpus of Roman Law, vol. 1, 1952. Skatīt arī: Pharr C. Ancient Roman Statutes: A Translation. Allan Chester Johnson ed. & trans., Corpus of Roman Law, vol., 2, 1961
15. Cod. I 4, 9
16. Religious Dimensions of Mediation. Fordham Urban Law Jurnal. Vol. 27, Nr. 5, Article 21. The Berkley Electronic Press, 1999. Skatīt arī: <http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1798&context=ulj>
http://www.vatican.va/archive/ITA0276/_INDEX.HTM#fonte
17. Cod. I 4, 9
18. Cod. I 4, 33
19. c. 5; MGH SS XII, S. 131

20. Barrow J. *The Clergy in the Medieval Word: Secular Clerics, Their Families and Careers in North – Western Europe c. 800 – c. 1200.* Cambridge University Press. 2015
21. Nov. 6. Sktatit: Bury J.B. *The Imperial Administrative System in the Ninth Century. With a Revised Text of the Kletorologion of Philotheos.* Cambridge University Press, 2015.
22. Barrow J. *The Clergy in the Medieval Word: Secular Clerics, Their Families and Careers in North – Western Europe c. 800 – c. 1200.* Cambridge University Press. 2015
23. Schaff P. & Wallace H. *Post – Nicene Fathers Second Series. Athanasius: Select Works and Letters.* Cosimo inc. New York, 2007
24. Schaff P. & Wallace H. *Post – Nicene Fathers Second Series. Athanasius: Select Works and Letters.* Cosimo inc. New York, 2007

Canon Law Compelle Intrare and Latin Legal Characterization

Summary

Canon Law, the expression of the national church regulatory instrument, which made it an institutional body, at the same time became a bridge between the State (then meaning) and religious communities (society of that time sense), which users of both of these two – the spiritual and the secular dimension of Representatives, came as forcibly in such legal relations, thus administrative church was comparable through with modern state institutions in their material existential meaning, in other words, was for his own reproduction and development of legal position, as well as self-righteousness frame. The aim, then, politically dogmatic mounting resulted in administrative law body, as the first in Western Europe known such a legal expression of the body, which was at the same time the common denominator or recipe to achieve strong management indiscriminately combining the mundane with the spiritual, intangible, incomprehensible replacing it with Christian values, but in particularly strict regulations discipline. “Objective” only from the socio-legal status and the Christian and especially in “dead” right worship or future law problematic, which has always been topical in all the political machines and the ensuing religious indicative expressions of the Christian community and at the same time all the time of the Roman Empire nationals alike. The church had become a practically necessary, affordable and at the same time necessary to be able to provide every inhabitant of the Roman Empire, the daily needs of the wishes of the necessary and appropriate legal statement or canon law and Roman law reception. At the right of the church did not just places of worship, such as: churches, monasteries, hospitals, hospitals and orphanages, but also secular administrative authorities, their interaction and the Roman and canon law interaction will set out on paper.

Key words: Church property; canons; Roman law; Carolingians; Episcopal Audientia; State church; Justinian; codification; Kaiser Regulation.

**PROFESSIONAL INFRINGEMENT IN THE PROCEEDINGS
AT THE PROFESSIONAL TRIBUNAL OF
THE LATVIAN MEDICAL ASSOCIATION**

The aim of this article is to carry out a research on the contents of a potential Professional infringement by doctors and dentists in the proceedings at the Professional Tribunal of the Latvian Medical Association (hereafter also – Professional Tribunal) and its correlation to the medical mistake. Between the tasks of this article there are to analyze the proceedings at the Professional Tribunal, the comprehension of the medical mistake, the problem of causality when concluding on a Professional infringement as well as the essence of the Professional infringement. The topicality of this article can be attributed to the fact that until now these above mentioned problems have not been researched in Latvia. In the end of this article several conclusions are drawn on the essence of the proceedings at the Professional Tribunal and the framework of the medical mistake as well as on other questions. The most significant conclusion is that it is very important to weigh and measure a potential Professional infringement from the perspective of the “standard of a reasonable physician”, evaluating it side by side with the possible shortcomings of the system and organization, while drawing a limit between its causality and the consequences of the actions undertaken by other medical practitioners, as well as by limiting it from the cases, which have been inevitable and taking into consideration state of the art of the medical science.

The article describes one of the institutions which ensures the professional liability of doctors and dentists – the Professional Tribunal of the Latvian Medical Association. The article analysis comprehension of the medical mistake and its causality with a potential Professional infringement, which is investigated by the Professional Tribunal.

Key words: Professional Tribunal, Professional infringement, medical error, causality.

Depending on the consequences and circumstances, the legal responsibility of medical practitioners for an infringement can take the form of a criminal, administrative, civil, disciplinary and professional liability, as well as a liability which results from specific administrative procedures.

The professional liability of medical practitioners must be distinguished from other forms of liability of these persons. The professional liability of medical practitioners takes place when there is a violation of law during the professional activity and when it is attributed by a professional organiz-

ation or a specialized institution of it. However, the professional liability of medical practitioners for a violation of law does not exclude attribution of other forms of legal responsibility for the specific infringement.

Before the problem of the professional liability of medical practitioners has been addressed in the book “Medical Law” (Ašņevica Slokenberga 2015), where this form of responsibility is described by the notion of disciplinary liability (Ašņevica Slokenberga 2015).

The authors of this article consider the disciplinary liability as one of the forms of legal responsibility (Ašņevica Slokenberga 2015), however it is attributed by the employer for infringements during the fulfillment of an employment contract and because of its appreciation and reasons of procedure has to be distinguished from a responsibility which is attributed by a professional organization or a specialized institution of it.

Latvian Medical Association (Latvijas Ārstu biedriba, hereafter – LMA) is a professional organization of doctors and dentists founded in 1988. One of LMA’s tasks is to supervise the performance of physician’s profession, as far as it is not the competence of his direct superior (Article G 2.7 of the Statute of the LMA). In order to fulfill this task in 1997 under the LMA a specialized institution was created – the Professional Tribunal. The Professional Tribunal deals with the possible professional infringements of doctors and dentists (henceforth in this article is also used the notion from the Rules of Procedure of the Professional Tribunal (Rules of Procedure of the Professional Tribunal of the LMA) “the medical practitioner under review”), to whom in the name of the Republic of Latvia and according to Article 29 of the Medical Treatment Law and Cabinet Regulation No. 943 from 18th December 2012 “Procedures for Certification of Medical Practitioners” (hereafter – Regulations of certification) LMA has issued a certificate (in this article with the notion of “certification” we mean certification, recertification in the basic specialty, sub specialty and additional specialty as well as in usage of medical or diagnostic method).

In this article a research is going to be carried out on that how a medical mistake is assessed by the institution, which examines the professional liability of medical practitioners – the Professional Tribunal of the LMA.

The aim of this article is to ascertain the contents of a Professional infringement in the proceedings at the Professional Tribunal as well as its correlation to a medical mistake.

Proceedings at the Professional Tribunal – expertise of one’s professional performance

The chairman of the Professional Tribunal Dr. med. Jāzeps Baško notes that the Professional Tribunal is not only a purely punitive organ and its aim is a reconciled and educated but in any case objective evaluation of the professional performance of a physician (Baško 2017). The aim of the Professional Tribunal is not to punish, but rather – as far as possible – to analyze the professional infringements of medical practitioners and not to let them happen again (Viksne 2017).

In each scientifically voluminous sphere a professional expertise is carried out only by the professionals of this sphere. When determining the fault of medical practitioners in the case of criminal, administrative or civil liability expertise of the professional performance of medical practitioners is carried out by the experts from the State Centre for Forensic Medical Examination (Valsts tiesu medicīnas ekspertīzes centrs), the Health Inspectorate (Veselības inspekcija) or by experts invited by the court (or the respective institution). In the proceedings at the Professional Tribunal the expertise is carried out by professionals of the sphere, who are elected by the doctors and dentists themselves during the LMA’s yearly conference.

In the doctrine, there are several explanations of the notion “expertise”: first, expertise is defined as a review of a question in order to deliver an opinion on it; second, in order to do an expertise one must have special knowledge; third, during an expertise a special research is carried out and; fourth, the result of the research carried out by an expert is drawn up in a specific form – the form of an expert’s conclusion. During an expertise one tries to solve different practical tasks: new knowledge on objects and phenomena can be acquired, the previously acquired knowledge on objects and phenomena can be examined, into a form of prognosis one can try to evaluate the possible development of events and so on (Nīmande 2004). Rules of Procedure of the Professional Tribunal regulates the relevant issues in order to ensure that the members of the Tribunal are impartial, providing that for the review of the respective case the chairman of the Tribunal appoints those judges, who do not represent the same professional association/society as the medical practitioner under investigation (Article 30 of the Rules of Procedure), as well as provides that three experts from professional associations are invited to attend in the hearing (Article 29 of the Rules of Procedure). Together with special knowledge independence is a vital component of expertise.

Therefore one may conclude that substantially the proceedings at the Professional Tribunal are an expertise of physician's professional performance.

The procedure at the Professional Tribunal is classified as an inquisitory or investigatory process. It is so because of:

- The method of collecting evidence. Respectively, Article 16 of the Rules of Procedure of the Professional Tribunal provides: "If the Chairman of the Professional Tribunal considers it necessary to collect additional references, he orders the judge rapporteur to acquire these." (Ose 2013);
- Article 43 of the Rules of Procedure of the Professional Tribunal states that "it is the duty of the departments of LMA to facilitate investigation and to cooperate with the Professional Tribunal in ascertaining the truth."

The aim of the inquisitory procedure is to ascertain the truth, which in the same time contributes to achieve the aims of the expertise.

The Professional Tribunal has an important role in the system of professional liability of medical practitioners. Importance of the Professional Tribunal lies with the aspect that it is a non governmental, collegiate and competent institution, which is capable to objectively examine and evaluate infringements in the professional performance of medical practitioners.

Professional infringement

The before mentioned chairman of the Professional Tribunal Dr. med. Jāzeps Baško defines the professional liability of a medical practitioner as a liability for the harm caused to the patient, while performing his professional activity (Baško 2017). Professional infringements are infringements committed by medical practitioners in their professional activity, from which have suffered patients or other persons of the healthcare system (Article 3 of the Rules of Procedure).

Potentially, the cause of a professional infringement can be: (1) coincidence; (2) mistake; (3) lack of professional knowledge and/or skills; (4) inattention; and (5) an erroneous method of investigation or treatment (Baško 2017). These potential causes of professional infringements can overlap and combine one with another. From the authors' point of view, a coincidence rather cannot be the cause of a professional infringement. Then, regarding such a cause of a professional infringement as inattention, the authors consider, that this undoubtedly can be a cause of a professional

infringement, which can be further described with the forms of fault in the criminal law – criminal negligence as well as criminal self reliance. Meanwhile the potential causes of professional infringement “lack of professional knowledge and/or skills” and “erroneous method of investigation or treatment” can be both justified and unjustified. There can be a situation that the science is not developed enough and that the specific clinical case is very complicated. The cause of the harm caused to the patient together with an erroneous action or inaction of the medical practitioner under investigation can also be attributed to other circumstances. Also, the Professional Tribunal, while examining the possible Professional infraction, evaluates: the professional performance of the physician, the performance of the structure, the material technical base, the professional level of the respective technical operator of the manipulation (it can be so that this medical practitioner, for example, a nurse, is not subject to the jurisdiction of the Professional Tribunal), the degree of physician’s fault and the physician’s professional liability (Baško 2017).

Since the times of Roman law the causality is concluded on by the formula *conditio sine qua non* (the Latin expression “without which not”) (Mantrovs 2016). Also today with the aid of this formula one ascertains those circumstances, without which the harmful event could not happen, and consequently – which have a causal link with the harmful consequences and potentially also with the Professional infringement. Nowadays this legal reasoning has been developed further, and a more broader definition than the one in this formula is found in the doctrinal document “Principles of European Tort Law” (hereafter also – PETL), which enlists also the following types of causality: equally important (concurrent) causes (Article 3: 102 of PETL), alternative causes (Article 3: 103 of PETL), potential causes (Article 3: 104 of PETL) and undetermined partial causality (Article 3: 105 of PETL).

These patterns for defining causality from the Principles of European Tort Law can be used when ascertaining causality between the harm and the action or inaction of the medical practitioner in the medical treatment process. Of particular importance these other patterns of causality are in cases, when the faulty action or inaction of doctor or dentist in reality or apparently combines with other circumstances, for example, an error in the system, a mistake in the organization etc. As it was stated before, while pursuing its activity the Professional Tribunal takes into consideration the multi causality of the harm suffered by the patient as well as analyses multi factoriality in the context of a possible Professional infringement.

Medical mistake

Since the Antiquity appreciation of medical mistakes has developed constantly. A medical mistake is defined as a faulty action or inaction or as a non intervention in the planning or realization of actions by a medical practitioner, which has led or can lead to undesirable consequences (Grober 2005). Other authors define medical mistake similarly – as a failure in the medical treatment process, which causes or can cause harm to the patient (Aronson 2005). There are several viewpoints on how the medical mistakes should be treated – as a most severe threat to the safety of patients (Aronson 2005), or as well as such, from which the most part do not create any harm to the patient, but, still, they can also cause patient's death or permanent disability (Palčeja 2017). It is emphasized that a medical mistake is not a mistake of the physician. It is very difficult, sometimes even impossible to ascertain, whether the unfavorable result of the treatment is a consequence of the mistake or because of the difficult condition, illness or inevitable complications of the patient (Palčeja 2017).

The literature offers several divisions for medical mistake. In the present article the authors' have opted in favor of a division, which does not go into analysis of the psychological and somatical causes of doctors' and dentists' behavior, but separates these mistakes from other types of mistakes in the medical sphere, for which they cannot be held accountable. Medical mistakes comprise both the errors of doctors and dentists and mistakes of the rest of the medical staff or medical practitioners, medical support staff and pharmacists as well as mistakes in the attitude of patients (compliance mistakes), mistakes in the radiological diagnostics, errors of equipment and instruments, shortcomings of the system, planning errors etc. Lately, there have been news that two people died because during the weekend "there were no artificial blood circulation specialists available because of the lack of funds" (Nagle 2017).

Evija Palčeja, Head of the Patients' Security System at Children's Clinical University Hospital considers that in the context of patients' security it is far more productive to concentrate not so much to the detection of mistakes, but on the result of the medical treatment process, when it has failed to deliver the anticipated results (Palčeja 2017). Still, this point of view can be shared to a limited extent, because, in order to prevent mistakes from happening and to correct them, it is necessary to identify them first. It is commonly known that it is human to make a mistake, that it is not possible to change a human, but it is possible to alter the circumstances under which the human acts. The question here is on the type

and form of mistake finding. Therefore in contemporary medicine, one must add – in the developed countries of the world, a non condemning system of mistake reporting (learning) and risk analysis has been put in place, which should always be followed by improving actions. Such a system is being introduced also in Latvia. However, it is not possible to do such a thing in a day, a month or even a year. The attitude must change and the fear of medical practitioners from punishment must disappear. Also Dr. Evija Palčeja points this out, noting that difficulties with introduction of such a system are common in former Soviet countries, where a strong culture of culpability punishment is still widespread and where legal considerations prevail over approach (Palčeja 2017). Still, notwithstanding the above mentioned, also in countries, which are not former Soviet countries and where there is not a strong culture of culpability punishment, there are infractions by physicians (in the Latvian case – medical practitioners) for which they are punished. These are infractions without a systemic component, when the employee knowingly breaches the safety procedures, in authors' view – written regulations, guidelines and algorithms (Palčeja 2017). From undocumented communication with professionals of the medical sphere it is known that in countries, where this system is developed, there exists an elaborate system of written guidelines for medical procedures and manipulations, which is not the case for Latvia. Therefore in Latvia, in order to evaluate a medical mistake and its influence on the potential Professional infringement, other points of reference must be consulted.

A Professional infringement can be committed only by a professional specialist, who has adequate knowledge and skills. For the evaluation of professional specialists the “standard of a reasonable specialist” is used, which is, however, a legal fiction (Riga 2017), but is useful for the weighing and measuring of professional liability. A narrower notion of a “reasonable physician” is used also in relation to medical practitioners. With the notion of a “reasonable physician standard” one understands the professional standard, how would act any one physician of the relevant time (Peters 2017).

Dr. iur., asoc. prof. Aldis Lieljuksis divides mistakes in the medical treatment process as follows: deontological mistakes, diagnostic mistakes, medical treatment mistakes and iatrogenic mistakes (Ašņevica Slokenberga 2015). Deontological mistakes (connected with the communication and attitude of medical practitioners towards patients and breach of rules of conduct towards patients) can also be at least in a partial undetermined causality (Article 3: 105 of EPTL) with the harm to the patient's health,

since in the medical science it has been recognized that psychosomatic mechanisms can cause a deterioration of patient's health. Iatrogenic mistakes are mistakes committed by a medical practitioner in the healthcare process, which have been inevitable. Debatable is the question whether diagnostic mistakes always come from an unprofessional action of the medical practitioner. Causes for these mistakes can arise from an error in diagnostic equipment as well as because of objectively insufficient knowledge or research and other causes as well as unprofessional conduct of the medical practitioner. (Ašņevica Slokenberga 2015). Dr. iur., asoc. prof. Aldis Lieljuksis associates medical mistakes with a low quality medical treatment (Ašņevica-Slokenberga 2015).

Whereas in present day medicine healthcare for the patient is provided not only by a single physician but by a team which is organized in a certain system, which is also dependent from different systemic decisions, the actions of the respective medical practitioner are not to be anymore evaluated with *conditio sine qua non*. From the above mentioned one can conclude that, by evaluating the potential Professional infringement, it is important to weigh and measure with the "standard of a reasonable physician", evaluating it in conjunction with the possible shortcomings of system and organization and limiting its causality from the consequences of infringements committed by other medical practitioners, as well as limiting it from cases, which had been inevitable from the perspective of state of the art of medical science.

Conclusions

1. The substance of proceedings at the Professional Tribunal is to examine the professional performance of the medical practitioner under review. Proceedings at the Professional Tribunal are inquisitory proceedings with the aim to ascertain the truth, which in the same time helps to achieve the aims of the expertise.
2. Professional Tribunal has an important role in the system of professional liability of medical practitioners. Importance of the Professional Tribunal lies with the aspect that it is a non governmental, collegiate and competent institution, which is capable to objectively examine and evaluate infringements in the professional performance of medical practitioners.
3. Since nowadays healthcare for the patient is provided not only by a single physician but by a team organized in a certain system, which

- is also dependent from different systemic decisions, actions of the medical practitioner under review are not to be anymore evaluated only through the perspective of the formula of *conditio sine qua non*.
4. Medical mistakes comprise both the mistakes of doctors and dentists and mistakes of the rest of the medical staff or medical practitioners, mistakes in the radiological diagnostics, errors of instruments, shortcomings of the system, planning errors etc. Not always a medical mistake is the cause of a Professional infringement.
  5. When evaluating a potential Professional infringement, it is important to weigh and measure with the “standard of a reasonable physician”, evaluating it in conjunction with the possible shortcomings of the system and organization and limiting its causality from the consequences of infringements committed by other medical practitioners, as well as limiting it from cases, which had been inevitable, and taking into account state of the art of medical science.
  6. While pursuing its activity the Professional Tribunal takes into consideration the multi causality of the possible Professional infringement as well as analyses multi factoriality in its context.

References

1. Ancāne G. (2004) Ķermeņa un psihi saistība. Psiholoģijas Pasaule, Nr. 1, 38.–43. Lpp. (In Latvian)
2. Aronson Jeffrey K. Medication errors: definitions and classification. *Br J Clin Pharmacol.* 2009 Jun; 67(6). Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2723196/> (skat. 13.04.2017.)
3. Ašnevičas-Slokenbergas S. zinātniskajā redakcijā. Autoru kolektīvs (2015) *Medicīnas tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
4. Ārstniecības likums. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=44108>
5. Baško J. (2017) Intervija ar Aroda tiesas priekšsēdētāju. (Nepublicēts materiāls).
6. European Group on Tort Law. *The Principles of European Tort Law*. Pieejams: <http://www.egtl.org/Principles> (skat. 13.04.2017)
7. Grober Ethan D.* and Bohnen John M.A. Defining medical error *Canadian Journal of Surgery.* 2005 Feb; 48(1). Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3211566/> (skat. 13.04.2017.)
8. Latvijas ārstu biedrības Aroda tiesas nolikums. (In Latvian) Pieejams: <http://www.arstubiedriba.lv/aroda-tiesas-nolikums/>
9. Latvijas ārstu biedrības statūti. (In Latvian) Pieejams: <http://www.arstubiedriba.lv/statuti/>
10. Mantrovs V. (2016) Cēloniskā sakara problēmjaūtājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*. Nr. 16, 20.–28. lpp. (In Latvian)

11. Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumi Nr. 943 “Ārstniecības personu sertifikācijas kārtība”. (In Latvian) Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=253782>
12. Mullner Ross M. (2009) Encyclopedia of Health Services Research. SAGE Publications, Inc.
13. Nagle G. Nomirst, jo brīvdiena. (In Latvian) Pieejams: <http://www.irlv.lv/2017/4/12/nomirst-jo-brivdiena> (skat 13.04.2017)
14. Nīmande E. Obligātās ekspertīzes būtība un nozīme kriminālprocesā. (In Latvian) Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/89285-obligatas-ekspertizes-butiba-un-nozime-kriminalprocesa/> (skat. 13.04.2017).
15. Ose D. Promocijas darbs Pierādījumi un pierādīšana civilprocesā. (In Latvian) Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5139/23437-Daina_Ose_2013.pdf?sequence=1 (skat. 13.04.2017).
16. Palčēja E. (2017) Medicīniskās kļūdas nav ārsta kļūdas. Latvijas ārsts. Nr. 3, 39. lpp., 82. lpp. (In Latvian)
17. Peters PG Jr. (2001) The reasonable physician standard: the new malpractice standard of care? J Health Law. Nr. 34 (1) 105–19. Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11263136> (skat. 19.04.2017).
18. Riga M. (2017) Impact of Medical Errors and Malpractice on Health Economics, Quality, and Patient Safety. IGI Global.
19. Viksne E. (2017) Intervija ar Latvijas ārstu biedrības juristi. (Nepublicēts materiāls).

Aroda pārkāpums Latvijas Ārstu biedrības Aroda tiesas procesā

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir izpētīt ārstu un zobārstu potenciālā Aroda pārkāpuma saturu Latvijas Ārstu biedrības Aroda tiesas procesā un tā korelāciju ar medicīnisko kļūdu. Raksta uzdevumi ir analizēt Aroda tiesas procesa būtību, medicīniskās kļūdas izpratni, cēlonības problēmu Aroda pārkāpuma konstatēšanā, kā arī Aroda pārkāpuma būtību. Raksta aktualitāti raksturo apstākļi, ka līdz šim Latvijā nav pētītas rakstā skartās problēmas. Noslēgumā ir izdarīti vairāki secinājumi par Aroda tiesas procesa būtību, medicīnisko kļūdu ietvaru u.c. Nozīmīgākais secinājums ir par to, ka potenciālo Aroda pārkāpumu ir svarīgi svērt un mērit ar “saprātīga ārsta standartu”, izvērtējot to kopsakarā ar sistēmas un organizācijas iespējamajiem trūkumiem, norobežojot tā kausalitāti no citu ārstniecības personu darbību sekām, kā arī norobežojot to no gadījumiem, kas nebija novēršami, un ievērojot esošo medicīnas zinātnes attīstības līmeni.

Rakstā ir raksturota viena no institūcijām, kas nodrošina ārstu un zobārstu profesionālo atbildību, – Latvijas Ārstu biedrības Aroda tiesa. Rakstā ir analizēta medicīniskās kļūdas izpratne un pēta tās cēlonība ar potenciālo Aroda pārkāpumu, ko izmeklē Aroda tiesa.

Atslēgas vārdi: aroda tiesa, aroda pārkāpums, medicīniskā kļūda, cēlonība.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Jurijs Fjodorovs

Lektors, Valsts policijas koledža
jurijs.fjodorovs@koledza.vp.gov.lv

Nikolajs Jefimovs

Lektors, Daugavpils Universitātē
nikolajs.jefimovs@du.lv

Vadims Kalašņikovs

Tiesību zinātņu doktors
ka.vadim@inbox.lv

Jeļena Kaļiņina

Doktorants, Daugavpils
Universitātē
tenderness20@inbox.lv

Jānis Kāršenieks

Doktorants, Daugavpils
Universitātē
janis.karsenieks@inbox.lv

Aldona Kipāne

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitātē
aldonakipane@inbox.lv

Silvija Kotāne

Dabas aizsardzības pārvalde
sintija.kotane@daba.gov.lv

Ilga Krampuža

Lektore, Rēzeknes tehnoloģiju
akadēmija
ahia@inbox.lv

Ērika Krutova

Docente, Valsts policijas koledža
erika.krutova@koledza.vp.lv

Inga Kudeikina

Docente, Rīgas Stradiņa
universitātē
ingakudeikina@inbox.lv

Kristaps Ābelis

Doktorants, Rīgas Stradiņa
universitātē
kristaps.abelis@inbox.lv

Ivans Jānis Mihailovs

Docents, Rīgas Stradiņa
universitātē
ivans.mihailovs@rsu.lv

Aira Aija Krūmiņa

Asistenta p. i., Rīgas Stradiņa
universitātē
aira.krumina@rsu.lv

Andris Pešudovs

Doktorants, Rīgas Stradiņa
universitātē
andris.pesudovs@magnussonlaw.com

Viktors Prudņikovs

Doktorants, Rīgas Stradiņa
Universitātē
roben99@inbox.lv

Jānis Radionovs

Docents, Daugavpils
Universitātē
janrad@inbox.lv

Juris Radzevičs

Rīgas pilsētas izpilddirektors
riga@riga.lv

Nataļja Saratova

Doktorante, Daugavpils
Universitāte
sanani@inbox.lv

Marina Sumbarova

Asociētais profesors, Baltijas
Starptautiskā Akadēmija
sumbarova.marina@inbox.lv

Dace Tarasova

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
tarasova.dace@gmail.com

Ilga Trubiņa

Doktorante, Daugavpils
Universitāte
ilga.trubina@inbox.lv

Andrejs Vilks

Juridiskās fakultātes dekāns,
profesors, Rīgas Stradiņa
universitāte
andrejs.vilks@rsu.lv

Aelita Zīle

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
aelita_ziile@inbox.lv

Aldis Dreiblahens

Doktorants, Rīgas Stradiņa
universitāte
aldis.dreiblahens@gmail.com

Līga Velve

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
velve.liga@gmail.com

Kristaps Zariņš

Doktorants, Rīgas Stradiņa
universitāte
kristaps.zarins@rsu.lv

Aldis Liepiņš

Lektors, Rīgas Stradiņa
universitāte
aldis.liepins@rsu.lv

Jānis Vētra

Profesors, Rīgas Stradiņa
universitāte
Augstākās izglītības padomes
priekšsēdētājs
aip@latnet.lv

Osvalds Joksts

Profesors, Rīgas Stradiņa
universitāte
osvalds.joksts@rsu.lv

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jā sagatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitātes daudzveidība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matemātika pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRASĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tabeles, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) “A Comparative Content Analysis of Biographies.” In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matemātikā pasaule un Latvija. *Zinātnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Tehniskais redaktors,
atbildīgais par izdevumu: **Nikolajs Jefimovs**
Maketētāja: **Marina Stočka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” –
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.